

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM SANATLARI BİLİM DALI

SAFEVİ DÖNEMİ
TEBRİZ EKOLÜ MİNYATÜRLERİNDE TEKSTİL

TUBA SUBAŞI ADIBELLİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMANLAR

Prof. Dr. Mustafa Yıldırım

Prof. Dr. Mahdi Mohammadzadeh

KONYA – 2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba Subaşı Adıbelli		
	Numarası	18811001043		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Sanatları Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Safevi Dönemi Tebriz Ekolü Minyatürlerinde Tekstil			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Tuba Subaşı Adıbelli

ÖZET

Safevi devletinin kurucusu Şah İsmail'in on altıncı yüzyılın başında Akkoyunluları hezimete uğratarak 1502'de Tebrizi alması, 1503'de Şiraz'ı ve 1510'da Herat'ın fethedilmesi ile zengin bir sanat okulunun temelleri atılmıştır. Tebriz ilim ve sanat camiasının öne çıkan şehri olmuş ve bir yüzyılı aşkın süre Tebriz sanat okulu kendinden önceki ekollerin harmanlanması ile kendine has bir üslup geliştirmiştir.

Tez çalışmamızda Ulusal ve Uluslararası müze kütüphane envanterlerinde bulunan muhtemelen Safevi Dönemi Tebriz üslubu olduğunu tespit ettiğimiz minyatürlü 27 eser içinden 156 minyatürlü sayfanın tekstil tasarım kompozisyonları incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde; Safevi Dönemi siyasi tarihi, kültür ve sanat faaliyetleri incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde; Safevi Dönemi Tebriz ekolü minyatür tarihi incelenmiş Safeviler öncesi ve Safeviler Dönemi olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölüm; Safevi Dönemi tekstil tarihi incelenmiştir. Dördüncü bölüm; beş farklı müze ve iki kaynak eser ele alınarak yirmi yedi katalog (yüz elli altı minyatür) tekstil tasarım bağlamında detaylı analiz edilmiştir. Tezin beşinci bölümünde; araştırma kapsamında incelenmiş olan minyatürlü sayfaların ayrıntılı değerlendirmesi yapılmıştır.

Sonuç olarak tespit edebildiğimiz, muhtemel Safevi Dönemi Tebriz ekolü eserlerinin katalog bölümündeki detaylı incelemesinin ışığında, minyatürlü eserlerin Akkoyunlu Türkmen Dönemi ve Timur sanat anlayışının etkisi altında oluştuğu görülmüştür. Minyatür sanatındaki tasvir gücünün tekstil sanatına yansıdığı, incelenen tekstil unsurlarından kaftan, başlık, çadır ve sayebanların dönemin üslup özelliklerini tamamıyla taşıdığı görülmektedir. Tebriz sanat üslubu, kendine has özellikler ve üstün sanat eserlerinin doğmasını sağlayacak yeni bir ekolün başlangıcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Safevi, Tebriz, Tasvir Sanatı, Tekstil, Tasarım.

ABSTRACT

The founder of the Safavid state, Shah Ismail, laid the foundations of a rich art school by capturing Tabriz in 1502 with defeating the Akkoyunlu in the early 16th century, taking Shiraz in 1503, and conquering Herat in 1510. Tabriz became a prominent city in the field of science and art, and for over a century, the Tabriz art school developed a distinctive style by blending the teachings of preceding schools.

In our thesis, we have examined the textile design compositions of 163 miniature pages from 27 works, which we have identified as probably belonging to the Safavid Period Tebriz style, found in the inventories of national and international museum libraries. In the first section of the thesis, political history, culture and art activities of Safavid Period have examined.

In the second section of the thesis, the history of Safavid Period Tebriz school miniatures has been examined, covering the pre-Safavid and Safavid periods. In third section, the textile history of Safavid Period has been examined. The fourth section involves a detailed analysis of twenty-seven catalogs (comprising one hundred and fifty-six miniatures) in the context of textile design, considering five different museums and two reference works. In the fifth section of the thesis, a detailed evaluation of the examined miniature pages within the scope of the research has been conducted.

In conclusion, based on the detailed examination of the catalog section of the potentially Safavid Period Tebriz school works that we were able to identify, it has been observed that the miniatures were influenced by the art concepts of the Akkoyunlu Turkmen period and the Timurid era. The descriptive power in miniature art is reflected in textile art, as observed in the examined textile elements such as kaftans, headpieces, tents, and sayebans, all of which fully embody the stylistic features of the period. Tebriz art style has been beginning of a new school with characteristic futures, giving rise to exceptional works of art.

Keywords: Safavid, Tebriz, Descriptive Art, Textile, Design.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	10
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	10
2. Araştırmanın Kapsamı.....	10
3. Araştırmanın Yöntemi.....	14
4. Konuyla İlgili Literatür.....	17

BÖLÜM I

SAFEVİ DÖNEMİ

1.1. Siyasi Tarihi.....	23
1.2. Kültür ve Sanat Faaliyetleri.....	32

BÖLÜM II

SAFEVİ DÖNEMİ TEBRİZ EKOLÜ MİNYATÜR TARİHİNE BAKIŞ

2.1. Safeviler Öncesi.....	40
2.2. Safeviler Dönemi.....	47
2.2.1. Hamiler.....	66
2.2.2. Sanatçılar.....	77

BÖLÜM III

SAFEVİ TEKSTİL TARİHİ

3.1. Safevi Tekstilinin Tarihi Süreci.....	88
3.1.1. Şah İsmail Dönemi Tekstil Özellikleri.....	101
3.1.2. Şah Tahmasb Dönemi Tekstil Özellikleri.....	102
3.1.3. Şah Abbas Dönemi Tekstil Özellikleri.....	105

3.2. Safevi Dönemi Tekstilinin Sınıflandırılması	110
3.2.1. Kumaş Dokumalar	110
3.2.1.1. İpekli Kadifeler	112
3.2.1.2. Kemhalar (Brokar)	113
3.2.2. Halı Dokumalar (İpek Halılar- Yün Halılar).....	118
3.2.3.1. Yazılı Halılar	118
3.2.3.2. Madalyonlu Halılar.....	120
3.2.3.3. Figürlü Halılar	122

BÖLÜM IV

SAFEVİ DÖNEMİ TEBRİZ EKOLÜ MİNYATÜRLERİNDE TEKSTİL

(KATALOG)

4.1.TOPKAPI SARAYI MÜZE KÜTÜPHANESİ	127
4.2.TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ	320
4.3.ŞAHNAME-İ ŞAH TAHMASP	363
4.4.HAMSE-İ NİZAMİ ŞAH TAHMASP	414
4.5. FREER GALLERY OF ART AND ARTHUR M. SACKLER GALLERY....	426
4.6. BROOKLYN MUSEUM.....	463
4.7. HARVARD ART MUSEUM	466

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME

5.1. Minyatürler Üzerinde İncelenen Tekstillerde Kullanılan Motifler.....	495
5.1.1. Hatayî.....	495
5.1.2. Rûmi.....	501
5.1.3. Bulut Motifi	504
5.1.4. Geometrik Desen	506
5.1.5. Madalyon Formu.....	508

5.1.6. Hayvan Motifleri.....	509
5.1.6.1. Tabiat Kaynaklı	509
5.1.6.2. Hayal Mahsulü.....	520
5.2.1. Minyatürler Üzerinde İncelenen Tekstiller.....	526
5.2.2. Halı-Kilim	526
5.2.3. Çadır.....	534
5.2.4. Sayeban	548
5.2.5. Kaftan.....	552
5.2.6. Taç/ Başlık	588
5.2.7. Çetr (Mizalle).....	608
5.2.8. Eyer Örtüsü- Mahfe örtüsü.....	611
5.2.9. Bayrak- Alem-Sancak	620
SONUÇ.....	625
KAYNAKÇA.....	634
EKLER.....	649
Fotoğraflar Listesi	649
ÖZ GEÇMİŞ	662

KISALTMALAR

CBL	: Chester Beatty Library/İrlanda
FGA	: Freer Gallery of Art/Washington
DC İÜK	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi/İstanbul
MMA	: Metropolitan Museum of Art/New York
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul
MÜ	: Marmara Üniversitesi/İstanbul
OBL	: Oxford Bodleian Library/Birleşik Krallık
S.	: Sayı
sf.	: Sayfa
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi/İstanbul
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SGA	: Sackler Gallery of Art/Washington
SÜ	: Selçuk Üniversitesi/Konya
TNM	: National Museum of Iran
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TİEM	: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi/İstanbul
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi/İstanbul
TSMK EH	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazine Bölümü/İstanbul
TSMK H	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü/İstanbul
TSMK A	: III. Ahmed Kitaplığı/İstanbul
TSMK B	: Bağdat Köşkü Kitaplığı/İstanbul
TSMK R	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümü/İstanbul

ÖNSÖZ

İran'da sanatın daima ekâbir ile zadedânın sanatı olarak sürdürüldüğü, hamilerin sanat eserlerinin nasıl ve ne surette üretilmesi gerektiğine kendilerinin karar verdiği bilinmektedir. Saray sanatı olarak kabul edilen kitap ve tekstil sanatı gerek diplomatik hediyeleşme aracı olmaları sebebiyle gerek değerli ganimetler olarak sıklıkla el değiştirmişlerdir. Araştırmamızda incelediğimiz dönem olan XVI. yüzyılın sonuna kadar İran'da çok sayıda nitelikli yazma ve özellikle ipekli dokuma üretildiği bilinmektedir. Çoğunlukla ilmî ve edebî eserlerin yer aldığı söz konusu dönem yazmalarında özellikle Fars klasiklerini ihtiva eden edebî eserler dokumaların ana konusu olmuş ve dünyaya bürokratların, entelektüellerin siparişleri veya siyasi ilişkileri sonucunda hediyeleşme yoluyla uluslararası arenaya yayılmıştır. Bu değişimler kültürel alışverişin önemli bir yolu olmuştur.

Tebriz, kent monografisi açısından okunduğunda İran coğrafyasının siyasi ve kültür tarihini ortaya koymaktadır. Şehir, Safevi devletinin ilk payitahtı olması, coğrafi önemi, siyasi, sosyal dinamikleri ve devraldıkları sanatsal miras ile önemli bir üslubun ev sahibi olmuştur. Safevi Dönemi Tebriz Ekolü sanat ve kültür açısından çok sayıda nitelikli eserin üretilmesi bu eserlerin önemli sanatçılar tarafından resimlenmesi açısından ayrıca tekstil, hat, cilt, tezhip yönünden saray sanatlarını yüzyıllarca temsil edecek öncü işlerin çıkmasına aracılık etmiştir.

Araştırmamız içinde İncelemeye aldığımız tekstiller, hükümdarlık alameti ve iktidarın meşrutiyetini belirten simgelerdir. Dönemsel değişiklikler, ekonomik ve politik çalkantıların her toplumu etkilediği gibi bu dönemde de sanatsal zevklere şekil vermiştir. Çok uluslu karakteri ve nüfusunun geniş alanlara yayılması ile tanınan İran sanatı, edebiyat ve sanatla ulaşmayı umdukları emelleri ima etmenin en ideal yolu olarak görmüşlerdir. Bu sanatın repertuvarını oluşturan yol; semboller, terimler ve metaforlar ile olmuştur. Destanlar, mitoloji, kahramanlık hikayeleri, İran edebiyatı içinde önemli yer edinen şahsiyetlerin bireysel veya bir konu içerisinde ön planda tutularak resmedilmesi geleneği Safevi dönemi minyatür ve tekstil kompozisyonlarında sıklıkla görülmüştür.

Günümüzde Safevi Dönemi Tebriz Ekolü 'ne ait olduğu bilinen çok az sayıda yazma eser vardır. Bu eserler ülkemiz ve dünya müzelerinde ayrıca özel koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. Araştırmamız sonucunda, Safevi Dönemi Tebriz Ekolü 'ne ait olduğu tespit edilen 27 edebi eserler içinden 156 minyatürlü sayfa; kullanılan kompozisyon, renk, motif ve teknik incelemeleri yapılarak analiz edilmiş, dönemin diğer yazmaları ile mukayese edilerek incelediğimiz dönemin ayırt edici parametreleri ortaya konulmuştur. Elde edilen veriler ışığında da tekstil tasarım değerlendirilmesine gidilmiştir. Araştırmamızın, Safevi Dönemi Tebriz ekolü minyatürlerindeki tekstil tasarım özelliklerini ortaya çıkararak bu yönde yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma konusunu belirlemede yardımcı olan ve çalışma süresince bana yol gösteren ayrıca İran'da yapmış olduğum alan çalışmasında göstermiş olduğu kolaylık için kıymetli danışman hocalarım Prof. Dr. Mustafa Yıldırım ile Prof. Dr. Mehdi Mohammadzadeh 'e, jüri üyelerim Doç. Dr. Ali Fuat Baysal'a ve özellikle çalışmalarım esnasında eleştiri ve önerilerinden faydalandığım, tezimi okuyup edebi açıdan düzenlemelerini yapan hocam Prof. Dr. Hikmet Atik'e, çalışmamıza minyatürlü eserlerin tasnifi konusunda destek veren sayın Prof. Dr. Zeren Tanındı 'ya, araştırmamızın tekstil sanatı açısından düzenlenmesinde katkı sağlayan sayın Prof. Dr. Hülya Tezcan'a, kütüphanedeki çalışmalarım esnasında eserleri incelememde sağladıkları kolaylıktan ötürü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve National Museum of Iran çalışanlarına, her zaman olduğu gibi çalışma sürecimde de bana destek olan çocuklarım Mina ve Taha'ya, eşim Murat ile özellikle babam Mustafa Subaşı 'ya annem Azize Subaşı 'ya ve beni destekleyen dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

Tuba SUBAŞI ADİBELİ

Konya-Ocak 2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tasvir sanatları temsil ettiği toplumların bir nevi kroniği işlevi ile biz araştırmacılara rehberlik etmektedir. Daha çok bağlı buldukları hanedanlığın tarihini anlatan bunun yanında askeri seferler, gösterişli eğlence, ziyafet sahneleri ile hükümdarların zenginliğini temsilen; siyasi, askeri ve ekonomik gücünü anlatan resimlerle donatılan yazma eserler geçmişten günümüze birer perspektif sağlamaktadır.

XVI. yy. Safevi Dönemi tasvir sanatının gelişimi açısından çok sayıda eserin üretildiği önemli bir dönem olmuştur. Özellikle Tebriz ekolü, İlhanlı, Timur, Türkmen ekollerinin zengin sanat mirası ile çok sayıda eserin üretildiği önemli bir merkez hükmündedir. Kitap sanatlarının yanında tekstil sanatı açısından da en parlak dönemi ihtiva eden 16.yy. İslam Sanatlarının en nadide eserlerinin yüzyılı olmuştur. Özellikle halı-kilim dokumacılığında sanatsal ifadenin yanında ticari anlamda da değerli atılımlar olmuştur. Safevi döneminin hükümdarlık anlayışının bir nevi simgesi olarak yine tekstil sanatları kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında Safevi Dönemi Tebriz ekolü minyatürlü yazmaları üzerinden tekstil unsurlarının incelenmesi; bu unsurların kompozisyon, motif ve renk açısından incelenerek dönemin tekstil-tasarım anlayışının ve özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Safevi devletinin ilk payitahtı ve önemli sanat merkezlerinden Tebriz; Tebriz tasvir üslubunun ve kendinden sonraki sanat anlayışının pusulası olmuştur. Dönemin üslubunun tekstil tasarım açısından tespiti ve Osmanlı Dönemi tekstil sanat anlayışının belirlenmesi açısından önemlidir. Çalışmamızda Safevi döneminin siyasi ve kültür hayatına değinmemizdeki amaç, dönemi sınıflandırarak analiz edebilmek ve Safevi dönemi tekstilinin ayırt edici özelliklerini ortaya koyabilmektir.

2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmamıza, Safevi Dönemi Tebriz ekolü minyatürlü yazmaların bulunduğu yurt içi ve yurt dışı müze ve kütüphanelerin koleksiyonlarının tespit edilmesiyle başlanmıştır. Bu incelemeler neticesinde araştırmamızda, Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlülerinin tekstil tasarım açısından sınırlandırılması yapılmıştır.

İlk aşamada Fehmi Ethem Karatay'ın hazırlamış olduğu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça ve Arapça Yazmalar Katalogları¹ incelenmiş ve Safevi Dönemi'ne ait yazmalar tespit edilmiştir. Bu incelemede Tebriz ekolü minyatürlü yazmalar titizlikle seçilmiştir. Konu ile alakalı yayınlar ve katalogların incelenmesi neticesinde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Tebriz ekolü en önemli iki eserine ulaşılmıştır. Bunlar H.2161 Şah Tahmasb ve H.2154 Behram Mirza albümüdür. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Safevi Dönemine ait olduğu belirtilen 98 adet yazmanın envanter numaraları kaydedilmiş (TSMK H.673- H.751- H.752- H.753- H.755- H.2265- H.2154-H.2153- H.2161- H.2145- H.762- H.760- H.1482- H.1485- H.1514- H.740- H.741- H.745- H.747- H.748- H.749- H.756- H.1513- H.758- H.765- H.766- H.770- H.986- H.1480- H.1481- H.1499- H.1339- H.401- H.1504- H.763- H.764- H.777-H.790- H.791- H.795-H.783- H.788- H.361 H.871-H.727- H.730- H.743-H.767 -H.781 H.785-H.1506- H.1508 -H.1509 H.1510 H.1511- H.406- H.404 H.794 H.797 H.798 H.799 H.800 H. 801 H.812 H.866 H.957 H.1057 H.1489 H.1491 H.1496 R.922- R.918- R.924- R,926- R.948- R.803- R.804- R.807- R.808- R.856- R.859- R.860- R.865 -R.867-R.870- R.877 -R.1021 R.910 -R.140- R.879- R.884 R.885 -R.929- R.935- A.3559- B.143- B.250) ve Topkapı Sarayı müze kütüphanesinde bizzat bu yazmalar yerinde incelenmiş, 63 adet yazma üzerinde yoğunlaşmış ve 11 yazma katalog içerisine alınmıştır

Türk ve İslam eserleri Müzesinde (TİEM) de yapılan araştırma Kemal Çığ'ın TİEM de bulunan minyatürlü eserler kataloğu² referans alınarak yapılmıştır. İnceleme sonunda 21 adet yazmanın envanter numaraları kaydedilmiş (TİEM 1921- 1991- 2061- 4971- 1948- 1974- 1946- 1958- 1959- 1960- 1965- 1967- 1968- 1939- 1966 1913- 1919-1955-1990- 1953- 4971) ve 4 adet yazma (1913- 1955- 1990- 1991) katalog içerisine alınmıştır.

Bu sınırlandırma üzerine söz konusu yazmalar incelenmek için gerekli izinler alındıktan sonra İstanbul'a ve Tahran'a gidilerek Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Tahran Ulusal Müzesi'nde

¹ Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1961.

² Kemal Çığ, Türk ve İslam Eserleri Yazmalar Kataloğu, İstanbul,1956

çalışmalara başlanmıştır. Söz konusu olan kütüphanelerde yapılan detaylı inceleme sonucunda yazma eserlerin dijitaleri kayıt altına alınmıştır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi BAP koordinasyon biriminin 221417001 proje numarası ile hazırlanan Bilimsel Proje desteği ile 26.06.2022-10.07.2022 tarihleri arasında İran'a araştırma gezisi düzenlenerek alan araştırması yapılmıştır. Tebriz, İsfahan, Şiraz ve Tahran'da müze ve kütüphanelerde araştırmamız için gerekli veri toplanmıştır. Tahran Çağdaş Sanat Müzesi ile temas kurularak Safevi dönemi Tebriz ekolünün önemli iki kaynak kitabı elde edilmiştir. Bunlar ünlü The Shahnamed of Shah Tahmasb³ (bu eser çalışmamızın muhtelif yerlerinde Türkçeleştirilerek "Şahnâme-i Şah Tahmasb" ismiyle anılmıştır) ve The Khamsa of Nizami Shah Tahmasb⁴ (bu eser çalışmamızın muhtelif yerlerinde Türkçeleştirilerek "Şah Tahmasb Hamse'si" ismi ile anılmıştır). Ayrıca incelediğimiz dönemin ünlü nakkaşı Sultan Muhammed'in⁵ eserleri ve üslubunun inceliklerinin anlatıldığı eseri temin edilerek incelemeye alınmıştır. Çalışma içerisinde yer alan bazı görseller bu alan çalışması esnasında fotoğrafları bizzat çekilerek kullanılmıştır.

Metropolitan Museum of Art-ABD, Freer Gallery of Art - Arthur M. Sackler Gallery-Smithsonian Institution-ABD, (15 minyatür), Brooklyn Museum of Art New York ABD(1 minyatür), Cleveland Museum of Art (2 minyatür), Harvard Art Museum, ABD (3 minyatür), The Walters Art Museum-ABD(tekstil kaplı cilt), Dallas Museum of Art Teksas ABD – Arte Institute Chicago - LACMA- Los Angeles Sanat Müzesi ABD- MFA- Museum of Fine Arts Boston Massachusetts ABD - Allen Memorial Museum of Art Oberlin/ABD-, London, British Library/Museum, Saint Louis Art Museum, ABD, Dublin, Chester Beatty Library, İrlanda- Dallas Sanat Müzesi Keir İslam Sanatları Koleksiyonu, Londra, Saint Petersburg Halk Kütüphanesi, Rusya - Baltimore, The Walters Art Museum ABD, Upsala Üniversitesi Kütüphanesi, İsveç- Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin eyalet kütüphanesi)- Paris, Bibliothèque Nationale de France-GALLICA (Paris milli kütüphanesi), New York, Public Library, Spencer koleksiyonu, Museo Poldi Pezzoli, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi,

³ "The Shahnamed of Shah Tahmasb," MATN Institute, The Iranian Academy of Arts.2013.

⁴ "The Khamsa of Nizami Shah Tahmasb," İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi.2018.

⁵ Kerim Kerimov, *Sultan Muhammed ve Resim Okulu (Tebriz)* (Tebriz: Tebriz İslam Sanatları Üniversitesi, 2004).

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arthur M. Sackler Gallery, Metropolitan Museum of Art, The Khalili Collections, Chester Beatty Library, Meşhed Astan Kuds Ravazi, Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Oxford Bodleian Library, British Library, Freer Gallery of Art'da bulunan müze kütüphaneleri incelenmiş eser erişim izni alınabilenler ve tekstil açısından zengin örnek içeren minyatürler katalog bölümünde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Fakat konumuz kapsamındaki bazı minyatürler katalogda bulunan eserlerle benzer özellikler göstermesi, erişim izinlerinin alınamaması veya tekstil unsurlarının yeterli sayıda olmaması nedeniyle kataloga alınmamıştır. Uluslararası müze ve kütüphanelerinin erişime açık olan dijital veri tabanlarından konumuz bağlamında yapılan araştırmada 27 edebi eserin 156 adet minyatürlü sayfası envanter numaraları kaydedilmiş ve kataloglanmıştır.

Elde edilen veriler ve araştırmalar sonucunda katalog bölümünde yer almasını istediğimiz eser seçiminde şu özelliklere dikkat edilmiştir: öncelikle eserlerin tezhip ve minyatür özellikleri itibarıyla Tebriz üslûbunu aksettirmesi bu eserlerin seçiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Eserlerin minyatürlü sayfalarının tekstil sanatı açısından değerlendirilmeye elverişli olmasına dikkat edilerek sınırlandırılmaya gidilmiştir. Bunun üzerine dönemin üslup özelliğini daha iyi ortaya koyabilmek adına ve detaylı olarak analiz edilebilmesi için numaraları aşağıda belirtilen eserler katalog bölümünde incelenmiştir.

TSMK.H.2161-H.2145-H.673-H.762-H.766-H.865-H.871-H.986-H.1482-R.910-A3559

TİEM-1913-1955-1990-1991

Sahname-i Şah Tahmasp (sf.40-56- 68- 80- 82- 84-88- 96-100-118-130- 142-148-170-178-194- 232-264- 306-360- 386-388-392) olmak üzere 23 sayfa kataloga dahil edilmiştir.

Hamse-i Nizami Şah Tahmab (18a-49b-54b- 58b- 78b-158b) 6 adet görsel ele alınmıştır.

Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galeri Koleksiyonu: Haft Avrang (F1946.12.52-F1946.12.30-F1946.12.253-F1946.12.110-F1946.12.215 F1946.12.105)- F1937.8-F1937.20-F1928.9-F1931.30 - S1986.60

Brooklynmuseum-35.1030.2b_IMLS_PS3

Harvard.art 1964.149-2007.183.1-1958.75 sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

Tez çalışmamız şu bölümlerden oluşmaktadır; giriş, beş ayrı bölüm, sonuç, kaynakça ve ekler. Giriş kısmında araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, yöntemi ve konuyla ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir.

I.Bölüm’de “Safevi Dönemi” başlığı altında dönemin siyasi tarihi ile kültür ve sanat faaliyetleri incelenmiştir. Safevi döneminin siyasi ve kültür hayatına değinmemizdeki amaç, dönemi sınıflandırarak analiz edebilmek ve Safevi dönemi sanatının kökenleri ile geçirdiği kavramsal değişimleri anlayabilmektir.

II. Bölüm’de Safeviler öncesinde ve Safeviler Dönemi’nde Tebriz ekolü minyatür sanatı üslûp özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca aynı dönemde bahsi geçen hamiler ve müzehhipler kronolojik olarak sıralanarak haklarında bilgi vermeye çalışılmıştır.

III. Bölüm’de “Safevi Tekstil Tarihi Süreci” başlığı altında Safevi dönemi tekstilinin gelişimsel özellikleri ifade edilmeye çalışılacaktır. Safevi tekstilinin malzeme çeşitleri ve dokuma gruplandırmalarına yer verilerek ilgili açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

IV. Bölüm de katalog çalışması yapılarak Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerindeki tekstil tasarım öğeleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

V. bölümde detaylı bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Sonuç bölümünde, katalogda incelenen tekstillerin, yapılan değerlendirmeler neticesinde varılan sonuçları yer almaktadır. Araştırmamız, faydalanılan tüm kaynakların listelendiği kaynakça ile nihayetlenmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız kalitatif bir çalışma olduğu için nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırmanın genel evreni Safevi dönemi Tebriz ekolüdür. Araştırmanın ulaşılabilir evreni Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerindeki tekstillerdir. Araştırmanın örnekleme ise kasti ayıklama (purposive sampling) ile sistematik bir yöntem izlenerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Katalog bölümünde monografik örnekleme yer verilmiştir.

Müze katalogları, koleksiyonlar, sergiler ve ana kaynaklarına ulaşılan kitaplar incelenmiş ve araştırmada doküman incelemesi yöntemiyle elde edilen veriler, analiz edilerek değerlendirilmiştir. İncelenen minyatürlü yazma eserler, tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Minyatürlü eserler yazma da var olan sıralarına göre değil tekstil zenginliği baz alınarak katalog sırasında yer almıştır.

Minyatürler üzerinden tekstil tasarım analizi yapılırken; en sık kullanılan tekstil unsurundan ve tekstil yoğunluğunun varoluş sıralamasına göre bir düzen gözetilerek değerlendirme yapılmıştır. Tekstil tasarım ifadelerinde karmaşaya düşülmemesi ve bazı terimlerin anlamlarını açıklamak amacı ile ilgili bölümlere dipnotlar eklenmiştir.

Araştırmamıza konu olan eserler, örnek gözlem formu üzerinden incelenmiştir. Her bir eserin künye bilgileri (envanter numarası, adı, istinsah tarihi, istinsah yeri, müellif ve varak sayısı vb.) tespit edilerek ilgili kısımlara yazılmıştır. Yazma eserdeki minyatürlü sayfaların varak numarası, gözlem formunda belirtilmiştir. Her yazma eser ile ilgili genel bilgi katalog bölümünde belirtilmiştir. Minyatürlerin katalog bölümünde önce tam boy ölçüsünde görünümü, bunun yanına kenarları kesilerek minyatürlü görünümü yapıştirilmiştir. Katalog incelemesinde gerekli görüldüğü yerlerde tekstil unsurları tek tek kesilerek veya motifleri ifade edilirken detay alınarak yapıştirilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tezimizin asıl konusunu teşkil eden minyatürlü sayfalar; detaylı fotoğraflar eşliğinde kompozisyon, motif-desen, form ve renk özellikleriyle genel olarak değerlendirilmiş, tekstiller detaylı olarak analiz edilmiştir. İki aşamalı yapılan incelemede, birinci aşamada desen-tasarım, ikinci aşamada tekstil unsurları tespit edilmiştir.

Minyatürlü sayfanın altında ölçüsü, kullanılan motifleri ve renk bilgileri mevcuttur. Devamında sayfa tasarımı özellikleri belirtilmiştir. Minyatürlü sayfalar dıştan merkeze doğru bölümlere ayrılarak incelenmiştir.

Yazma eser içerisindeki minyatürlü sayfaların ardından her bir yazmanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme başlığı altında yazmadaki minyatürlü alanların genel bir değerlendirilmesinin yanı sıra katalogdaki diğer eserlerle ve farklı

kütüphanelerdeki eserlerin minyatürlü sayfalarıyla mukayesesi yapılmıştır. Dönemler arasındaki benzerlikler ifade edilerek bir sonuca gidilmiştir.

Örnek Katalog:

Envanter Numarası:

Fotoğraf Numarası:

Eser Adı:

İstinsah Tarihi:

İstinsah Yeri:

Varak Sayısı:

Müellifi:

Dil :

Yazı Çeşidi:

Nakkaşı:

Eser Ebadı :

İncelenen Tekstil Unsuru:

Fotoğraf 1:

Varak Numarası :

Genel Özellik :

Motif :

Renk :

Değerlendirme :

4. Konuyla İlgili Literatür

Safevi Dönemi Tebriz ekolü özelliklerinin anlatıldığı kaynak sayısı yetersizdir. Çalışmamızda dönemin veya bölgenin ana kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Safevi Dönemi Tebriz ekolü hakkında bilgiye yer veren kaynaklar kronolojik olarak aşağıda verilmiştir. Bu kaynaklar ile ilgili bilgi verilerek, araştırmamız için sağladığı katkı ifade edilmiştir.

ŞİRÂZÎ, Abdi Beğ, Safeviler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi), İstanbul,2019

Asıl adı Zeynelabidin Ali olan müellif 19 Ağustos 1515 tarihinde Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Abdi Beğ Şirazi'nin eseri, mütercimlerin tercümelerini dayandırdıkları ana kaynaktır ve Dr. Abdülhüseyin Nevai'nin 1369(1990) tarihinde neşrettiği baskıdır. Eserin ilk sayfalarından itibaren On İki İmam ve Safevi hanedanı hakkında övücü ifadeler göze çarpmaktadır. Safevi Devletinin ilk iki hükümdarı Şah İsmail ve Şah Tahmasb'ın saltanatı hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Dini ve siyasi tanımlamalar Şirazi'nin eserinde bir arada kullanılmıştır. Devrin dini ve ideolojik atmosferini yansıtması bakımından önemli bir eserdir. Abdi Beğ eserinde devrinin önemli olaylarını ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Eseri yazarken içerisinde bulunduğu konum gereği Safevilerin tarafında yer almıştır. Eserin tezimize katkısı; Safevi döneminin siyasi ve kültür tarihi anlamak için önemlidir.

ETTINGHAUSEN, Richard, "Manuscript Illumination", *A Survey of Persian Art*, ed. Arthur Upham Pope, Phyllis Ackerman, London and New York 1930, s.1937-74.

Makale, "A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to The Present" başlıklı altı ciltten oluşan kitabın üçüncü cildinde yer almaktadır. Tezhipli Yazma Eserler ile başlayan araştırma; Erken İslâmî Dönem, Selçuklu Dönemi, Timur Dönemi ve Safevi Dönemi olarak başlıklar hâlinde incelenmiştir. Makale, tezimiz için Safevi döneminin yanı sıra önceki dönemlerle bağlantısı açısından incelenmiştir.

M.S. DIMAND, Mohammedan Decorative Art, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1930.

Yayın, Metropolitan Museum of Art'da bulunan İslam sanatının 170'in üzerindeki seçkin koleksiyonuna yer verir. Dimand'ın, Müslüman süsleme sanatlarını İslam tarihi ve Orta Doğu'dan Mısır ve Hindistan'a kadar ele aldığı eserlerle ilgili analizlerinden istifade edilmiştir. Tezimiz açısından, incelediğimiz dönemin el yazmaları ve dokumaları incelenmiştir. III. Bölümde yer alan “Minyatür Sanatı”, XII. bölümde yer alan “Tekstil Sanatı”, XIII. bölümdeki “Dokuma” bölümleri araştırmamız açısından önemlidir.

RICE, David Talbot, Islamic Art, London, Times and Hudson, 1975.

On bir bölümden oluşan kaynak, erken İslam döneminden itibaren İslam Sanatlarını ele almıştır. Kitabın on birinci “Persian Art” ve on ikinci bölüm olan “The Later Safevid Age” tezimiz için yararlı olmuştur.

WELCH, Stuart Cary, Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of The Sixteenth Century, George Braziller, New York, 1976

Eser, Safevi sanatının önemli beş eseri üzerinden (Firdevsî'nin Şahnâmesi, Mir Ali Şir Nevai'nin toplanan eserleri, Hafız'ın Divan'ı, Nizami'nin Hamse ve Cami'nin Haft Evrang isimli eserleri) Safevi resim okulunu ifade etmiştir. 28. Sayfada yer alan açıklayıcı bibliyografi dönemin kaynaklarına ulaşmak bakımından rehber olmuştur.

ETTİNGHAUSEN, Richard, Die Kunst des Islam, Alfred Kröner Verlag Stuttgart, Germany, 1962.s.152-167.

Eser, erken İslam sanatı, Orta çağ İslam sanatı, modern İslam sanatı bölümlerinden oluşmuştur. Tezimiz açısından son bölümde yer alan, İran'da Safevi sanatı, Safevi kitap sanatları, Safevi dönemi kumaşlar ve halılar ile ilgili bölümler incelenmiştir.

SAVORY, Roger, İran under the Safevids, Tahran: Cambridge University Press, 1980.

On bölümden oluşan kaynak Safeviler devrinde İran tarihin'e ışık tutmaktadır. Tezimiz açısından en önemli katkı; birinci bölümde yer alan, “Erdebil'in Efendileri” başlıklı bölüm dönemin hamilerine ışık tutmuştur. Kitab'ın altıncı bölümü olan

“Safeviler ve Sanat” başlıklı bölüm ve sf. 148-154 arası Safevi dönemi dokümanları istifade ettiğimiz bölümlerdir.

ÇAĞMAN, Filiz ve TANINDI, Zeren, “Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış”, *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996.

Çalışmada, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan XVI. ve XVII. yüzyıla ait bazı Safevi Dönemi yazma örnekleri incelenmiştir. İncelenen yazmaların süsleme özelliklerinin yanı sıra zaman içerisinde kimlerin sahip olduğu ve saray hazinesine nasıl girdiğine dair önemli bilgiler sunan mühür ve mülkiyet kayıtları da belirtilmiştir. Tezimize, XVI. yy. ait Safevi dönemi eserlerin süsleme özelliklerinin ayrıntılı incelenmesi açısından katkı sağlamıştır.

SİMPSON, Marianna Shreve, Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang, New Haven and London: Yale University Press, 1997.

Dört bölümden oluşan kaynağın; birinci bölümde Haft Evreng'in içeriği, ikinci bölümde şiir ve resimsel inceleme, üçüncü bölümde hamiler ve sanatçılar, yapım ve anlam bölümleri yer almaktadır. Eserin tezimize sağladığı katkı ise minyatürlerin, metin resim ilişkisi bakımından incelenmesinde rehber olmuştur. Ayrıca katalog bölümünde incelenen Cami'nin Haft Evreng eserinin detaylı irdelenmesinin sağlamıştır.

ROXBURGH, David J., The Persian Album. 1400-1600. From Dispersal Collection, New Haven and London: Yale Univ.Press,2004.

Yedi bölümden oluşan kaynak, Safevi dönemi Tebriz ekolünün oluşumu için dönemsel inceleme yapılması gereken önemli bir eserdir. Bu kitabın tezimiz için sağladığı katkı; kaynağın içeriğinde incelemiş olduğu her albüm kendi kültürünün maddi bir ürünü olarak incelenmiş ve tarihsel yaklaşımı bununla bağlantılı kavramları irdelenmiştir. Behram Mirza, Şah Tahmasb, Emir Galib Bey ve Emir Hüseyin Bey (1544-1567) için bir araya getirilen dört Safevi örneği ortak kültürlerin nesnelерinin bir araya getirildiği örneklerdir.

KERİMOV, Kerim, Sultan Muhammed ve Tebriz Resim Okulu, Tebriz İslam Sanatları Üniversitesi, Tebriz, 2004.

Safevi Dönemi Tebriz ekolünün önemli isimlerinden Sultan Muhammed'in eserlerinin ve üsluba sağladığı katkıların anlatıldığı kitap, araştırmamıza; teorik ve görsel doküman açısından değerli bir katkı sağlamıştır.

ULUÇ, Lale, Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar, İstanbul 2006.

Dokuz bölümden oluşan ve özellikle Şiraz'ın efsaneleri ve ekonomik tarihi hakkında bilgiler verilen kitabın ikinci bölümde, Safevi saray yazmaları başlığı altında erken Safevi, Safevi öncesi ve Şah Tahmasb Dönemleri incelenmiştir. Dokuzuncu bölümde Osmanlı-Safevi kitapseverleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Sonuç bölümünde incelenen eserlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Tezimiz açısından, ikinci bölümde verilen envanter numaraları katalog bölümünün hazırlanmasına rehberlik etmiştir.

İRANIAN MASTERPIECES OF PERSIAN PAINTING, Institute for Promotion of Visual Arts in Association with the Tahran Museum of Contemporary Art, Tahran, 2011.

Kitap 499 önemli görsel içermektedir. Ayrıca önemli literatür bilgisi açısından fayda sağlamaktadır. Eser, çalışmamızda dönemsel karşılaştırma yapabilmemiz açısından fayda sağlamıştır.

SALMAN, Fikri, Türk Kumaş Sanatı, Erzurum, 2011.

Dört bölümden oluşan ve kumaş konusunda zengin görsel argümanlar içeren kaynak, Türk kumaş sanat tarihi, Osmanlı kumaş dokumacılığı, Türk kumaşlarındaki süsleme unsurlarının teknik özellikleri açısından incelenmiştir. Eser özellikle kumaş çeşitleri ve sınıflandırması konusunda tezimize katkıda bulunmuştur.

TREASURES OF THE AGA KHAN MUSEUM ARCHITECTURE IN ISLAMIC ARTS, Aga Khan Trust for Culture, Geneva, Switzerland, 2012.

Aga Khan müze envanterinde bulunan İslam Sanatlarına ait eser görselleri ve açıklamalarının bulunduğu kaynak, Safevi dönemi Tebriz ekolüne ait önemli veriler sunmaktadır.

THE SHAHNAMED OF SHAH TAHMASB, MATN Institute, The Iranian Academy of Arts, Tahran, 2013.

Şah İsmail tarafından başlatılan ve İslam sanatlarının en önemli eserlerinden olup, iki yüz elliden fazla minyatür içermesi ile muazzam bir eser olma vasfını koruyan Şahnâme-i Şah Tahmasb, 1522 yılında Şah Tahmasb himayesinde tamamlanmıştır. Eser tezimiz açısından, içerdiği kıymetli akademik bilgiler ve görsel dokümanlar ile önemli bir yere sahiptir.

GARTHWAITE, Gene R., İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze, İnkılap, İstanbul,2016.

Sekiz bölümden oluşan kitap, İran tarihini tamamen ele alan kaynaktır. Safevi Hükümdarlığının öncesi için dönemleri tanımlayabilmek adına yararlı olmuştur. Altıncı bölümde bulunan Safeviler bölümü tezimiz için rehber olmuştur.

THE KHAMSA OF NİZAMİ SHAH TAHMAB, İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, Tahran, 2018.

H. 946 tarihinde,17 minyatür, çok sayıda tezhipli kitabe, 800'den fazla teşrih çeşidine sahip olan eser, Safevi döneminin ünlü Nesta'lik hattatı Şah Mahmed Nishapuri tarafından yazılmıştır.404 varak (808 sayfa) olup Nizamî'nin beş uzun şiirinden oluşmuştur. Tezimizi, döneminin minyatür ve tezhip sanatı açısından içerdiği bilgi ve görseller ile desteklemiştir.

BÖLÜM I
SAFEVİ DÖNEMİ

1.1. Siyasi Tarihi

İran siyasi tarihi, İran coğrafyasının konumunu güçleştirmektedir. Genel olarak Mezopotamya'dan Ceyhun Nehri'ne ve güneyde Hint okyanusuna kadar olan bölgeye, günümüzde ise; Azerbaycan, Afganistan, Güney Türkmenistan ve Pakistan'ın batı yarısını oluşturan topraklara İran denmektedir⁶.

Sekiz buçuk asrın ardından yabancı Hanedanlardan bağımsız bir İran kimliğini oluşturan Safevi Hanedanlığının en erken şeceresi, İbn Bezzaz tarafından (1357-58) tarihinde yazılan Safvetü's-Safa'da yer almıştır. Daha sonraki eser Sâfiyüddin'in müşidi Şeyh Zahid-i Gilani'nin torununun kaleme aldığı Şah Süleyman döneminde (1666-94) yazılan Silsiletü'n-neseb-i Safevviye'dir. Bu resmi soy ağacının amacı; Safevi ailesinin soyunu silsileler halinde inceleyerek imamların ilki olan Hz. Ali'ye bağlamaktır⁷. Bu çaba siyasi ve dini ideolojinin Safevi Hanedanlığını ne kadar etkileyeceğinin göstergesi olmuştur.

İran tarihi üzerindeki tüm fikirlerin belirleyici rolü Safevi döneminde oluşmuştur denilebilir. İran'ın Safevi Hanedanlığı ile birlikte monarşik yönetimi kurması tüm fikir ve imgelerin şekillenmesini sağlamıştır. Safevi Hanedanlığının başlangıcı, Hanedanlığın liderliği ile şereflendirilen Şah İsmail'in (1501-1524) tahta geçişiyle ve Şahın on dört yaşındayken (1499) Şirvanşahlar'a ve Akkoyunlulara karşı kazandığı zaferler ile Tebriz'in ele geçirmesiyle (1501) başlar⁸.

Bu zaferle birlikte Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Batı İran'ı kapsayan ve daha sonra da Horasan'a doğru gelişen Safevîler ⁹ On altıncı yüzyılın başında Kuzeybatı İran'da 200 yılı aşkın bir süre hüküm sürecek yeni ve güçlü bir Hanedanlık kurmuştur. Adını merkezi Erdebil'de bulunan Safeviyye tarikatı piri Şeyh Sâfiyyüddin'den alan Safevi Devleti, Şah İsmail tarafından (1501) yılında kurulmuş ve (1732) yılına kadar

⁶ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi(Pers İmparatorluğundan Günümüze)* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011).s.2-3.

⁷ Roger Savory, *İran under the Safevids* (Tahran: Cambridge University Press, 1980). s.3.

⁸ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi(Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. s.146-147.

⁹ Behset Karaca, "Safevi Devletinin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*,C.9, Ankara 2002.s.759.

hüküm sürmüştür¹⁰. Safevilerin milli kimliği hakkında bazı çelişkili fikirler ortaya konulmuş, bazıları bu hanedanın soyunu peygamber nesline dayandırmakla Araplaştırmış, bazıları ise Erdebil’de yaşayan Türklere dayandırmakla Türk olduğunu iddia etmişlerdir. XVI. yüzyıl Safevi kaynaklarının çoğunun da Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail’in neslinin, İslam Peygamberi’nin neslinden gelen, Şiîlerin on iki imamının yedincisi İmam Mûsâ el-Kâzım’a dayandığını ve bu hanedanın Seyyid olduklarını yazar¹¹ bazı kaynaklarda ise kürt olduğunun ileri sürülmesi tezi annesinin Akkoyunlu Uzun Hasan’ın kızı olması, şiirlerini Türkçe yazması ile Türk kökenine bağlanmaktadır¹².

Safevi tarihi, Hanedanın dini liderliği ile başlar. Bölgesel ve emperyal düzeydeki İran hükümdarları gibi, Şah İsmail’in ordusu da uzun süre Safeviyye Tarikatı’na bağlı aşiret unsurları içermekteydi. Tarihçilere göre; bu tarikatın kurucusu Şeyh Sâfiyüddin (1252-1334) zamanından itibaren Şah İsmail’in ataları, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar’ın Sünni olduğu bilinmektedir. İsnâ’aşer’iyye ve daha radikal heterodoksiye yönelim kültürel ve siyasi yorumlamalarla açıklanabilir. Şiîlik Şah İsmail ile birlikte devletin resmi dini kabul edilmiş ve İran politik bir varlık olarak yeniden tesis edilmiştir¹³.

Şiîliğin İran’a Anadolu’dan gelmesi, Safevi devletinin kurulmasında Kızılbaş adı ile anılan Anadolu Türklerinin varlığı, devletin kuruluşundan sonra da bilhassa insan gücü bakımından Anadolu’dan beslenmesi, İlhanlı hükümdarı Olcaytu’nun “On İki İmam Şiîliği’ni kabul etmesi ile Türkmen-Moğol arasındaki yakınlaşma, Karakoyunluların Şiî olmamalarına rağmen Hz. Ali’ye besledikleri sevgi önemli olgulardır.¹⁴ Devlet teşkilatlanmasında Timur ve Türkmen (Karakoyunlu-Akkoyunlu) geleneğini devam ettirmekle birlikte içtimai hayatlarında hâkimiyet Türk boylarında

¹⁰ Gündüz Tufan, “Tufan, Gündüz, Safeviler, TDVİA, , C.35, İstanbul, 2008, s.407”, 2008; M.S Dimand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts”, *The Metropolitan Museum of Art New York*, 1930.s.9.

¹¹ Zivar Hüseyinli Baylan, “XVI. Yüzyıl Safevî Kaynaklarındaki Türk Kimliğine Dair Bir İnceleme,” *Uluslararası Prof.Dr.Halil İnalçık Tarih Ve Tarihçilik Sempozyumu*, ed. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 111–130.

¹² Jean-Poul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000).s.376.

¹³ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. s.147.

¹⁴ Faruk Sümer, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021).s.1

olduğu bilinmektedir¹⁵. Çağatay ve Özbekler den ateşli silahlanmayı, devşirme sistemi gibi bazı sistemlerini de Osmanlılardan örnek almaları¹⁶ kuruluş safhasındaki parametreleri ortaya koymaktadır.

Şeyh Cüneyd'in Şirvan'da Çerkezlerce öldürülmesi (1460) ve yerine annesinin soyundan ötürü (Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in kardeşi Hatice Begüm'den olan) çocuk yaşta oğlu Haydar'ın geçmesi ve dayısı Uzun Hasan'ın kızı Alem Şah olarak tanınan Halime Begüm ile evlenmesi (bu izdivaçtan Safevi devleti kurucusu İsmail ve üç oğlu doğmuştur) Akkoyunlu yönetimi ile aralarındaki bağı güçlendirmiştir. Şeyh Haydar'ın tarikatı yayma politikası başı Azerbaycan'daki Erdebil şehrinde gövdesi Anadolu'da olan bir varlık göstermiştir¹⁷. Şeyh Haydar'ın yükselişi ve kalabalık taraftarı Sultan Yakub'u, Şirvan hükümdarı Ferruh Yesar ile iş birliğine sokmuş ve (893-1488) yılında Şirvanşah-Akkoyunlu ittifakı karşısında başından okla vurularak vefat etmiştir¹⁸.

Şeyh Haydar tarikata olan bağlılığın nişanesini, kılık kıyafet düzenlemesi ile yapmıştır: Haydar, 1488'de Şirvan'a yönelik seferinden evvel rüyasında İmam Ali'yi görmesiyle, her biri bir Şîi imamını temsil eden on iki uçlu kızıl başlığı tasarlamış ve ilk giyen kişi olmuştur¹⁹.

“Kızılbaş” olarak adlandırılan Safevîye tarikatı mensuplarının merkezi Erdebil olan²⁰ ve kırmızı Türkmen borkünü Safevi devletine bağlılığın simgesi olarak ilan etmiştir²¹. Başlık ideolojisine Türkistan ve Horasan hükümdarı Şeybek Han'ın da misilleme yaparak yeşil renkte başlık giydiğini ve Yeşilbaş lakabını aldığı bilinmektedir²².

¹⁵ Tufan Gündüz, Safeviler, TDVİA, , C.35, İstanbul, 2008, s.459”.

¹⁶ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.193.

¹⁷ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.11.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019).

¹⁹ Roger Savory, *İran under the Saffevids*.sf.20./Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi(Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. Sf.148

²⁰ Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar Tarihi Tarih-i Kızılbaşan* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019).s.9.

²¹ Behset Karaca, “Safevi Devletinin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri.”s.760

²² Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.33.

Fotoğraf 1: TSMK, H.2161/ 3b Safevi başlık detayı

Şeyh Haydar'ın ölümünün ardından Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un Kızılbaş tacı giymeyi yasakladığı bilinmektedir²³. Yakub Bey'in bir tehdit olarak gördüğü Şeyh Haydar'ın oğlu Sultan Ali ve kardeşlerini Fas'daki İstar Kalesine hapsedmesi, Akkoyunlu Hükümdarlığında taht mücadelelerinin sonunda Rüstem Beyin, Bay Sungur'a karşı hamleleri ve Sultan Ali'nin ölümü (1493) gibi nedenlerin sonucuyla Safevi tacının İsmail'e geçmesini sağlamıştır²⁴.

Şah İsmail

Fotoğraf 2: British Museum- Şah İsmail'in ağaç baskı portresi ²⁵

²³ Roger Savory, *İran under the Saffevids*.s.21.

²⁴ Faruk Sümer, *Saffevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.14.

²⁵ Roger Savory, *İran under the Saffevids*.s.30.

Şah-ı Cennet Mekân, Nevvab-î Hakani, O Müeyyed min İndillah, Rayât-ı Celal lakapları ile bilinen Şah İsmail (25 Recep 892/17 Temmuz 1487) yılında dünyaya gelmiştir²⁶. İsmail, kendisine kadim bir Pers unvanını, şahlar şahı anlamına gelen Şehinşah sıfatını layık görmüştür²⁷. Şeyhlikten şahlığa geçişin somut figürü Şah İsmail olmuştur²⁸.

Akkoyunlu Rüstem Bey, abisi Ali'nin ölümünden sonra henüz 5-6 yaşlarında olan İsmail'i öldürtme girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimleri engellemek için müritleri Şah'ı Erdebil'e kaçırarak Şeyh Cüneyd'in kızlarından olan Şah Paşa Hatun yanında ve farklı müşterek yerlerde saklayarak korumuşlardır.²⁹ İsmail 1499'da on iki yaşında iken saltanat iddiası ile Gilan'dan çıkmış, on dört yaşında da Safevi şahı olarak taç giymiştir.³⁰

Şah İsmail'in 1501'de Tebriz'de Uzun Hasan'ın yaptırdığı Nasırîye Camii'nde adına okutulan hutbe, Akkoyunlu coğrafyasında yeni bir şah ve yeni bir mezhebin ilanı olmuştur³¹. Safevi devletinin resmi dini olarak on ikiciler ya da isnâ' aşer'îyye Şiîliğini duyurması Şah'ın asıl emeli ve tarafından alınan en önemli kararları olmuştur³². Safevi liderleri güçlerinin temelini üç ayrı kaynaktan almışlardır. Birincisi; Fer (kudret) sahibi Pers krallarına atfedilen göksel imtiyazdan, ikincisi; on iki imam veya Mehdi'nin yeryüzündeki temsilcileri olma iddialarından ve üçüncü olarak Şahlarından (Safevi tarikatının mürşid-i kamilleri olarak kabul ettikleri için) almışlardır³³.

Şah İsmail'in liderliğinde Safeviler'le birlikte İslâm tarihinde ilk defa müstakil bir siyasî kimliğe kavuşan İran, bu kimliğini Kaçarlar dönemiyle sağlamlaştırmış ve günümüzdeki İran İslâm Cumhuriyeti'nin temelleri bu Hanedanlıkla oluşmuştur³⁴.

²⁶ Abdi Beğ Şirâzî, *Safeviler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019).s.22-43.

²⁷ Richard Foltz, *İran Tarihi* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2021).s.80.

²⁸ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019).s.82.

²⁹ Gündüz Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021).s.44.

³⁰ Roger Savory, *İran under the Saffavids*.s.24.

³¹ Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar Tarihi Tarih-i Kızılbaşan*.s.13.

³² Abdi Beğ Şirâzî, *Safeviler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi)*.

³³ Roger Savory, *İran under the Saffavids*.sf.27.

³⁴ İsmail Safa Üstün, "İran," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2000.

1501 yılında Akkoyunlulara karşı kazandığı zaferle Tebriz’de tahta çıkan Şah İsmail’in en büyük emeli fetihler ile İran’ın birleşmesiydi. Çünkü tahta çıktığında Azerbaycan dışında bir toprağı yoktu ve diğer vilayetler için on yıl savaştı.³⁵ Sırasıyla Pers eyaletini fethetmiş,³⁶ 1503’de Orta ve Güney İran’ı, 1504 de Mazederan, Cürcan ve Yezd’i almıştır. (1505-1507) yıllarında Diyarbakır, 1508’de Bağdat ve Güneybatı İran’ı,1509 Şirvan ve Horasanı,³⁷1510’da Herat’ı, 1428’den 1599’a kadar Maverâünnehir’de hüküm süren Özbek Hanedanlığı’nı fethetmiştir.³⁸ Bu seferlerle birlikte Safevi ülkesi Fırat’tan Ceyhun’a kadar uzanan bir alana yayılmıştır³⁹.

Fotoğraf 3: Çehel Sütun sarayı/İsfahan⁴⁰

Cesareti, disiplini, teşkilatçı ve tahsilli bir hükümdar olması ile bilinen Şah İsmail’i; doğuda Özbekler (Şeybaniler), batıda Osmanlı, Şah Kulu isyanı ve en nihayetinde Çaldıran mağlubiyeti ile derin manevi çöküntüye sürüklemiştir. (23 Mayıs 1524) Otuz sekiz yaşında ölmüş ve naaşı Erdebil’deki tekkesine gömülmüştür⁴¹.

1502’de Şah İsmail tarafından Safevi başşehri yapılan Tebriz’in Osmanlılar ile karşılaşmaları ilk olarak, (H. 920/ 6 Eylül 1514) Yavuz Sultan Selim tarafından

³⁵ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.37.

³⁶ Dımand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.”s.7.

³⁷ İsmail Safa Üstün, “İran.” s.400.

³⁸ Dımand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.”s.9.

³⁹ Faruk Sümer, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.33.

⁴⁰ Şah İsmail ile Şeybânî Han’ın mücadelesini gösteren duvar resmi. Çekim tarihi:30.06.2022

⁴¹ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.50-53.

Osmanlı hâkimiyetine girmesi daha sonra ise, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (H.941/ 6 Ağustos 1534) fethedilmesi ile olmuştur. Osmanlıların Tebriz’de en uzun süreli egemenliği (1578-1590) Osmanlı-Safevi mücadelesi döneminde gerçekleşmiştir. IV. Murad döneminde (H.1045/1635) Tebriz tahrip ettirilmiştir. (1639) Kasr-ı Şirin Antlaşması’yla Safeviler’in elinde kalan Tebriz, Safeviler’in son zamanlarında Rusların Azerbaycan’ı işgalini önlemek için Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından (1725) tekrar zaptedilmiş ve nihayetinde (1730) Afşar Nâdir Han şehri geri almıştır⁴².

Fotoğraf 4: İsfahan/Çehel Sütun Sarayı⁴³

Şah Tahmasb

Nevvâb-ı Kâm-Yâb-ı Saâdet Tahmasb ünvanıyla Şah Tahmasb (11 Şubat 1515) tarihinde, İsfahan’da dünyaya gelmiştir⁴⁴. Elli yıllık bir saltanat süreceği olan, “Sultan-ı Zaman” ünvanı ile on iki imamın temsilcisi olduğunu ima eden Tahmasb babası gibi Kızılbaş kimliği ve meşrutiyetinin merkezinde olmuştur. Şahın hizipçi

⁴² Ali Sinan Bilgili, “Tebriz,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011.

⁴³ Çaldıran savaşını anlatan duvar resmi. Çekim tarihi:30.06.2022

⁴⁴ Abdi Beğ Şirâzi, *Safeviler Tekmiletü’l Ahbâr(Başlangıçtan 1571’e Kadar Safevilerin Tarihi)*.s.48.

aşırıktan uzaklaşmasının en büyük örneği Timurlulardır. Şahın aynı zamanda hükümdarlığında simgesel değişikliğin ifade biçimi Şahnâme olmuştur⁴⁵.

Fotoğraf 5: İsfahan/Çehel Sütun Sarayı⁴⁶

Şah Tahmasb evrensel bir lider olmuştur. Bu liderlik vasıflarını bazı politik gelişmelerle ifade edebiliriz. Babür Şahı Hümayun'a (1540'da şaha sığınmış ve 1555'de tahtını almasına yardım edilmiş) ve Sultan Beyazıt'a (1559'da askerleri ile şaha sığınmıştır) sağladığı destekleri gösterebiliriz. Ayrıca Kafkas ve Gürcistan seferlerinden on binlerce kölenin İran'a getirildikten sonra elit saray muhafızları içine yerleştirilmesi önemli gelişmelerdendir⁴⁷.

1576'da ani ölümüne kadar kardeşi Behram Mirza şahın destekçisi olmuşken diğer kardeşleri Horasan valisi Sam Mirza ve Şirvan valisi Elkas Mirza'nın ihanetine uğramıştır⁴⁸. Babası İsmail'in silah zoruyla uyguladığı Şii mezhebi halk arasında adil ve şefkatli olarak tanınan Tahmasb döneminde tamamen benimsenmiştir. Şah (14 Mayıs 1576) günü vefat etmiş naaşı önce Kazvin'e daha sonra Meşhed'e nakledilmiştir⁴⁹. Şah Tahmasb'ın vefatından sonra Şah İsmal II tahta çıkmış ancak on altı ay hüküm sürmüştür. Kısa hükümdarlığında, üç erkek kardeşi, Meşhed valisi ve

⁴⁵ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.156.

⁴⁶ Çehel Sütun sarayı duvar resmi Şah Tahmasb tasvir detayı. Çekim tarihi:30.06.2022

⁴⁷ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.157.

⁴⁸ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.64.

⁴⁹ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.60-84.

Câmi'nin Haft Evrang eserinin hamisi kuzeni İbrahim Mirza olmak üzere saltanat ailesinin birçok üyesi suikasta uğramıştır⁵⁰.

Şah Abbas

Hazret-i A'la, Şah-ı Zillullahi isimleri ile bilinen ⁵¹Şah Abbas'ın (1588-1629) iktidara gelişi, I. İsmail ve Tahmasb dönemlerinin tekrarı hükmündedir. Toprakların Özbekler ve Osmanlılar tarafından tehdit altında oluşu, Şah Abbas'ın Kızılbaşları otoritesi altına alarak İran'ı dış düşmanlara karşı koruması ikinci kuruluşu ve İran erken modern tarihinin başlangıcı olmuştur. Ticaret, dış ilişkiler, ulaştırma ve savaş teknolojisi onun döneminde gelişmiştir. Safeviler döneminde İran tarzı hükümdarlık modeli I. Şah Abbas döneminde görülmüştür⁵².

Fotoğraf 6: İsfahan/Çehel Sütun Sarayı⁵³

Şah Abbas, dedesi ve babasından daha olgun bir yaşta iktidara gelmiş ve geçmişten aldığı tecrübeler ile doğru hamleler yapmıştır. Horasan, Herat, Bağdat ve Hürmüz'ü almış Osmanlıya verilen toprakları tekrar İran topraklarına katmıştır. Şah'ın iktidarı daha önce görülmeyen bir merkezileşme ile yeniden düzenlenmiştir⁵⁴.

⁵⁰ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting," Tahran Museum of Contemporary Art.s.27.

⁵¹ Abdi Beğ Şirâzi, *Safeviler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi)*.s.50.

⁵² Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.160.

⁵³ Şah I.Abbas'ın duvar resmi tasvir detayı. Çekim tarihi:30.06.2022

⁵⁴ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.160-161.

Safevi devletinin 200 yılı aşkın bir süre hüküm sürmesinde Şîlîlikle özdeşleşen, siyasi ve askeri liderlik becerileri sağlamıştır. Bu liderler; Şah İsmail, Şah Tahmasb ve I. Abbas'ın yönetiminin ana eksenini soy bağı olmuştur. Şah Abbas (1629) vefat ettikten sonra (1629-1722) yılları arasında dört şah hüküm sürmüştür; I. Abbas'ın torunu I.Sâfi (1629-1642), II.Abbas (1642-1666), II.Sâfi (I. Süleyman 1666-1694) ve Sultan Hüseyin (1694-1722) bunların dışında iktidara çıkamayan II.Tahmasb (1722-1732) sahneye çıkmış ancak Afganlıların işgali (1722) ve İsfahan'ı ele geçirmeleri ile Safeviler dönemi son bulmuştur⁵⁵.

1.2. Kültür ve Sanat Faaliyetleri

İran kültür sahası içinde, Safevi sanatının bir klasisizm çağı olduğu bilinmektedir⁵⁶. Sanat, zâdegân ve soylu sınıfın ilgilendiği ve hamiliğini yaptığı bir olgu olmuştur. Safevi devleti, İran kültür tarihinde önemli bir yer teşkil eden Timurlu yapıyı özümseyip kendine has bir seviyeye gelmesini sağlamıştır. Devlet himayesinde gelişen kültür ortamı kendinden sonra gelecek olan edebiyat ve sanat camiasına da yön vermiştir.

Şah İsmail'in payitahtı Tebriz olsa da Behzad gibi önemli bir sanatçıya ev sahipliği yapan ve İran'ın Atina'sı olarak bilinen Herat ikinci önemli şehir olmuştur. Şah İsmail, Behzad'ı "Hâfız-ı Kütüb" (saray kütüphanesi müdürü) tayin etmiş ve Tebriz'de bir tasvir okulu kurulmuştur⁵⁷.

Dil bakımından, İran'ın doğu kısımları etnografik bütünlüğünü korurken İran'ın kuzey-batı kısmı, Azerbaycan ve Anadolu dil yönünden Türk olmuştur⁵⁸. Safevi devletinin kuruluşunda Anadolu Türk oymaklarının önemli vazifesi ve İran'daki Türk unsurunun meydana getirdiği edebi mahsuller tartışmasız dönemin kültür hayatını ve sanatını etki altında bırakmıştır. Osmanlı, Çağatay, Özbek aydınları gibi Kızılbaş zâdegânlar da Türk ve Fars edebiyatına hakim olmuşlardır. Köroğlu

⁵⁵ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.153-165.

⁵⁶ Kuban Doğan, "Doğan, Kuban, Batıya Göçün Sanatsal Evreleri," *İş Bankası Yayınları*, (2017).s.21.

⁵⁷ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.140.

⁵⁸ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*.s.91.

destanının İran da Kerem ile Aslı gibi birçok halk edebiyatının da Türkiye de sevilip yayılması ortak kültür değerlerine örnektir⁵⁹.

İran Hükümdarlarının edebiyata olan ilgisi, II. Hüsrev dönemine dayanır. Hüsrev; Şahnâme ve Nizamî Gencevî'nin Şahın çalkantılı evliliğini anlattığı Hüsrev ile Şirin gibi edebi eserler aracılığı ile Fars edebiyatını ölümsüzleştirmiştir⁶⁰. Yine edebi eserlere önem veren ve şair olan Şah İsmail, şiirlerinde Hataî mahlası kullanmıştır. Şiirleri aracılığıyla Şahnâme'de geçen hükümdarlar ve kahramanlarla bir bağ kurmuştur. "Ben Feridun'um, Hüsrev'im, Cemşid'im, Zohak'ım ben Zal'ın oğlu Rüstem'im ve İskender'im, ben Musa'nın asasıyım, Nuh'un alametleri bende görülür" demiştir. Bu karakterleri kullanarak geçmişle soy bağı kurmuştur⁶¹. Bu bağın sadece edebiyatla sınırlı kalmadığını siyasi ve kültürel bağlarla tüm dönemlerde izine rastlandığı görülebilmektedir.

Şah Tahmasb'ın bizzat kitap sanatları ile uğraşması özellikle serlevha süslemelerinde kabiliyetli olması himayesindeki sanatkarları bilinçli denetlemesini sağlamıştır⁶². Tebriz'deki atölyesinde Behzad, Sultan Muhammed, Mîr Musavvir, Mir Seyyîd Ali, Aka Mîrak, Şeyhzâde ve Dost Muhammed gibi nakkaşların himaye edildiğini ve Şah Tahmasb'ın bu sanatçılardan Behzad, Sultan Muhammed ve Mîr Musavvir'den ders aldığı bilinmektedir⁶³.

Edebiyata babası İsmail gibi önem veren Şah Tahmasb, Tezkire-i Şah Tahmasb⁶⁴ adını verdiği, tahta çıktığı (1524-1559) yılları arasında I. Beyazıt'ın kendisine sığındığı dönemdeki olayları yazdığı önemli bir eseri kaleme almıştır.

Şah Tahmasb elli yıllık iktidarında, istikrarı ile, ortaya koyduğu liderlik vasıfları ve siyasi uygulamaları ile farklı bir konuma ulaşmıştır. Şah Tahmasb'ın İran'daki eşzamanlı hükümdarlık modelinin Safevi yönetimine uyarlanmasında Timurluların rolü şüphesizdir. Şah'ın siyasi ve kültürel değişikliklerdeki simgesel

⁵⁹ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*.s.73-1193.

⁶⁰ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.50.

⁶¹ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century* (New York: George Braziller, 1976).s.45.

⁶² Roger Savory, *İran under the Saffavids*.s.140.

⁶³ Bahman Razi Olyaei, *XVII.-XVIII. Yüzyıl İran Resim Sanatında Batı Etkileri* (Mimar Sinan Üniversitesi, 2016).

⁶⁴ Eser için bakınız; İran Karez Public Library.

karşılığı Şahnâmenin yeni ve büyük baskısını yaptırmış olmuştur. 1522’de ilk olarak Şah İsmail’in başladığı projeyi Tahmasb tamamlamış, bununla birlikte Şahnâmenin efsanevi hükümdarlarla özdeşleşmesi sağlanarak, hükümdarlık geleneği içinde meşrulaşmasının yolu açılmıştır⁶⁵. (The Shahnamed of Shah Tahmasb) Şahnâme-i Şah Tahmasb, İslam sanatlarının en önemli eserlerinden olup, iki yüz elliden fazla minyatür içermesi ile muazzam bir eser olma vasfını korumuştur.

Tebriz’de kitap sanatlarının en önemli hamileri; Akkoyunlu Uzun Hasan (1457-78), iki oğlu Halil (1478) ve Akkoyunlu hükümdarı Yakub (1478-90) olmuştur. Şah İsmail’in Horasan’lı ve Herat’lı bazı sanatçıları 16.yy. başlarında Tebriz’e taşınması ve Akkoyunlu sanatçılarının etkisi ile harmanlanmış zarif bir Tebriz üslubu oluşmuştur⁶⁶.

Tebriz, Şiraz, Kazvin ve İsfahan gibi şehirler Safevi dönemi önemli sanat merkezleridir. Özellikle, XVI. yy. ikinci yarısında Safevi menşei yazmaların Osmanlı saray hazinesine hediye olarak gönderildiği bilinmektedir. Bunlardan biri İbrahim Mirza’nın himayesinde eser veren ünlü nakkaş, Abdullah-ı Şirazi’nin “Divan-ı Hafızdır (TSMK.H.986). Yine (TSMK, Hırka-ı Saadet, nr.25) Şah Mahmud’un yazdığı ve Hasan el-Bağdadi’nin tezhip ettiği Mushaf, (1527-1528) tarihinde Tebriz’de istinsah edilen Ali Şir Nevâ’i’nin Divanı (SPNL, T.56) nüshası, 1530’lu yıllarda Tebriz de hazırlanan Şahnâme-i Firdevsi nüshası, Sultan Muhammed Nur hattıyla istinsah edilen Sâdi’nin Bostan nüshası ve Hamse-i Nizami (TSMK. EH.152), İbrahim Mirza için Meşhed’de hazırlanan Abdurrahman-ı Câmî’nin Haft Evreng yazması gibi eserler Safevi dönemi Tebriz nakkaşhanelerinin üslubunu gösteren önemli eserler oldukları bilinmektedir⁶⁷.

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde Tebriz saray üslubunu temsil eden önemli eserler mevcuttur. Bunlar; Sadi’nin ünlü eseri Gülistan ve Bostan’ı (H.673),

⁶⁵ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. sf.156.

⁶⁶ Zeren Tanındı, “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı”, içinde *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 259.

⁶⁷ Zeren Tanındı, “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı.”s.270.

Hafız'ın Divan'ı (H.986), Şah Tahmasb albümü (H.2161), Behram Mirza albümü (H.2145) örnek teşkil etmektedir⁶⁸.

Fotoğraf 7: Sadi Gülistan ve Bostan TSMK.H.673/41b **Fotoğraf 8:** Hafız Divanı TSMK.H.986/26a

Tebriz üslubunun İran coğrafyasına yayılmasının sebebi, saray nakkaşhanelerinde çalışan ustaların farklı merkezlerde çalışma fırsatı bulmalarıdır. Örneğin başkentin Tahmasb tarafından 1548 yılında Tebriz'den Kazvin'e taşınması, Kazvin den İbrahim Mirza tarafından Meşhed'e taşınması,⁶⁹ Şah Abbas döneminde (1590) İsfahan'a taşınması ve bu kentlerde nitelikli eserler çıkarmaları bu üslubun hızla yayılmasını sağlamıştır⁷⁰.

Safeviler döneminde, modern devletin temelini atılmasını sağlayan ve yaptığı hamlelerle hanedanlığın ikinci kurucusu olarak anılan Şah I. Abbas zamanında (1588-1629) şehircilik çok gelişmiştir. Döneminde, İskoçya'da hüküm süren Stuart, Fransa'da Bourbon, Avusturya Hapsburg Hanedanları ve Osmanlı, Babür gibi

⁶⁸ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006). S.69.

⁶⁹ Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri" İstanbul, 1979.s.42.

⁷⁰ Faruk Sümer, "Abbas I," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1988.

komşularıyla kıyaslanmasına yol açtığı dönemin arşiv kaynakları aracılığıyla günümüze ulaşmıştır⁷¹.

Mimari açıdan bu coğrafyaya en büyük katkıyı sağlayan Şah Abbas'ın, en büyük hamlelerinden biri İsfahan'ın Culfa mahallesine yerleştirilen Ermenilerdir. El sanatlarında ustalaşmış olan bu kişilerin ülke ekonomisi yaptığı katkılar, Şah Abbas'ın bu konuda yürüttüğü politikanın olumlu sonuçlarındandır⁷².

Safevi devri Şah Abbas döneminde İsfahan kültürel açıdan; Çin, Hindistan, Orta Asya, Arabistan, Türkiye ve Avrupa'dan tüccarların akın ettiği bir şehir olmuştur. İspanyol, Portekiz ve İngiliz elçilerinin ziyaretleri, Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu'nda yapılan ticaret savaşları Safevilerin Batı'ya olan diplomatik ve ticari temaslarının yolunu açmıştır⁷³. Şah Abbas dönemi kitap sanatlarının en özel örneği, müzehhip Zeynel Abidin'in imzasını taşıyan Attar'ın Mantıku't-Tayr (1590/MMA,63.201) isimli eserdir⁷⁴.

Safevi dönemi resim üslubunun XVII. yy. ile birlikte Avrupa resimlerinin etkilediği görülür. Portre ressamlığı, ikili ilişkilerin ön planda olduğu aşık resimleri, muhafazakâr yapıdan uzak resimler, siyasi duvar resimleri, Habibullah (Savaî) 'ın tek yaprak çizimleri katkısıyla gelişen İsfahan okul üslubu, Gül ü murg üslubu, Frengî sâzi üslubu gibi yenilikler görülmektedir⁷⁵.

⁷¹ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.sf.160

⁷² Faruk Sümer, "Abbas I."

⁷³ Roger Savory, *İran under the Saffevids*.s.160.

⁷⁴ Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı."s.270.

⁷⁵ Bahman Razi Olyaei, *XVII.-XVIII. Yüzyıl İran Resim Sanatında Batı Etkileri*.s.24.

Fotoğraf 9: Çehel Sütun/ İsfahan⁷⁶

Fotoğraf 10: Çehel Sütun/ İsfahan duvar resminden detay⁷⁷

Safevi devri mimari alanda en parlak dönemini (1587-1628) arası Şah Abbas döneminde yaşamıştır. Başkentini taşıdığı İsfahan’da Safevi mimarisinin en görkemli yapılarını inşa ettirmiştir. İsfahan’da dinî ve ticari alanlarda yeni yapılar inşa edilmesi, İmam Ali Rıza ve Şeyh Sâfi’ye bağlılığını göstermek için Erdebil ve Meşhed’deki türbe külliyelerinde yenilikler, Nakş-i Cihan Meydanı, bu meydanın doğusundaki Lütfullah Camii, batıdaki Âli Kapu Sarayı, kuzeydeki Kayseriyye Çarşısı, güneydeki ise Mescid-i Şâh ve Çehel Sütun en abidevi mekanlardır⁷⁸.

⁷⁶ Gül ü Murg Üslûbuna örnek duvar kabartması detayı. Çekim tarihi: 30.06.2022

⁷⁷ Çekim tarihi: 30.06.2022

⁷⁸ Suut Kemal Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1974).s.55-130.

Fotoğraf 11: İsfahan Nakş-ı Cihan Meydanı⁷⁹

Ünlü diplomat ve tarihçi Sir John Malcom, Şah Abbas'ın (1629) ölümünü İran'ın refahının sönmesi ile betimlemektedir⁸⁰. Şah Abbas'ın yerine bir dizi zayıf hükümdar geçerek Safevi Devletinin çöküşü hızlandırmışlardır. Son Safevi Hükümdarı Sultan Hüseyin'in (1694-1722) iktidardan çekilmesi ve bu boşluk ile 1722'de Afgan ordusunun Safevi başkenti İsfahan'ı kuşatması ile Safevi devleti yıkılmıştır⁸¹.

⁷⁹ Çekim tarihi: 30.06.2022

⁸⁰ Roger Savory, *İran under the Saffavids*.s.111.

⁸¹ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.83.

BÖLÜM II

SAFEVİ DÖNEMİ TEBRİZ EKOLÜ MİNYATÜR TARİHİNE BAKIŞ

2.1. Safeviler Öncesi

Tebriz bölgesinin kitap sanatları hakkındaki günümüze ulaşmış bilgi ve eserler sınırlı sayıdadır. Bu bölümde, Tebriz ekolünün tarihî seyrini kavrayabilmek amacıyla, şehrin kuruluşundan itibaren sanatsal olarak hangi devletlerin şehre hâkim olduğu üzerinde kısaca durulup, resim sanatı tarihi hakkında bilgi verilmiştir. En erken tarihli örnekler incelenerek, XVI. yy. Tebriz sanat okulu hakkında bir senteze gidilecektir.

Tebriz, İran'ın kuzeybatısında deniz seviyesinden 1350m. yükseklikte kurulmuştur. Güneyinde bulunan Sehend dağının (3710 m.) kuzey eteklerinde geniş bir düzlükte yayılır. Tebriz tarihinde; Sâsânî Şahı II. Şâpûr'un (309-379) ordugâhı olarak, Halife Ömer döneminde (642) ise İslâm topraklarına hizmet etmiştir. Selçuklu hakimiyetine Azerbaycan'a gelen Sultan Tuğrul Bey (446/1054) zamanında girmiştir. Irak Selçukluları zamanında (1118-1194) dönemin en önemli yerleşim merkezlerinin başında gelmiştir. 1231 yılında Moğol işgaline uğrayan Tebriz 1256'da Hülâgû Han tahtı diye nitelendirilmiştir. İlhanlıların ardından Muzafferîler ve Celâyirîler'in hâkimiyetine girmiştir. 1386'da Timurluların savaşı ele geçirdiği Tebriz, 1436'da Karakoyunlu Cihan Şah'a, 1469'da Uzun Hasan ile Tebriz Akkoyunluların başkenti olmuştur⁸².

Moğol ordularının (H.7. ve H.8. yy.) İran'ı üç kez işgal etmesi, Cengiz Hanın istilası, (H.615- H.635) Hülağu Han'ın İran'ı ve (H.6542) Semerkant'ı yerle bir etmesi, Abbasi Hanedanlığının devirmesi, Timur'un (H.8.yy.) sonlarında İran'a yapılan saldırıları ile şehrin kültürel mirası özellikle de kütüphaneler ve resimli el yazmalarının birçoğu yok olmuştur⁸³.

İslam sonrası İran, Abbasi hükümdarlarınca yönetilmiş ve Fars resmi İran kimliğinden uzaklaşmıştır. Bağdat Okulu (Abbasi Okulu) olarak kategorize edilen Fars resminin, ilk Farsça nitelikli eserleri H.4.yy'dan sonra ortaya çıkmış ve beş yüzyıl boyunca gelişerek karakter kazanmıştır⁸⁴. İran resim sanatının kökenlerini; Sasanîlerin

⁸² Ali Sinan Bilgili, "Tebriz," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011.

⁸³ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.17.

⁸⁴ Mahmood Shaloosi, "Iranian Masterpieces of Persian Painting," *Tehran Museum of Contemporary Art*.s.11.

plastik eserlerinde, Firdevs ve Hafız tarafından övgüye mazhar olan Mani'nin resimlerinde ve Zerdüş'tinin kökenlerinde araştırabiliriz⁸⁵. En eski İran resim örneklerine bakarak, (M.Ö 250-224) Part⁸⁶ İmparatorluğundaki Helenistik kültürün izlerini görmek mümkündür⁸⁷.

Orta Asya, İran ve Irak'taki Moğol istilası döneminde ve XIV.yy. ikinci yarısında İslam resminin ve klasik üslubunun temellerinin oluştuğunu ve sonraki dönemlerde biçimsel karakterini belirleyen "klasik" formuna XV.yy. İran bölgesinde Timurlular tarafından kavuştuğunu bilinmektedir⁸⁸.

Uzak doğu etkisi sanat okulları için önemli bir rol oynamıştır. Sanatçılar resmettikleri motifleri ve etkilendikleri üslupları gelişi güzel bir şekilde kullanmamışlardır. Örneğin lirik ve pastoral sahnelerde Güney Sung bölgesi resim üslubunu, vahşi tabiat sahnelerinde ise Kuzey Sung üslubunu tercih etmişlerdir. Bazı hamleleri seçerken etkilendikleri üslubun ip uçlarını da vermişlerdir. Sayfanın çerçevesi dışına taşan çiçekli ağaçlar, Çin sanatına atıfta bulunmalarına örnek oluşturabilir⁸⁹.

Moğol hükümdarlarının İran coğrafyasına beraberlerinde Doğu Türkistan minyatürlerini ustaca kullanan Uygur yazıcılarını getirmişler ve sanat üsluplarına yön vermişlerdir. Moğol devrinde (1258-1335) X. asırda ölen Taberi'nin "Dünya Tarihi" isimli eserinin XIV. asırda resimli bir nüshasının İran'da bulunması, 1310-1315 tarihleri arasından Moğol hükümdarı Gazan Han ve Olcaytu Han'ın veziri Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî'nin kroniği olan Câmîü-t-Tevârîh (1314) adlı eserin Tebriz de istinsah edilip resimlendirilmesi⁹⁰ gibi faaliyetler bu devrin kitap sanatları açısından verimli bir çağ olduğunun kanıtıdır.

⁸⁵ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952).s.20.

⁸⁶ Eski İran'da önemli bir siyasi ve kültürel güç olup Medler'den ve Ahamenişler'den sonra gelen üçüncü yerel hanedanlıktır.

⁸⁷ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1976).s.7.

⁸⁸ Ernst J. Grube, *Persian Painting in the Fourteenth Century* (Napoli, 1978).s.1.

⁸⁹ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.78-79.

⁹⁰ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.6.

Tebriz resim okulu, İlhanlı hükümdarlarının yönetsel becerileri, idari deneyimleri sayesinde bilim ve kültür hayatının İran’da hızla gelişmeye başlaması ve gerçek olgunluğa erişmesini sağlamıştır⁹¹.

Fotoğraf 12: Câmi‘ut-Tevârih-Edinburgh University Library Or. Ms 20, 134b

Moğol Hanlarının düşüşü ile Timur’un istilalarının başlangıcı arasındaki ara dönem Celayir Hanedanlığının, Bağdat’tan Tebriz’e kadar yarım yüzyıl (740-813) hüküm sürdüğü süreçtir⁹². 1340-1431 yılları arasında İran’ın batısı ile Kuzey Irak’ta hüküm süren Celayirîlerin, Şeyh Hasan-ı Büzürg döneminde (1340-1356) Tebriz önemli bir sanat merkezi haline gelmiştir⁹³. Timur’un, Bağdat ve Tebriz atölyelerinden Semerkant’a sanatçıları götürmesi ile “Celayirî Üslubu” ortaya çıkmıştır. Celayirî hükümdarı Şeyh Üveys döneminde de Tebriz’de hazırlanan el yazmalarında “Naif Üslup” diye adlandırılan ve Şâhruh’a atfedilen Külliyyât-ı Hafız Ebru (1417-18) adlı önemli bir üslup ve eser ortaya çıkmıştır⁹⁴.

14.yy. ikinci yarısında İlhanlı döneminin karışık üslubundan ayrılıp, Timur üslubunun etkisiyle üst düzey çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Timurlenk yönetimi

⁹¹ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, “Iranian Masterpieces Persian Painting.”s.17.

⁹² Abd-ol-Majid Hosseini Râd, “Iranian Masterpieces Persian Painting.”s.19.

⁹³ Muzaffer Ürekli, “Celâyirîliler,” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993.

⁹⁴ Şehnaz Biçer Özcan, “Tezhip Sanatında İhtişamlı Bir Dönem: Timur Devri Herat Üslubu”,s.289.

altındaki Semerkant önemli bir sanat merkezi olmuştur. Daha sonra Şiraz ve Herat sanatta ön plana çıkmıştır. Şiraz dan kalma en eski el yazması, TSMK 1370 tarihli Şahnâmedir. British Museum ve Chester Beatty koleksiyonundaki 1397 tarihli eserler ve Gulbenkian koleksiyonundaki antoloji⁹⁵ örnek verilebilir.

Fotoğraf 13: TSMK H.1370/11a-11b

İlhanlı hükümdarı Gazan Han ve Olcayto'nun sadrazamı Hamedan'lı bilimi insanı Reşîdüddîn önderliğinde Tebriz yakınlarında Rab-ı Reşidi (1265-1318) isminde resim atölyeleri kurulmuştur⁹⁶. Bağdat'taki Celayirî sarayında resim sanatı (H.8.yy.) ikinci yarısında Şiraz ve Bağdat ekolleri arasındaki temaslar yoluyla Tebriz ekolü üslubunun temellerini oluşturmuştur⁹⁷.

Timurlular; Günümüzde Afganistan sınırları içinde olan Herat 15.yy. boyunca Timurluların kültür merkezi olmuştur⁹⁸. Semerkant merkezli Orta Asya ve Doğu İran topraklarıyla bugünkü Afganistan'ı içine alan, XIV. yüzyılın sonlarından XVI.

⁹⁵ David Talbot Rice, "İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson", 1975.s.222.

⁹⁶ Ernst Kühnel, *Die Kunst Des Islam* (Germany: Alfred Kröner Verlag, 1962).s.1833.

⁹⁷ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.19.

⁹⁸ Zeren Tanındı Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, *Osmanlı Resim Sanatı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006).s.54.

yüzyılın başlarına kadar İslam sanatlarında önemli olan Timurlu devri sanatı; İran, Orta Asya, Afganistan ve hatta Bâbürlüler devrinde Hint İslâm sanatının gelişmesinde rol oynamıştır⁹⁹. Önemli sanat merkezleri Semerkant, Herat ve Şîraz'dır. Şâhruh devri ise minyatür sanatının en parlak dönemidir. Herat'ta kendisine ait kitap yazma ve resimleme atölyesi olduğu gibi oğlu Baysungur'un ve torunu İbrâhim Sultan'ın hamiliğinde sanat atölyeleri faaliyetini sürdürmüştür. Herat okulunun başarısı; Tebriz, Bağdat ve Şîraz sanat okullarının doğal sonucudur¹⁰⁰. Türk ve Moğol kökenli geniş bir coğrafyaya hâkim hanedanlık olan Timurlular; Karakoyunlular, Osmanlı ve yıkılışlarında önemli bir rol üstlenen Şeybaniler (Özbekler) ile sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin himayesinde Behzâd gibi bir dahi bu dönemde ortaya çıkmış ve Batı'da "Timurlu rönesansı" tabiri doğmuştur¹⁰¹.

Tebriz Resim okulunun ihtişamlı eserlere ve ülkedeki siyasi gelişimlere paralel olarak ünü ülke sınırlarını aşarak tıpkı Timurluların Buhara'ya nüfuz etmesi gibi Türkiye ve Hindistan gibi ülkelere de nüfus etmiştir¹⁰².

İran resim tarihini kısaca özetlemek gerekirse, dört döneme ayırabiliriz; ilki, halifeliğin Moğol saldırılarından önce 8. yy. dan 13.yy. ortalarına kadar yakın Doğu'nun ve Bizans'ın etkilerinde Bağdat'ta oluşan Abbasi sanat üslubu, ikincisi; 13. yy. dan 14. yy. sonlarına kadar Orta Asya'da Moğol dönemidir. Bu dönemde Çin fikirlerinin etkisi büyüktür. Üçüncü dönem; Timur etkisi hakim olmuş ve 15.yy başlarında İran'da ulusal bir tarz geliştirmişlerdir. Bu dönem Behzâd ve Herat okulu, İran sanatının altın çağıdır. Behzâd'ın sitili 16.yy. sonlarına kadar taklit edilmiştir. Dördüncü dönem 16.yy. da Şah İsmail tarafından Safevi Hanedanlığının kurulması ve oğlu Tahmasb ile beraber, dönemin önemli sanatçısı Sultan Muhammed sorumluluğunda Tebriz ekolünün kurulmasıdır¹⁰³.

⁹⁹ Engin Beksaç, "Timurlular," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012.Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.28.

¹⁰⁰ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.22.

¹⁰¹ İsmail Aka, "Timurlular," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012.

¹⁰² Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."

¹⁰³ B.W.Robinson, *Victoria and Albert Museum Persian Paintings* (London: His Majesty's Stationery Office, 1952).sf.4-5.

Fotoğraf 14: (1370-1507) Timur Dönemi -1430- Leyla ve Mecnun Nüshası¹⁰⁴

Fotoğraf 15: Timur döneminde 1430 tarihinde Tebriz de yapılan ipek boyama çalışması¹⁰⁵.

¹⁰⁴ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1934-1013-0-2erişimtarihi:01.07.2023.

¹⁰⁵ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451403erişimtarihi:01.07.2023>.

Türkmen devri Karakoyunlu (1550-1467) ve Akkoyunlu (1466-1500) Türkmenleri 15. yy. Doğu Anadolu ve İran'ı içine alan bir dönemi kapsamaktadır. Robinson, bu üslubun Kuzey ve Kuzey batı İran da 15. yy.'da Herat'ta Şahruh'un sarayında uygulanan bir üslup olduğunu belirtmektedir¹⁰⁶. XV.yy.'da İran ve Azerbaycan önce Karakoyunlu, 1457'den sonra ise Akkoyunlu idaresi altındadır. Akkoyunlu Sultanlarından Yakup Bey'in sanata düşkünlüğü ve Tebriz sarayından toplanarak Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesine getirilen Fatih Albümündeki Yakup Bey dönemine ait eserlerden anlaşılmaktadır¹⁰⁷.

Fotoğraf 16: Türkmen Okulu (1496) Nizamî Hamse ¹⁰⁸

¹⁰⁶ B.W.Robinson, "A Descriptive Catalogue Of The Persian Paintings In The Library, 1958, London, Oxford At The Carendon Press.," (1958).

¹⁰⁷ Filiz Çağman, *Topkapı Sarayı Müzesi Hazine 762 Nolu Nizamî Hamsesi'nin Minyatürleri* 1972.s.6.

¹⁰⁸ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2006-0421-0-2 erişimtarihi:01.07.2023

2.2. Safeviler Dönemi

Safeviler döneminde hazırlanan resimli metinler, farklı İslami çevrelerin sanatsal alışverişini ortaya koymaktadır. Dini metinlerdeki resimler için ortak bir ikonografinin oluşmasında, gezici veya göçmen sanatçılar ile İslam hükümdarları arasında resimli el yazması mübadelesi etkili olmuştur. Bu yazmaların üretildiği çevrelerde hakim olan sunnî ve şîî ideolojiler kadar hamilik de kuşkusuz önemli olmuştur¹⁰⁹.

Tebriz sanat okulunun alt yapısında kıymetli birçok okulun varlığı etkin oluşmuştur. Örneğin; Timurluların 1393'de Bağdat'ı almalarıyla beraber gelişen "Celayir Üslubu", (1386-1393) Şiraz'ı almaları ile birlikte Muzafferilerin ve Timur etkileşimi ile "Şiraz Üslubu", (1436-1453) yılları arasında Şiraz ve Bağdat atölyelerinde gelişen "Türkmen "Üslubu", Çin ile karşılıklı ilişkiler ile Çin etkisi gösterilebilir¹¹⁰.

Şah İsmail Tebrizi, Şiraz'ı ve çevresini Akkoyunlulardan aldığıında (1503) aralarında nakkaş Şeyhi ve Derviş Muhammed gibi ünlü musavverlerin resimledikleri kıymetli eserler ele geçmiştir. Özellikle Hamse-i Nizamî nüshası ayrıca Akkoyunlu hükümdarları Sultan Yakup ve Sultan Halil'in hazine değerindeki kitap arşivleri elde edilmiştir. Şahın 1510 da Horasana giderek Herat'ı ele geçirmesi ile de Timurlu Sultanlar Baysungur ve Şâhruh'un himayesinde ve Cafer-i Tebrizi yönetiminde oluşmuş servet değerindeki hazine de Tebriz ekolü kütüphanesine geçmiştir¹¹¹.

Safevi devri erken minyatür sanatı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığımız gibi, bu dönem Safevi resminin sadece Türkmen albümlerinin eksik sayfalarının tamamlanması ile kısıtlı kaldığını bilmekteyiz. Safevi dönemi kitap sanatlarındaki gelişmeleri anlayabilmek için Türkmen döneminde tamamlanmamış ancak Tebriz sanat atölyelerinde tamamlanmış üç eseri incelemek gerekir.¹¹² Bu örnekler içinde Safevi dönemi minyatür sanatının en erken dönem örneği; Uppsala Üniversitesi

¹⁰⁹ Serpil Bağcı, "Creativity in Miniature Paintings Old Images, New Texts and Contexts", *Arts and Crafts in the Muslim World*, ed. Nazeih Taleb Maarouf- Semiramis Çavuşoğlu (İstanbul: IRCICA, 2008), 135.

¹¹⁰ Şehnaz Biçer Özcan, *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)* (Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2007).s.289.

¹¹¹ Zeren Tanındı, Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, *Osmanlı Resim Sanatı*.s.54-55.

¹¹² Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurları XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.57.

kütüphanesinde bulunan Asâfi'nin Dastan-i Cemal u Celal (1502-1503) tarihli eseridir. Eser, Sultan Hüseyin'in Timur atölyelerinde Behzâd başkanlığında başlanan yazmanın Şah İsmail'in Tebriz atölyelerine taşıdığı sanatçıların katkısıyla tamamlanmıştır.¹¹³.

Fotoğraf 17: Asâfi'nin Dastan-i Celal-u Cemal'den bir sayfa¹¹⁴

Diğer önemli örnekler ise, her iki okulun sentezi hükmünde olan TSMK H.762 ve H.753'de bulunan Akkoyunlu resim üslubunun unsurlarını gördüğümüz 1481 yılında Akkoyunlu Hanedanlığı için başlanan Nizamî'nin Hamsesidir¹¹⁵.

¹¹³ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.43.

¹¹⁴ <http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A80914&dswid=-7404>erişimtarihi:15.06.2023.

¹¹⁵ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.57.

Fotoğraf 18: TSMK H.753/33a-32b

Fotoğraf 19: TSMK H.762/196a-195b Akkoyunlu Türkmen üslubu-Tebriz

Türkmen stilini anlayabileceğimiz TSMK. H.762 nolu yazma Pir Budak için başlamış ve kardeşi Sultan Halil için devam etmiş ve 1501’de Şah İsmail tarafından Tebrizi ele geçirilmesinden sonra 11 minyatür eklenerek tamamlanmıştır. Tamamlanan eserlerin bazıları Şeyh Muhammed’in eseridir¹¹⁶. 16. yüzyılın ilk çeyreğindeki Safevi resim üslubunu göstermesi bakımından ilginçtir¹¹⁷. Bu eser, Abdurahim el-Yakubî eliyle Tebriz’de (1481) yılında istinsah edilmiştir. Şah İsmail dönemine ait TSMK A.3559 bulunan Şah Mahmud Nişaburî eliyle (1524) yılında istinsah edilen ve dönemi ifade eden özel bir eserdir¹¹⁸.

Fotoğraf 20: TSMK. A.3559/y.451a-450b sayfaları

Safevi dönemi kitap sanatlarında başkent Tebriz; Kuran-ı Kerim el yazmalarının üretildiği dünyaca ünlü bir merkez haline gelmiş ve nesih hattındaki ünlü ustaları kendine çekmiştir. Bu coğrafyada oluşturulan süslemeler sadece İran’da değil, 16.yy. da Tebrizli hattat ve nakkaşların talep gördüğü diğer coğrafyalarda da

¹¹⁶ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.33-34.

¹¹⁷ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.157.

¹¹⁸ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul, 1961).s.151.

geçerliliğini korumuştur. Şahnâme, Hamse ve diğer İran edebi eserler ön plana çıkmıştır. Özellikle Behzâd'ın eserleri, Safeviler sonrası sanatların da yönünü belirlemiştir. Şah Tahmasb'ın yönetimindeki akademinin müdürü olan, Sultan Muhammed yetenekleri ile ön plana çıkmış ve murakka albüm modasını desteklemiştir¹¹⁹. Safeviler döneminde (1540- 1580) yılları arası Tebriz, Kazvin, Herat, Meşhed'de Şah Tahmasb ve Behram Mirza gibi kitap hamisi şehzadeler ve Emir Hüseyin Bey, Emir Gaybi Bey gibi zadegan kesimi için hazırlanan murakka'lar zengin bir dönem analizi sunmaktadır¹²⁰.

Safevi sarayı ressamaları Babür resim okulunun kurulmasında önemli rol almışlardır. İran resim sanatında sanatçılar gerçek hayatla bağ kurma gibi bir zorunluluk içine girmemiştir. Prototipi eski çağlara dayanan motifleri hatta Çin, Hindistan ve Avrupa resimlerinde görülen motifleri Safevi resim sanatında görülmektedir¹²¹.

¹¹⁹ Ernst Kühnel, *Die Kunst Des Islam*.158-159.

¹²⁰ Zeren Tanındı, “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı”, içinde *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 270.

¹²¹ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*. S.24-25.

Fotoğraf 21: Babür Stili (1590-1600).¹²²

16. yy. da Safevi resim sanatı, Horasandan batı İran'daki Tebriz'e Buhara'ya ve Şaybaniler'in (Özbekler) egemenliği altındaki Maverâünnehir'e kaymıştır¹²³. Özbeklerin Horasan'ı istilaları, 1501'de Merv muharebesinde Şah İsmail'in Horasanı fethi, Behzâd ve bir grup sanatçıyı Tebriz'e getirmesi, burada tasvir okulu kurulmasında önemli bir rol oynamıştır¹²⁴. Tebriz ekolü resim okulu kendinden sonra gelişen üslupları özellikle 1520'li yıllardan başlayarak Şiraz sanat üslubunun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır¹²⁵.

¹²² https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1982-0529-0-1erişimtarihi:01.07.2023(İskender, Yecüc ve Mecüc kavmine karşı tunç duvar örüyor konulu tasvir)

¹²³ Dımand, "A Handbook of Mohammedan Decorative Arts."s.36.

¹²⁴ Roger Savory, *Iran under the Safavids*.s.142-143.

¹²⁵ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.82.

Fotoğraf 22: Şeybani resim okulu 1530¹²⁶

Safevi resim sanatının en önemli örneklerinden biri Sadi'nin *Gülistan ve Bostan* TSMK. H. 673 nolu eseridir. Abdülvahhab el-Hüseynî el-Meşhedî isimli hattat tarafından Şah Tahmasb için özel olarak hazırlanmıştır¹²⁷.

¹²⁶ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1920-0917-0-260erişimtarihi:01.07.2023

(Seybani Hanedanı Amir Khusrau Dihlavi-Hamse)

¹²⁷ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.68.

Fotoğraf 23: TSMK. H.673/275b

İran resim sanatında konular; Kelile Dimne, Samak Ayar (edebi), Camiül Tevarih (tarih), Al-Aqani (bilimsel) ve Khavaran Nama (dini) kitapların illüstrasyonunda kullanılmıştır¹²⁸. “Mahzen-ül Esrar”, Nizamî'nin Hamse adlı eserindeki beş mesnevisinden en çok resimlendirilen eseridir¹²⁹. Asadi'nin Gürşasname'si gibi destan türündeki manzum eserler, Bidpai'nin Kelile ve Dimne'si, Assar'ın Mihr ü Müşteri'si¹³⁰ gibi eserler ile, Hüsrev ve Şirin, Yusuf ile Züleyha, Leylâ ile Mecnun, Behram-ı Gûr'un serüvenleri, İskender-name, Peygamberimizin Miraç olayı, Bostan ile Gülistan, Hafız'ın Divan'ı gibi efsanevi ve dini motifler içeren konular İran edebiyatının ince zevklerinin dışı vurumu ve en sık resimlendirilen eserlerdir.

¹²⁸ Mahmood Shaloosi, “Iranian Masterpieces of Persian Painting.”s.11.

¹²⁹ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.7.

¹³⁰ Güner İnal, “Onyedinci Yüzyıldan Bir Hafız Divan'ının Desenlerinde Resim Ve Metin İlişkisi,” *Suut Kemal Yetki'e Armağan*, ed. Günsel Renda (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi:1, 1984), 165–204.

Firdevs'i Şahnâmesinin bu döneme ait önemli bir 1524 Tebriz imzalı nüshası St. Petersburg Oryantal Araştırmalar Enstitüsü'nde bulunmaktadır¹³¹.

Doğunun klasik edebiyatı özellikle Firdevsî ve Nizamî şiiirleri Tebriz ekolü minyatürlerinde sıkça resmedilmiştir. Firdevs'inin Şahnâmesinde yer alan destansı hikayeleri, Nizamî'nin romantik ve tarihi şahsiyetlerle oluşmuş şiiirleri bu ekolün baş kahramanlarıdır. Lüks dekoratif öğeler ile harmanlanmış bu ekol bir medeniyetin sahip olduğu tüm ip uçlarını sunmaktadır. İran sanatını, edebiyat ve kitap sanatları arasında gelişen ince bir zevk ürünü olarak özetlersek dönemin öne çıkan bazı ünlü eserlere değinmemiz gerekmektedir.

Şahnâme-i Şah Tahmasb

Kûh-i Nur¹³² diye adlandırılan üç boyutlu dünyanın iki boyuta indirgendiği, döneminde hiçbir yazma on dörtten fazla minyatür ihtiva etmemesine rağmen, iki yüz elli sekiz tasvir içeren ve orijinal ismi "The Shahnamed of Shah Tahmasb" olan eser dönemi içinde ayrıcalıklı konuma gelmiştir. Taşınabilir sanat galerisi olarak adlandırılan Şahnâme de birden fazla sanatkâr ortak çalışmış ve 1520-1530 arası Safevi resminin aynası olmuştur¹³³. Tahmasb Şahnâmesi'nde XVI.yüzyılın kralları antik İran kralları kimliğinde resmedilerek İran'ın uzun zamandan beri devam eden geleneklerine vurgu yapılmıştır¹³⁴. Günümüze ulaşan tıpkı basımında 192 adet minyatür vardır. Dekoratif sanatlar ve tekstil açısından çok kıymetli görseller içermektedir.

Şahnâme; ilahi hak sahibi kralları ve krala sadakatin önemli olduğu yerleşik düzeni vurgular¹³⁵. Şahnâme-i Şah Tahmasb ve Safevi resim okulunu iki geleneğe bağlanmaktadır. İran'ın doğu bölgesinde Herat etkisi Timurlu Sultan Hüseyin Mirza ve Kuzeybatı İran'da Akkoyunlu Türkmenlerinin başkenti Tebriz resim sanatının en

¹³¹ Zeki Tez, *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2018).s.123.

¹³² Alireza Esmaili, "Foreword", *Şah Tahmasb Hamse-i Nizamî* (Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018), 3.

¹³³ W. Arnold Sır Thomas, *Painting In Islam* (New York: Dover Publications, 1965).s.82.

¹³⁴ Linda Komaroff, *Gifts of the Sultan: The Arts of Giving at the Islamic Courts* (Los Angeles: Los Angeles Museum of Contemporary Art, 2011).

¹³⁵ Sheila R. Canby, *The Shahname of Shah Tahmasb; The Persian Book of Kings* (New York: Metropolitan Museum of Art, 2011).

dinamik ve yaratıcı atölyeleridir¹³⁶. 1395 tarihinde Bağdat'ta yazılmış ve İranlı üstad Cüneyd üs-Sultan tarafından minyatürleri yapılan “Hümay ile Hümayun” nüshası bir nevi rönesans etkisi yaratmış ve Şahnâme-i Şah Tahmasb minyatürlerini etkilemiştir¹³⁷. Şahnâmeyi; Makamatlardan başlayarak Timur dönemine, İlhanlı döneminin önemli eseri Camiül Tevârih'ten, Rabı Reşidin okulunun eserlerine, Çin etkisi altındaki Güney Sung devri minyatürlerine kadar geniş bir kültüre bağlayabiliriz¹³⁸.

Şahnâme-i Şah Tahmasb'ın içinde sayfa 169'da Mir Musavvir imzası ve sayfa 173'de Dost Muhammed'in imzaları vardır¹³⁹. Kitapta, Dost Muhammed, Ağa Mirak ve Mir Musavvir'in ismini zikreder ve övgüyle bahseder. Şahnâmenin önsözünde kitapsever bir hami olan Baysungur'a yer verilmiştir. Mirza Ali, Mir Sayyid Ali, Muzaffer Ali, Şeyh Muhammed ve Abdul Samed gibi sanatçılar, kıdemli sanatçılar tarafından yetiştirilip kitap üzerinde çalışmışlardır. Behzâd ve Sultan Muhammed ise baş ressamlardır¹⁴⁰.

Safevi dönemi Tebriz ekolünün en önemli eseri Şahnâme-i Şah Tahmasb'dır. Yaklaşık on beş nakkaş, iki hattat, birden fazla mücellitten oluşan ekibin başında 1527'ye kadar Sultan Muhammed vardır. 1532'ye kadar Mir Musavvir, 1537'de tamamlanana kadar ise Âgâ Mirak İsfahani tarafından idare edilmiştir. O sırada saray nakkaşhanesinin başında Behzâd vardır ve Behzâd'ın kitapta hiç resmi olmamasına rağmen özellikle yapılan resimleri denetlemiştir. Behzâd'ın varlığı zamanın önde gelen iki okulun yani Tebriz Türkmenleri ile Timurlu Herat ekollerinin birleşimini temsil etmektedir. Şah Tahmasb; 1566 da Sultan II. Selim'in, tahta çıkması ile, özel ve yüksek rütbeli bir heyet ile (320 yüksek rütbeli memur- 40 tüccar-34 deve yükü hediye) Şahnâmeyi mücevherlerle kaplı bir sandıkta, ışıklı bir Kuran nüshası yanında, ipekliler, değerli kumaşlar ve porselenlerle birlikte (21. Şubat. 15382'de Edirne'ye ulaşmıştır) hediye etmiştir. İki yüzyıldan fazla süre Topkapı sarayında sergilenen eser 1801 de Osmanlı soylularından biri olan, Muhammed Arefi tarafından resimlerinin

¹³⁶ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.33.

¹³⁷ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.27.

¹³⁸ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.74-75.

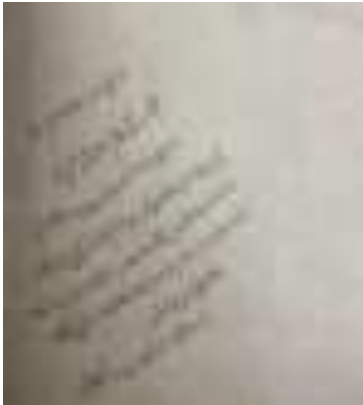
¹³⁹ “The Shahnamed of Shah Tahmasb.”2013,Tahran.

¹⁴⁰ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.19-21.

açıklanması ve tanıtımları yapılarak sergilenmiştir. Bir asır sonra 1903’de Baron Edmond de Rothschild tarafından elde edilerek,1903’de Paris’te sergilenmiştir. 1959’da Rothschild’in varisleri Amerikalı kapitalist olan Arthur A. Houghton’a satılmıştır. Houghton, Şahnâme’nin sayfalarını tek tek satmış ve 1970 yılında vergi borcunu azaltmak için Metropolitan Museum’a 76 yaprak bağışlamıştır¹⁴¹. Bahsi geçen eser günümüzde Houghton Şahnâmesi olarak da bilinmektedir.

Şah Tahmasb Hamsesi

“Daria-i Nur” diye adlandırılan eserin orijinal ismi, The Khamsa of Nizami Shah Tahmab’dır. 404 varak (808 sayfa) olup, ebatları 37x24.5cm’dir. Nizami’nin beş uzun şiirinin hepsi içinde yer alır. Kolofon tarihi 946 olup, 17 minyatür, çok sayıda tezhipli kitabe, 800’den fazla teşrih çeşidine sahiptir. Safevi döneminin ünlü Nesta’lik hattatı Şah Mahmed Nishapuri tarafından yazılmıştır. Şah Tahmasb Şahnâmesinden yirmi yıl sonra resimlendiği bilinen eserde Sultan Muhammed, Mirak İsfahani, Mirza Ali, Mir Seyyid Ali, Muzaffer Ali gibi ustaların olgunluk dönemlerine denk gelmektedir. Bu eserin İran’dan ne zaman çıkarıldığı ve British Library’e götürüldüğü bilinmemekte ancak erken Kaçar döneminde İran’da olduğu¹⁴² içerikte bulunan Kaçar resmi (Foto no:24) ve Mahmud Mirza Kaçar’a ait 1243 tarihli (Fotoğraf no:25) boş bir sayfadaki notu kanıt teşkil etmektedir.

Fotoğraf 24: Kaçar dön.ait not¹⁴³

Fotoğraf 25: Tahmasb Hamse Kaçar dönemi resmi¹⁴⁴

¹⁴¹ “The Shahnamed of Shah Tahmasb” (Tahran: MATN Institute, The Iranian Academy of Arts, 2013) sf.13.

¹⁴² Alireza Esmaili, “Foreword.”s.3.

¹⁴³ “The Khamsa of Nizamî Shah Tahmabi,” İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi.s.348.

¹⁴⁴ “Khamsa Nizamî Shah Tahmab.”s.1.

Bu eseri seçkin sınıfına ekleyen bir diğer özelliği 'de, Teşh'ir (minyatürün çevresinde tezhipli alanın gösterişli bir şekilde süslenmesi) sanatı eserde doruk noktasına ulaşmıştır¹⁴⁵.

TSMK H.2154- Behram Mirza Albümü

On altıncı yüzyıldan kalma orijinal eserlerden biri olan ve içerisinde İlhanlı ve Celayirî nakkaşların isimlerini verildiği (Ahmet Musa bu nakkaşlardan biridir) önemli bir eserdir¹⁴⁶. Miraçname sahneleri ve Orta Asya üslup özelliklerini görmemiz açısından kıymetli olan eser, Şah Tahmasb tarafından kardeşi Behram Mirza adına bir albüm emri vermesini, albümün nakkaşı Dost Muhammed tarafından yazılan önsözden öğrenilmektedir¹⁴⁷.

TSMK H.2154 Behram Mirza albümünde Dost Muhammed albümü denetlemenin yanı sıra sanat tarihi sürecini anlatan bir önsöz yazmıştır. Bu önsözün varlığı İran ve Hindistan da daha sonra yapılacak albümler için öncüdür. Bu albüm aynı zamanda Babür resminin öncüsü konumundadır.¹⁴⁸

Fotoğraf 26: Behram Mirza Albümü TSMK 2154 / y.121a

¹⁴⁵ Konu için Bknz: Mohammad Ali Rajabi Davani, "Tash'ir," *The Khamsa of Nizami Shah Tahmabi* (Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018), 5.

¹⁴⁶ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.73.

¹⁴⁷ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection* (London: Yale University Press, 2004).s.182.

¹⁴⁸ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.250.

Peygamberimizin, Burak yerine bir meleğin üstünde Miraca yükselmesi tasvirindeki su motifi, Uzak Doğu resim özelliğidir. Bu minyatürün en yakın paraleli Güney Sung devrinde yapılmış olan ve bugün Boston Güzel Sanatlar Müzesinde görebileceğimiz örnektir¹⁴⁹.

TSMK H.2161 Şah Tahmasb Albümü

İki dönem arasında kronolojik bir köprü oluşturan ve şahın kendi kişisel deneyimlerinin, Kelile ve Dimne gibi öğretici hikayeler, Şahnâmeden üç sayfanın 'da yansıtıldığı albüm¹⁵⁰ Emir Galib Bey tarafından (H.972/1564-65) tarihinde yapılmıştır¹⁵¹. Bu albüm Emir Gayb Bey albümü olarak da anılmaktadır¹⁵².46x34 cm ölçülerinde 192 varak sayısına sahip bir murakka albümüdür.

Fotoğraf 27: TSMK H.2161/ y.3a

¹⁴⁹ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.74.

¹⁵⁰ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.182.

¹⁵¹ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.

¹⁵² Banu Mahir, *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu* (İstanbul: Hayalprest Yayınevi, 2022).s.21.

TSMK H.762 Nizamî Hamsesi (Sultan Yakub Bey Nizamîsi)

Türkmen okulu ve Safevi dönemi Tebriz ekolü üslubunu ortaya koyması açısından kıymetli bir eserdir. Sultan Halil tarafından Şiraz'da ısmarlanıp Sultan Yakub himayesinde 1481 tarihinde Tebriz'de tamamlanmıştır¹⁵³. Eser, hattat Abdürrahim el-Harezmî tarafından yazılmıştır¹⁵⁴.

Fotoğraf 28: TSMK H.762/ Nizam-i Hamse

Cami-Haft Evrang

İranlı ünlü mutasavvıf ve şair Abdurrahman-ı Câmî, Hamse'sine Silsiletü'z-zeheb ve Selâmân ü Ebsâl mesnevilerine ek yaparak, Farsça "yedi taht" anlamına gelen ve büyük ayı yıldız kümesi demek olan Haft Evrang'i oluşturmuştur¹⁵⁵. İran'da kitap sanatlarının tam olgunluğa ulaştığı dönemde oluşturulan Cami'nin Haft Evrang eseri 16.yy. Timur ve Türkmen üslubunun bir sentezi olmuştur. Şah İsmail'in üçüncü kuşak temsilcisi Sultan İbrahim Mirza'nın himayesinde Şah Tahmasb sanatının

¹⁵³ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.132.

¹⁵⁴ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.62.

¹⁵⁵ Rıza Kurtuluş, "Haft Evrang," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998.s.157-158.

standartlarının bir modeli olan monografik bir eserdir¹⁵⁶. Çalışmamızın katalog bölümüne bu eserin muhtelif sayfalarına yer verilmesinin nedeni Tebriz üslubunun devamlılığı niteliği taşıması ve tekstil zenginli içermesindedir.

Fotoğraf 29: Cami- Haft Evreng¹⁵⁷.

Cami'ye atfedilen ve Tebriz'de resmedilmiş olan H.928'de Ali el- Hüseyini el-Heravi imzalı Panj Ganj'ın bir kopyası Gülistan Sarayı müze kütüphanesinde (no.709) saklanmaktadır. Bu el yazmasının on resmi imzasız bir şekilde Behzâd'ın Tebriz atölyesindeki öğrencilerine aittir¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)* (London: New Haven and London: Yale University Press, 1997).

¹⁵⁷ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1914-0407-0-7 erişimtarihi:01.07.2023 ((Yedi taht) resimli el yazmasından müstakil sayfa (1560-1570)

¹⁵⁸ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.26.

Arifi- Guy u Çevgan

Tebriz ekolünün en önemli eseridir. Behzâd başkanlığında olan yazmaya Sultan Muhammed eşlik etmiştir¹⁵⁹.

Fotoğraf 30: Guy u Çevgan-TİEM 1941/14b

Yusuf u Züleyha

Farsça manzum eserin günümüze kadar gelen en önemli versiyonu Abdurrahman-ı Câmî'ye aittir. Câmî'nin Haft Evreng'deki yedi parçadan biri olan Yûsuf-u Züleyhâ mesnevisi bu hikâyenin Fars edebiyatındaki en tanınmış örneğidir. Mesnevinin ülkemiz kütüphanelerinde birçok nüshasının bulunması Türk şairlerinin Molla Câmî'den çok etkilendiklerinin kanıtıdır. XV. yüzyılda Hamdullah Hamdî ve XVI. yüzyılda Gubârî Abdurrahman bu esere nazîre yazmış, Karamanlı

¹⁵⁹ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.51.

şairlerden Kâmî Mehmed ve Âteşzâde Mehmed İzzet Paşa tarafından manzum tercümeleri yapılmış¹⁶⁰ olan eserin Yûsuf'un kuyuya atılması, Yakub peygamberin sabrı, Züleyhâ'nın tutkulu aşkı ve Yûsuf'un Allah'a tevekkülü hikâyedeki ana temalardır¹⁶¹.

Fotoğraf 31: Yusuf u Züleyha ¹⁶².

Ferhad ile Şîrîn

Nizâmî-i Gencevî'nin Hüsrev ü Şîrîn'in eserinden ilhamla oluşmuş ve zamanla müstakil hale gelmiş klasik bir mesnevidir. Eserin kahramanları Şîrîn ile onu seven ve birbirlerine rakip olan Hüsrev ve Ferhad üçlüsünden oluşur. Bu aşk hikâyesini "Ferhâd ü Şîrîn" ve "Ferhâdnâme" gibi adlar altında işleyen mesnevilerde Hüsrev daha geri planda kalıp olayların ağırlık merkezini Ferhad oluşturmaktadır. Ali Şîr Nevâî, hikâyeye Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inden çok farklı bir muhteva kazandırmıştır.

¹⁶⁰ Rıza Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013.s.40-41.

¹⁶¹ Hanife Koncu, "Yûsuf ve Züleyâ," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013.s.38-40.

¹⁶² Mohammad Ali Rajabi, "Iranian Masterpieces of Persian Painting," *Tahran Museum of Contemporary Art*.s.112.(Kasım Ali /Panj-Ganj-1521 Golastan Palace)

”Ferhad ile Şîrin” hikâyesi, kahramanlarının tasavvufî görünüşlerine rağmen aşkın kaderle karşılaştığı ve daha başlangıçta kaderin galip geldiği halk hikâyelerindedir¹⁶³.

Fotoğraf 32: Ferhad ile Şîrin¹⁶⁴

Firdevsî Şahnâmesi

Tuslu şair Firdevsî'nin (öl.1020) eseri Şahnâme yüzyıllar boyunca İslam kültüründe, geniş bir alanda tanınıp sevilmiş edebiyat klasığıdır. İslam öncesi İran'ın efsanevi ve tarihi şahlarının ve onlara sadakatle bağlı soylarının efsane tarihlerini anlatan bu destanın çok sayıda resimli kopyaları hazırlanmış, tasvirleri İslam görsel kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir¹⁶⁵.

¹⁶³ Nurettin Albayrak, “Ferhad ve Şirin,” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995.s.388-389.

¹⁶⁴ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, “Iranian Masterpieces Persian Painting.”s.211.(Shesh Masnavi- 1579 Golastan Palace)

¹⁶⁵ Zeren Tanındı, “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şahnâme-i Firdevsi'nin Mukaddimesinin Resimleri,” *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (2008), 267–295.

Fotoğraf 33: TİEM 1955/3b-4a Firdevsî Şahnâmesi(1509)

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferi ile Tebriz sanat okulunun geçmiş hükümdarlıklardan devrolan sanat hazineleri ve Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın oğlu "Horasan şahı" ünvanlı Bediüzzaman Mirza İstanbul nakkaş hanelerine geçmiştir¹⁶⁶. İslam sanat dünyasında bir üstünlük sağlamış olan Tebriz sanat okulunun¹⁶⁷ Osmanlıya yansması da Sultan 1.Selimin 1514 de Tebriz'den sanatçıları İstanbul nakkaş hanelerine getirmesiyle başlar ve bu durumun ilk meyvesi Mantıku't-tayr'ı gösterebiliriz¹⁶⁸. Kanuni döneminde gerçek Osmanlı resim üslubunun oluşmasında bu heterojen yapı önemlidir¹⁶⁹. 16. yy. Osmanlı nakkaş hanesinde Safevi nakkaşlarınca yapıldığı bilinen önemli bir diğer eser; tek ciltte toplanan Firdevsî Şahnâmesi ve Nizamî Hamsesi (TSMK H.1540)¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Zeren Tanındı, Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, *Osmanlı Resim Sanatı*.s.54-55.

¹⁶⁷ Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, *Osmanlı Resim Sanatı*.s.54.

¹⁶⁸ Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996).s.18.

¹⁶⁹ Günsel Renda, *Osmanlı Minyatür Sanatı* (İstanbul: Prometre Yayınları, 2001).s.10.

¹⁷⁰ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004).s.71.

2.2.1. Hamiler

İslam minyatürü tam anlamıyla saray sanatıdır. İran sanat tarihinin kesintisiz zincirinin en önemli halkaları şüphesiz sanatçıların üstün çabalarıdır¹⁷¹. Etkileyici tabloların, özenli mimarilerin, zarif el sanatlarıyla ifade edilen duygu evrenseldir ve bu evrensel sanatın merkezinde sanatçılar ile onları himaye eden hamiler gelmektedir. İncelemeye aldığımız Tebriz döneminin mimarları olan Şah İsmail ve Şah Tahmasb çalışmamızın ana eksenimizde olmakla beraber sürecin devamlılığını ve ayırt edici parametreleri anlayabilmek amacıyla Şah Abbas dönemi kısaca vurgulanmıştır.

Şah İsmail (ö.930/1524)

Safevi Hanedanlığının kurucusu Şah İsmail sanat hamisi olmanın yanı sıra iyi derecede Nesta'lık hat yazdığı bilinmektedir¹⁷². Güner İnal, Şah İsmail'in döneminde (1501-1524) Tebriz atölyesine ait erken döneme ait imzalı bir eser bulunmadığını¹⁷³ belirtmiş ancak TSMK H.3559 da günümüzde nadir sayfaları olan Şah İsmail Şahnâmesi¹⁷⁴, merkezi Tebriz olan Kuzeybatı İran'ın Türkmen geleneğinin temsilcisi olmuştur. Şah İsmail'in himayesinde başlatılan fakat tamamlanamayan Tahmasb Şahnâmesi Herat'taki Timurlu geleneği yoluyla Moğol/İlhanlı sanat ekolünü sürdürmektedir¹⁷⁵.

Şah İsmail döneminde, Tebriz nakkaşhanelerinde Karakoyunlu- Akkoyunlu Türkmen dönemine ait üç eser tamamlanmıştır. Asâfi'nin eseri Destan-ı Cemal ve Celal (UULO Nova2) ve TSMK H.762- H.753 (Foto no:18-19) bulunan Akkoyunlu sultanı Sultan Yakub Bey Hamse-i Nizamîsidir. Bu eserler Akkoyunlu Türkmen okulundan Safevi devri Tebriz ekolüne geçişte önemli bir anahtardır. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi Hazinesinde bulunan en eski Safevi dönemi Şah İsmail Şahnâmesi H.3559'da bulunmaktadır¹⁷⁶.

¹⁷¹ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.9.

¹⁷² Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.135.

¹⁷³ Güner İnal, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri," *Sanat Tarihi Yıllığı* 5 (1973), 497-498.

¹⁷⁴ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.

¹⁷⁵ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.157.

¹⁷⁶ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.58.

Fotoğraf 34: TSMK H.3559/5a-4b Şah İsmail Şahnâmesi

Safevi dönemi Tebriz’de kitap sanatlarının ilk on yılında, Akkoyunlu sanat okulunun gelenekleri ile sürdürülmüştür. Şah Tahmasb döneminde, Türkmen ve Timur sanat okullarının mirası ile Tebriz sanat okulu kurulmuştur¹⁷⁷.

Şah Tahmasb (ö.984/1576)

Şah Tahmasb I Safevi devrine ait minyatür çalışmaları Şah Tahmasb döneminde (1524-1576) yoğun olduğu görülmektedir. Dönemi ifade edecek önemli iki eser ön plana çıkar, bunlar Şahnâme-i Şah Tahmasb ve Tahmasb Hamsesidir. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde H.2161 Şah Tahmasb Albümü ve kardeşi Behram Mirza için hazırlattığı bilinen H.2154’de Behram Mirza Albümü dönemi özetler niteliktedir. Bu döneme ait dünya müzelerinde Şahnâme, Hamse (British Museum) ve Hafız Divanına (Harvard Üniv. Fogg Art Museum) ait nüshalar vardır.

Şah Tahmasb dönemi Hamse minyatürleri İran resim sanatının ulaşabileceği en yüksek noktadadır. Şahnâme ve Hamse dışında bu dönemde seçkin kitapları olduğu

¹⁷⁷ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.58.

bilinmektedir. Bunlar; Hafız Divanı, Emir Divanı Ali Şîr Nevai ¹⁷⁸ örneklerini sayabiliriz.

Fotoğraf 35: TSMK R.804/2a-1b Divan-ı Ali Şîr Nevai

¹⁷⁸ Mehdi Hosseini, “Khamsa of Nizami and Painters of Three Schools,” *The Khamsa of Nizami Shah Tahmab* (Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018), 8.

Fotoğraf 36: TIEM 1913 Hafız Divanı Ön ve Arka Kapak

Fotoğraf 37: TIEM 1956/4a-3b XVI asır Safevi devri Tebriz ekolü

(1514-1515) tarihlerinde Safevi Şahı I İsmail'in kendisi için resimli bir Şahnâme yapılmasını emretmiştir ve bilinmeyen nedenlerle üç resimli sayfa dışında tamamlanamamıştır. Şah İsmail'in 1524'te ölmesi ve on yaşında Şah Tahmasb'ın tahta çıkması ile Şahnâme projesi Tahmasb'a kalmış ve onun döneminde tamamlanmıştır. Tahmasb Herat'da Timurlulardan kalan sanat ve kültür ortamında yaşadığını ve bir hami olarak sanata çok ehemmiyet verdiği bilinmektedir. (1521-1522) yılında Tebriz'e gelmesi ve bir dahi olan Sultan Muhammed ile tanışması Sultanın sanat hayatında çok önemli bir yer oluşturur. Tebriz'de Türkmen resim okuluna girerek bizzat eğitim almıştır. Kemalleddin Behzâd ile birlikte zamanın en büyük nakkaşlarını Tebriz'e çağırmıştır¹⁷⁹.

Fotoğraf 38: Şah Tahmasb'ın şahsen imzaladığı¹⁸⁰ minyatürlü sayfa TSMK H.2145/1b

¹⁷⁹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.13.

¹⁸⁰ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.13.

Şah Tahmasb döneminin en önemli eserlerden biri; Paris Ulusal kütüphanesinde bulunan Tebriz/1526 tarihli ve “İskender’in Mağrip denizine yolculuğu” isimli eserdir¹⁸¹.

Fotoğraf 39: İskender’in Mağrip denizine yolculuğu -Tebriz/1526 ¹⁸².

Osmanlı ile İran arasındaki çatışmalara Şah Tahmasb ve Sultan Süleyman arasında imzalanan (H.969) tarihinde imzalanan Amasya Antlaşması son vermiştir. II.Selim’in anlaşma şartlarını sağlamlaştırma girişimlerinde Şah Tahmasb’ın sanat değeri yüksek eserleri Osmanlı koleksiyonuna göndermesi ¹⁸³ sanatsal alışverişin somut örneğidir. Bu eserler içinde de en önemlisi olan, Tahmasb Şahnâmesini 1568 yılında Osmanlı Sultanı II. Selim’e cülus hediyesi olarak göndermiştir¹⁸⁴.

Şah Tahmasb dokuz varis bırakmış özellikle hükümdarlığı yönetecek olan iki oğlu, II.İsmail (1576-1578) ve Muhammed Hüdabende (Sultan Şah) (1578-1588)

¹⁸¹ Basil Gray, *Persian Painting* (Tahran: Rizzoli, 1972).s.117.

¹⁸² Basil Gray, *Persian Painting*.s.212.

¹⁸³ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, “Iranian Masterpieces Persian Painting.”s.26.

¹⁸⁴ Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.74.

Tahmasb ve Şah Abbas ile siyasi ve kültürel açıdan anlaşmazlık yaşamışlardır¹⁸⁵. Şah İsmail II zamanında hazırlanan Şahnâme, Şah Tahmasb Şahnâmesi kadar kaliteli olmasa da üslubun devamlılığı açısından önemlidir. Rızâ Abbasi Müzesinde korunan Şahnâme’de, Siavash Gorjestâni, Sâdeq Bey Afşar, Ali- Asghar Kâshani, Mir-Zein ol-Abedin ve Morâd imzaları taşır¹⁸⁶. Şah Tahmasb’dan sonra on beş yıl boyunca sanat hamiliği yapan Sam Mirza döneminde sanatçıların Buhara’ya ve Hindistan’daki Babür sarayına göçtükleri, 1544-1554 tarihleri arasında çok kaliteli el yazması kitapları Buhara’da üretilmiştir¹⁸⁷.

Fotoğraf 40: Şah İsmail II Şahnâmesi /1576¹⁸⁸

¹⁸⁵ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.157.

¹⁸⁶ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, “Iranian Masterpieces Persian Painting.”s.26.

¹⁸⁷ Basil Gray, *Persian Painting*.s.125.

¹⁸⁸ “Iranian Masterpieces of Persian Painting,” Tahran Museum of Contemporary Art.s.324.(Rıza Abbasi Müzesi Firdevsî Gazneli şairler arasında tasvir detayı)

Fotoğraf 41: Firdevsî Şahnâmesi¹⁸⁹

Şah Abbas I (ö.1038/1629)

Şah Abbas dönemini kısaca ifade etmemiz yaptığımız araştırma sahasının devamlılığını anlamak açısından önemlidir.

Şah Abbas döneminde; Avrupa ülkeleri ve Hindistan ile birlikte Culfa Ermenilerinin İsfahan'a nakledilmesi, batı resminin bazı özelliklerinin İran sanatına girmesine neden olmuştur. Şah Abbas'ın saltanatının sonlarına doğru saraylarda duvarlara yapılan resimler bu durumun açıkça göstermektedir. Lucas van Hesveld ve Jean le Hollandais gibi Hollandalı ressam ve Yunan ressam Jules'in İsfahan okulunda çalışmalar yaptığı bilinmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁹ *Treasures of the Aga Khan Museum Architecture in Islamic Arts* (Switzerland: Aga Khan Trust for Culture, 2012).s.256.(Şah İsmail II dönemi (1576-77)

¹⁹⁰ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.29.

Şah Abbas döneminde minyatür sanatı iki asli kola bağlıdır. Biri Rıza Abbasi diğeri ise Sadıki Bey Afşar'dır. Şah Abbas devrinde minyatürler yazmaları süslemekten çok hanedan üyeleri ve zadedânların albümlerine girmek veya ekabire satılmak amacıyla, tek sayfa şeklinde hazırlanıyordu. Bu dönemin bir diğeri yeniliği genellikle tercih edilen edebi temalardan uzaklaşmaktı. Rıza Abbasi'nin üstün dehasının bu ticari hamlede rolü büyüktür. Geleneksel İran tasvir sanatlarının (Şahnâme, Nizâmî'nin Hamse'si, Camî'nin Haft Evreng'i) ileri gelen eserlerinin seküler muhtevâsından uzaklaşıp figür ressamlığına yönelinmiştir. Bu akıma Şeyh Muhammed ve Mirza Ali gibi sanatçılar da ayak uydurmuşlardır. Bu durum ince işçilikli Safevi yazmalarının azalmasına yol açmıştır. Anthny Welch'e göre Şah Abbas sanatı ne kadar canlı tutmaya çalışsa da Şah Tahmasb'ın 16. yy. ortasında elli yıllık saltanatı kadar etkili olamamıştır¹⁹¹. İran resim sanatının gerilemesi Şah Abbas döneminde olmuştur. Kaçar resmi ve Nadir şah (1736-1747) dönemi resim sanatı ile tamamen şekil değiştirmiştir¹⁹².

Safevi sanatının ikinci dönemi olarak bilinen I. Şah Abbas döneminde (İsfahan Okulu) ise Rıza Abbasi üslubunun etkisi Giyaseddin'in eserlerine yansımıştır. Bu etki Yezd'den İsfahan'a göç etmesi ve İsfahan'da yaşamaya başlamasının etkileri açık bir şekilde görülmekte ve izlenmektedir¹⁹³.

¹⁹¹ Roger Savory, *Iran under the Saffavids*.sf.145.

¹⁹² Sır Thomas, *Painting In Islam*.s.13.

¹⁹³ Sevgi Parlak - Pari Malekzadeh Barough, "Safevi Döneminde Nakkaşlarla Dokuma Sanatçılarının Birliği ve Rıza Abbasi Üslubunun Etkileri," *Ariş* 1/19 (2021), 146–165.

Fotoğraf 42: Rıza Abbasi'ye ait tablo¹⁹⁴

2.2.2. Sanatçılar

Araştırma dönemimizin muhteiyatı bakımından sanatçıların sınırlandırması tezhip ve minyatür sanatı ekseninde yapılacaktır. Dönemin öne çıkan sanatçıları:

Behzâd (ö.942/1535)

“Tuvalin perdesini açanlar” unvanını alan Kemâlleddin Behzâd¹⁹⁵; İran-Moğol çığırının kurucusu sayılan ve üstad Gung’dan ders alan Buharalı sanatçı Cihangir’in öğrencisi Tebrizli Pir Seyyid Ahmed’in talebesidir. Timurlu sanat okulunun dâhisi Behzâd;(1467-1506) tarihleri arasında Herat okulunun başında bulunmuştur¹⁹⁶.

Timur hükümdarı Hüseyin Baykara (1470-1505), ünlü nakkaş Bahzad’ı himayesine almıştır. Timurlu hükümdarları Şâhruh’un oğlu Baysungur Mirza (ö.1433)

¹⁹⁴ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451023erişimtarihi:20.06.2023>. (İran 1565-ö.1635- İsfahan Üslubu)

¹⁹⁵ Mohammad Ali Rajabi, “Iranian Masterpieces of Persian Painting.”s.13.

¹⁹⁶ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.29.

sanatkarları himaye etmeleri ile meşhurdular ve Herat okulu (1507) onların himayelerinde gelişmiştir. Herat okulunun en önemli eseri 1430'da Baysungur için yapılan ve Tahran Gülistan Sarayın da bulunan Şahnâmedir¹⁹⁷.

Behzâd, Timurluların ardından Safeviler'in hizmetine girmiş, Timurlu minyatür anlayışını Safevilere naklederek çok önemli bir üsluba öncülük etmiştir. Önceleri Celâyirliler'den gelen etkilerle oluşan Timurlu minyatür sanatı, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin'le artan münasebetler dolayısıyla Çin resminden de tesirler almış ve yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Behzâd'ın temsilciliğini yaptığı son dönemde bütün bu etkilerle ve onun kendi şahsî tutumuyla farklı bir üslûp doğmuştur¹⁹⁸.

Tebriz'de Şah İsmail tarafından, başında Behzâd olan önemli bir kütüphane ve nakkaşhane kurulmuş ve Behzâd "Hâfız-ı Kütüb" olarak tayin edilmiştir. Şahın himayesinde olan Behzâd'ı ve Hattat Şah Mahmud'un 1514'deki Çaldıran muharebesinde bir mağarada saklamış¹⁹⁹ olması bir hamî olarak Şah İsmail'in sanata ve sanatçıya verdiği önemi göstermektedir.

16.yy. ilk yarısı temellerinin Şah İsmail tarafından atılan Tebriz ekolünde Behzâd'ın katkısı şüphesiz çok büyüktür. Herat, 1507'de Özbekler tarafından yağmalanmasına rağmen 1534 yılına kadar sanat faaliyetleri açısından önemini korumuş, daha sonra Buhara sanat okulu ön plana çıkmıştır²⁰⁰.

Kendinden sonraki sanatçıları önemli ölçüde etkileyen Behzâd'ın sadece birkaç eserde ayırt edici olarak "Ahmede al-abd Behzât" imzasını görmekteyiz. Behzâd'ın Tebriz'deki ölüm tarihi, Emir Devletşah'ın Dost Muhammed tarafından alıntılanan "Nazar efkan be khâk-e gabr-e Behzâd" isimli şiirinde ebced hesabı ile 942 rakamı verilmiştir²⁰¹.

¹⁹⁷ David Talbot Rice, *İslamic Art*.

¹⁹⁸ Engin Beksaç, "Safeviler, TDVİA,C.35İstanbul, 2008, , s.457-459," (2008).

¹⁹⁹ Roger Savory, *Iran under the Safavids*.s.140-143.

²⁰⁰ Rice, "İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson,s.222-236."

²⁰¹ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.24.

Fotoğraf 43: Behzâd'ı yaşlılık yıllarında gösteren minyatür (İÜ Ktp.,FY,nr.1422,vr. 34^a)²⁰²

Sultan Ali Kayini

Safevi dönemi resimli yazmaların ilk nüshalarından birini yaptığı bilinmektedir. Asâfi'nin Destan-ı Cemal-u Celal. Eser Uppsala Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır²⁰³.

Mir Musavvir (ö.1555)

Yazılı kaynaklarda kökenine ilişkin kesin bir bilgi bulunmayan Mir Musavvir Tahmasb Şahnâme'sinin bir diğer önemli sanat direktörüdür. Herat stiline daha yakın olduğu²⁰⁴ ve sanatçının, güzel kızlar ve yakışıklı erkekleri, romantik sahneleri

²⁰² Filiz Çağman, "Bihzât," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992.s.147-149.

²⁰³ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.43

²⁰⁴ Stuart C. Welch Martin Dickson, *The Houghton Shahnama* (ABD: Cambridge: Harvard University Press, 1981).

çizmekte ustalaşmış olduğu bilinmektedir²⁰⁵. “Menâkıb-ı Hünerverân”da Kemâleddin Behzâd’ın öğrencisi, Nakkaş Mîr Zeynelâbidîn’in ise hocası, Mir Seyyid Ali’nin babası olarak tanılan Mîr Musavvir’in²⁰⁶ İran resimlerinde özellikle tek yaprak minyatür çalışmalarında kadın figürlerinden çok ilahi aşka davet eden güzel ve zarif erkek figürleri tercih edilmiştir²⁰⁷. 1539-1542 yıllarına tarihlenen bezemeli Nizamî Hamse nüshasında (British Library, Or. MS.2265) ve Babürlü sarayında “Hamzanâme” nüshasının hazırlanmasında görev almıştır²⁰⁸.

Fotoğraf 44: Mir Musavvir’e ait minyatür Tebriz ekolü 1530²⁰⁹

²⁰⁵ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.20.

²⁰⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Menâkıb-ı Hünerveran: Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları.*, ed. Müjgan Cunbur (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012).s.147.

²⁰⁷ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.16.

²⁰⁸ D. ve Gray B. Barrett, *Les Tresors de l’asia: La Peinture Indienne* (Geneve: Skira, 1963).s.78.

²⁰⁹ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1930-1112-0-2erişimtarihi:01.07.2023

Dost Muhammed (ö.1560)

Usta sanatçı Behzad'ın öğrencisi olan Dost Muhammed, Behram Mirza'nın yeteneğini keşfetmesi ile birlikte Behzad ile Herat'tan Tebriz'e taşınmış ve Şah Tahmasb'ın hizmetinde kalarak (1544-45) yıllarında Şahnâmenin resimlenmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Dost Muhammed ismine Topkapı Müze Kütüphanesinde bulunan Behram Mirza albümünde karşılaşıyoruz²¹⁰. H.951'de Behram Mirza için hazırlanan albümün önsözünde Dost Muhammed'in şu açıklamaları yer almaktadır: "...Sanatını babasından öğrenen Usta Ahmed Muss ile vesayetin görüntüsü vahiy haline geldi ve günümüzde uygulanan resim tarzı onun icadıdır"²¹¹.

Fotoğraf 45: Dost Muhammed imzalı Ardashir ve Haftvad's Hikayesi²¹²

²¹⁰ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.18.

²¹¹ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.10.

²¹² "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.354.

Mir Seyid Ali (ö.1572)

Mir Musavvirin oğludur. Günlük hayat betimlemelerinde ustadır ve Hindistan'a giderek Mughal Sarayında da çalıştığı bilinmektedir²¹³.

Fotoğraf 46: British M. env.no: 1930.1112.0.1²¹⁴ **Fotoğraf 47:** Harvard M. env.no: 2011.524²¹⁵

Âgâ Mîrek (ö.1576)

İsfahan sarayından bir ressam olan Agâ-Mîrek XVI. yy. resminin en önemli ustalarının başında gelmektedir²¹⁶. Şah Tahmasb'ın yakın arkadaşı ve Şahnâme'nin üçüncü yöneticisi olmuştur²¹⁷. Özellikle kanatlı peri tasvirleri meşhurdur. "Muhammed'in Miracı" konulu minyatürü en ünlü eseridir. Tek kadın figürlerindeki yaka detayı Âgâ Mîrek imzalı minyatürlerin kıyafet detaylarında sık gördüğümüz bir tarzdadır²¹⁸. Âgâ Mîrek, TSMK H.762'de bulunan Akkoyunlu dönemi Nizamî Hamsesinin yarım kalan sayfalarını Tebriz atölyelerinde tamamlamıştır. Bu nedenle bahzi geçen yazma, Herat-Timur okulu ile Tebriz-Akkoyunlu okulu minyatürlerine

²¹³ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.136.

²¹⁴ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1930-1112-0-1erişimtarihi:01.07.2023

²¹⁵ <https://hvrd.art/o/190207>erişimtarihi:01.07.2023

²¹⁶ Abd-ol-Majid Hosseini Râd, "Iranian Masterpieces Persian Painting."s.26.

²¹⁷ Sheila R. Canby, *The Shahname of Shah Tahmasb; The Persian Book of Kings*.s.16.

²¹⁸ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.

hakimdir²¹⁹. Üstad, Behzâd'ın talebesi, Osmanlı sarayında çalışan ressam Şahkulu'nun ve Tebrizli Sultan Muhammed'in hocasıdır.²²⁰

Fotoğraf 48: Âgâ Mîrek imzalı Firdavsî şairlerle oturuyor isimli minyatür²²¹.

Sultan Muhammed (?)

Safevi devrinde, Tebriz'in başkent seçildiği dönemdeki yaratıcı atmosfer, resim alanında muazzam bir dönüşüme ve Tebriz resim üslubunun oluşmasına neden olmuştur. Tebriz ekolü şüphesiz Sultan Muhammed Tebrizi'nin verimli ve şaşırtıcı yeteneğiyle ekol haline gelmiştir²²².

²¹⁹ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*.s.137.

²²⁰ Zeren Tanındı, "Âgâ Mîrek," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998.s.447.

²²¹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.30.

²²² Kerim Kerimov, *Sultan Muhammed ve Resim Okulu (Tebriz)*.sf.1.

Sultan Muhammed, resimlerin yanında lake ciltler, halı tasarımları (en önemli eseri Museum of Fine Arts Boston da bulunan av halısı Foto no:70) porselen tasarımları yapmıştır. Günlük hayattan sahneler, kır gezintileri, saray karakterleri, zarif figürler, gösterişli kıyafetler, sultan portreleri sık çizdiği resimlerdir. En önemli eserleri; (1530-43) tarihli British Museum'daki Nizamî nüshası, (1537) tarihli Paris'te bulunan Firdevs'i nüshasıdır²²³.

Fotoğraf 49: Harvard Museum²²⁴ **Fotoğraf 50:** Şahname-i Şah Tahmasb²²⁵Sultan Muhammed²²⁶.

Muzaffer Ali

“Nakkâş-ı Şâhî” imzası kullanan ve nakkaşlık eğitimini üstad Behzâd'tan alan²²⁷ I. Tahmasb'ın ve Sâdıki'nin sanat hocalığını yapan²²⁸ Muzaffer Ali'nin, (1564-

²²³ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.33.

²²⁴ <https://harvardartmuseums.org/collections/object/303418?position=0erişimtarihi:01.07.2023>

(Sultam Muhammed imzalı Hafız Divanı (sol kapı üstünde imza)

²²⁵ “The Shahnamed of Shah Tahmasb.”s.42.

²²⁶ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.53.(Sultan Muhammed'in Behzâd ve Herat ekolünü harmanladığı düşünülen minyatür örneği)

²²⁷ Sadıg Bey Efşar, *Ganun-Üs-Süver*(Neşreden: Ekrem Bağırov) (Bakı: Elm Neşriyyatı, 2008).s.15.

²²⁸ Mehmet Oğuzhan Kuşoğlu, *Sadıki-i Kitabdar'ın Mecma 'ü'l-Havas Adlı Eseri : (İnceleme - Metin - Dizin)* (Marmara Üniversitesi, 2012).s.506.

65) yıllarına tarihlenen Emir Galip Bey albümünde (TSMK H. 2161), Emir Hüseyin Bey albümündeki (TSMK H. 2151) bir kıt'aaya düşülen imzalar, hattın Muzaffer Ali tarafından tahrirlenip, Mâlik Deylemî tarafından yazıldığı bilinmektedir²²⁹. Nakkaş'ın 1539-1543 tarihli Nizamî Hamse'si (British Library, Or. MS. 2265) ve (1573-1574) tarihli "Gerşespnâme" (British Library, Or. MS.12985) nüshalarına yaptığı birer minyatür, Şah Tahmasb Şahnâmesi nüshasındaki dokuz minyatür ile, (1556-1565) tarihli "Haft Evreng" nüshasındaki (Freer Gallery 46.12) dört minyatürü çizdiği bilinmektedir²³⁰.

Fotoğraf 51: Muzaffer Ali imzalı, Rüstem ve dev Akvanın hikayesi isimli minyatür²³¹.

²²⁹ Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth-Century Iran* (London: New Haven: Yale University Press, 1995).s.293.

²³⁰ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*,s.160; Martin Dickson, *The Houghton Shahnama*.s.150-154.

²³¹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.294.

Mirza Ali (ö.1576)

Sultan Muhammed'in oğlu ve öğrencisidir²³².

Fotoğraf 52: Tebriz ekolüne ait Mirza Ali imzalı eser²³³.

Abdülazîz b. Abdülvehhâb (ö.?)

Şah Tahmasb'ın Tebriz'deki saray nakkaşhânesinde mesai harcayan ve Şaha resim ve nakış dersleri vererek onun bu sanatla ilgilenmesini sağlamıştır. Bu sebeple Hoca Abdülazîz ismiyle anıldı ve bu imzayı kullandı. "Behzâd'ın talebesi" (Şâkird-i Behzâd) imzalı tasvirinden dolayı onu büyük minyatür sanatkârı Behzâd'ın öğrencisi ve sanatta Behzâd'a en yakın sanatçı olduğu düşünülmektedir²³⁴.

²³² Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*. s.21.

²³³ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1996-0326-0-1erişimtarihi:01.07.2023 (Şah Tahmasb (1524-76) döneminde yapılmıştır)

²³⁴ Filiz Çağman, "Abdülazîz b. Abdülvehhâb," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1988.s.185-186.

Fotoğraf 53: TSMK H.2161 y.53a Abdülazîz b. Abdülvehhâb imzalı eser.

Muhammed Zaman bin Hacı Yusuf (?)

Döneminde İran resminin yaşadığı ruhani dünyadan somut dünyaya geçişte, gelenek ve moderniteyi ustaca yansıtmıştır. Safevi döneminin ünlü eseri Şah Tahmasb Hamsesinin öne çıkan önemli özelliği üç Safevi hükümdarı Şah Abbas II, Şah Süleyman ve Şah Sultan Hüseyin zamanında yaşayan Muhammed Zaman'a ait üç eser olmasıdır. Batı tarzı resmin İran'da öncüsü olan sanatçının üç eseri tamamlanarak sonradan kitaba eklenmiştir²³⁵. Hamse ve Haft Peyker de "Bahram Gur Ejderha ile Savaşıyor" resmi Celayirli, Timur ve Safevi dönemi minyatürlerinde sık resmedilmiştir²³⁶. Özellikle Bahram Gur Ejder ile savaşılıyor resmi Avrupa resminde de görülmektedir.

²³⁵ Alireza Esmaili, "Foreword."s.3.

²³⁶ Mehdi Hosseini, "Khamse of Nizami and Painters of Three Schools." Mehdi Hosseini, "Khamse of Nizami and Painters of Three Schools", (Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018), 8.

Fotoğraf 54: Şah Tahmasb Hamse'si ²³⁷ **Fotoğraf 55:** Aziz George ve Ejderha/ Raphael-1506²³⁸
Kadimi, Kasım Ali, Bashan Kara, Abdül Vahhab isimleri Şah Tahmasb Şahnâmesinde ismi geçen nakkaşlardır.

²³⁷ "Khamsa Nizami Shah Tahmab."s.204.

²³⁸ <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.28.html>erişimtarihi:25.07.2023

BÖLÜM III

SAFEVİ TEKSTİL TARİHİ

3.1. Safevi Tekstilinin Tarihi Süreci

Safevi dönemi, İran tarihine sanat perspektifinden baktığımızda köklü ve gelişmiş bir tarih barındırmaktadır. Bu kadim geleneği anlayabilmemiz için İran Tarihi'nin satır başlarına bakmamız çalışmamız açısından kıymetlidir.

Pers İmparatorluğu halı dokumacılığı alanında köklü bir geçmişe sahip olmuştur. Kayıtlara geçmiş olan örnekler şunlardır; ünlü tarihçi Xenophon²³⁹, Ahameniş döneminde, Perslere ait olan halılarla gurur duyduğunu yazmıştır. Naucratis'li Athanaeus²⁴⁰ (MS.192/230) tarafından "Banguet of the Learned"²⁴¹ adlı eserinde İran halılarının üzerlerindeki süslemeler ile fantastik yaratıkların bu halılara ustalıklarla işlenmiş olduğundan övgüyle bahsetmiştir²⁴².

İran'ın kuruluş dönemi sırasında, Sasani sanatı Helenistik ve kadim doğu etkilerinin izlerini taşıdığı savını, 6.ve 7. yüzyıllara ait süslemelerde var olan, av sahneleri, stilize kuşlar ve grifonları kapsayan madalyonlarda²⁴³ görmemiz doğrulamaktadır. MS.628'de Doğu Roma imparatoru Herakleios, Sasani kralı I. Hüsrev' i (MS.627/628) yağmaladığında değerli halılarla karşılaştığı bilinmektedir. Tak-ı Bostan'da²⁴⁴ 7.yy. ait Sasani halısının, kıymetli eşyaların sarılmasında kullanıldığı için günümüze ulaştığı bilinmektedir. Selman-ı Pak (Ktesifon) kentindeki Keyhusrev'in "Baharistan-ı Kisra Sarayı"²⁴⁵ salonunda "Hüsrev'in Baharı" isimli dokuma, (Pers bahçelerini tasvir ettiği için bu adla adlandırılmıştır) Araplar tarafından Ktesifon'nun²⁴⁶ yağmalanması sırasında ele geçirilip kesilerek askerlere ganiment olarak dağıtılmıştır. Bu bilgilere ek olarak, Arap coğrafyacılar, Kuzey İran'da Hazar Denizi kıyısında yer alan Mazadaran eyaletin de 9. yy. ait önemli bir dokuma merkezi

²³⁹ Sokrates'in öğrencisi olan Yunan filozof, yazar, tarihçi ve askerdir. Pers ordularında uzun süre bulunmuş, çoğunlukla İranlı askerlerin eğitim ve öğretimleri ile ilgili yazmış ve sefer kayıtlarını tutmuştur.

²⁴⁰ Yunan retorikçi ve yazar. Özellikle Deipnosophistae ile tanınır.

²⁴¹ MS. 3.yy. dan kalma bir Yunan eseri.

²⁴² R.W. Ferrier, *The Arts of Persia(Çev. Parviz Marzban)* (Tahran, 1995).s.118.

²⁴³ Dimand, "A Handbook of Mohammedan Decorative Arts."s.

²⁴⁴ Pers Sasani imparatorluğu döneminde MS. 4.yy. da oyulmuş kaya anıttır. Kirmanşah kentine 5km uzaklıktadır.

²⁴⁵ Arapların Sasani hükümdarı anlamında da kullandıkları "Kisra" terimi, kaliteli kumaş vb. için kullanılmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisra>

²⁴⁶ İran eyaleti Hvarvan'da Bağdat'ın 35km güneyinde Mezopotamya'nın en önemli şehirlerindedir.

olduğunu ifade ederler²⁴⁷. Açıklamaları yapılan bu bölgeler, İran coğrafyasında dokunan en eski Sasani dokumaları ve dokuma merkezlerine örnek teşkil etmektedirler.

Sasani İmparatorluğu'nun Partların halefi olarak kurulması, Doğu ile Batı arasındaki jeopolitik dengeyi korumuş olması, Greko-Romen ve İran medeniyetlerinin farklı biçimlerde yeniden dirilmeleri, Fırat nehri sınır olacak şekilde Batı Asya'yı iki büyük imparatorluk arasında bölüp, Doğu Akdeniz, Mezopotamya, Anadolu ve Kafkasya toprakları arasında egemen güç olmaları²⁴⁸ yani dünya tarihinin dinamikleri çerçevesinden İran medeniyetinin kültürel etkileşiminin ve birikiminin boyutları anlaşılabilir.

Kayıtlara göre İran'da en eski dokuma aleti, Yahya tepesi bölgesinde mezar kazısında bulunan 3000 yıllık halı tarağıdır (Fotoğraf 56) ²⁴⁹.

Fotoğraf 56: Luristan Eyaletindeki buluntu (M.Ö. 1. yy.)

²⁴⁷ Ferrier, *The Arts of Persia* (Çev. Parviz Marzban).s.118

²⁴⁸ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.42.

²⁴⁹ Maryam Masoudı Parsa, *16-17. Yy.. Safevi ve Osmanlı Dönemi Halıları Üzerine Bir İnceleme* (Atatürk Üniversitesi, 2019).s.7-8.

Ahameniş dönemini temsil eden tekstil ürünlerini, tören giyimini ve aksesuarlarını Persepolis antik kentindeki taş işlemlerde görülmektedir. Bu kabartmalar bizlere dönemin zanaatları ile el sanatları hakkında bilgi verir ve incelediğimiz dönemin geçmişi ile ilgili fikir edinmemizi sağlar.

Fotoğraf 57: Taht-ı Cemşit/Persapolis **Fotoğraf 58:** Persapolis²⁵⁰

Pers sanatına örnek teşkil edilen en eski dokuma örneği, Muhammed Nasr (1293-1340) imzalı önemli bir saten²⁵¹ dokuma örneğidir.

Safevi dönemine ait tekstil örneklerini uluslararası çeşitli müze envanterlerinden, Safevi dönemi minyatürlü yazmalar üzerindeki tasvirlerden, önemli araştırmacıların gravür ve çizimlerden elde ettiğimiz veriler üzerinden değerlendirmek mümkün olmaktadır.

²⁵⁰ Sasani hükümdarı Rüstem'in tac giyme anı/Persepolis/Şiraz. Çekim tarihi: 26.06.2022

²⁵¹ Bakınız: David Talbot Rice, *Islamic Art*.s.252.

Fotoğraf 59: Safevi Dönemi Kadın ve Erkek kıyafet tasarımı-tören cübbeleri²⁵².

Fotoğraf 60: Safevi dönemi kadın giyim örnekleri ²⁵³.

²⁵² Nikolas Sanson, *Voyage Ou Relatation de L'etat Present Du Royaume de Perse* (Paris, 1695).s.66-88. <https://archive.org/details/relationetatpres00sans/page/90/mode/2uperişimtarihi:20.06.2023>.

²⁵³ John Charden, *Seyahat Kitabı*, ed. Çeviren Mohammad Abbasi (Tahran: AmirKabir, 1918). [Chardin_Safevid_Persia_women_customs.jpgerişimtarihi:20.06.2023](http://www.iranicaonline.org/articles/chardin-safevid-persia-women-customs.jpgerişimtarihi:20.06.2023).

Safevi dokumalarının genel prensibini; merkezi madalyonlar, ekli kartuşlar, köşelerde çeyrek madalyonlar oluşturmaktadır. Bu tipolojinin Uşak halılarının prototipi²⁵⁴ olduğu bilinmektedir.

K. Erdman İran halılarında homojen bir gruplandırması veya monografik temsilleri yapılırken “polonya”, “hayvan”, ve “ağaç halıları” gibi ifadelerle tanımlama yapılmasının kolaylık amaçlı yapıldığını ifade etmiş, bu tezin karşısında A.U. Pope ise bu sınıflandırmaların Avrupa resim okullarına ve ustalara göre değil Madonna’lara, Azizlere, natürlörtlere, manzaralara ve mümkün oldukça coğrafi özelliklere göre sınıflandırmanın daha iyi olacağı fikrini savunmuştur²⁵⁵.

İran halılarında, düğüm özelliği bakımından “Sine-İran” düğümü kullanılır ve bu teknik Türk gördes düğümünün aksine evrensel bir biçimde kullanılmıştır²⁵⁶. İran düğümü ise günümüzdeki adı Sanandaj olan ve Batı İran’da yer alan ‘senneh’ adlı bölgenin adıyla da bilinir (Senha- sine). Sine düğümünde, düğüm ipliğinin yalnız bir ucu, bir arışın (çözgü ipi) etrafına sarılır, diğer ucu ise sarılmadan bitişik arışın arkasından üste çıkarılma prensibiyle yapılmıştır²⁵⁷.

İran halıları, 14. ve 15. yy. minyatürlerinde temsil edilmesine rağmen bu dönemlere ait dokuma örneği mevcut değildir. Bu dönem minyatürlerinde görülen dokumalar geometrik şekiller, stilize tasarımlar ve küfi süslemelerden oluşmaktadır²⁵⁸. 16. ve 17. yy. İran halılarının motiflerinde palmetler ve Çin bulutları ön plana çıkar. Bu tipolojideki halıları Herat bölgesi dokumaları ile ilişkilendirmek mümkündür. 1637 tarihinde Holstein-Gottorp Dükü’nün elçiliğiyle İran’ı ziyaret eden tarihçi Olearius, Herat halılarından övgüyle bahsetmektedir²⁵⁹.

16. yy. sonlarında İran’ dan çok büyük sayıda Polonya’ya dokuma ihraç edilmiştir. Dokumalarda genellikle kullanılan malzeme yündür, çözgülerde bazen yün

²⁵⁴ Aslanapa Oktay, “Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İstanbul,2005,İnkılap Yayınları, 2005.s.160.

²⁵⁵ Von Kurt Erdman, “‘The Art of Carpet Making,’ in A Survey Of Persian Art. Rezension,” *Arş Islamica*, ed. Richard Ettinghausen (Michigan U.S.A.: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941), 121.

²⁵⁶ David Talbot Rice, “İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson,” 1975. s.252.

²⁵⁷ Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı* (İstanbul: MEB Yayınevi, 1982).s.137.

²⁵⁸ Dımand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.”s.236.

²⁵⁹ Dımand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.” s.248.

bazen pamuk kullanılmasına rağmen bu grup halılarda yün yerine ipek kullanılmıştır²⁶⁰. İhraç edilen bu halılar bölgenin ismi ile anılır.

İnsan ve hayvan figürlerinin İslam yasağı ile engellendiği düşüncesi liberal Şiiiler ve İranlılar için müsamaha gösterilir bir durumdaydı. Tekstil unsurları, duvar ve kitap süslemeleri, günlük eşyaların dekorasyonlarındaki süslemelerde hayvan ve insan tasvirlerinin yanında, yapraklar, geometrik süslemeler yoğun kullanılmaktaydı. Aslında arka planda kullanılan bu motiflerin ana süslemelerden daha önemli olduğunu söylemek mümkündür²⁶¹.

Büyük tipte dokunan İran halılarının ana merkezindeki desenler, yuvarlak hatlı şekillerden oval ve yıldızimsı şekillere dönüşmüş, yazılı ibarelerin yer aldığı salbekler ise halının ana merkezine bitişik olarak dizayn edilmiştir²⁶².

Safevi tekstil atölyelerinin; İsfahan, Yezd, Kâşân, Kirman, Herat, Meşhed, Reşt, Tebriz ve Kum şehirlerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu atölyeleri kumaş üretimlerine göre sınıflandırmak gerekirse; İsfahan da üretilen dokumalar, “zeri” ve “kalem-kâr”²⁶³ kumaşlar, İnsan figürü içeren desenlerler, çiçek ve bitki bezemeleri olduğu görülmektedir. Kâşân şehrinde, ipek ve kadife kumaş türlerinin yoğun dokunduğu, Kirman’da “kaşmir” (Farsça “şal-ı terme”) dokumacılığı yapıldığı bilinmektedir. Yezd’de yapılan dokumalarda “mihrap” deseni sık kullanılmıştır²⁶⁴.

İran’da dokumacılığın ticari anlamda sağladığı ekonomik refah bu alana ilgiyi artırmıştır. Krusinski’nin²⁶⁵ ifadesine göre; Şah Abbas’ın ticari öngörüsü ile Şirvan, Karabağ, Gilan, Kâşân, Meşhed, Esterebad ve başkent İsfahan da çok sayıda dokuma imalathanesi kurulmuştur. Burada saray ve halk için ipekli kumaşlar, sarıklar, saray için kilimler ve çeşitli kumaşlar üretilmiştir. Şah’ın bu imalathanelere kendi usullerince dokuma yapmaları konusunda uyarılarda bulunduğu bilinmektedir²⁶⁶. Bu durum dokuma imalathanelerin yaygınlaşması kadar yerel dokuma özelliklerini

²⁶⁰ Rice, “İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson.” s.252.

²⁶¹ Dimand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.”

²⁶² Maryam Masoudi Parsa, “16.-17. Yy.. Safevi ve Osmanlı Dönemi Halıları Üzerine Bir İnceleme,” *Ayay* 8/5 (2019). s.55.

²⁶³ Üzerine baskı tekniği ile resimler yapılan kumaş türü.

²⁶⁴ Zohre Ruhfer, *Negahi Be Parçebafti-Yi Doran-i İslami* (Tahran: Samt Yayınları, 2001).s.41.

²⁶⁵ Judasz Tadeusz Krusinski

²⁶⁶ Roger Savory, *Iran under the Saffevids*.s.154.

kaybetmemesi hassasiyetlerini gösterir ki yüzyıllar boyunca adından söz ettiren Safevi dokumaları için çok önemli bir karardır.

Safevi zanaatkârları İsfahan'da Çehel Sütun meydanındaki bedestenlerde 25.000 tezgâhta yürütülen dokumacılık faaliyetlerinde sırmalı kumaşlar, kadifeler, kalemkar denilen baskılı pamuklular ve birçok çeşit dokuma yapıyorlardı. Bu loncaların başındaki kişinin ülkenin en kudretli kişisi olduğu bilinmektedir.²⁶⁷ Günümüzde hala Çehel Sütun da aktif şekilde kullanılan dükkanlar da zanaatkarlar üretim yapmaktadır.

16. ve 17. yüzyılın minyatür üslubu, tüm sanat faaliyetlerini etkilemiştir. Özellikle, dönemin en başarılı sonuçları tekstil tasarım tekniğinde görülür. Metinlerin süslenmesinde; madalyon bölmeli alanlarda, kartuş/çerçevesel alanların resimlerle bezenmesi Safevi döneminin yaygın kullanımınıdır²⁶⁸. Süslemedeki becerilerini, özellikle dokumalar üzerindeki motiflerde yoğun kullanılmıştır.

Hıncılığa paralel olarak gelişen kumaş dokumacılığı da önemli bir sanat koludur. XVI. yy. da dokunan ipekli ve sırmalı kumaşlarla XVII. yy.'da yapılan diba/kemha (brokar), Safevi dokumacılığının en yaygın örnekleri arasında önemli bir yer alır²⁶⁹. En önemli dokuma merkezleri, Herat, İsfahan, Kâşân, Kirman, Yezd ve Tebriz'dir²⁷⁰.

²⁶⁷ Roger Savory, *İran under the Safavids*. S.154.

²⁶⁸ Ernst Kühnel, *Die Kunst Des Islam*.s.159.

²⁶⁹ Engin Beksaç, "Safeviler, TDVİA,C.35İstanbul, 2008, , 2008.s.459.

²⁷⁰ Gabriele Mandel, *İslam Sanatını Tanıyalım*, , İstanbul, 1982, *İnkılap ve Aka Yayınevi*, s. 60.

Fotoğraf 61: Art İnsttute Chicago-Erişim no:930.881²⁷¹.

15. yy.'da büyük halı imalathanelerinin ortaya çıkışı ile kitap sanatlarının rolü çok büyüktür²⁷². Kitap süsleme sanatı ve ciltçilik işlerinde yer alan saray sanatçıları, halı tasarımlarında ve desenli kumaş kompozisyonlarında açık bir etkiye sahip olması minyatür yapımının aynı şiirsel hayal gücü, zarif ve lüks kumaşlarda ortaya çıkmıştır²⁷³. Bu durum sanatçıların iş birliği içinde olduğu fikrini ortaya koymuştur.

²⁷¹ <https://www.artic.edu/artworks/6408/fragment-dress-fabric> erişimtarihi:15.06.2022 (ebat:15,8 × 3,2 cm İpek kumaş parçası İran/1601)

²⁷² Von Kurt Erdman, "The Art of Carpet Making," *The Resarch Sevinary In Islamic Art*, ed. Richard Ettinghausen (Michigan: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941), 111–125.

²⁷³ Ferrier, *The Arts of Persia* (Çev. Parviz Marzban).s.160.

Fotoğraf 62: The Walters Art Museum Erişim no: W.632²⁷⁴.

16. yy. Safevi dönemine ait tekstil kaplı cilt örneği, tekstil sanatı ve diğer sanat dallarının birbirlerine uyum ile eşlik ettiğinin göstergesi olarak kullanılmıştır.

Safevi hanesini destekleyenlerin alamet-i farikası olacak olan, Kızılbaş tacı olarak bilinen “Tac-ı Haydariyi ilk takan kişi, Ruzbihan Hunci’nin ifadesi ile ünlü Safevi komutanlarından Haydardır. Ancak (893/1488) yılında Şirvan’a savaşa gittiğinde başına “Safevi tacı” yerine “Pehlevi başlığı” takmıştır. II. Beyazıd’ın Şeyh Haydar’ın ölümünden sonra Sultan Yakub’a yolladığı mektuptan Haydarî sufilerin “kızıl başlık” taktıklarını öğreniyoruz. Bu bilgi bizi sanılanın aksine bu başlığı ilk takan kişinin Şah Haydar değil Şah Cüneyd olduğunu göstermektedir²⁷⁵.

Safevi tarikatının lideri Şeyh Sâfiyüddin Erdebil zamanında muhtemelen Peygamber ailesi giydi diye tarikat üyelerinden Zahid Cenabî tarafından yeşil taç

²⁷⁴ [https://art.thewalters.org/detail/16780/collection-of-poems-divan-10/erişimtarihi:15.06.2023.\(ebat:20x11cm kırmızı deri üzerine altın işlemeli panel Safevi dönemine ait cilt, Hafız’ın Divan’ının ön ve arka kapağıdır.\)](https://art.thewalters.org/detail/16780/collection-of-poems-divan-10/erişimtarihi:15.06.2023.(ebat:20x11cm kırmızı deri üzerine altın işlemeli panel Safevi dönemine ait cilt, Hafız’ın Divan’ının ön ve arka kapağıdır.))

²⁷⁵ Atullah Hasanî, “Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Terk Tacı”, içinde *Safevîler ve Şah İsmail*, ed. Namiq Musali Ahmet Taşgın, Ali Yaman (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), 110.

giyilmiş fakat Şeyh Sâfiyüddin beyaz renkli tülbentli taç tercih etmiştir. Daha sonra Şah İsmail zamanında Kızılbaş tacı denecek olan Tac-ı Haydari kırmızı renklidir²⁷⁶.

Fotoğraf 63: Kızılbaş asker resmi²⁷⁷ **Fotoğraf 64:** British Museum²⁷⁸

Safevi tacının bilinen tasarımı, Şeyh Haydar'a aittir. Şah, 1488'de Şirvan'a yönelik seferinden evvel rüyasında İmam Ali'yi görmesiyle, her biri bir Şîi imamını temsil eden on iki uçlu kızıl başlığı tasarladı. Safevi müverrihlerine göre; Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki Safevi davasına gönül vermiş olan Erdebil şeyhlerine söylenen Kızılbaş lafzı Safevilerin Türkmen olmayan destekçilerine de verilerek genişletilmiş²⁷⁹ adeta şeref nişanesi olmuştur.

²⁷⁶ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005).158.

²⁷⁷ John Charden, *Seyahat Kitabı*.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chardin_Ghezelbash.jpg?uselang=fa#/media/File:Chardin_Ghezelbash.jpg erişimtarihi:10.06.2023.

²⁷⁸ Bakınız: Roger Savory, *İran under the Safavids*..30.(Şah İsmail'in ağaç baskı portresi)

²⁷⁹ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.20./Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi(Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. S.148

Safevi dönemi dini alt yapısı içinde başlık bir ifade biçimidir. Bunu halkın bağlı olduğu Sufiler kanalıyla İmadüddin Nesmî şöyle ifade etmektedir: “Köhne fakirlik elbisesi ve yoksulluk tacıyla, şahane kaftan ve başlıktan azadeyiz”²⁸⁰.

Safevi dönemi tekstilinde dikkat çeken en önemli özellik, erkek figürlerin başlıklarıdır. Bu başlıklara, “Tac-ı Haydari”²⁸¹ “Tac-ı şâhi”(kızılbaş külahı)²⁸², “Hüseynî tac”²⁸³ denen narin coplu, genellikle kırmızı renkli²⁸⁴ karakteristik Safevi başlığıdır.

Şah Daî-i Şirazî, “Tacname” adlı eserinin farklı bölümlerinde Safevi başlıklarının ithaf edildiği şu ifadeler: on iki terki, kelime-i şehadeteyni, kelime-i zikri, isnâ’aşer’îyye, on iki hicabın, on iki burcun, on iki ayn, günün, gecenin, on iki saat diliminin ve on iki imama ithafen kullanılmıştır. Fakat Sultan Haydar veya Şah İsmail on iki İmam’ın göstergesi olarak seçtikleri tacı bir bidat meselesi olarak değil atalarının ananelerinin ve güç göstergelerinin tersi yönde bir simge olarak kullanmışlardır²⁸⁵.

16.yy.’lin sonuna dek kullanılan²⁸⁶ bu başlıklar Şii inancı ve on iki imamı temsil eden on iki katlı kızıl sarıktır. Bu serpuşlar yüzyılın sonunda minyatür ve dokumalarda daha az kullanılmıştır. Minyatür ve dokumaların diğer dönemlerden ayırt edilebilmesi ve Tebriz dönemi saray üslubunu yansıtması açısından bu başlıklar önemli bir işarettir.

Kadın figürlerinin başörtüleri, çene altından bağlanan, beyaz bir başörtüsü olan “chagad” denilen kumaş parçası kullandıkları görülmektedir²⁸⁷.

²⁸⁰ Ataullah Hasanî, “Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Terk Tacı”, içinde *Safevîler ve Şah İsmail*, ed. Namiq Musali Ahmet Taşğın, Ali Yaman (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), 102.

²⁸¹ Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri ” İstanbul, 1979.s.42.

²⁸² Abdi Beğ Şirâzî, *Safevîler Tekmiletü’l Ahbâr (Başlangıçtan 1571’e Kadar Safevîlerin Tarihi)* .s.18.

²⁸³ Ataullah Hasanî, “Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Terk Tacı”, içinde *Safevîler ve Şah İsmail*, ed. Namiq Musali Ahmet Taşğın, Ali Yaman (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), 108.

²⁸⁴ Sheila Canby, *İran Sanatının Altın Çağı 1501-1722* (London: British Museum Press, 1999).

²⁸⁵ Ataullah Hasanî, “Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Terk Tacı.”

²⁸⁶ Seyed Masoud Seyed Bankdar, “Safevi Dönemi Siyasi Gelişmelerinde Tac Qazlbash’ın Konumu ve Performansının İncelenmesi,” *Shia Studies Quarterly Journal* 14/56 (2015), 195–218.

²⁸⁷ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles* (London: British Museum Press, 1993).

Fotoğraf 65: TSMK H.2145/121b kadın başlık ve erkek başlık tiplerine örnektir.

Safevi kaynaklarına göre, Safevi sülalesinden Erdebil'e gelen ilk kişi Firuzşah Zerrinkülâh'dır. Bu önemli zahidin torunu Muhammed Hafız yedi yaşında kaybolup yedi yıl sonra gizemli bir şekilde, üzerinde hünnap kırmızısı bir cüppe ve o dönemde giyilen başlığın üstüne sarılmış beyaz bir sarıkla ortaya çıkmıştır. Bu anlatı, ima yoluyla iki unsuru vurgular; doğaüstü olayları ve dini açıdan önemli bir rakamın tekerrürünü ifade etmiştir²⁸⁸. Bu durum Safevilerin toplumsal ve dini açıdan önem verdikleri değerleri ortaya koyar. Gizemli ve ulvi anlatıların giysi unsurları ile desteklenmesi, toplumun, inanış biçimini ve görsel kültüre verdiği değeri göstermektedir.

Safevi tarikatı kurucusu Erdebilli Şeyh Sâfiyüddin, müritlerine ve miSâfirlerine sıklıkla eflatun, yeşil ve beyaz renklerde desenli veya tek renk sarık

²⁸⁸ Roger Savory, *Iran under the Safavids*.s.4

hediye eder, müritleri; takke, mücevveze ve destar takarak bu yolla tarikatlarını temsil etmişlerdir²⁸⁹. Kostümler ve renklerin ifade biçimi Safevi resmi içinde bazı kahramanlara özel alan açmıştır. Örneğin Rüstem'in kaplan derisi görünümlü kostümü ile dönemin tasvirlerinde ön plana çıkması bu durumu ifade etmektedir.

Fotoğraf 66: TSMK H.2145/21b Rüstemin tasvir detayı

İran şahlarının verdiği kıymetli hediyeler, özellikle dokumalar, yabancı elçiler aracılığı ile farklı uluslara ulaşmış ve bıraktıkları izlenimler vakayinamelerde²⁹⁰ övgülere mazhar olmuşlardır.

²⁸⁹ Ataullah Hasanî, “Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Türk Tacı.”s.109.

²⁹⁰ Ashley Mayeri Burns, “The Gift of Diplomacy: Case Studies in Safevid Gifting, 1567—1583,” *MA Dissertation School of Oriental and African Studies University of London MA Iranian Studies*, (2015).s.23.

İran'ın ipek ve kadife dokumalarının en seçkin örnekleri Safevi²⁹¹ dönemine atfedilmiştir. Bu dönem dokumaların biçimsel tasarımlarının minyatürlerdeki repertuarları benimsediği ve dokuma yapan ustaların ise bu avantajı en iyi şekilde kullandığı şüphesizdir.

Tekstil sanatı,17.yy. sonlarında İran'da büyüyen siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle düşüş yaşamaya başlamış dönemin şahı Sultan Hüseyin'in (1694-1722) kullandığı gösterişsiz kumaşlar bu düşüşe örnektir. Bu durgunluk dönemi ancak Kaçar hanedanlığı döneminde (1789-1925) saray halılarının üretimiyle canlanmıştır²⁹².

3.1.1. Şah İsmail Dönemi Tekstil Özellikleri

Şah İsmail'in tahta çıkmasıyla kurulan Safevi sülalesi, milli rönesans, ciddi bir zarafet ve şıklık dönemini başlatmıştır²⁹³. Safevi Hanedanı Şah İsmail'in halıcılığa önem verdiği bilinmektedir²⁹⁴. Şah İsmail, Kemaleddin Behzad, Ağa Mirak ve Sultan Muhammed gibi ünlü ustaları Tebriz'de himayesi altına almış, büyük halı dokuma atölyeleri tesis etmiştir. Saltanat kütüphanesinin başkanlığına Kemalettin Behzat'ın ismini vererek sanata gösterdiği önemi vurgulamıştır. Ayrıca oğlu Şah Tahmasb'a minyatür öğrenmesi için ismi geçen ustalardan eğitim aldırılmıştır²⁹⁵.

16.yy. için İran dokumalarından kalan nadir en önemli örnek 1522-23 tarihleri arasında Milano'daki Museo Poldi Pezzoli'deki Av Duvar Halısı²⁹⁶ ve tarihlendirme açısından kesinlik kazanan ve günümüze ulaşan Şah İsmail dönemine ait Erdebil halısıdır (1499-1524). Fotoğraf no.67'de bulunan 19.yy. ünlü İngiliz tasarımcısı William Morris 18932'te Victoria ve Albert Müzesine satın alım yolu ile getirtmiştir. Halının bir diğer özelliği ünlü İran şairi Hafız'ın bir gazelini içermesidir. "Senin eşliğinden başka dünyada sığınacak yerim yok. Başımın bu revaktan başka sığınacak yer yok"²⁹⁷ cümleleri yer almaktadır.

Diğer sanat alanlarının korunabilen kıymetli eşyalarının aksine dokuma, çabuk yıpranabildiği için günümüze kadar gelebilen en eski örnekler; (H.942-1535-36) tarihli

²⁹¹ Rice, "İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson,s.246.

²⁹² Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.80-125.

²⁹³ Philis Ackerman, "Safavid Luxury", *Ciba Review, No 98, p. 3525, 1953.*

²⁹⁴ Engin Beksaç, "Safeviler", TDVİA,C.35. İstanbul, 2008, s.429-437.

²⁹⁵ Djavad Yassavoli, *Persian Rugs and Carpets* (Tahran: Yassavoli Publication, 2001).sf,32-54.

²⁹⁶ Von Kurt Erdman, "'The Art of Carpet Making,' in A Survey Of Persian Art. Rezension."s,131.

²⁹⁷ Ferrier, *The Arts of Persia(Çev. Parviz Marzban)*. S.118.

Şah Tahmasb'ın tahta çıkışından on iki sene sonrasına ait Erdebil dokumasıdır. Londra'da Victoria- Albert Müzesinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 67: Victoria and Albert Museum/Erişim no:272-1893²⁹⁸

3.1.2. Şah Tahmasb Dönemi Tekstil Özellikleri

Safevi dönemi dokumalarında en yüksek kalite ve işçilik Şah Tahmasb (1524-1576) döneminde zirve yaşamış²⁹⁹ ve günümüze ulaşan kumaşların çoğu Şah Tahmasb'ın dönemine aittir³⁰⁰. Şah Tahmasb döneminde dokumacılık küçük ölçekli üretimden sanat statüsüne yükselmiştir. İstanbul'daki Süleymaniye Camii için özel kilimler dokuttuğu, bazı dokumaların desenlerini bizzat çizdiği bilinmektedir³⁰¹. Bu durum Şah'ın iyi bir çizer olduğunun göstergelerindedir.

Şah'ın gençlik dönemlerinde sanata olan düşkünlüğü ileriki yaşlarda “mutlak tövbe” (dine yönelim) buyruğu (1556) ile farklı bir boyuta taşınmış fakat sanat ve sanatçılara himayesi değişmemiştir³⁰². Seyyid Mir Hâdi'nin elinden tövbesini alan Şah

²⁹⁸ <https://www.vam.ac.uk/articles/the-ardabil-carpeterişimtarihi:10.06.2023>. (Kuzeybatı İran'da Erdebil şehrin'de yapıldığı bilinen ve muhtemelen halıyı dokuyan kişinin adı geçen yazıda, “Kapının kölesi Maksud Kashani'nin eseri” (H.946/1539-1540) tarihini içeren yazı sayesinde halıyı tam olarak tarihleyebiliriz).

²⁹⁹ Dimand, “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.”s.219.

³⁰⁰ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.80-84.

³⁰¹ Roger Savory, *Iran under the Safavids*. Sf11

³⁰² Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.27.

dindar bir kimliğe bürünmüştür³⁰³. Bu dönüşüm, sanat hamisi olan Şahın ilgisini farklı yönlerle çekmiştir. Bunun en güzel örneği Erdebil ve Kâşân dokumalarıdır.

İran şiiri ve mistik düşüncesinden kaynaklanan tasvir ve yazı örnekleriyle zenginleştirilmiş en ünlü halılar Erdebil halılarıdır. Büyük bir olasılıkla bu halıların hamisi Şah Tahmasb'ın saltanatının ortalarında dokunan halılar, Şahın ailesinin dindarlık ve soyluluğunun tescili olarak görülür³⁰⁴.

Şah İsmail'in saltanatının son yıllarından kalma Şah Tahmasb'ın atalarının Erdebil'deki tekkeleri için Kâşân'da dokutulan (H.929/1522-23) ve Milano'da bulunan madalyonlu dokumadır³⁰⁵.

Şah Tahmasb, sürekli tehdit altındaki kuzey batı sınırında ki başkenti doğuya Kazvin'e (H.952-1540) taşımıştır. Kazvin, ipek halı ve kemha/brokar zenginliği ile ticaretin uğrak yeri olmuştur³⁰⁶. Böylece dokumacılık İran coğrafyasında kuzeyden doğuya yayılmıştır.

Fotoğraf 68: Metropolitan Museum/Erişim no: 27.51.2 **Fotoğraf 69:** Fotoğraf 68 detayı

³⁰³ Mehmet Dağlar, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576) İran'da Kızılbaşlıktan Şiiliğe Geçiş* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019).s.72.

³⁰⁴ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. s.157.

³⁰⁵ Roger Savory, *İran under the Safavids*.150

³⁰⁶ Ferrier, *The Arts of Persia (Çev. Parviz Marzban)*.122.

Fotoğraf 68’da görülen tekstil parçası (Boyut:101,6x43,2 cm), Safevi hükümdar Şah Tahmasb döneminde üretilen bir kraliyet çadırından alınan kadife parçasıdır. Döneminin tipik özelliklerini göstermektedir. Sık dokunmuş ipek iplikler, boşluklu kadifenin atkı ve çözgüsünü oluştururken, metal iplikler boyut kazandırmıştır. 1920 yılına kadar Polonyalı Sangusko ailesine ait olan çadırın bu ve diğer parçaları, 1683'te Osmanlı birliklerinin Viyana Savaşı'nda yenilmesinin ardından Doğu Avrupa'ya getirilmiştir. V. Everit Macy'nin Hediyesi olan dokumanın 1927’ de Metropolitan Müzesine bağışlanmış olduğu bilinmektedir³⁰⁷.

Şah Tahmasb’ın, II. Selim’in 1566’da tahta çıkışında ipek ve altından, yirmi beş tane büyük ve küçük kilimler hediye etmiştir. Bu halılardan birkaç ipek halı günümüze gelmiştir. Bunlardan biri Viyana’daki Museum für Angewandte Kunst’taki ipek av halısıdır. Bu halının Şah’ın sarayındaki ünlü nakkaşlardan Sultan Muhammed’in tasarımı olduğu düşünülmektedir³⁰⁸.

Fotoğraf 70: Museum of Fine Arts Boston Erişim No: 66.293³⁰⁹.

³⁰⁷ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447967>erişimtarihi:10.06.2023.

³⁰⁸ Ferrier, *The Arts of Persia*(Çev. Parviz Marzban).122.Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.33.

³⁰⁹ <https://collections.mfa.org/download/49170>erişimtarihi:15.06.2023. (ebat: 480x225cm bulunan atkı ve çözgü ipek olan av halısı yaklaşık 1530 tarihinde, muhtemelen Aga Mirak ve Sultan Muhammed tarafından Şah Tahmasb için tasarlanmıştır)

Fotoğraf 71: Fotoğraf 70'in detayı **Fotoğraf 72:** Fotoğraf 70'in detayı

3.1.3. Şah Abbas Dönemi Tekstil Özellikleri

İran kültürünün büyük hamilerinden Şah Abbas (1587- 1628) döneminde tüm sanatlar gibi kadife ve kemha/brokar dokumalarda iktidar güvencesinde üretilmiştir³¹⁰. Bu durum saray sanatlarının gelişmesinde aktif bir rol oynamıştır.

16. yy. sonunda Şah Abbas, başkenti Kazvin'den İsfahan'a (1590) taşınmış ve burada ihtişamlı bir şehir oluşturmuştur. Başkentin İsfahan'a taşınmasından sonra burada yapılan minyatürler farklı karakterlere bürünmüştür. Kostümler de Avrupa etkisi görülmeye başlanmış, hatta bazı ressamalar eğitim için Roma'ya gönderilmiştir³¹¹. Safevi dönemi Tebriz ekolünü diğer dönemlerden ayırt etmemizi sağlayan unsur olan erkeklerin giydiği başlıklar dönemleri birbirinden ayıran ve üslupları anlamamızda bizlere yardımcı olmaktadır.

Şah Abbas dönemi minyatürlerindeki değişimi özellikle başlıklardan takip edebiliriz. Tahmasb döneminin zarif başlıkları ile tezat oluşturacak şekilde şişkin kavuklar dikkat çekmektedir. Bu moda Buhara saraylarında Özbekler arasında görülmüş ve İran'da moda olmuştur³¹².

³¹⁰ Dımand, "A Handbook of Mohammedan Decorative Arts."s.9-219.

³¹¹ Rice, "İslamic Art, 1975, London, Thames and Hudson,s.246."

³¹² Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.37.

Fotoğraf 73: Çehel Sütun Sarayı duvar resmi Şah Abbas dönemi başlık örneği

Şah'ın kendisinin yetenekli bir dokuma ustası olduğu söylenmekte ve halı imalathanelerine çok önem verdiği bilinmektedir. İngiltere kralı I. Charles tarafından gönderilen Sir Dodmore Cotton'nun büyükelçiliğine eşlik eden Thomas Herbet "sarayda mobilya kullanılmadan tüm zeminin ipek ve altın halılarla kaplı olduğunu" ifade edilmiştir. I. Elizabeth'in temsilcisi Antony Sherley'e Şah tarafından ipek halı hediye edildiği³¹³bu ve bunun gibi örnekler ışığında diplomatik hediyeleşmede genellikle tekstil kullanıldığını bilinmektedir.

Şah Abbas döneminde üretilen dokumaların renk skalası çok geniştir. Kullanılan renkler çok çeşitli olduğu için bu renklere konulacak isim bulunmakta zorlanılıyordu. İran iktisadının önemli bir parçasını teşkil eden dokumacılığın önemli imalathanelerinden kilim imalathanelerini hakiki anlamda ilk defa Şah Abbas döneminde (1588-1629) İsfahan'da kurulmuştur³¹⁴. Desen tasarım faaliyetinde, İsfahan'ın eşsiz bahçeleri ve hayvan, bitki motifleri konu olmuştur.

³¹³ Ferrier, *The Arts of Persia* (Çev. Parviz Marzban).s.128.

³¹⁴ Roger Savory, *Iran under the Safavids*. s.148.

Anthony Welch'in değindiği gibi, Şah Abbas (1588-1629), dedesi şah Tahmasb gibi kitap sanatlarından ziyade kamuya yönelik (mimari ve şehir planlamacılığı) ve iktisadi fayda getirecek sanatlara (ihraç edilebilen seramikler, kumaşlar ve halılar) önem verilmekteydi. Fakat her alanda sanatkarlara ihtimam göstermiş, koruyup hamilik görevlerini yerine getirmiştir. Welch'in vurguladığı gibi muahhar Safevi nakkaşlığı Şah Abbas döneminde gerilemeye, maneviyattan uzaklaşmaya, anlam arayan değil güzelliği takdir eden gözlere ihtiyaç duymaktaydı. Bu fikre karşı Richard Ettinghausen bu dönüşümü devrim olarak niteler ve "kadim kalıpları yıkan şey kaba olabilir ancak dünyayı olduğu gibi sunuyor" ifadesini kullanmıştır³¹⁵. Bu karşıt fikirler İran coğrafyasındaki sanatsal değişim ve dönüşümü göstermektedir.

Şah Abbas döneminde Nakş-ı Cihan meydanında kurulan el sanatları atölyeleri devletin ticari hayatına yön veriyordu. Özellikle bu dönemde devlet tekelindeki ipek atölyeleri meşhurdu³¹⁶. Günümüzde bu meydan da atölyeler hala aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Şah Abbas döneminde, Rıza Abbasi gibi önde gelen sanatkarlar, daha önce tekstilde nispeten gelişigüzel görülen figürlerin yerine tüm yüzeyi kaplayan insan suretleri dokumalarda kullanılmaya başlamıştır³¹⁷. Bu dönemde tasvir sanatlarda ki portre ve tek sayfa resim yapma akımı tekstile de yansımıştır.

³¹⁵ Roger Savory, *Iran under the Safavids*. S.148.

³¹⁶ Gene. R.Garthwate, *Iran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s. 163.

³¹⁷ Roger Savory, *Iran under the Safavids*.s.154-155.

Fotoğraf 74: MET Müzesi Erişim no 52.20.11³¹⁸

17.yy.'ın sonunda Fransız Jean Chardin (1643-1713) *Journal du Voyage* adlı eserinde, Nakş-ı Cihan meydanının hemen dışında saray arazisinde otuz iki dokuma atölyesinden söz etmektedir³¹⁹. Şah Abbas'ın Bursa'ya göç eden Ermeni dokumacı ustalarını başkent İsfahan'da yeni Culfaya yerleştirmiş ve burada dünyanın en iyi dokumaları üretilmiştir³²⁰.

Şah Abbas döneminde Safevi kumaş türlerinden biri olan “zeri kumaşları”, özellikle zirveye ulaşmıştır. Başkent'in İsfahan'a taşınmasıyla birlikte I.Şah Abbas dönemine ait zeri desenleri, bu dönemin minyatür okulunun (İsfahan okulu) sanat anlayışından etkilenmeye başlamıştır. Rıza Abbasi'nin³²¹ minyatür üslubu zeri kumaş

³¹⁸ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451091> erişimtarihi:15.06.2023.

³¹⁹ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.80-84.

³²⁰ Jaslen Dhamija, “Islamic Textiles”, içinde *Arts and Crafts in the Muslim World*, ed. Nazeih Taleb Maarouf Semiramis Çavuşoğlu (İstanbul: IRCICA, 2008), 225. Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.163.

³²¹ Rıza Abbasi için bakınız: Zeren Tanındı, ‘Rızâ-yi Abbâsî,’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2008. s.59-61.

tasarımlarında yoğun kullanılmıştır. Lüks tekstil üretiminde insan figürü kullanımı bu dönemin zeri kumaşlarının ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır³²².

Günümüze ulaşan az sayıda tekstil, I. Şah Abbas'ın Avrupa'ya hediye olarak gönderdiği örneklerdir. Bunlar çeşitli müze ve koleksiyonlarda karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 75: Yale University-ABD/Erişim no:1937.4626³²³ **Fotoğraf 76:** Fotoğraf 75 detay

Şah Abbas Sarayı'nın şair, ressam ve usta dokumacısı Giyaseddin Ali, tekstillerinde imzası olan, Safevi tasarımcılarının en ünlüsüdür. Araştırmacılar onun adını ilk olarak bu yüzyılın başlarında az sayıda ipek üzerinde fark etmiş ve dokumaları en iyi İran tekstilleri arasında yer almıştır. Safevi dönemine tarihlenen, ipek dokuma örneği Hobart ve Edward Small Moore Anıt Koleksiyonundan Yale Üniversitesi Sanat Galerisine hediye edilmiştir. Tasarımlarında motiflerini resimsel olmayan bir alan içinde ustaca düzenlemiştir³²⁴.

³²² Parlak - Malekzadeh Barough, "Safevi Döneminde Nakkaşlarla Dokuma Sanatçılarının Birliği ve Rıza Abbasi Üslubunun Etkileri." s.150.Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.80.

³²³ <https://artgallery.yale.edu/collections/objects/60785erişimtarihi:10.05..2023> (16.yy. sonu 22.6 × 41.5 cm İpek dokuma)

³²⁴ <https://artgallery.yale.edu/collections/objects/60785erişimtarihi:10.05.2023erişimtarihi:15.06.2023>

Giyaseddin Ali Nakışbend, Şah Abbas döneminde Yezd şehrinin özellikle figürlü ve işlemeli kumaşların en önemli merkezi haline gelmesinde önemli bir isimdir. I. Şah Abbas'ın, Ekber Şah'a (1542-1605) Giyas'ın dokuduğu ve tasarladığı kumaşlardan armağan olarak elli adet gönderdiği bilinmektedir. Böylelikle sanatçı "nakışbend" unvanını almış ve ününü İran topraklarının dışına da ulaştırabilmiştir³²⁵. Sanatçının kumaşlar üzerinde Giyas (غیاث) imzası belirgin bir şekilde görülmektedir. Giyaseddin Ali imzalı ipek dokumaları, sadece İran'da değil, birçok ülkede rağbet görmüştür. Ain-i Akbari'de³²⁶ Babür Şahı Ekber, İran sarayından alınan hediyeleri ve bu imzalı özel ipeklileri övmüştür.³²⁷ Ayrıca Şah Abbas yönetiminde Ermeniler, İran'ı, Avrupa, Hindistan ve Çin'e bağlanan ticari yolların hakimiyetindeydi ve en önemli ticari eşya ipek gibi lüks dokumalar idi³²⁸.

3.2. Safevi Dönemi Tekstilinin Sınıflandırılması

Safevi dönemi tekstil sınıflandırması türlerine ve motiflerine göre yapılacaktır.

3.2.1. Kumaş Dokumalar

Dünyaca ünlü İran ipeğinin üretimi devlet tekelindeydi ve XVII. yy. ortalarına kadar Büyütat-ı Hassa-ı Şerife'ye bağlı otuzdan fazla imalathane ve 5000 sanatkarın çalışmaları yaptığı, Kazvin, İsfahan ve Tebriz'in ipek üretiminin ana merkezi olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz³²⁹. İpek yolu dilsel ve kültürel açıdan bu medeniyet ile temas eden Türk akıncılarının siyasi ve kültürel etkisi altında idi³³⁰ Bu bağlamda Anadolu Türk sanatı ve Safevi sanatı arasında ilişkisi kurabilir.

14. ve 15. Yüzyıl İran ipeklilerinde ağırlıklı olarak Çin etkileri görülmektedir. Ejderha, anka kuşu, kilin ve şakayık gibi süslerin yanında lotus yoğun olarak kullanılmış ve diğer dönemsel motiflerle kombine edilmiştir. Bu dokumalarda pers destanları, Şahnâme ve hamselerden hikayeler konu edilmişlerdir³³¹. 16. Yüzyılda

³²⁵ Arthur Upham Pope, *A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present*, ed. Phyllis Ackerman (London: Oxford University Press, 1958).s.2410.

³²⁶ Babür saray tarihçisi Ebu'l Fazl tarafından yazılan 16.yy.'dan kalma tarihi belge.

³²⁷<https://play.google.com/books/reader?id=PqEIAAAAQAAJ&pg=GBS.PP1&hl=trerişimtarihi:20.06.2023>

³²⁸ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.108.

³²⁹ Gündüz Tufan, " Safeviler", TDVİA, C.35, İstanbul, 2008, s.457-459.

³³⁰ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.68.

³³¹ Dımand, "A_Handbook_of_Mohammedan_Decorative_Arts."s.219.

İran'da ipek dokumacılığının Şahların hakimiyeti altında olduğu bilinmektedir. İran ipek dokumaları, incelediğimiz tekstil parçalarına göre değerlendirdiğimizde iki gruba ayrılmaktadır; ipek kemhalar, ipek kadifeler. Bu tarz tekstil parçaları hediye olarak tercih edilen kıymetli kumaşlar olduğu için kısmen de olsa günümüze kadar gelebilmişlerdir.

16. yy. madalyonlu yün halılar ile görkemli ipek halılar uzun süre devam eden bir geleneğin parçalarıdır. Örneğin; bir önceki yüzyılın Venedik elçisi Jasafa Barbaro, Tebriz'deki Akkoyunlu Uzun Hasan'ın (872-82/1466-78) sarayından ipekli halılar getirttiğini kaydedilmiştir³³².

Fotoğraf 77: Carpet Museum of İran /Erişim no:3306 ³³³

³³² Ferrier, *The Arts of Persia* (Çev. Parviz Marzban).123.

³³³ Nesta'lik yazı hattı- atkı çözüğü ipek- Tebriz Dokuma-çekim tarihi:17.06.2022

Fotoğraf 78: Fotoğraf 77 detay **Fotoğraf 79:** Fotoğraf 77 detay **Fotoğraf 80:** Fotoğraf 77 detay

Fotoğraf 81: Yale üniversitesi/ABD Erişim no: 1951.51.97³³⁴

3.2.1.1. İpekli Kadifeler

Safevi dönemi kadife kumaşların desen tipine göre figüratif desenli ve ornamental desenli kumaşlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir. 16. yüzyıla ait kadife kumaşların çoğunluğu figüratif desenli kumaşlardır³³⁵. Safevi döneminde ait elde kalan örnekleri incelediğimizde en sık tercih edilen kumaşlar ipekli ve kadife kumaşlardır. Safevi döneminin dokumaları, dokumacıların teknik ustalıklarının, desen

³³⁴ <https://artgallery.yale.edu/collections/objects/50794erişimtarihi:20.06.2023> (ebat:83x140cm Safevi/Kâşân İpek goblen)

³³⁵ Valide Paşevaya, “Safevi Dönemi Azerbeycan Kadife Kumaşları”, 2006.s.161.

kaynağı olarak kitap illüstrasyonuna bağımlılıklarını gösterir. Fotoğraf no: 82/83’de verilen örnekler loblu madalyon sıralarından oluşan kafes desenine örnek teşkil etmektedir.

Fotoğraf 82: MET Museum/ Erişim no: 27.51.1-İran/16.yy.**Fotoğraf 83:** MET/Erişim no:52.20.11³³⁶

Saray ressamı Rıza Abbasi’nin, kumaş ve halı tasarlayan oğlu Sâfi Abbasi’nin (1642-1666) özellikle kadife kumaşlarda yeni figürler ortaya çıkarmıştır³³⁷.

3.2.1.2. Kemhalar/Brokar

Kemhalar/Brokar kumaşların bir diğer adı Lampas dokumadır. Diba \kemha Diba; iri çiçek desenleri ile dokunmuş ipekli ve renkli, kalın atlas ya da canfes türü değerli kumaştır. “Heftrenk” ve “Acem dibası” gibi çeşitleri vardır³³⁸.

Kemhalar/Brokar dokuma; atkı ve çözgü iplikleri dışında, ilave iplikle desenler oluşturulması yöntemidir. Kemhalarla birlikte damask³³⁹, lampas ve kadife gibi farklı

³³⁶ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447966>:erişim tarihi:29.12.2022

³³⁷ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.84.

³³⁸ Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi* (İSTANBUL: Doruk Yayıncılık, 2021).

³³⁹ İki yüzlü, keten veya yün karışımı ipekli kumaştır.

dokuma yapıları birlikte kullanılır ve kullanıldığı malzeme ile birlikte isimlendirilir. Bu tarz dokumalarda iplik olarak genellikle ipek iplik, altın, gümüş tel veya kılaptan (saç kadar ince metal iplik) kullanılmıştır. Günümüze ulaşan örneklerin incelendiğinde, çiçek, meyve ve doğa gibi konularının tercih edildiği görülmektedir. Özellikle 17. yy. ortalarında Safevi döneminde nakkaş Ali Ashraf, brokarlarda yoğun kullanılan insan figürleri yerine çiçek tarzını getirerek bu dokuma türünü geliştirmiştir³⁴⁰.

Zerbaft, Zer-baft (altın dokuma) ipek ve altın sırma karışımı brokar türü kumaştır. Atkısı ve çözgüsü ipek, motifleri kimi zaman sırma ve alaşımli gümüş telle dokunmuş sert kumaş türüdür³⁴¹. Zeri çok uzun bir geçmişe sahiptir ve en zarif İran kumaşları arasında sayılmaktadır. Persler döneminden itibaren altın tel ile yapılan perdeler ve kumaşlar popüler olmuş ve kralların saraylarını süslemek için kullanılmıştır. Bu kumaşın dokumacılığının en parlak ve yoğun olduğu dönem I.Şah Abbas'ın dönemidir³⁴².

Ackerman'a göre³⁴³; Tebriz'in, daha önce yapıldığına inanılan kumaş parçaları incelendiğinde büyük ebatlı dimi³⁴⁴ ve saten dokumaların ev sahibi olduğunu vurgulamakta, Yezd ve Kâşân'da dokunan kumaşların tasarım aşamasının Tebriz olduğu görüşünü vurgulamaktadır³⁴⁵.

³⁴⁰ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.s.84.

³⁴¹ Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*.s.20.

³⁴² Zohre Ruhfer, *Negahi Be Parçebafti-Yi Doran-i İslami*.s.40-42.

³⁴³ Bakınız: P.Ackerman V.Klein, "Two Safevid Figural Satins," *A Survey of Persian Art* (New York, 1939).s.2222-26.

³⁴⁴ Kumaş yüzeyinde bir açı oluşturarak sağa ya da sola eğimli yollar oluşturan örgülerdir.

³⁴⁵ Ernst Kühnel, "Stoffe, in A Survey of Persian Rezension," *Ars Islamica*, ed. Richard Ettinghausen (Michigan U.S.A.: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941), 109.

Fotoğraf 84: National Museum of Iran- Erişim no: 20829³⁴⁶

Fotoğraf 85: İpek kemha/brokar ³⁴⁷

³⁴⁶ İpek Dokuma- 16.yy.- Kuzey batı İran- Şeyh Sâfiyüddin Erdebil Türbesinden elde edilmiştir.
Çekim tarihi: 01.07.2022

³⁴⁷ [https://www.artoftheancestors.com/blog/keir-collection-dmaerişimtarihi:20.12.2022.](https://www.artoftheancestors.com/blog/keir-collection-dmaerişimtarihi:20.12.2022)

Fotoğraf 86: Brooklyn Museum of Art New York-Erişim no:38.1³⁴⁸.

Fotoğraf 87: Art Instive Chicago (1675) Erişim no: 1949.381³⁴⁹.

³⁴⁸ <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/4722>erişimtarihi:20.12.2023. (ebat: 67,3x 52,1 cm İpek Kemha-Dimi tekstil parçası Safevi döneminde İsfahan'da üretilmiştir)

³⁴⁹ <https://www.artic.edu/artworks/65476/panel-dress> fabricerişimtarihi:20.12.2022.(ebat:147,9×36,2 Safevi Dönemi İpek Dimi-Kemha/Brokar elbise parçası)

Fotoğraf 88: Cheveland Museum of Art/ABD Erişim no: 1915.666³⁵⁰. **Fotoğraf 89:** Fotoğraf 88'in detayı

Fotoğraf 90: Brooklyn Múzesi/ABD- Erişim no: 86.227.105³⁵¹.

³⁵⁰ <https://www.clevelandart.org/art/1915.666erişimtarihi:20.12.2023>. (ebat:114.3x68.6 cm Safevi dónemine ait lampas dokumada ipek ve gümüş iplik kullanılmıştır)

³⁵¹ <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124924erişimtarihi:20.06.2022>. (ebat: 49,8 x 49,5cm Safevi dónemi Kemha/Brokar ipek tekstil parçası)

3.2.3. Halı Dokumalar (İpek Halılar-Yün Dokumalar)

İncelemeye alınan örneklerin sekizi ipek bir örnek ise yün hammaddesi ile üretilmiştir.

3.2.3.1. Yazılı Halılar

Hat sanatı, dokuma sanatına anıtsal ve karakteristik bir görünüm vermekle kalmaz aynı zamanda özel amaçlarda içerir. Kuran-ı Kerimden ayetler ve on iki imama dualar, özel olarak dokunmuş mezar örtüleri ve ibadet alanları için özel olarak dokunmuş dokumalardır. Bu dokumalar da özellikle, nesta'lik, kûfi, nesih ve sülüs hatlar görülmektedir. Bordürler ve mihrap kenarlarında görülen yazılara bitkisel bezemeler eşlik etmektedir.

Fotoğraf 91: National Museum of Iran/ Erişim no: 3410³⁵² **Fotoğraf 92:** Fotoğraf 91 detay

³⁵² Tebriz Dokuma-16.yy.- Nesta'lik – Yusuf al- Ghoari tarafından imzalı tekstil parçası.Çekim tarihi:02.07.2022

Fotoğraf 93: National Museum of Iran Erişim no:3405³⁵³

Fotoğraf 94: National Museum of Iran- Erişim no: 3314³⁵⁴

³⁵³ 17.yy. başına Tebriz’de dokunmuş halı seccade Sülüs ve Nesta’lik hatla Bakara suresi 255. Ayet ve İbrahim suresi 40-41. Ayetler işlenmiştir. Çekim tarihi:02.07.2022

³⁵⁴ 17.yy. başı Yazd’de Mezar örtüsü olarak dokunmuştur. Kufi ve Sülüs yazı ile süslenmiş İpek Kemha dokuma. Çekim tarihi:02.07.2022

3.2.3.2. Madalyonlu Halılar

Madalyonlu halı şemaları, İran kitap sanatlarının büyük etkisiyle oluşmuştur. 1514’de Tebriz’in Türkler tarafından fethi ve İranlı ustaların İstanbul’a geliş yolculuğu Anadolu halılarındaki madalyon şemasının başlangıcıdır. Madalyonlar, Doğu halılarında ilk kez XV. yüzyılın ikinci yansında görülmüştür³⁵⁵.

Fotoğraf 95: National Museum of Iran- Erişim no: 3304³⁵⁶ **Fotoğraf 96:** Fotoğraf 95’in detayı

³⁵⁵ Oktay, “Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İstanbul,2005,İnkılap Yayınları”,s.160.

³⁵⁶ Tebriz Dokuma-16.yy. çözü/atkı ipek.Çekim tarihi:02.07.2022

Fotoğraf 97: National Museum of Iran - Erişim no: 3408³⁵⁷

Fotoğraf 98: MET Museum- Erişim no:1978.550³⁵⁸.

³⁵⁷ 17.yy. başı- Çekim tarihi:02.07.2022

³⁵⁸ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452921>erişimtarihi:20.12.2022. (16.yy. ebat:711x307.3cm çözüğü ipek atkı pamuk madalyonlu halı)

Fotoğraf 99: Safevi/İpek Dokuma³⁵⁹

3.2.3.3. Figürlü Halılar

Destanlar, mitoloji, kahramanlık hikayeleri, İran edebiyatı içinde önemli yer edinen şahsiyetlerin bireysel veya bir konu içerisinde ön planda tutularak resmedilmesi geleneği Safevi dönemi minyatür ve halı kompozisyonlarında sık rastladığımız bir durumdur.

³⁵⁹ *Treasures of the Aga Khan Museum Architecture in Islamic Arts*.s.320.(16.yy. sonu 17.yy. başı ebat:213 x 152 cm)

Fotoğraf 100: National Museum of Iran/ Erişim no: 3394³⁶⁰ **Fotoğraf 101:** Fotoğraf 100 detayı

Fotoğraf 102: MET Museum/ Erişim no: 52.20.12.³⁶¹

³⁶⁰ Tebriz Dokuma- 16.yy.- ipek/gümüş iplik.Çekim tarihi:02.07.2022

³⁶¹ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451092erişimtarihi:10.12.2023>. (ebat: 120,7x 67.3cm Gürcü Esirlere Öncülük Eden Safevi Saraylıları isimli ipek tekstil parçası 16.yy. ortalarında üretilmiştir)

Fotoğraf 103: Art İnstitute Chicago/ABD Erişim no: 1926.1596³⁶²

Fotoğraf 104: Dallas sanat Müzesi Keir İslam sanatları koleksiyonu³⁶³

³⁶² <https://www.artic.edu/artworks/87209/fragmenterişimtarihi:20.06.2023> (Ebat:48,6x35 cm İpek dokuma İran/1600)

³⁶³ <https://www.artoftheancestors.com/blog/keir-collection-dmaerişimtarihi:20.06.2023>. (İpek Kemha/Brokar Dokuma)

BÖLÜM IV

SAFEVİ DÖNEMİ TEBRİZ EKOLÜ MİNYATÜRLERİNDE TEKSTİL

(KATALOG)

Katalog 1

Envanter Numarası: TSMK.H2161³⁶⁴

Fotoğraf Numarası: 105-129

Eser Adı: Şah Tahmasb

İstinsah Tarihi: 972 (1564-65)

İstinsah Yeri: Kazvin/Tebriz

Varak Sayısı: 192

Müellifi: Emir Galip

Hattatı:-

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 46x34 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁶⁴ Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri* (İstanbul, 1979)s.43;
Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları* (İstanbul:
Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006).s.75.

4.1.TOPKAPI SARAYI MÜZE KÜTÜPHANESİ

Fotoğraf 105: TSMK H.2161

Varak Numarası : 52b

Genel Özellik : 18x8.5 cm ölçülerinde yapılmış olan resmin sol alt köşesinde “Abdulaziz” tarafından yapıldığı yazmaktadır.³⁶⁵ Sayfa dış bordürü mavi zemin üzerine hayvan ve bitkisel bezemeler yapılmıştır. İç bordürde, lacivert zemin üzerinde bitkiler, hayvanlar, efsanevi yaratıklar (demon), hayvan mücadele sahneleri ile bezenmiştir. Bir adet erkek figürü sayfanın odak noktasındadır. Zemin açık kahverengi olup hatâyî grubu çiçeklerle bezenmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Mavi, Lacivert, Siyah, Turuncu, Kahverengi, Kırmızı

³⁶⁵ Çağman, Tanındı. 1979.s.44.

Değerlendirme: Safevi başlıklarına öncülük eden Tac-ı Haydari kahverengi olup kırmızı cop ve tüy detayı ile sultani bir işaret vermektedir. Ayakta durmuş elinde çiçek ve mendil tutan Safevi şehzadesinin siyah iç kaftanı dokuz adet düğme ve biye ile süslenmiştir. Düğmeler ve gösterişli kemer altın rengindedir. Dış kaftan turuncu renkte ve gayet sade bir şekilde resmedilmiştir.

Fotoğraf 106: TSMK H.2161

Varak Numarası : 3b

Genel Özellik : Safevi hükümdarı ve maiyetindekilerle dere kenarında oturma sahnesi tasvir edilmiştir. Sayfa dış bordürü pembe renkte olup hayvan, bulut, bitki dalları ile tezyin edilmiştir. Bu tezyinatta gri ve altın renkleri kullanılmıştır. Kompozisyonun yer aldığı alanda zemin mavi renktedir. Gökyüzü altın renginde boyanmıştır. Zeminde doğayı vurgulamak için ağaç dalları süsleme yapılmıştır.

Motif : Bitki kümeleri, Bulut motifi, Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, Rûmi, Penç, Hayvansal motifler.

Renk : Mavi, Yeşil, Sarı, Turuncu, Gri, Kırmızı, Lacivert, Beyaz, Turkuaz

Değerlendirme : Değerlendirmeye bu albümde bulunan dokuma açısından en zengin minyatür olduğu için halılardan başlamayı uygun buluyoruz. Üç adet halı resmedilmiştir. Sultanın oturduğu halıdan başlayarak sıraladığımız halıların genel özellikleri şöyledir:

Birinci halı sultanın tahtı ile ortalarak oturduğu halıdır. Halı iki ince bir kalın bordürden oluşmaktadır. İnce bordürler turuncu ve kırmızı kalın bordür ise mavi zeminden oluşuyor ve geniş bordürde kahverengi yaprak/çiçek motifleri vardır. Orta zemin yeşil renkte sarı, beyaz, turuncu küçük çiçeklerle bezenmiştir. Bir büyük mavi renkli madalyon ve simetrik iki küçük madalyon vardır. Giysilerinden saray eşrafı olduğunu düşündüğümüz üç kişinin oturduğu ikinci halının iki mavi ince bir kırmızı kalın bordürden oluşmaktadır. Kırmızı bordürde yeşil yapraklar ve beyaz çiçekler süslemeyi oluşturmaktadır. Ana zeminde lacivert renk hakimdir. Madalyonlu bir kompozisyon hakimdir. Mavi renkli rûmi ve turuncu, beyaz, sarı küçük çiçekler ile süsleme tamamlanmıştır. Üçüncü halı da diğer iki halı gibi iki ince ve bir kalın bordürden ve madalyon halı şemasından oluşmuştur. İnce bordürler kahve kalın bordürden ve kalın bordürde de yaprak(kahverengi), çiçek (sarı, beyaz, turuncu) temaları sürdürülmüştür. Ana zemin gri renkte ve bir tam iki yarım madalyondan oluşmaktadır. Zeminde küçük sarı, turuncu çiçeklerle bezenmiştir.

Albümde tek çetr (mizalle) örneğini incelemek olursak; Sultanın gölgelenmesi amacıyla kullanılan çetr genellikle kadife veya atlas kumaştan yapılıp ve değerli taşlarla süslenmektedir. Sarı, mavi, kırmızı, beyaz, turuncu çiçeklerle süslenmiştir. Zemini kahverengi, altın sarısı ve lacivert renk hakimdir. Farsça yazı ve renkli taşlarla süslenmiştir.

Çetr Detay

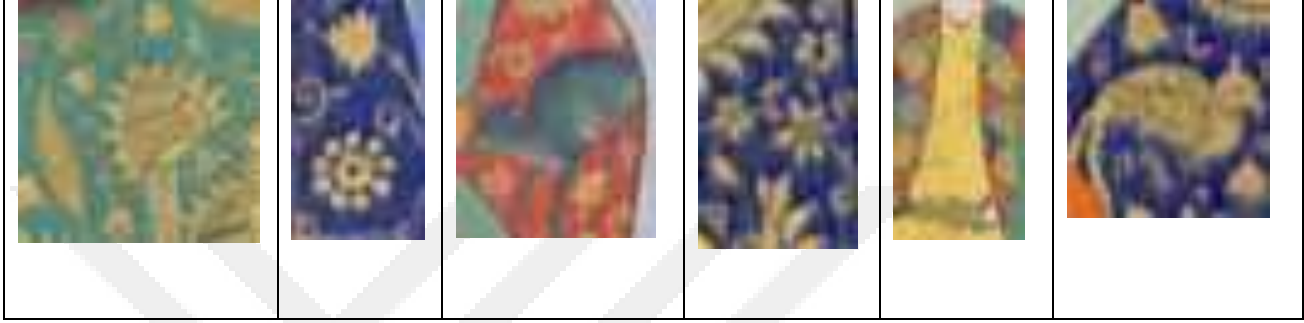
Kompozisyonda on iki figür bulunmaktadır. Değerlendirmeye merkezde bulunan Safevi şehzadesinden başlayacak olursak; Tac-1 Haydari, beyaz kumaştan mücevherler ve püsküller ile süslenmiştir. Aşağıda tabloda belirttiğimiz gibi başlıklar sultan ve saray eşrafına yakışır şekilde değerli taşlar, zarif tüy ve püsküller ile süslenmiştir. Farklı olan iki serpuş sultanın hediye verdiği ve sultanın sağ alt köşesinde resmedilmiştir. Kahverengi zemin üzerinde renkli ve Safevi başlıklarına uygun şekilde tasarlanmıştır. Tüm başlıklar asillere yakışan bir formda düzenlenmişlerdir.

Başlık Detay

Kaftanları inceleyecek olursak: Taht da oturmuş olarak resmedilen şehzadenin elinde gösterişli bir sürahi vardır. Dış kaftanı turkuaz üzerine altın rengi penç, hatâyî , yaprak motifleri ile bezenmiştir. En ilginç kaftanlar, çetr tutan ve sultanın sağ alt köşesinde ilk sırada oturan figürlere aittir. Diğer kaftanlarda bitkisel bezemeler hakimken bahsettiğimiz kaftanlarda hayvan figürleri (kuş, geyik, aslan, simurg) resmedilmiştir. Sultanın sağ alt köşesinde oturan ikinci figür geometrik formda kaftan giymiştir.

(tabloda 5.sırada) Dış kaftanlar çok gösterişli, bezeme unsurları fazlaca betimlenmiştir. Aşağı panoda motifler verilmiştir. İç kaftanlar tek renk özellikle turuncu renk hakimdir. Yeşil, mavi, sarı diğer iç kaftan renkleridir. Albümün diğer figürlerinde genellikle iç pantolon veya şalvar görülürken, figür yoğunluğuna rağmen pantolon yerine sadece çorap görmekteyiz. Ayrıca diğer minyatürlerden ayrılan fark ise dış veya iç kaftanlarda kıvrım, toplama gibi bir hareket olmamasıdır.

Motif Detay

Fotoğraf 107: TSMK H.2161

Varak Numarası : 93a

Genel Özellik : Safevi prensinin setar çalarken tasvir edildiği sayfa, dış çerçevede bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. İç çerçevede farsça şiirler geometrik bir düzenlemedir. Tasvirin alt zemini açık kahverengi üzerine hatâyî grubu çiçeklerle bezenmiştir. Sayfa düzenlemesinde Safevi prensinden başka hizmetkar olduğu tahmin edilen bir figür daha resmedilmiştir. Sayfanın sol alt köşesinde “kalem bende dergâhı Hasan” yazmaktadır. Şehzadenin kaftanının benzeri National museum of Asia art da F.1937.8 envanter numarasında gördüğümüz kaftana benzemektedir.

Motif : Bitki kümeleri, Bulut motifi, Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, Rûmi, Hayvansal motifler

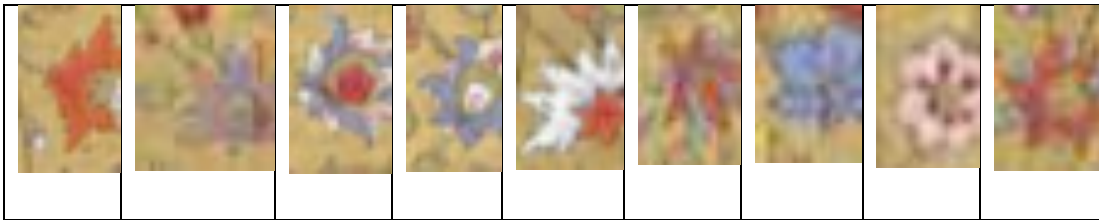
Renk : Kahverengi, mavi, turuncu, beyaz, yeşil, lacivert.

Değerlendirme : İncelemiş olduğumuz tasvir albümün en kıymetli sayfalarındandır. Değerlendirmemize dıştan içe doğru başlayacak olursak başlık albümün en zengin süsleme özelliklerine sahiptir.

Başlık Detay

Sultani özellikler taşıyan başlık Safevi döneminin tipik bağlanma yöntemi ile resmedilmiştir. Kahverengi zemin üzerinde mavi, yeşil konturlar ile geçişler belirgin hale getirilmiş ve bahar dalları ile süslenmiştir. Koyu gri renklendirilmiş cop ve siyah püskül ile süslenmiştir. Genç Safevi prensinin kaftanı kısa kollu, kahverengi zeminli, kendi kumaşından sekiz biye ile kalıplanmıştır. Kaftan üstün bir incelik ile tasvir edilmiştir. Birbirinden farklı hatâyî grubu çiçekler ile bezenmiştir.

Motif Detay

Altı farklı demon ellerinde müzik aletleri, aksesuarlar tutarak resmedilmiştir.

Demon Detay

Demonlar da kahverengi, mavi ve turuncu hakim renklerdir. Önü açık bırakılan kaftanın kenarlarında ince yapraklardan oluşan biye mevcuttur. Kol detaylarında küçük ponponlar yapılmıştır. Kaftanın iç rengi yeşildir. Kaftan içinde çapraz yakalı, turuncu renkli iç elbisesi vardır. İç etek beyaz renkte ve kıvrılarak kılıç kınına tutturulmuştur. Belinde uzun açık mavi kenarları kahverengi bir fular sarkmaktadır. Şalvar lacivert renkte üzeri kahverengi pençlerle süslenmiştir. Beyaz ayakkabının içinde gri çorap vardır. Ana figürden boyut olarak çok küçük resmedilmiş olmasından ve başlığından yola çıkarak hizmetkar olduğunu düşündüğümüz figür, sıradan bir başlık ile resmedilmiştir.

Gri bir tülbent üzerine kahverengi bir kuşakla bağlanmıştır. Sade bir yeşil giysi olmasına rağmen işlemeli bir kemerle kemerden sarkan fular süslemesi dikkat çekmektedir. Kemer ve giysinin üzerindeki düğmeler altın sarısı rengindedir. Giysinin

içi beyaz iç pantolonu ise bej renginde, ayakkabı siyahtır. Genel olarak aksesuarlar ve detaylardaki mücevherler sultani özellikler göstermektedir.

Fotoğraf 108: TSMK H.2161

Varak Numarası : 67a

Genel Özellik : Sayfa dış zemini kahverengi tonlarında üzeri hatâyî ve hatâyî grubu çiçekler, yapraklar ve dallar ile ejder, aslan gibi hayvan figürleri ile süslenmiştir. Lacivert zemin üzerine turuncu, mavi, yeşil, sarı hatâyî grubu çiçeklerle bezenmiş bölüm kuş ve sfenkslerle resmedilmiştir. Turuncu, gri ve sarı renkleri hakimdir. Atın üstünde resmedilen Safevi prensinin olduğu bölüm kahverengi zeminde kendi renginde iri Hatayî ler, dallar, yapraklar ve vak vakvak üslubu şeklinde oluşturulmuş Hatayî ile bezenmiştir. Atın üzerinde demonlar, insan tasvirleri, kuşlar dikkat çekmektedir. Açık mavi zemin üzerinde figürler mavi, kırmızı ve siyah kullanılarak renklendirilmiştir. Atın kuyruğu düğümlenmiştir. Minyatürün üst ve altında Farsça bir şiir yazılmıştır. Şiirde, gökten gelen belalara karşı zin (eyer) üstünde oturup, terkisini (yay) alarak karşı gelen ve gönlü kırık bir şehzadeden bahsedilmektedir.

Motif : Hatâyî, yaprak, ejder, demon, kuş

Renk : Kahverengi, mavi, kırmızı, siyah, beyaz, lacivert

Değerlendirme: İncelemiş olduğumuz minyatürlü sayfa görsel açıdan ayrıcalıklı bir konumdadır. Ancak sayfada tekstil açısından en dikkat çeken unsurların başında eyer örtüsü ve sadak gelmektedir.

Eyer Örtüsü Detay

Eyer (zin) örtüsünden başlayacak olursak; kahverengi zemin üzerine lacivert işlemeli bir alan tertip edilmiştir. Bu alanda hatâyî grubu çiçekler ve üç tane simurg resmedilmiştir. Dilimli bir göbük alanının yer aldığı eyer örtüsünde ve kenar süslemeleri ile aynı şekilde tertip edilmiştir. Sadak lacivert ve mavi renklerde ve simurg işlemelidir. Eyer örtüsü ile uyum içindedir. Başlığı inceleyecek olursak;

Başlık Detay

Safevi taçlarının formlarına uygun bir şekilde resmedilmiştir. Beyaz kumaş üzerine değerli taşlardan aksesuarlar ve sultani bir işaret olarak püskül yerleştirilmiştir. Başlıkta dikkat çeken ayrıntı diğer minyatürlerde sıkça rastlamadığımız başlık üzerine küçük şapka formundaki aksesuardır. Eyer ve sadak ile aynı renk ve formlarda tam bir uyum içinde resmedilmiştir. Kaftan gayet sade turuncu renkte, kaftan yakası, dokuz adet düğme ve kemer altın renkte ve uyumludur. Lacivert pantolon ve siyah ayakkabı ile giysi tamamlanmıştır.

Fotoğraf 109: TSMK H.2161

Varak Numarası : 170a

Genel Özellik : Genç Safevi prensinin Özbek şeyhiyle olan mücadelesinin (Özbek sultanı Şeybek hanın başının kesilip II.Beyazd'a gönderildiğini kafatasının kadeh yapıp şah İsmail'e verdiğini kaynaklardan öğreniyoruz)³⁶⁶ konu edildiği minyatürde ana zemin bej renğinde bitki kümeleri ve hayvan betimlemeleri ile tasvir edilmiştir. Minyatürle uyumlu olarak tezhipli alanda geyik ve aslan mücadelesi konu edilmiştir.

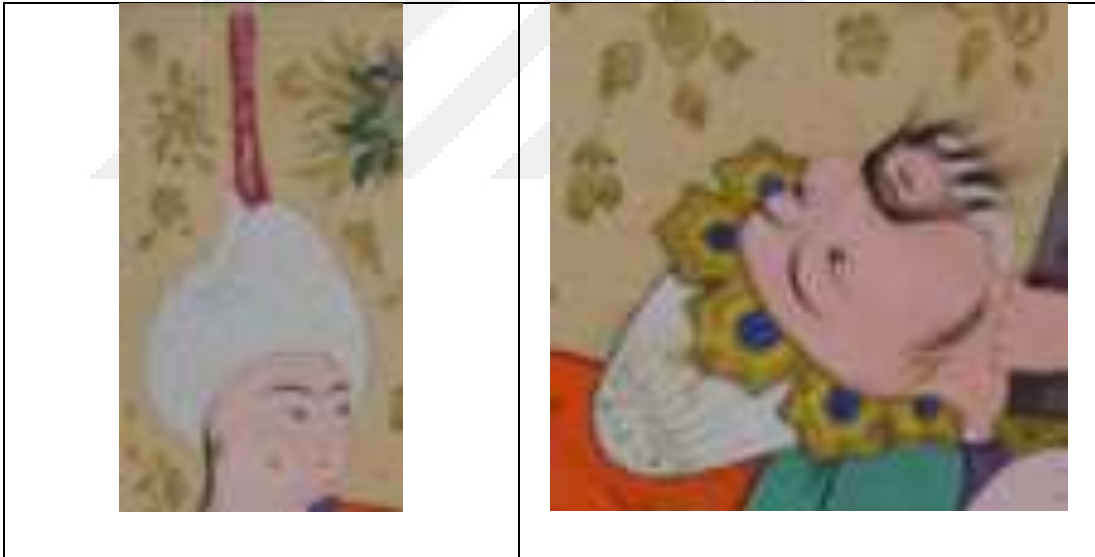
³⁶⁶ Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*.s.97.

Sayfanın ana bölümünde diğer minyatürlü sayfalardan farklı bitki öbekleri ve taş, çiçek, yaprak çeşitleri görmekteyiz.

Motif : Hayvan figürleri, ağaç dalları, bitki kümeleri, çiçek çeşitleri, taş yaprak.

Renk : Kahverengi, bej, yeşil, mor, turuncu, mavi, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Sayfa tasarımında minyatürlü ve tezhipli alanın konu bütünlüğü açısından uyumlu olduğunu belirtmek isteriz. Safevi prensi ile Özbek şeyhi olduğunu düşündüğümüz figürün mücadelesi ile tezhipli alanda aslan ile geyik mücadelesi dikkat çekmektedir. Ayrıca yabancı uyruklu bir figür barındırması açısından ve bu kişinin milletini başlık ve kaftan rengi ile Safevi erkeklerinden ayırması tekstil tasarımının minyatür sanatına nasıl yön verdiğini gözler önüne sermektedir. Başlıklar minyatürdeki uyukları açıkça belirtmektedir.

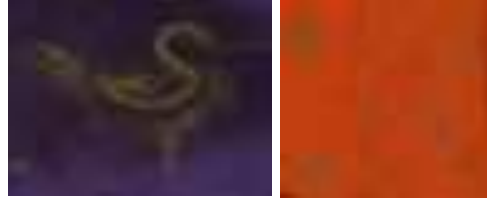

Başlık Detay

Safevi şehzadesinin serpuşunun geleneksel formlarda olduğu kırmızı cop ile de tipik bir Tac-ı Haydari görünümünü sergilediğini söyleyebiliriz. Sağ tarafta gördüğümüz başlık mavi, sarı, beyaz renklerden oluşmaktadır.

Safevi şehzadesinin belinde yeşil renkte sade bir sadak vardır. Genel itibarı ile sade gösterişsiz kafanlar söz konusudur. Kısa kollu iç astarı beyaz turuncu renkte küçük çiçekli bir kaftan ile mavi yakalı mavi şalvarlı ve kemerlidir. Kemer ve düğmeler kıyafetin en gösterişli unsurlarıdır. Saldırıya uğrayan kişinin üstünde mor

sade tek renk bir kaftan vardır. Belindeki kuşak düğümlü ve açık renklerde kıyafetteki desenlerle uyumlu düğmeler dikkat çekmektedir. Mor kaftanın üzerinde kuş resimleri, turuncu kaftanda ise minik çiçekler görmekteyiz.

Motif Detay

Fotoğraf 110: TSMK H.2161

Varak Numarası : 57a

Genel Özellik : Minyatür Aga Mirek imzalı kopya bir esere benzemektedir. Aga Mirek'in abartılı yaka süslemeleri meşhurdur.³⁶⁷Sayfa düzeni çok renkli olması ile dikkat çekmektedir. Tamamen Hatayî grubu bitkisel bezemeler ile desteklenmiştir. Dış bordürde zemin turuncudur. Rûmi, küçük çiçekler ve sarmal dallar ile süslenmiştir. Tezhipli alan lacivert ve mavi zemin üzerinde çiçekler ve hat ile süslenmiştir. Hanım sultanın olduğu zemin kahverengi ve Hatayî çiçekler ile süslenmiştir.

Motif : Rûmi, Hatayî, bitkisel bezemeler

Renk : Turuncu, mavi, siyah, pudra, yeşil, kahverengi

Değerlendirme : Elinde çiçek tutarak oturan hanım sultan çok zarif bir biçimde tasvir edilmiştir. Başlıktan başlayarak değerlendirecek olursak;

³⁶⁷ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.32.

Başlık Detay

Başlık sultani özenle dizayn edilmiştir. Kahverengi ve mavi renkleri kullanılmış dilimli ve kuyruklu bir form verilmiştir. Kaftanı incelerken dikkat çeken ilk unsur yakalıktır.

Giyi Detay

Yakalık (bulut yaka) tezhip sayfalarında sıkça rastladığımız formda karşımıza çıkmaktadır. Sayfa düzeninin minyatürlü alanın çevresindeki ilk konturda denk geldiğimiz süsleme öğeleri ve rengi görmekteyiz. Lacivert zemin üzerine çiçek, yaprak ve rûmi desenleri görülür. Pudra renginde önden açık kısa kollu üzeri zarif bitki öbeklerinden müteşekkil kaftanın uçları hareketli çizilmiştir. iç elbisesi yeşil renkte ve iç rengi mavidir. H2161/170a da resmedilen Özbek şeyhin kaftanında gördüğümüz desen aynı uyruktan olduğunu düşündüğümüz hanım sultanın kaftanında da mevcuttur. Ayakkabı turuncu renktedir.

Motif Detay

Fotoğraf 111: TSMK H.2161

Varak Numarası : 169a

Genel Özellik : Sayfa düzeni açısından renkli ve hareketli bir kompozisyon çizilmiştir. sayfanın dış zemini kahverengi tonlarında bitki ve hayvan figürleri ağırlıklı tasvir edilmiştir. Albümdeki diğer sayfalara nazaran daha iri kuşlar, sayfanın solunda bulunan gösterişli ağaç ve bulut motifleri yoğun resmedilmiştir. İki Safevi hattatı ve etraflarındaki sütunlarda yazı dikkat çeker. Sarı, mavi ve lacivert ana renklerdir.

Motif : Hayvansal motifler, ağaç ve bitki kümeleri, bulut motifi

Renk : Kahverengi, sarı, lacivert, mavi, mor, turuncu, siyah, beyaz, yeşil

Değerlendirme : Başlıklar açısından farklı bir örnek görmekteyiz.

Başlık Detay

Beyaz tülbent üzerine siyah ve kırmızı kalensüve ile dikkat çekmektedir. Solda gördüğümüz başlıkta bezemeli farklı bir kumaş parçası eklenmiştir. İlk figürün aynı zamanda yakalık işlemleri sayfa düzeninde tezhipte bire bir benzerlik gösterir.

Giysi Detay

Mavi zemin üzerine, kenarları dilimli ve minik çiçeklerle tezyin edilmiştir. Turuncu sade kaftan belinde kuşak ile bağlanmış ve kalemi fularlar ile sarkmaktadır. Her iki figürde de bellerinden sarkan kalemler hattat olduklarını göstermektedir. İkinci figürde dış kaftan sade mor ve iç elbisesi sarı renktedir. Belindeki kuşak diğer figüre göre daha gösterişlidir. Her iki figürde de iç pantolon yerine çorap resmedilmiştir. Ayakkabılar siyah renktedir.

Fotoğraf 112: TSMK H.2161

Varak Numarası : 133a

Genel Özellik : Sayfa tasarımıda tek kadın figürü, etrafında şiirler yazılı zeminde kahve tonları ile albümün genel minyatür profiline uymaktadır.

Motif : Bitkisel süsleme

Renk : Kahverengi, lacivert, mor, turuncu, sarı, yeşil, beyaz

Değerlendirme : Sayfa ortasında ayakta duran tek kadın figürünün balığından incelemeye başlayacak olursak;

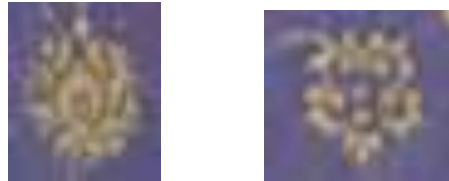
Başlık Detay

H.2161/ 57a da bulunan figür ile benzer bir başlıkla görmekteyiz. Başlıkta mavi, altın sarısı, bordo ve kırmızı kullanılmıştır. Rûmi formunda başlık kuyruğu, tepelik bölümü ve yakalıkta işlenmiş tezyini form ile uyumu dikkat çekmektedir. Yaka;

Yaka Detay

Zeminde mavi renk üzerinde minik renkli çiçekler ile tezyin edilmiştir. Dilimli kenarlık ile çevrilmiştir. Turuncu kısa kollu sade kaftanın içinde mor renkte hatâyî çiçekleri ile süslenmiş yeşil iç kaftan görmekteyiz.

Motif Detay

İç giyim açısından zengin bir minyatürdür. Sarı ve kırmızı iç elbisesi vardır. Mavi renkli kuşak ile iç elbisesi bağlanmıştır. İç şalvarı çok renkli olması ve geometrik süslemeleri ile diğer şalvarlardan ayrılmaktadır. Çorap beyaz ayakkabı kahverengi tonlarındadır.

Fotoğraf 113: TSMK H.2161

Varak Numarası: 64b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı ve tekstil açısından son derece zengin bir albüm sayfasıdır. Zemin kahverengi üzerine hardal sarısı rûmi, hatâyî ve dallar ile yapraklarla tezyin edilmiştir. Minyatürün çevresi tezhip ve yazı ile tezyin edilmiştir. İki figürün resmedildiği zeminde kahverengi hakimdir. Hatâyî ve yaprak motifleri ile süslenmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî, bitkisel motifler, simurg, geometrik şekiller

Renk : Kahverengi, hardal sarısı, lacivert, beyaz, bordo, yeşil, turuncu, kırmızı, altın sarısı.

Değerlendirme : Ayakta duran bir kadın ve erkek figürü olan minyatürde erkek figüründen incelemeye başlayacak olursak; beyaz kumaşın bağlanma şekli ve kırmızı uzun cop ile tipik Safevi tacı görmekteyiz. Yeşil çapraz yakalı, uzun kollu sade turuncu kaftan etek ucunun bele bağlanması ile albümün genelinde gördüğümüz kaftanlara nazaran çok sadedir. Ancak figür şalvarı ile ön plana çıkmaktadır.

Şalvar lacivert zemin üzerine kahverengi simurg ve bitkisel motifler ile süslenmiştir. Çorap kırmızı ayakkabısı ise beyaz renktedir. Figürün belindeki kemer ve hançerin üstündeki mücevher detayları figürün bir asilzade olduğunu göstermektedir.

Kadın figürün başlığını inceleyecek olursak;

Başlık Detay

Başlık albümdeki diğer kadın figürlerden ayrılmaktadır. Bordo zemin üzerinde geometrik şekillerle süslenmiş başlık kumaşın kıvrılıp yanlardan serbest bırakılması ile şekillendirilmiştir. Başlığın arkasından figürün omzundan atılıp ucu serbest bırakan bir kumaş parçası baş örtüsü tasarlanmıştır. Yeşil uzun kollu sade kaftanın içinde siyah buluz, kırmızı etek ve renkli geometrik şekillerle süslenmiş pantolon giysi unsurlarıdır. H.2161/133a daki figürün pantolonu ile benzerlik göstermektedir.

Pantolon ve Ayakkabı Detay

Ayakkabı diğer figürlerde sade kullanılırken bu tasvirde turuncu zemin üzerine küçük çiçeklerle süslenmiştir.

Fotoğraf 114: TSMK H.2161

Varak Numarası : 61a

Genel Özellik : Sayfa tasarımında dikkat çeken ilk özellik tezhipli alan ile minyatürlü bölümün konu bütünlüğüdür. Tezhipli alan zemini yeşil renk üzerine kahverengi bitkisel ve hayvansal motifler, simurg, canavar görünümlü karakterler, ejderha figürleri ile kompozisyon yapılmıştır. Minyatürlü alandan önceki bordürde kahverengi

zemin üzerine turuncu, sarı, mavi, kırmızı minik çiçeklerle tezyin edilmiştir. İki erkek figürünün olduğu minyatürlü alanda krem rengi zeminde hatâyî grubu çiçeklerle bezenmiştir. Minyatürlü alanın üst tarafında yazılı bölüm vardır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel motifler, ejder, simurg, hayvansal motifler.

Renk : Kahve rengi, krem rengi, yeşil, mavi, turuncu, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, gri.

Değerlendirme : Av ve avcılık durumunun Safeviler de önemli olduğunu biliyoruz. İki Safevi gencinin av ile ilgili münasebetinin gördüğümüz minyatür, şahini elinde tutan figürün eldiveni açısından kıymetlidir. Bu minyatür nezdinde eldiven üzerinden değerlendirmeye başlayacak olursak;

Eldiven Detay

Mavi zemin üzerinde turuncu, sarı ve beyaz çiçeklerle süslenmiş elin takıldığı bölüm gri, eldivenin ucu ise kahverengidir. Figürler arasındaki sınıfsal fark başlıklar da açıkça görülmektedir.

Başlık Detay

Her iki başlıkta tipik Safevi üslubunu görmekteyiz. Sağ tarafta gördüğümüz başlık kırmızı copu ve sadeliğiyle genç bir Safevi hizmetkarını temsil ederken, sol taraftaki figürün detaylı ve süslemeli başlığı asil bir profil çizmektedir. Sağ figürün sultani işaretleri başlıkla sınırlı değildir. Belindeki kemer ve kılıcındaki işlemler de bu fikri sağlamlaştırmaktadır.

Soldaki figürün kısa kollu mavi, önden beline doğru kıvrılmış uçları, önden dokuz düğmeli dik yakalı kaftanının iç astarı toprak tonlarındadır. İç buluz turuncu, pantolonu sarı, çorabı kırmızı, ayakkabısı ise siyahtır. Sağdaki figürün deformasyondan kaynaklı renk kaybı olan kaftanı, kısa kollu önden düğmeli ve sağ ucu bele tutturulmuş sade bir görüntü sergiler. İç elbisesi yeşil, çorabı mavi, ayakkabısı beyazdır. Belindeki kemer ve düğmeleri uyumludur. Bıçağının etrafından mavi bir mendil (mendilin uçları kahverengi süslemeli) sarmaktadır.

Fotoğraf 115: TSMK H.2161

Varak Numarası : 53a

Genel Özellik : Abdülâzîz b. Abdülvehhâb tarafından resmedilmiştir³⁶⁸. Sayfa tasarımında albümün genelinde gördüğümüz kahverengi zemin kullanılmıştır. Hatâyî grubu bitkisel süsleme ile kompozisyon tasarlanmıştır. Minyatürün etrafında yazılı ve ara suyundaki tezhipli alan çok zarif bir şekilde tertip edilmiştir. Tezhipli alan mavi zemin üzerine kahverengi hatâyîler ile tezyin edilmiştir. Minyatürün alt zemini krem rengi üzerine kahve rengi hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Albümün diğer minyatürlü sayfalarından farklı bir başlık gördüğümüz için tekstil açısından ilginç bir örnektir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Kahverengi, bej, lacivert, mor, turuncu, yeşil, mavi ,sarı.

³⁶⁸ Filiz Çağman, "Abdülâzîz b. Abdülvehhâb."s.185-186.

Değerlendirme : İncelediğimiz sayfa tekstil açısından albümün diğer sayfalarından başlık tarzı ile ayrılmaktadır.

Başlık Detay

Mor renkli kumaş baştan aşağı sarkıtılarak uzun ve hareketli tasvir edilmiştir. İç rengi yeşildir. Örtünün tepelik noktasında içte beyaz bir örtü olduğu ön yüzden anlaşılmaktadır. Turuncu ayaklarına kadar uzanan üst giysisi, siyah tek düğmeli buluz ve mavi iç etekle kombine edilmiştir. İç pantolonu salaş ve gül kurusu rengindedir. Ayakkabıları siyahtır. Figürün dikkat çeken bir diğer unsuru tek kolundan geçirdiği işlemeli aksesuarıdır.

Fotoğraf 115: TSMK H.2161

Varak Numarası : 48b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı ve tekstil açısından farklı bir örnektir. Sayfa ana zeminde hatâyî, rûmi ve sarmal bir kompozisyon kahverengi zemin üzerine tezyin edilmiştir. Yazılı alan mavi ve kahverengi zeminde ara sularında ise tezhipli bölüm lacivert zemindedir. Tekstil açısından, kadın figürün başlığı, erkek figürün pantolonu ve albümdeki nadir çocuk figürü ile kıymetlidir. Birbirlerine meyve ikram eden çiftin ibrik tutan bir çocuk figürü eşlik etmektedir.

Motif : Rûmi, hatâyî grubu bitkisel motifler.

Renk : Kahverengi, lacivert, yeşil, beyaz, mavi, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından dikkat çeken bir kadın figürü ile başlamamız gerekirse;

Başlık Detay

Başlık iki aynı desende kumaşın üst üste ve kenarlardan ve arkadan sarkıtılarak dizayn edilmiştir. Gri zemin üzerine kırmızı, sarı, mavi, sarı renkte geometrik şekillerle tezyin edilmiştir. Baş örtüsünün arkasından sarkan ucunun uzun bırakılarak belindeki kemerden sarktığı görülmektedir. Kahve tonlarındaki kaftan etek uçları iki taraftan katlanarak belindeki kemere tuturulmuştur. İç buluzu siyaht ve tek düğme ile iliklenmiştir. İç etek uzunlamasına çizgilerle belirginleştirilmiş ve geometrik tezyin yapılmıştır. Mavi ve hardal sarısı renklerindedir.

Alt Giysi Detay

İç etek ve pantolon desen açısından farklıdır. H.2161- 64/b ve 133/a da bulunan minyatürlerdeki kadın figürün pantolonu ile benzerlik göstermektedir. Verev çizgiler ile geometrik bir tezyinat görülmektedir. Ayakkabısı laciverttir. Erkek figürün başlığı;

Başlık Detay

Klasik formda gördüğümüz başlık copu, kırmızı karanfili ve aksesuarı ile farkedilmektedir. Su yeşili kaftan kruvaze yaka, kuşağı ve eteğinin iki ucu kuşağına takılmış olarak resmedilmiştir. Erkek figürün en gösterişli tekstil unsuru pantolonudur.

Pantolon Detay

Lacivert kumaş üzerine yeşil, beyaz ve hardal sarısı yapraklar ile süslenmiştir. Mavi çorap ve beyaz ayakkabı ile resmedilmiştir. Albümdeki nadir çocuk figürü ve bu figürün şapkası albümün en ilginç örnekleridir.

Başlık Detay

Siyah kadife kumaş üzerine sarı bitkisel formda desen verilmiştir. Başlığın etrafında kürk bölümü vardır. Figürün hardal sarısı kaftanı uzun kollu, etek uçları kemere kıvrılar toparlanmıştır. Su yeşili iç etek, mavi çorap ve siyah ayakkabı ile tasvir edilmiştir. Elinde ibrik, havlu gibi nesnelere tuttuğu görülmektedir.

Fotoğraf 116: TSMK H.2161

Varak Numarası : 174b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı sadedir ve yazı ile desteklenmiştir.

Motif : -

Renk : Kahverengi, yeşil, turuncu, mavi, su yeşili, beyaz, siyah, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı açısından albümün diğer sayfalarına nazaran sade bir görünüm vardır. Başlık açısından sultani özellik taşımaktadır.

Başlık Detay

Beyaz tülbent üzerine kırmızı cop, zarif bir tüy ve püskül ile Safevi Şehzadelerine özgü bir başlık görmekteyiz. Albümdeki nadir eldiven unsurunu bu minyatürde görmekteyiz.

Eldiven Detay

Su yeşili sade bir eldivendir. Sadece bilek tarafına minik bir tepelik motifi çizilmiştir. Kısa kollu önden açık yandan yırtmaçlı, uzun turuncu kaftanın farklı tek özelliği i astarının desenli olmasıdır. İ kaftanı mavi, uzun ve dik yakalıdır. Tek gösterişli süsleme öğesi belindeki kemerdır, çorap su yeşili, ayakkabı siyahtır.

Fotoğraf 117: TSMK H.2161

Varak Numarası : 169b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında bitkisel ve hayvan motifleri ile yazı minyatürdeki görseli desteklemektedir. Zeminde mavi renk üzerine altın tonlarında renk tercih edilmiştir. Ejder, kuş ve mücadele eden hayvanlar kullanılmıştır. Yazılı alan lacivert, sarı ve kahverengi tonlarındadır.

Motif : Bitki öbekleri, ağaç dalları, ejder, hayvansal motifler kullanılmıştır.

Renk : Lacivert, mavi, altın rengi, sarı, kahverengi, turuncu, mavi, bordo, beyaz, siyah, yeşil.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı açısından başlık formu açısından farklı bir örnektir.

Başlık Detay

Soldaki figürün başlığı albüm genelinde rastlamadığımız bir örnektir. Çok renkli çizgili kumaşın ve siyah copun kullanıldığı başlık çiçek takılarak romantik bir havaya bürünmüştür. Kitap inceleyen bir çift erkek gördüğümüz minyatürde bu figürün şair veya sanat ehli bir şahsiyet olduğu fikri uyandırmaktadır. Sağ taraftaki figürün başlığı tipik Safevi şehzadelerine has özelliklere sahiptir. Sol figürün kaftanını inceleyecek olursak; mavi kısa kollu kaftan önden açık ve uçları beline doğru kıvrılmıştır. İç eteği bordo tonlarında ve yanındaki figürün iç eteği ile benzer desen özelliklerine sahiptir.

Motif Detay

Dokuz düğmeli, kahverengi kemerli kıyafet kahverengi çorap ve siyah ayakkabı ile tamamlanmıştır. Sağ taraftaki şehzade figürünün kaftanın yaka detayı önemlidir.

Yakalık Detay

Yakasında mavi renkli, dilimli, hatâyî grubu küçük çiçeklerle bezenmiş bir detay vardır. Yakadaki detay ile sayfanın genel tezhipli alanları arasında büyük benzerlik vardır. Dış kaftanın yaka dışında rengi turuncudur. Kısa kollu uzun ve önden açık bir şekilde tasvir edilmiştir. İç elbisesi, düğmeli, uzun kollu, önden yırtmaçlı ve desenlidir. Mavi çorap ve siyah ayakkabılı resmedilmiştir.

Fotoğraf 118: TSMK H.2161

Varak Numarası : 161b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı açısından yalın bir çalışmadır. Krem rengi zeminin üstünde erkek ve kadın figürünün yer aldığı tasarımın alt sütununda mavi ve kahverengi zeminde yazı vardır. Sayfanın sol alt köşesinde imza vardır.

Motif : -

Renk : Kahverengi, mavi, turuncu, lacivert, beyaz, kırmızı, su yeşili, siyah, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından sade ve şık figürler görmekteyiz. Elinde setar bulunan erkek figürünün başlığı tipik Safevi formundadır. Beyaz tülbent üzerinde kırmızı cop ve aksesuar işlevi gören tüy vardır. Turuncu kısa kollu, on düğme ile önden yırtmaçlı ve yırtmacın sağ tarafından beline tutturulmuş görmekteyiz. Kemer iki tokalı ve kemerinden kalem sarkmaktadır. Elinde setar belinde kalem olan gencin sanatkâr olduğu vurgulanmaktadır. İç eteği turkuaz, çorabı mavi, ayakkabısı siyahtır. Kadın figürünün başlığı aynı albümün 53 a da bulunan figür ile aynıdır.

Başlık Detay

Baştan aşağı doğru serbest bırakılmış, yeşil renkli, iç rengi turuncu, uçları hareketli kumaştır. Baş örtüsünün içine bağlanan kumaş alın bandı ile tutturulmuş ki bu bağlama şekli üst örtünün düşmemesi ve takılan çiçek gibi aksesuarların sabit kalması sağlanmaktadır. Lacivert uzun kollu ve ayak bileğine kadar inen elbisenin yaka detayı dikkat çekicidir. Yirmi küçük biye ile yaka tasarımı yapılmıştır. Sol koldan çapraz bir şekilde aksesuar takılmıştır. İç etek kahverengidir. Pantolon 53a-64b-48b ve 133a da gördüğümüz örneklerle benzerdir.

Pantolon Detay

Bordo ve mavi çizgili pantolon geometrik şekillerle süslenmiştir. Çorap yoktur, ayakkabı mavi renklidir.

Fotoğraf 119: TSMK H.2161

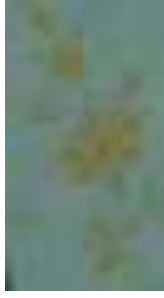
Varak Numarası : 151b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı kahverengi zemin üzerinde, sağ sütun ve alt sırada yazı kullanılmıştır. Elinde Setar tutan sanatkarın kahverengi zemin üzerinde müziğini icra ederken görmekteyiz.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Kahverengi, yeşil, turuncu, mor, mavi, siyah, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı açısından bir sanatçının zarif kişiliği naif bir şekilde resmedilmiştir. Başlık beyaz kumaş, kırmızı cop ve aksesuarı ile tipik Safevi başlığıdır. Figürün dış ve iç kaftanında gördüğümüz desenler, 169 a da gördüğümüz desenlere benzemektedir.

Motif Detay

Dış kaftan yeşil renkli, kısa kolludur. Önden açık, yaka ve kol kenarlarındaki süslemelerin dikkat çektiği kaftan biyeler ve düğmeler ile süslenmiştir. İç elbisesi kruvaze yakalı ve turuncudur. Etek uçları açıktır ve sol taraftan belindeki kemere kıvrılmıştır. İç eteği mor, çorabı mavi, ayakkabısı siyahtır.

Fotoğraf 120: TSMK H.2161

Varak Numarası : 137b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında kahverengi zemin üzerinde oturan bir hattat resmedilmiştir. Sayfanın çevresi mavi, yeşil ve sarı hatâyî grubu çiçeklerle süslenmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Kahverengi, mavi, turuncu, yeşil, turkuaz, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı değerlendirmeye başlıktan başlayacak olursak;

Başlık Detay

Beyaz kumaş üzerine klasik bağlama tekniği ile tipik Safevi başlığının dikkat çeken özelliği mavi copun üzerindeki minik çiçek işlemeleridir. Tüy, püskül ve boncuklarla süsleme tamamlanmıştır. Turuncu renkli, önden düğmeli, iri iki tokayla süslenmiş beyaz kemer tasvir edilmiştir. İç bluzun sadece kolları görünür bırakılmıştır ve yeşil renktedir. Hattat olduğunu boş bir sayfa ve belindeki kemerden anlıyoruz.

Fotoğraf 121: TSMK H.2161

Varak Numarası : 111b

Genel Özellik : Sayfa tasarımı, işlenmiş olan kompozisyonla bire bir orantılıdır. Lacivert zemin üzerine, ağaç dalları, bitki öbekleri ve hayvan mücadele sahneleri tasvir edilmiştir. Avcılığı konu alan minyatürle uyumlu tezyinat görmekteyiz. Sol elinde şahin tutan şehzadeyi tasvir eden minyatürün zemini krem rengi zeminde hatâyî grubu çiçekler, ot ve taş öbekleri ile resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme, hayvansal motifler, bulut motifi, simurg.

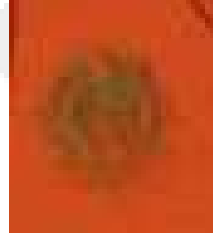
Renk : Lacivert, altın sarısı, krem rengi, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye başlıktan başlamamız gerekirse; 48 b örneğinde karşılaştığımız cop örneğiyle benzerlik göstermektedir.

Başlık Detay

Tipik Safevi başlığının üstündeki cop kahverengi, dört dikey çizgi üzerinde benekler ile süsleme tamamlanmıştır. Başlığın üzerindeki mücevher ve tüy detayı gösterişlidir. Kısa kollu turuncu kaftanın kol kenarlarındaki işleme ve katanın üstündeki hatâyî motifi 169b ve 151b de yer alan minyatürlerin desen özellikleri ile benzer özellikler gösterir.

Motif Detay

Kaftanın iç rengi beyazdır. Dokuz değerli düğme kemer tokasıyla aynı formdadır. Kemer lacivert renklidir. Figürün tekstil açısından değerli diğer unsuru eldivenidir.

Eldiven Detay

Lacivert eldivenin kol kenarı kahverengi şerit ile tamamlanmıştır.

Fotoğraf 122: TSMK H.2161

Varak Numarası : 117a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı bej zemin üzerine oturan kadın figürünün sol ve üst sütunlarında yazı vardır. Üst sütun bej zemin üzerinde kendi renginde hatâyî ve yapraklarla tezyin edilmiştir. Sol sütun ise kâğıdın solmasından dolayı pembe rengini andırmaktadır.

Motif : Hatâyî grubu motifler,

Renk : Krem rengi, bordo, turuncu, mavi, beyaz, yeşil, bordo, sarı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından kıymetli olan unsur başlık değerlendirmeye alınacak olursa; 133a ve 57a sayfalarında gördüğümüz başlıklarla ortak özellik taşımaktadır.

Başlık Detay

Başlık sultani işaretler taşıyan, form açısından tepelik bölümünde değerli taşlar, dilimli kenar ve rûmi formlarda kuyruk ile şekillendirilmiştir. Başlığın altında beyaz bir tülbent muhtemelen başlığın kaymaması için kullanılmıştır. Su yeşili, sarı, mavi ve kahverengi ile bordo renklerden oluşmuştur. 57a numaralı minyatür sayfasında gördüğümüz gibi figürün bir kolu eli görünmeyecek şekilde kıyafetinin içinde bırakılmıştır. Mavi düz dış kaftan düğmesiz ve önden açıktır. Turuncu iç kaftan uzun kolludur. Dik yakalı ve önden işlemeli sarı buluz ve yeşil renkli ayakkabısı vardır. Figürün küpeleri çok gösterişli ve değerli imajı sergilemektedir.

Fotoğraf 123: TSMK H.2161

Varak Numarası : 129a

Genel Özellik : İncelediğimiz albüm murakka'lar dan oluştuğu için bir sayfada çift figürlerle karşılaşmaktayız. Sayfa tasarımı açısından hardal sarısı ve krem rengi zeminler üzerinde ellerinde kitap tutan, ayakta duran kadın ve erkek figürünün etrafında bir cetvel halinde tezhipli alanı görüyoruz. Lacivert zemin üzerine hatâyî ve minik çiçeklerle bezeme yapılmıştır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme.

Renk : Krem rengi, hardal sarısı, lacivert, mavi, sarı, turuncu, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye kadın figüründen ve bu figürün başlığından başlayacak olursak; 48b ve 64b deki başlıklar ile benzer özellikler göstermektedir.

Başlık Detay

Başlık beyaz kumaş üzerinde rûmi ve küçük çiçek motifleri ile tezyin edilmiş arkadan toplanmış, yanlardan sarkıtılmıştır. Aksesuar amaçlı olarak taç ve çiçek kullanılmıştır. Bu aksesuarlar saray mensubu olduğunu açıkça göstermektedir. Kaftan mavi renkli, yarım kollu, önden açık, düğmesiz, sağ kolu ile kaftana ait bir parçayı tutmuştur. Kaftan tamamen hatâyî grubu çiçeklerle tezyin edilmiştir. Kaftanın kenar ve etek uçları püsküllüdür.

Kaftan Detay

Kol kenarlarında rûmi motifi kullanılmıştır. İç kaftanı turuncu renktedir ve önden yırtmaçlı olduğu için iç eteğinin mavi olduğunu biliyoruz. Buluz siyahtır ve tonlaman kadife olabileceği fikri uyanmaktadır. Ayakkabıları incelediğimiz albümün diğer figürlerde rastlamadığımız işlemlerle görmekteyiz.

Ayakkabı Detay

Rûmi motiflerle süslenmiş siyah ayakkabının kadife kumaşlar üzerinde yapılan motif ve doku ambiyansı verilmiştir. Erkek figürünün başlık ve kıyafet şeması itibari ile tipik Safevi şehzadelerine özgü bir tasarım yapılmıştır. Başlık siyah coplu klasik tacı haydari, kaftan, önden açık, kısa kollu, biyelerle hareketlendirilmiştir. İç kaftan, yeşil, uzun kollu, boydan kemere kadar düğmelidir. Belinde kemeri gösterişli bir toka ve kemerinden mendil sarkmaktadır. Çorap mavi, ayakkabı turuncudur.

Fotoğraf 124: TSMK H.2161

Varak Numarası : 133b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında büyük bir alanı yazılı alan kaplamıştır. Kitap okuyan bir kadın ve çalgıcı bir erkeğin resmedildiği sayfada kahverengi tonları hakimdir.

Motif : Küçük çiçekler ve sarmal dallar kullanılmıştır.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, turuncu, sarı, beyaz, yeşil, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından yapacağımız değerlendirmeye kadın figüründen başlayacak olursak; başlığın gösterişli işlemleri ile dikkat çekmektedir.

Başlık Detay

Başlık lacivert renkte, dilimli taç görünümlü ön bölüm ile, rûmi formda kuyruklu, küçük çiçeklerle tezyin edilmiş, tepelik bölümündeki ve sağ taraftan sarkan çiçekler ile süslenmiştir. Yüzü çepeçevre saran inci görünümlü boncuklar, başlığın arkasından sarkan kumaş parçasını eliyle tutmuştur. Kaftanının diğer kaftanlardan ayıran özellik yakasındaki kürktür.

Kaftan Detay

İç kaftandan kısa tutulan kısa kollu, lacivert renkli, başlıkla aynı tezyinat formuna sahiptir. İç kaftan turuncu renkli, uzun kollu, derin yaka açıklığı ve etek ucundan yırtmaçlıdır. İç elbisesi yeşil renklidir ve yakadan, kol uçlarından ve etek ucundan görülmektedir. Elinde kitap incelerken resmedilen figürün ayakkabısı siyahtır. Erkek figürünün tekstil açısından ilginç bir örnektir. Özellikle başlık incelediğimiz albüm içinde tek örnektir.

Başlık Detay

Gri zemin üzerine beyaz noktalı kumaşın bağlanma şekli Safevi örneklerinde pek karşılaşılmayan bir örnektir. Alnından sıkarak bağlama yöntemini renkli kumaş ile uygulamışlardır. Kırmızı, bordo, beyaz, mavi ve yeşil tonlarının kullanıldığı yatay çizgilerden oluşmuştur. Müzik aleti elinde olan, savaş aleti ve yazı aletinin beline bağlı olduğu figürün kaftanı kruvaze yakalı, uzun kollu ve turkuazdır. Kemerini kırmızı bir kumaştan olup beyaz bir mendil sarkmaktadır. Kaftanın iç rengi turuncudur. Buluz kırmızı, çorap turuncu, ayakkabıları ise siyahtır.

Fotoğraf 125: TSMK H.2161

Varak Numarası : 161a

Genel Özellik : Sayfa tasarımını genel olarak yazılı bölüm oluşturmaktadır. Sayfanın 4/1 lik bölümünde sayfaya hakim renk olan kahverengi üzerine 133b de gördüğümüz erkek figürü ile karşılaşmaktayız.

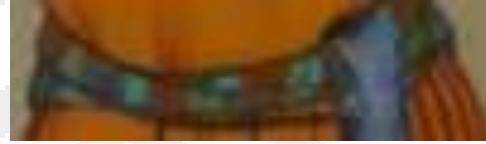
Motif :-

Renk : Kahverengi, turuncu, mor, beyaz, bordo, mavi, siyah.

Değerlendirme : Sayfa tekstil tasarım açısından Safevi giyim kültüründen uzak bir örnek teşkil etmektedir ancak albümün taşıdığı kıymet dolayısıyla incelemeye uygun görülmüştür.

Başlık Detay

Kuşak Detay

Başlık 133a da bulunan başlık ile benzerdir. Mavi zemin üzerine beyaz noktalı bir kumaşın etrafına sarılı renkli kumaş parçası kemerde de kullanılmıştır. Kaftan turuncu kruvaze yakalı, uzun kolludur. Bluz mavi renklidir. Çoraplar mor renkte ayakkabı ise beyazdır. Elinde müzik aleti, belinde değerli mücevherlerle tezyin edilen kılıcı, kalem ve aksesuarları ile 133a sayfasındaki minyatürdeki kişi ile aynı olduğunu düşündürmektedir.

Fotoğraf 126: TSMK H.2161

Varak Numarası: 168a

Genel Özellik: Sayfa tasarımı açısından geleneksel sanatların birçok alanını gördüğümüz kıymetli bir sayfadır. Hat, tezhip, minyatür ve ebrulu alanlarında hâkim renkler kahverengi ve laciverttir. Minyatürlü alan sayfanın 4/1'lik bölümünü kapsamaktadır. Doğada tasvir edilen minyatürün çevresi hat ile ve sol altında ebrulu bölüm bulunmaktadır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme, dallar, yapraklar, taş ve bitki öbekleri.

Renk : Kahverengi, lacivert, mavi, turuncu, kırmızı, yeşil, sarı, siyah.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendireceğimiz iki figürün yanı sıra albüm açısından nadir görülen halı unsuru ile minyatür zenginleştirilmiştir. Halı bordüründe rûmi desenleri lacivert zemin üzerinde orta bölümünde krem rengi üzerine noktalı bir tezyinat kullanılmıştır. Sağda bulunan figürün başlığı klasik Tac-1 Haydari formunda, püskül ve tüy ile zenginleştirilmiştir. Turuncu dış kaftan kısa kollu, önden düğmelidir. Yeşil uzun kollu, önden düğmeli kemer ile tasarlanmış olduğunu

görmekteyiz. Kemer beyaz renkli ve tokalı olduğunu görüyoruz. Oturur şekilde tasvir edilen diğer figür saray erkanından olduğunu yine kıyafetlerinden anlamaktayız. Başlığı tipik Safevi tacıdır. Beyaz kumaş ve kırmızı coplu bölümüyle bunu kanıtlamaktadır. Kısa kollu hatâyî grubu çiçeklerle bezenmiş mavi kaftan önden düğmeli ve kemer ile tasarlanmıştır. Kahverengi buluz uzun kolludur.

Fotoğraf 127: TSMK H.2161

Varak Numarası : 171b

Genel Özellik: Sayfa tasarımı açısından albüm içindeki tek örnektir. İki farklı sayfanın tek yaprak üzerine yapıştırılması ile oluşmuştur. Sol tarafta bir çift erkek figür siyah beyaz çizimi yapılmış, kara kalem ile gölge vererek hareketliliğini ön plana çıkarmıştır. Sayfanın çevresi hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile tezyin edilmiştir. Sol sayfa krem rengi zemin üzerine zengin tekstil çeşitliliği barındırmaktadır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme.

Renk : Mavi, krem rengi, lacivert, pembe, sarı.

Değerlendirme: Tekstil tasarım değerlendirmesi bakımından, sol bölümdeki tasvir çizim tekniklerimizi görmemiz açısından önemlidir. Özellikle başlıkların çizimi bizlere kumaş şekillendirme tekniklerini göstermektedir. Başlık kumaşının katlanma esasında, on iki imama atıfta bulunan üslup, başlığın sol tarafında istiridye formu verilmiştir. Kumaşın bağlanma yerinden sarkıtılan ucu ve aksesuar amaçlı kullanılan tüy ve cop detaylı bir şekilde resmedilmiştir. Kıyafetler albüm genelinde de sıkça rastladığımız, kısa kollu, önden açık, uzun dış kaftan ve uzun kollu iç kaftan ile çizilmiştir. Albümde genel olarak gördüğümüz gibi kemer giysi işlemeli bir toka ile tamamlanmıştır. Sağ taraftaki değerlendirmeye kadın figüründen başlırsak; başlık albüm geneline göre daha yalın çizilmiştir. Beyaz bir kumaş parçasının yanlardan sarkıtılarak, önden alını kapatan ve arkadan uzun bırakılan kumaş ile tamamlanmıştır.

Başlık Detay

Başlıkta kumaşın kendi dokusu olduğu izlenimi veren geometrik çizgiler ve tepelikten uzanan aksesuar ile çizim tamamlanmıştır. Kıyafetine baktığımızda, kolları kısa kol bölümünden çıkarılmış ve kolun kalan kısmı aşağı sarkıtılmıştır. Bu tasarım ile albümde daha önce karşılaşılmamıştır. Önden açık kaftan, içinde sarı ve pembe iç kaftan, mavi iç etek, geometrik çizgili pantolon, sade ayakkabılar ile tamamlanmıştır. Karakterin iç süslemesi ve pantolonundaki desen aynıdır. Erkek figürü başlık ve kıyafet açısından tipik Safevi özellikleri sergilemektedir. Başlıkta farklı olan kumaş dokusudur. Kaftanda ise, genellikle üst giysisi kısa kollu olurken bu kaftan uzun kolludur. Pembe renkli dış, sarı renkli ise iç kaftandır. Ayrıca iç kaftan kruvaze yakalıdır. Kumaş bir kuşakla bağlı beli, iç kaftanın bir ucunu elinde tutmaktadır. Sade ayakkabı ve elindeki çiçeği ile zarif bir imaj sergilemektedir.

Fotoğraf 128: TSMK H.2161

Varak Numarası : 95a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı 168a da gördüğümüz tasarımla benzerdir. Sayfa tezyini açıdan gelişmiş bir zevk ürünüdür. Minyatürlü alanın çevresinde genişçe bir bölüm, mavi zemin üzerinde sarı bir hatâyî grubu bitkisel bezemelerle süslenmiştir. Minyatürlü ana bölümün etrafı küçük çiçeklerle süslü bir ara su ile çevrelenmiştir. Minyatürün altındaki alanda krem zemine yine kendi renginde ağaç motifi yapılmış ve üstüne hat kaleme alınmıştır. Minyatürlü alanın zemini sarıdır ve altın renginde hatâyî grubu bitkisel bezeme yapılmıştır. İki erkek figüründen birinin elinde bir sürahi vardır ve önlerinde bir kâsede üç elma vardır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme, ağaç ve dallar.

Renk : Kahverengi, mavi, altın sarısı, sarı, turuncu, yeşil, kırmızı, turuncu, lacivert, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından, naif bir üslup içerisinde oturan iki figür görmekteyiz. Değerlendirmeye sağdaki figürden başlamak gerekirse, her iki figüründe tipik Safevi tacı ile tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Turuncu, kısa kollu, altın sarısı ile küçük çiçekler çizilmiş ve önden düğmelidir. İç kaftan uzun kollu, önden düğmeli ve mavi renkli değerli tokasıyla bir kemer ile tasarlanmıştır. Kaftanın içi beyaz renklidir.

Sol figürün kaftanı lacivert renkli, üstünde sarı desenleri, sarı tokalı yeşil kemeri ve iç kaftanı uzun kollu sarı renklidir.

Fotoğraf 129: TSMK H.2161

Varak Numarası : 94b

Genel Özellik : Sayfa genel itibari ile özenle ve ince bir zevkin ürünü olduğunu göstermektedir. Sayfa zemini albüm genelinden farklı biçimsel özellik göstermektedir. Zeminde zencerekli alanda bitkisel bezeme unsurlarını görmekteyiz. Sayfa genelinde hatâyî grubu bitkisel bezeme, zencerek ve yazı görmekteyiz. Figürün sağ tarafında avlanmış bir şahin minyatürü resmedilmiştir. Ana figürümüzün elinde bir kase ve önünde kıymetli taşlarla süslenmiş içecek kabı dikkat çekmektedir. Sayfa genelinde kahverengi kullanılmıştır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezeme, zencerek, rûmi.

Renk : Kahverengi, mavi, kırmızı, yeşil, turuncu, altın sarısı, siyah, gri.

Değerlendirme : Tasarım açısından albüm genelinde karşılaştığımız 133a- 133b- 117a- 57a da karşılaştığımız benzer bir başlık görüyoruz.

Başlık Detay

Başlık lacivert kumaş üzerinde ve geometrik şekillidir. Başlık üzerindeki taç ve kuyruk bölümündeki Rûmi motifi ön plandadır. Başlıktaki süslemelerle bağlantılı kolye ve aksesuarlar gösterişli bir sultan portresi çizmektedir. Başlıkta kullanılan kumaş ile kaftan yakalığı ve etek uçlarında aynı kumaş kullanılmıştır. Turuncu kısa kollu, önden yarı kapalı kaftanın içinde, yeşil, uzun kollu ve sarı minik desenlerle hareketlendirilmiştir. Yakasında dört düğme ve iç buluz gri renktedir.

KATALOG 2

Envanter Numarası: TSMK.H2154³⁶⁹

Fotoğraf Numarası: 130-151

Eser Adı: Behram Mirza

İstinsah Tarihi: 951 (1544-45)

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: Şah Tahmasb

Hattatı:-

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: Dost Muhammed

Eser Ebadı : 32.3x20.1 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁶⁹ Filiz Çağman and Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri* (İstanbul, 1979)s.43; Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006).s.75.

Fotoğraf 130: TSMK H.2154/148a

Varak Numarası: 148a

Genel Özellik: Sayfa tasarımı açısından üç figürün farklı ebatlarda yerleştirildiğini ve figür zeminlerinin krem rengi, sayfa genelinde pembe ve sarı renkler kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü figürlerin zemininde zerefşan açık tonlarda uygulanmıştır. Birinci figürün sağ-sol-üst ve alt köşelerinde yazı yazılmıştır. İkinci ve üçüncü figürün üst tarafında tepelik formunda kartuş, lacivert renklidir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı açısından başlıklardan başlamak gerekirse;

Başlık Detay

Başlıkları genel olarak değerlendirebilmek adına bir tabloda göstermek gerekirse; üç figüründe beyaz kumaş ile geleneksel Safevi başlıklarında gördüğümüz prensiple bağlandığını, iki figürün coplarının Safevi taçlarında sık kullanılan renk olan kırmızı bir figürün ise siyah copla resmedildiğini görmekteyiz. İlk figürün tacı süslemeler ile zenginleştirilmiştir. Ayakta ve elinde setar ile çizilmiştir. Dış kaftanı ise kısa kollu tasarlanıp kolun kalan kumaşı aşağı doğru sarkıtılmıştır. Turuncu renkli yanlardan kısa yırtmaçlar yapılmıştır. İç astarı açık ve koyu gri ile renklendirilmiştir. Mavi iç kaftan önden yedi işlemeli düğme ve düğmeyle benzer tokası olan kemer ile tasarlanmıştır. Kemer siyahtır ve kaftanın eteğinin sağ ucu beline doğru kıvrılmıştır. İç etek lacivert, hatâyî ile bezenmiş ve kısadır. Giysiye nazaran gösterişli bir iç etek tasvir edilmiştir. İşlemeli bir siyah ayakkabısı ve bacağına bağlı ip çizilmiştir. Albüm içerisinde çorap, pantolon veya şalvarsız tek örnektir. İkinci figürün dış kaftanı kısa kollu hatâyî grubu bitkisel bezemelerle süslenmiş, önden düğmeli, koyu mavi kemer ile gösterişli kemer tokasıyla tasarım yapılmıştır. Turuncu uzun kollu iç buluz ve siyah ayakkabı ile figürün kıyafetleri tamamlanmıştır. Elinde hat yazılı bir kağıt tutan üçüncü figürün dış kaftanı lacivert ve birinci figürde olduğu gibi uzun kollu tasarlanan ve ikinci bir kol tasarımı ile hareketlendirilmiştir. İç kaftanı turuncu ve uzun kolludur. Belinde bir kuşak vardır. Yeşil çorap, siyah ayakkabı ile tasvir edilmiştir. Tüm figürlerde kaftanların tezyini özelliklerinde benzerlik vardır. Tabloda göstermek gerekirse;

Motif Detay

Üç figürde de ortak motif hatâyîdir. İlk figürün iç eteği, ikinci figürün kaftan ve yakalık bölümünde, üçüncü figürün dış ve iç kaftanında bu motif görülmektedir.

Fotoğraf 131: TSMK H.2154/ 1b

Varak Numarası : 1b

Genel Özellik : Şah Tahmasb tarafından bizzat imzalanan ve kardeşi Behram Mirza'ya hediye edilen³⁷⁰ minyatür Sultan Muhammed okulu kitabı 34. resimde de belirtilmiştir.³⁷¹ Saray erkanını eğlencesini gördüğümüz tasvirde figürlerin isimleri sayfanın üstünde yer almıştır.³⁷² Sayfa kenarlarındaki süsleme öğeleri açısından ilginç bir örnektir.

Bu minyatür, kıyafet modellemesi açısından kıymetlidir. Pembe zemin üzerinde bitkisel ve hayvansal tasvirler içerir. Doğada çizilmiş minyatürün bir tepe eteğinde olduğunu, gökyüzü ve bulutlar ile resmedildiğini görmekteyiz. Gerek albüm genelinde gerekirse incelemiş olduğumuz Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürleri

³⁷⁰ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.61.

³⁷¹ Kerim Kerimov, *Sultan Muhammed ve Resim Okulu (Tebriz)*.

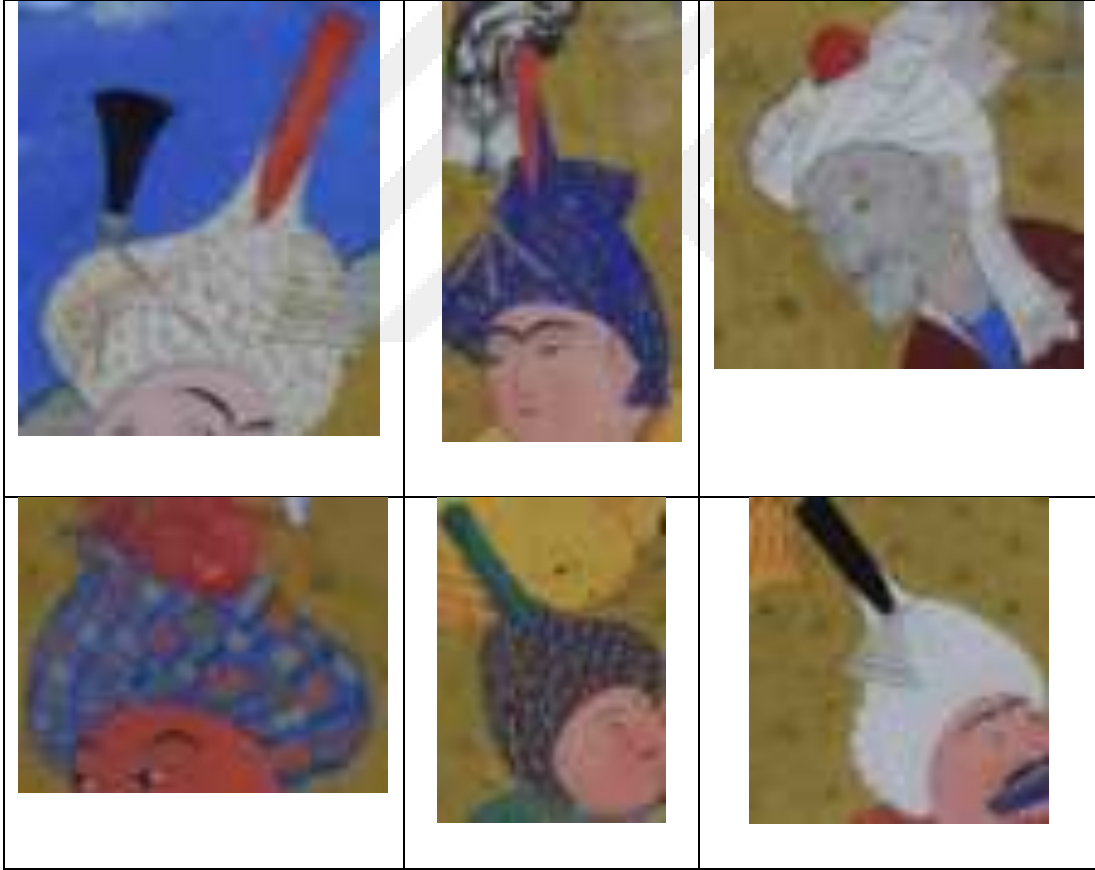
³⁷² David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.245.

genelinde figürler zarif bir proporsiyonda çizilmesine rağmen bu minyatürde daha tombul resmedilmişlerdir.

Motif : Bitkisel ve hayvansal motifler, insan ve yaratık resimleri, hatâyî, bulut.

Renk : Pembe, mavi, lacivert, beyaz, bordo, turuncu, sarı, yeşil, mor, kahverengi, siyah, kırmızı.

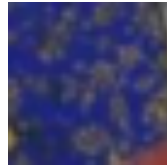
Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından, farklı proporsiyon ve yaş gruplarının giyim şekillerini gördüğümüz minyatürde başlıkların değerlendirilmesi üst soldan sağa doğru şu şekildedir;

Başlık Detay

Sınıfsal farklılıkları açıkça gördüğümüz tabloda, birinci başlık sultani işaretler taşıyan tipik Safevi tacıdır. Kumaşın dokusu, tacın üstündeki değerli taşlar ve püskülden oluşan süsleme gösterişli bir resim oluşturmaktadır. Saki göreviyle gördüğümüz ikinci figürün başlığında lacivert, turuncu dokulu, kırmızı coplu ve

gösterişli süslemesi ile saray erkanından bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Yaşlı bir kişi olarak gördüğümüz üçüncü tasvir, beyaz kumaştan sarılan başlık kırmızı bir kalensüve ile tamamlanmıştır. Çalgıcı figürü ise, mavi zemin üzerine turuncu, sarı, siyah, kumaşın bağlandığını görüyoruz. Kalensüve bölgesi deforme için net değildir. Raks eder bir duruş sergileyen dördüncü figürün başlığı, lacivert zemin üzerine turuncu, sarı ve mavi renklerle desenlenmiş başlığı yeşil cop tamamlamıştır. Son figürün siyah coplu, beyaz kumaştan başlığı Safevi taçlarına uygun formda bağlanmış ve sol tarafında istiridye şekli verilerek resmedilmiştir. Kaftanlar soldan sağa doğru değerlendirildiğinde, ilk figürün sultani sembollerden ötürü Safevi şehzadesi olarak nitelendiriyor ve bu sembollerin başlık, kemer, işlemeli kaftan olduğunu görüyoruz. Dış kaftan turuncu renkli, kısa kollu ve önden düğmelidir. Kemer, lacivert renkli ve gösterişli tokalar ile tanzim edilmiş ve bir kalem sarkıtılmıştır. Mavi iç buluz, uzun kolludur. Siyah çorap, beyaz zemin üzerine mavi işlemeli ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. Saki olarak adlandırdığımız ikinci figürün başlığı ne kadar gösterişli ise kaftanı bir o kadar sadedir. Sarı, önden biyeli, uzun kollu, gölgelendirme ile hareketlendirilmiş bir kaftan ile tasvir edildiğini görüyoruz. Yaşlı derviş görüntüsündeki tasvirin, kahverengi, elleri kaftanın kolları içinde kalacak şekilde tasarlanan kaftan düğmesizdir. İç giysi uzun ve mavi renklidir. Alt sırada değerlendireceğimiz figürlerin ortak motifleri şöyledir;

Motif Detay

Hatâyî ve bu gruptan bitkisel bezemeler ortak motiflerdir. Çalgıcı olarak adlandırdığımız figür mor bir kaftan içerisinde, oturur pozisyonda çizilmiştir. Kaftan kruvaze yakalı, uzun kollu ve hatâyî motifleri ile tasvir edilmiştir. Beşinci figür, oynayan bir kişiyi tasvir etmektedir ve en renkli giyinen figürümüzdür. Yeşil uzun kollu kaftan, etek uçlarından beline tutturulmuştur ve iç astarının mor olduğunu görmekteyiz. Kaftan önden dokuz biye ile süslenmiştir. Belinde kiremit rengi bir kuşak vardır. Turuncu iç eteği sade tasarlanmıştır. Çoraplar lacivert renkli ve minik çiçeklerle

süslenmiştir. Albüm genelinde karşılaştığımız işlemeli tek çoraptır. Bordo renkli ve ince sarı işlemeli bir ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. Son figürümüz, kırmızı renkli, uzun kollu ve kaftanın iki etek ucu belindeki beyaz kuşağa tutturulmuştur. Kaftanın üstünde sarı renkli hatâyî grubu bitkisel bezemeler vardır. İç elbisesi sarı önden açık, iç etek ise mavi renkte tasvir edilmiştir. Turuncu çoraplar ve bir bacakta ip bağlı olduğunu, siyah ayakkabı ile de tasarımın tamamlandığını görmekteyiz.

Fotoğraf 132: TSMK H.2154

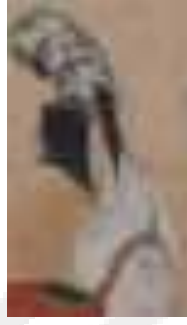
Varak Numarası : 53a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı açısından değerlendirdiğimizde, dört farklı minyatürlü sayfanın bir araya toparlanması ile oluşturulmuştur. İki savaş sahnesi, bir atlı süvari resmedilerek ortak bir kompozisyon verilmiştir. Kompozisyonu bozan tek sayfa bir çiftin nehir kenarındaki tasvirdir. Ana zeminde krem renginin üzerinde zerefşan kullanılmıştır. Dört minyatürde Safevi dönemi Tebriz ekolünü yansıtmaktadır.

Motif : Çeşitli bitki öbekleri, kuş, ağaç, bahar dalları, bulut motifi, geometrik şekiller, simurg, tavşan.

Renk : Siyah, beyaz, kahverengi, sarı, yeşil, turuncu, mavi, lacivert, kırmızı, gri, Lila, krem rengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye soldan sağa doğru ilerlenecektir. İlk minyatür;

Başlık Detay

Eyer Örtüsü Detay

Bir dağ eteğinde iki atlının mücadelesinin tasvir edildiği minyatürde, Safevi askeri ve başlığından farklı uyruktan olduğunu anladığımız askerin kıymetli savaş aksesuarlarını detaylandıracağız. Safevi askeri ile başlırsak, beyaz başlığı gösterişli tüy ve püskül ile süslenmiştir. İkinci resimde başlık detayını görmekteyiz, başlıkta askerin kulaklarını koruyan aksesuarın omuzlarına kadar inmektedir. Albüm genelinde gördüğümüz tek örnektir. Kırmızı, yarım kollu, önden biyeler ile tutturulmuş düğmeler, elinde beyaz kemer ile tanzim edilmiştir. Mavi uzun kollu buluz ve turuncu ayakkabı giyinmiştir. Askerin kollarındaki koruyucu aksesuarlar dikkat çekicidir. Atın üstündeki eyer altın sarısı renginde, geometrik formlarda tezyin edilmiştir. Sadak yeşil renkli, bitkisel formda bezenmiştir. Saldırıya uğrayan asker, beyaz külah formunda siyah bantlıdır. Mor kaftan, beyaz sadak, siyah ayakkabı ve sarı eyer sade bir formda tezyin edilmiştir. Sağ üstte yer alan minyatürde;

Kaftan Detay

Bir nehir kenarında buluŖan çiftin resmedildiği minyatürde, bahar dalları, ağaç, nehirde yüzen kuğular ve bitki öbekleri ile süslenmiŖtir. Tekstil tasarıma kadın figürden baŖlarsak, mavi- beyaz bir tülbentin üzerine küçük bir taç takılarak saray mensubu olduğu vurgulanmıŖtır. Bilhassa kaftanın ince tezyinatı bu fikrimizi doğrulamaktadır. Siyah yarım kollu kaftan, sarı, turuncu, mavi renkte bulut ve çiçeklerle tasvir edilmiŖtir. İç kaftan uzun kollu ve su yeŖilidir. İç etek turuncu renklidir. İç pantolonu net belli değildir ve ayakkabısı siyahtır. Erkek figürün baŖlıđı yeŖil kalensövenin (sivri tepeli külah³⁷³) etrafında beyaz sarık sarılarak ve gri bir tüy ile tanzim edilmiŖtir. Mor uzun kollu önden açık kaftan, sarı kruvaze yakalı uzun iç kaftan belinde kuŖak ile tamamlanmıŖtır. İç etek be buluz turuncu renktedir. Alt soldaki minyatür ilk örnekte gördüğümüz gibi saldırı sahnesi içermektedir.

³⁷³ <https://sozluk.gov.tr/eriŖimtarihi:10.06.2022>

Safevi askerinin başlığı klasik bir formdadır. Turuncu kısa kollu kaftan belinde kemer ile tasvir edilmiştir. Yeşil uzun kollu siyah noktalar ile atın üstündeki eyerle uyum sağlanmıştır. Sadak mavi renktedir. Eyerin kenarları kahverengi ve geometrik şekillerle ortadaki zemin ise yeşil tonlarında tasvir edilmiştir. Saldırıya uğrayan askerın üstteki sahnede yer elan figür ile aynı başlığa sahip olması aynı uyuktan oldukları fikrini doğrulamaktadır. Külâh tarzında beyaz renkli başlığın etrafı siyah bantlıdır. Yeşil kısa kollu uzun dış kaftan ve uzun kollu, mavi renkli iç kaftanın etekleri belirgindir. Siyah ayakkabılar ile tasarım tamamlanmıştır. Atın üstündeki eyer mavi, kahverengi ve altın sarısı renklerinde işlemelidir, sadak ise turuncudur.

Eyer Örtüsü Detay

Değerlendireceğimiz son minyatürde, atın üstündeki eyerin işleme özellikleri dikkat çekmektedir. Eyerin kenarında siyah zemin üzerinde çiçekli bordür, ana zeminde sarı renk hakimdir. Simurg kuşu, dallar ve çiçekler ile özel bir eyer olduğunu görüyoruz. Yükün üstüne atılan mavi kumaşın üstünde tavşanlar ve dallar ile işleme yapılmıştır. Boncuklu ipler, boynundan sarkan aksesuar ve bakımlı haliyle saraya ait bir at olduğu izlenimi vermektedir. Erkek figürünün başlığın klasik Tac-1 Haydari formunda olduğunu, kumaşın kahverengi olduğunu görüyoruz. Başlık ve atın işlemlerinin yanında kıyafetin sade olduğunu görüyoruz. Turuncu kısa kollu buluz, önden düğmelidir. Mavi iç buluz uzun kolludur. Yeşil şalvarın paçaları çorap içine koyulmuştur. Belindeki kemere bir şal parçası asılmıştır.

Fotoğraf 133: TSMK H.2154

Varak Numarası : 74a

Genel Özellik : Sayfa tasarımında elinde değerli bir kase tutan erkek ve elinde bir dal çiçek tutan kadın olan iki figürün öne çıktığı figürlerin üstündeki sütunda yazı dışında herhangi bir süslemenin öne çıkmadığı sayfada zemin rengi mavidir. Çerçeve mavi zemin üstünde altın parçalarının verdiği gölgeleme önemlidir.

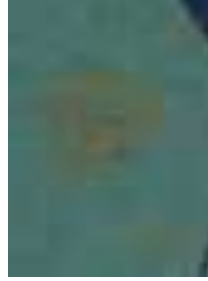
Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Mavi, lacivert, kahverengi, krem rengi, siyah, kırmızı, turuncu, yeşil.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmesine erkek figürden başlarsak, oturur şekilde tasvir edilen figürün başlığı tipik Safevi başlığı olup beyaz kumaşın üzerinde bitkisel bezemelerle süslü bir ek kumaşla dizayn edilmiştir. Başlıkta ve giyside bulunan süslemeler ince bir zevkin ürünüdür.

Başlık Detay

Motif Detay

Safevi şehzadesinin dış kaftanı yeşil renkli ve hatâyî desenleri ile bezemesi yapılmıştır. Kısa kollu, önden açık, uzun ve iç astarı turuncudur. Şehzadenin iç giysisi lacivert, uzun kollu, hatâyî grubu çiçeklerle bezelidir. Belinde beyaz bir kuşak vardır, kuşakta toka yerine düğüm kullanılmıştır. Kadın figürün başlığından başlamak gerekirse,

Başlık Detay

Motif Detay

Başlık kahverengi, önden beş dilimli ve kuyruklu, hatâyî çiçeği formunda bir çiçeğin tepe noktasına yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Başlık örneklerini H.2161 de gördüğümüz gibi arkadan uzunca bir kumaşın sarkıtılıp elinde tutturulması geleneği devam ettirilmiştir. Kaftan sade bir tasarım ile karşımıza çıkmaktadır. Turuncu renkli, kısa kollu ve midi boy bir kaftandır. İç kaftan yeşil renkli, uzun kolludur. Herhangi bir düğme veya biye kullanılmamıştır. İç elbisesi kahverengi yakalı, siyah ve uzundur. Ayakkabı, yukarıda detaylı görsel sunduğumuz gibi siyah işlemeli ve muhtemelen kadife kumaştandır.

Fotoğraf 134: TSMK H.2154

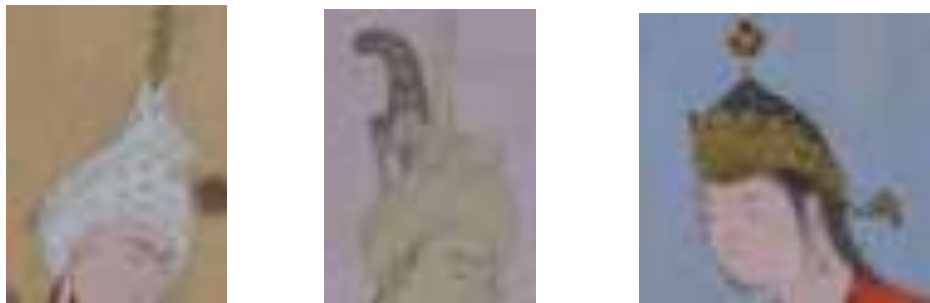
Varak Numarası : 85a

Genel Özellik : Sayfa tasarımında albümümüzün murakka albümü olmasından dolayı üç minyatürün bir sayfaya yapıştırılması ile oluşturulmuştur. Albüm içerisinde gördüğümüz gibi kaybolmaması amacıyla bir araya getirilen minyatürler sınıflandırılarak uyumlu bir kompozisyon oluşturmaktadırlar. Tekstil açısından önemli olan bu minyatürlü sayfanın renklendirilmemiş figürü kıyafetlerin tipolojisini anlamamız açısından kıymetlidir.

Motif : Hayvan figürleri, hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Krem rengi, mavi, turuncu, yeşil, sarı, siyah, beyaz, Lila.

Değerlendirme: Tekstil tasarım değerlendirmesine başlıklardan başlamak gerekirse,

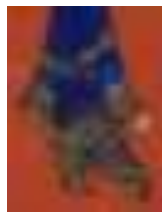
Başlık Detay

Erkek figürlerin başlıkları geleneksel Safevi Tac-ı Haydari tipolojisine uyduğunu görüyoruz. Birinci resim beyaz kumaşın altın sarısı geometrik şekille hareketlendirildiği ve kahverengi copla tamamlandığını görüyoruz. İkinci figür teknik çizimi göstermesi açısından önemlidir. Kadın figürün 74 a da gördüğümüz figüre benzer özellik gösterir. Önden yedi dilimli, hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile süslenmiş, tepesinde hatâyî formunda süslemesi bulunan kuyruklu, lacivert ve altın sarısı renklerinin ağırlıklı olduğu bir başlıktır. Sayfa geneli tekstil unsurlarında bulunan motifler bir uyum içindedir. Hayvansal figürler ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Motif Detay

Solda bulunan figürün, kısa kollu, mavi renkli, üzerinde kuğu ve minik çiçeklerin tasvir edildiği, kol uçlarından minik işlemelerin sarkıtıldığını görmekteyiz. İç kaftan çok gösterişli, lila renginde, uzun kollu, önden biyelerle şekillendirilmiş, bezemelerinde tavus kuşu ve hatâyî'lerin yer aldığı bir formdadır. Belinde değerli olduğu vurgulanan bir kemer ile aksesuarlarla şehzadelere özgü bir tasvirdir. Diğer erkek figürü de benzer özelliklerdedir. Tek renk çizimle, kıyafetlerin kıvrım ve detaylarını net olarak belirtilmiştir. Kadın figürün gösterişli takı, başlık ve kostümü sultani işaretler göstermektedir. Başlıktan sarkan uzun kumaş başlığın tepelik bölümüyle uyumludur. Turuncu dış kaftan, kısa kollu, önden açık ve hatâyî'lerle bezenmiştir. Buluz, uzun kollu, yeşil renkli ve tek kolu elini içinde bırakacak şekilde tasvir edilmiştir.

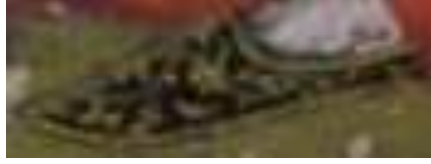

Mendil Detay

Motif Detay

Kolun içinden sarkan mendil, lacivert renkli, uçlarda sarı şeritle süsleme yapılmıştır. Buluz siyah renkli, karelere ayrılmış, bordo, yeşil ve beyaz renkli beneklerden tezyin edilmiştir.

Ayakkabı Detay

Ayakkabı 74 a sayfasındaki kadın figürün ayakkabısı ile benzerdir. Siyah kumaş üzerine sarı çiçek ve yapraklarla bezelidir. Buluz ve ayakkabının kumaşının verdiği doku ile dönemin özellikleri gereği kadife kumaş kullanıldığı fikri oluşmuştur.

Fotoğraf 135: TSMK H.2154

Varak Numarası : 87b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında beş farklı fakat kompozisyon olarak birbiri ile uyumlu minyatürler görmekteyiz. Sayfa dış alanında mavi zemin üzerine zerefşan kullanılmıştır. Sağ ve sol sütunda mavi bitkisel bezeme kullanılmıştır. Minyatürleri incelemeye soldan sağa doğru başlayacağız.

Motif : Rûmi, hatâyî, ağaç ve çeşitli dallar, geometrik şekiller.

Renk : Mavi, lacivert, beyaz, siyah, sarı, turuncu, yeşil, bordo, kırmızı, yavru ağzı, turkuaz, Lila.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından soldan sağa doğru minyatürleri sınıflandırarak incelememizi yapacağız. Birinci minyatürlü alanın çalışmamız için dönemsel farklılık gösterdiği için ikinci minyatürden başlıyoruz; başlık tipolojisi

açısından tipik Safevi başlıklarının özelliklerini gösterdiği, bordo kumaş üzerine mavi çizgiler ve siyah copla tamamlanmıştır. Oturur şekilde tasvir edilen figürün elinde tuttuğu içki kabı ve kasesi dikkat çekmektedir.

Sarı dış kaftan, kısa kollu ve önden açık sade bir formdadır. İç kaftan mavi renkli, uzun kollu, önden biyelerle süslenmiş ve belinde kuşakla tasvir edilmiştir.

Üçüncü ve tekstil açısından en zengin minyatürlerden biri olan, Safevi şehzadesi ve maiyetindeki kişilerin tasvir edildiği sayfa tasarımında yazı, bitkisel motifler ve geometrik şekiller kullanılmıştır. Sayfadaki beş erkek figürünün başlıkları tipik Safevi başlık özellikleri göstermektedir. Genç şehzadenin başlığı renkli ve siyah copuyla diğer figürlerin başlıklarından ayrılmaktadır. Aynı figürün dış kaftanı, kısa kollu mavi renkli, hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile tezyin edilmiştir. İç kaftan turuncu renkli, uzun kollu ve önden düğmelidir. Belinde kemer ve dış kaftanıyla benzer şekilde dizayn edilmiş ayakkabısı dikkat çeker. Şehzadenin sağında hizmet eden figür sayfa 85a da gördüğümüz ilk figürün kaftan süslemeleri ile benzerdir. Dış kaftanı lacivert renkli, kısa kollu, önden açık tasarlanmıştır. İç kaftan krem rengi, uzun kollu ve sade bir tasarımla şekillendirilmiştir. Tekrar değerlendirmeye soldan devam edecek olursak, pembe kısa kollu dış kaftan, yeşil uzun kollu iç kaftan belde kuşakla tamamlanmıştır. Ortada dış kaftanı ile dikkat çeken figür, lacivert ve işlemelidir. Kahverengi uzun kollu buluz ve belinde siyah kuşak vardır. Sayfanın sağında bulunan son figür, kısa kollu, turuncu, düğmelidir. İç buluz, uzun kollu ve işlemelidir.

Motif Detay

Dokuma sanatının önemli ürünlerinden olan halı bu minyatürde net bir şekilde ifade edilmektedir. Kenar bordürü, siyah zemin üzerinde dallar ve çiçeklerle tasarlanmıştır. Zemin yavruağzı renktedir. Mavi bulutlar ve borda hatâyî grubu bitkisel motiflerle süslenmiştir. Halının ortasında madalyonlu bir alan tasarlanmış ve halının genelindeki renkler bu alana da hakimdir.

Fotoğraf 136: TSMK H.2154/7a

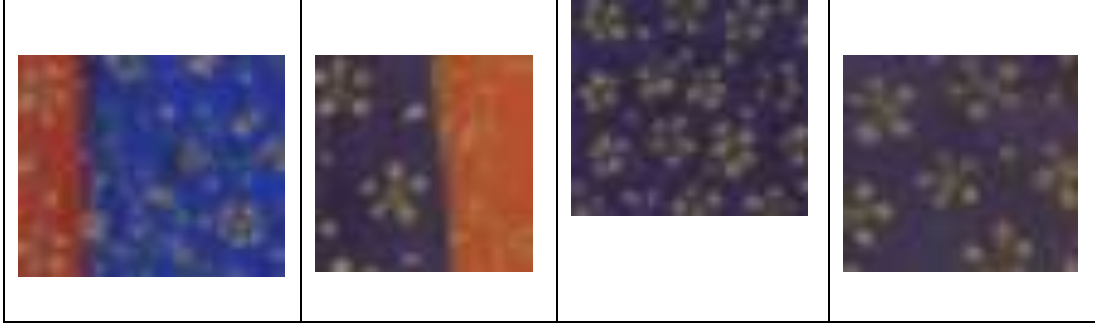
Varak Numarası: 7a

Genel Özellik: Sayfa kenarlarında zereşan siyah ve krem rengi zemin üzerinde uygulanmıştır. Sayfa tasarımı açısından dört farklı Safevi şehzadesi minyatürünü gördüğümüz albüm sayfası kompozisyon bütünlüğü sağlamaktadır. Figürler doğada ve ellerinde içecek kapları tutar şekilde tasvir edilmişlerdir.

Motif : Bitki kümeleri, yapraklar, dallar ve minik çiçekler.

Renk : Lacivert, turuncu, mavi, yeşil, beyaz, siyah, kırmızı.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, sayfamızda görmüş olduğumuz dört figürün de başlıkları tipik tac-ı haydaridir. Giysilerde hâkim renk lacivert ve turuncudur. Değerlendirmeye soldan sağa yapacağımız için motifleri gösterdiğimiz tabloda da aynı yöntemi kullanıyoruz.

Motif Detay

Sayfa genelinde kullanılan motifler yakınlık göstermektedir. Değerlendirmeye soldan birinci figürle devam edecek olursak; turuncu kısa kollu, önden açık ve uzun kaftanın içinde mavi uzun kollu ve minik çiçeklerin kullanıldığı kaftanı görmekteyiz. Belinde kuşak bağlanmıştır. İkinci figür, turuncu kısa kollu dış kaftan, lacivert uzun kollu minik çiçeklerle bezenmiş dış kaftanın belinde sarı kemerle tasvir edilmiştir. Kemerin tokası kıyafetlerdeki çiçeklerle uyumludur. Üçüncü ve dördüncü figürlerin kıyafetleri benzerdir. Üçüncü figürün uzun kollu ve belinde kuşakla tasvir edilmiştir. Dördüncü figürde kısa kollu önden kapalı, düğmeli dış kaftanın içinde turuncu uzun kollu buluz vardır. Belindeki kemer kaftanındaki çiçeklerle uyumlu üç tokadan oluşmuştur.

Fotoğraf 137: TSMK H.2154

Varak Numarası : 121b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında albüm genelinde kullanıldığı gibi zereşan sayfa kenarlarında uygulanmıştır. Kahverengi zemin üstünde bir kadın bir erkek figür tasvir edilmiştir. Figürlerin üstünde siyah zeminde tezhipli ve yazılı alan vardır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel motifler.

Renk : Kahverengi, mavi, siyah, turuncu, yeşil, sarı, mor, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye kadın figürden başlarsak, başlık beyaz kumaş ve üzerinde mavi şerit ile tutturulmasıyla oluşmuştur.

Başlık Detay

Başlık, mavi ve kırmızı şeritlere ayrılarak bitkisel motiflerle bezenmiştir. Turuncu kısa kollu dış kaftan, önden açık ve tam boy çizilmiştir. İç kaftan yeşil renkli ve uzun kolludur. Her iki kaftanında desenleri aynıdır. İç buluz açık renkli ve minik çiçeklerle tasvir edilmiştir. Mor çorap ve siyah ayakkabı ile figür tamamlanmıştır. Erkek figürünün klasik Safevi tacı ile resmedildiğini görüyoruz. Uzun kollu, kruvaze yakalı, mavi renkli kaftan minik çiçeklerle tezyin edilmiştir. Belinde turuncu kemer, sarı tokalar ve bir ucundan sarkan kalem ile tasvir edilmiştir. Çorap sarı, ayakkabı siyah renklidir.

Fotoğraf 138: TSMK H.2154

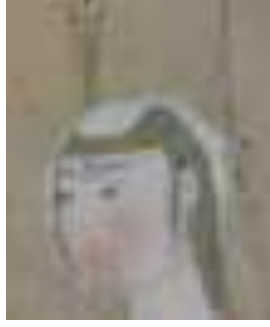
Varak Numarası : 128b

Genel Özellik : Sayfa tasarımında dört farklı minyatür görmekteyiz. Sayfanın üstünde yer alan iki minyatür dönemsel olarak alanımız dışında olduğu için altta yer alan iki minyatür değerlendirmeye alınacaktır. Sayfa etrafında krem rengi üzerinde zerefşan uygulanmıştır.

Motif : Bitkisel bezemeler.

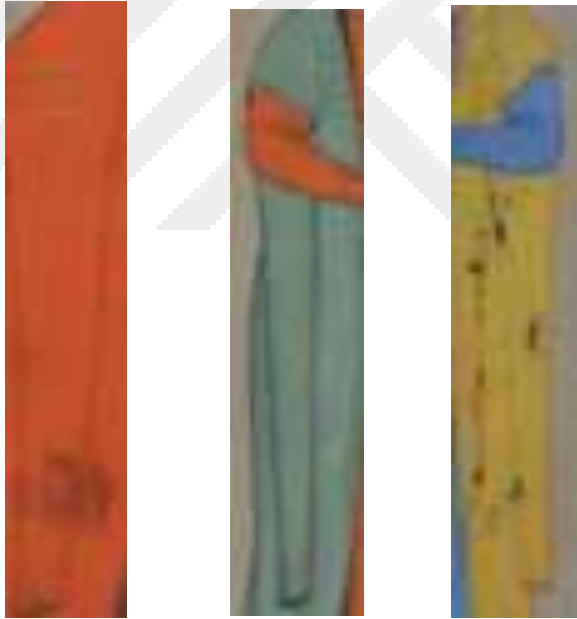
Renk : Krem rengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, kırmızı, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil değerlendirmesine sayfanın sol tarafındaki figürden başlamak gerekirse, albüm genelindeki figürlere nazaran daha yaşlı çizilen figürün başlığı tipik Safevi başlığıdır. Beyaz kumaş, kırmızı cop ve tüy ile forma getirilmiştir. Turuncu uzun kollu önden açık ve biyelerle süslü dış kaftanın kollarının ek yerindeki biyeler dikkat çekmektedir. İç kaftan mavi renkli, kruvaze yakalı ve uzun kolludur. Belindeki kemer beyaz renkli, altın sarısı toka ile tasvir edilmiştir. Yeşil çorap ve siyah ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. İkinci minyatürde, erkek figürün klasik başlığı tüy ile süslenmiştir. Dış kaftan yeşil renkli, uzun kollu kaftanın omuz altındaki belirlenen yerinden kısa kol görünümü verilmiştir. Önden biyelidir. Uzun kollu, önden düğmeli ve turuncu renkli iç kaftan yırtmaçlıdır. İç etek mavi renklidir. Sarı çorap ve siyah ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. Kadın figürünün başlığı aynı albümde sayfa 74a-85a da gördüğümüz kadın başlıkları ile benzerlik gösterir.

Başlık Detay

Beyaz kumaşın yanlardan sarkıtılması ile alından geçen yeşil şeridin enseden aşağı kadar uzatılması ile başlık tasarlanmıştır. Başlığın alın bölgesinde ve üstünde süslemeler görülmektedir. Sarı uzun kollu dış kaftan diğer erkek figürlerinde olduğu gibi dönemin modası olduğunu düşündürdüğü bir formdadır.

Kaftan Detay

Uzun kollu tasarlanan ve omuzdan biraz aşağıdan ayırarak kısa kol formu verilmiştir. Mavi iç kaftan, uzun kollu, kuğu motifi ile bezenmiştir. İç elbise kırmızı renkli, yaka biyeleri gösterişli bir şekilde dizayn edilmiştir. Pantolon açık renkli ve siyah ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır.

Fotoğraf 139: TSMK H.2154

Varak Numarası : 134b

Genel Özellik : Sayfanın sol üst köşesinde yer alan Safevi saray mensubunun çevresi yazıtlarla çevrelenmiştir. Yazıda, sanatçı Muhammed'in isimi ve sol üst ve alt kenarda

Behram Mirza tarafından 1527-28 yıllarında “saltanat evi” Tebriz’de yazılmıştır. Sağda ve solda ise Behram Mirza’nın isimleri vardır.³⁷⁴Sayfa tasarımında zerefşanlı kenar süslemelerinin yanı sıra dört farklı Safevi dönemi minyatürünü görmekteyiz. Murakka albümlerin genel özelliği olarak farklı minyatürler bir araya gelmektedir. İncelediğimiz albümde farklı minyatürlerde olsa kompozisyon olarak bir olduklarını görmüş olmamıza rağmen bu sayfada aynı değerlendirmeyi yapamıyoruz. Bir oturan bir ayakta Safevi şehzadesi, bir atlı ve bir mücadele sahnesi betimlenmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bulut, bitki kümeleri.

Renk : Kahverengi, krem rengi, siyah, yeşil, bordo, turuncu, mavi, beyaz, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmemize soldan sağa doğru yapacağız. Birinci minyatürden başlarsak; gösterişli bir başlık fakat sade bir kaftan ile karşılaşmaktayız.

Başlık kumaşı, kahverengi, hardal sarısı ve krem rengi geçişler ile bez ayağı dokuması görünümüne kavuşmuştur. Siyah cop, püskül ve tüy ile süslenmiştir. Kaftan, mavi renkli, kısa kollu, önden düğmelidir. Buluz yeşil renkli ve uzun kolludur. Siyah kemer ile tasarım tamamlanmıştır.

³⁷⁴ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*. S.254

İkinci figürümüz genç bir Safevi şehzadesidir. Başlık formu tipik Safevi başlığı özellikleri göstermektedir. Geometrik formlu hardal sarısı kumaşın katlanmasıyla damalı bir görünüme kavuşmuştur. Kırmızı cop, tüy ve boncuklarla başlık süslenmiştir. Kaftan siyah renkli, kısa kollu ve önden biyelerle süslenmiştir. Kaftanın iç astarı mavidir. Buluz turuncu ve uzun kolludur. Kemer gri renkli ve gösterişli tokalarla süslenmiştir. Kemerden süslemeli bir kalem sarkıtılmıştır. Mor renkli çorap ve beyaz zemin üzerine mavi işlemeli ayakkabı ile tasarım sonlanmıştır.

Eyer Örtüsü Detay

Üçüncü minyatürde bir mücadele sahnesini görüyoruz. Bu minyatürde tekstil açısından kıymetli olan eyer ve at örtüsü (çaprak) inceleyeceğiz; atı korumak amaçlı örtülmüş olan at örtüsü, kahverengi zemin üstüne şeritlerle bölümlere ayrılmıştır. Her şeridin içine siyah rûmi ve bitkisel bezemeler ile tezyin edilmiştir. Süvarinin başlığı ile çaprak ile uyumludur. Diğer at eyerinde ise kenarları kahverengi, ana bölüm lacivert renklidir. Lacivert zemin üstünde turuncu, beyaz ve mavi çiçeklerle tezyin edilmiştir. Tekstilin milletleri birbirinden ayıran bir araç olduğunu bu minyatürde de saldırıya uğrayan askerin başlığından anlıyoruz.

Dördüncü ve son minyatürümüzde doğada avlanmakta olan bir şehzade tasvir edilmiştir. Klasik Safevi başlığı, işlemeli kısa kollu mavi dış kaftanı, turuncu uzun kollu iç kaftanı ile tasvir edilmiştir. Çalışmamız açısından eyer örtüsü kıymet taşımaktadır. Eyer gösterişli işlemleri ve dikkat çeken renkleri ile karşımıza çıkmaktadır. Kahverengi bordür zencerek motif formundadır. Mavi olan ana bölüm rûmi ve renkli çiçeklerle tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 140: TSMK H.2154

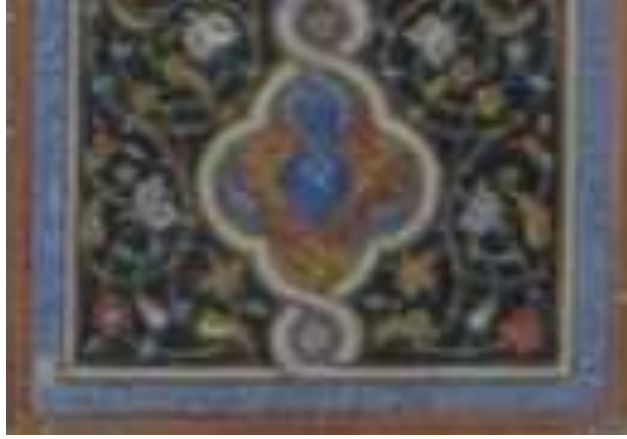
Varak Numarası : 135a

Genel Özellik : Sayfa kenarlarında zereşan bölümde kahverengi zemin kullanılmıştır. Üç farklı minyatürlü alanda solda ilk minyatür eğlence ortamına bir örnektir. Altta ise siyah beyaz bir Çalışmamız için önem arz eden minyatür üst sağ bölümde yer almaktadır. Dış zemine açılan bir alanda üç figür tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî grubu bitkisel bezemeler, ağaç, bahar dalları.

Renk : Mavi, yeşil, siyah, kahverengi, sarı, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye alacağımız minyatürlü alan sayfanın üstünde sağdaki alandır. Hardal sarısı zemin üstünde, çevresi Rûmi ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile tezyin edilmiştir. İç alanda tasvir edilen minyatürün kapıdan bahçeye açılan bir perspektifte olduğu gözlemlenmektedir. Sayfada üç figür vardır. Tipik Safevi tacı ile gördüğümüz figürler yeşil, turuncu ve kahverengi sade kaftanlarla tasvir edilmiştir. Tekstil açısından önemli olan dokuma için değerlendirmemiz şu şekildedir;

Halı Detay

Üç bordür ve madalyonlu bir alandan oluşan dokumasa birinci bordür kahverengi, ikinci bordür mavi zencerekli, üçüncü bordür ise beyazdır. Siyah zemin üzerinde, beyaz, sarı, kırmızı çiçekler sarı rûmi ve minik mavi yapraklar vardır. Madalyonlu alanda zemin kahverengi, rûmi ve bitkisel bezeme mavi renklidir.

Fotoğraf 141: TSMK H.2154

Varak Numarası : 138b

Genel Özellik : Minyatürde sağda görülen figürün (Behram Mirza) misafirini ağırlayışı resmedilmiştir³⁷⁵. Sayfa kenarlarındaki zeminde zerefşan mavi renklidir. Minyatürlerin etrafında lacivert bordürlü alan, turuncu, mavi ve sarı renkli çiçeklerle tezyin edilmiştir. Üstte siyah zeminde yazı kullanılmıştır. Tabiatı tasvir edilen iki figür ayakta tasvir edilmiştir.

Motif : Bitkisel bezeme bahar dalları, bitki kümeleri.

Renk : Mavi, lacivert, turuncu, mor, yeşil, kahverengi gri.

Değerlendirme: Tekstil tasarım değerlendirmemize figürlerin başlıkları ile başlarsak, tipik Safevi başlığı özellikleri göstermektedir. Sol figürün başlık kumaşı dokusu, aksesuarları ile sultani özellikler göstermektedir. Aynı figürün uzun kollu, turuncu, kruvaze yakalı, minik çiçeklerle bezeli kaftanı sade fakat şık bir görüntü oluşturmaktadır. Belinde siyah, değerli mücevher etkisi verilen kemer tokası ve hançer kabı ile dikkat çekmektedir. Mavi çorap ve varak 85a da gördüğümüz ayakkabıya benzer bir ayakkabı le tasarım tamamlanmıştır. Sağ tarafta gördüğümüz figür,

³⁷⁵ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.246.

şehzadeye hizmet ederken resmedilmiştir. Önden açık, mavi renkli varak 128b de vurguladığımız kol yapısına sahip bir dış kaftan giymiş olarak tasvir edilmiştir. Mor uzun kollu, uzun ve sade iç kaftanın belinde beyaz bir kuşak vardır. Yeşil çorap ve siyah ayakkabı ile tasvir tamamlanmıştır.

Fotoğraf 142: TSMK H.2154

Varak Numarası : 139a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı, albüm genelinde olduğu gibi zerefşan kullanılarak süslenmiştir. Sayfa çevresi kahverengi, dört farklı minyatür zemininde ise siyah, krem, yeşil, kahverengi zeminde zerefşan teknik kullanılmıştır. Dört minyatürden Safevi olduğunu tespit ettiğimiz ikisi değerlendirmeye alınacaktır.

Motif : Bitkisel bezemeler, kuğu.

Renk : Beyaz, turuncu, mavi, siyah, kırmızı, yeşil, gri.

Değerlendirme: Tekstil tasarımı açısından dört figürden üst sol ve alt solda bulunan minyatürler değerlendirilecektir.

Figürün başlığı tipik Safevi başlığı özellikleri göstermektedir. Beyaz kumaş, siyah cop, püskül ve tüy ile süslenmiştir. Kısa kollu, önden düğmeli, etek uçları belindeki beyaz kemere tutturulmuştur. İç astarı yeşil renklidir. Uzun kollu, turuncu renkli, iç kaftanı diz altındadır. Beyaz çizme ve eldiven uyumludur.

Figürün başlığı tipik Safevi özellikleri göstermektedir. Beyaz kumaşı, kırmızı copu, tüy ve püskülü ile saraya mensup bir profil çizmektedir. Kaftan renklerinde beyaz çok sık karşılaşılan renklerden değildir. Kısa kollu, önden düğmeli ve beyelidir.

Kaftanın üstünde varak 85a da gördüğümüz kuğu figürü vardır. Kol ve etek kenarlarındaki şeritte geometrik alan bitkisel formda süslenmiştir. İç kaftan uzun kollu ve turuncudur. Yeşil çorap ve siyah ayakkabı ile figür tamamlanmıştır.

Fotoğraf 143: TSMK H.2154

Varak Numarası : 140b

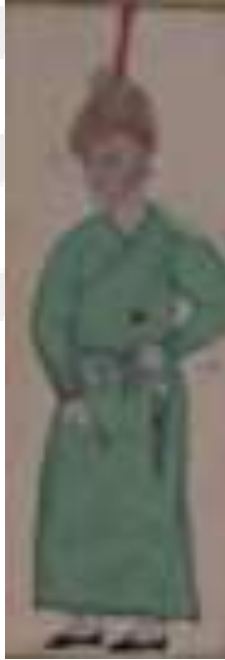
Genel Özellik : Sayfa çevresinde kahverengi bölüm zerefşanlıdır. İncelediğimiz murakka albümünün genel özeliği olarak sayfa, birden fazla minyatürün bir araya

gelmesinden oluşsa da kompozisyon birliğinden bu varakta söz edemeyiz. Fakat bu sayfanın diğer sayfalarından ayrılan en büyük özelliği, farklı figür tipolojileridir. Sol alttaki figür dışında diğer figürler aşına olmadığımız görünümündedir. Albüm içerisinde ilk defa ten rengi koyu bir figürle karşılaşmaktayız. Aynı zamanda ip eğiren bir figür en önemli tekstil unsurunda tek deve resminin üstündeki örtüdür.

Motif : Bitki öbekleri, geometrik şekiller, Rûmi, bitkisel motifler.

Renk : Turuncu, yeşil, kahverengi, mavi, lacivert, kırmızı, beyaz, siyah

Değerlendirme : tekstil tasarımı açısından zengin minyatürlere sahip bir sayfayı inceleyeceğiz. Değerlendirmemize soldan sağa doğru başlayacağız. İlk figürümüz;

İlk figürümüzün başlığı, kahverengi kumaş ve kırmızı cop ile oluşturulmuştur. Kruvaze yakalı, uzun kollu, yeşil kaftan çok sadedir. Belindeki kuşakta iki mendil ve bir kalem sarmaktadır. Siyah ayakkabı ile resmedilmiştir.

Mavi zemin üzerinde ip eğiren bir erkek figürü ve albümdeki tek deve figürünün üstündeki kumaş önemlidir. Saray mensupları, şehzadeler ve avcı figürlerinin dışında zanaatkar tiplmesi ile karşılaşmaktayız. Kahverengi kumaşı ve kırmızı cop ile tipik Safevi başlığıdır. Mürdüm rengi gömlek, sarı şalvar, siyah çorap ve kahverengi ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. Devenin üstündeki örtü, bordürleri lacivert zeminde rûmilerle süslenmiştir. Ana zemin turuncu renkli üzeri siyah ve sarı çiçeklerle süslenmiştir. Örtü kemeri sarı renkli ve geometrik şekillerle bezenmiştir.

Sol tarafta gördüğümüz figür koyu renkli tasvir edilmiştir. Her iki figürün başlıkları aynıdır. Safevi şehzadesinin başlığında çiçek vardır. Her iki figüründe dış kaftanları kısa kollu, önden açık, beyeli ve uzundur. İç kaftanları işlemsiz ve tek renktir. Kıyafetlerdeki farklı tek aksesuar kuşak ve kemer farkıdır. Şehzadenin ayakkabıları canlı bir turuncu ile tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 144: TSMK H.2154

Varak Numarası : 142a

Genel Özellik : Sayfa tasarımına kahverengi ve krem rengi zerefşanlı alan ile başlanmıştır. Tek figür olarak gördüğümüz tasarımda zeminde mavi renk ve bitki öbeklerini görmekteyiz.

Motif : Bitki öbekleri.

Renk : Kahverengi, krem rengi, lacivert, turuncu, beyaz, kırmızı, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından Safevi dönemi hakkında en belirgin veriyi elde ettiğimiz başlık, dönemin tipolojisine uygun formda tasvir edilmiştir. Beyaz kumaş, kırmızı cop ve süsleme unsurları ile tipik bir tacı haydaridir. Varak 87b- 128b- 138b sayfalarında gördüğümüz kol yapısına sahip dış kaftan, mavi renkli ve önden

açık şekilde resmedilmiştir. Turuncu iç kaftan uzun kolludur. Belinde mavi kemer ve siyah ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır.

Fotoğraf 145: TSMK H.2154

Varak Numarası : 144b

Genel Özellik : Dört tabloyu birleştiren sayfada sağ alt köşede Firdevsi Şahnâmesinden bir sahne görülmektedir³⁷⁶. Sayfa tasarımı açısından çok zengin bir

³⁷⁶ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.265.

örnektir. Dış çerçevede zereşan kullanılmıştır. İç ve dış mekan tasarımı açısından albüm dahilinde rastlamadığımız bir örnektir. Yirmi sekiz figür, duvar süslemeleri, hayvan ve bitki tasvirleri ile dikkat çeken bir minyatürdür. Safevi dönemi toplumsal yapıyı ve mekânsal tasarımı anlamamız açısından kıymetlidir.

Motif : Rûmi, hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvan figürleri, bulut, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, krem rengi, lacivert, turuncu, yeşil, sarı, kırmızı, beyaz, siyah, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından albüm içindeki en zengin minyatürlere biridir. Tekstil açısından; başlık, kaftan, halı, perde, yorgan gibi birden çok örnek vardır. Figürlerin çok kullanılması nedeniyle tablo halinde değerlendirmemizi ifade etmeye gayret edeceğiz. Başlıklardan değerlendirmeye başlayacak olursak;

Başlık Detay

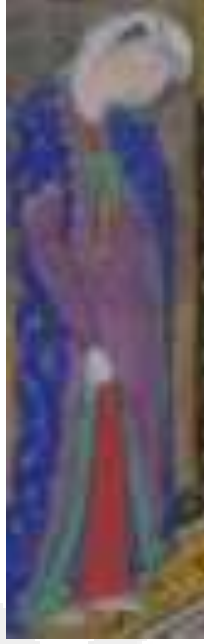
Başlıkların özelliklerinden kişilerin uyrukları, statüleri hatta meslek gruplarını birbirinden ayırmamız mümkündür. Minyatür içindeki on altı minyatürün başlığı ilk sütunda gördüğümüz tipik Safevi başlık özellikleri göstermektedir. İkinci sütunda ve minyatürlü alanın merkezinde bulunan figür, uyruğunu ve lider pozisyonu temsil etmektedir. Önden dilimli ve değerli işlemeleri, mavi kalensöven ile resmetmektedir. Üçüncü sütunda gördüğümüz gibi uyruk ve toplumsal sınıf vurgusu başlık ile yapılmıştır. Kahverengi dilimli ön çeperi geometrik işlemelidir. Kalensöven mavi renktedir. Bir saray ortamında Sultana maruzatını anlatanları, üst kat formu verilmiş alanda pencereden bakan gencin tasvir edildiği dördüncü figürün önden dilimli ve

değerli işlemleri, kırmızı kalensöveni ile resmedilmiştir. Varak 128b de gördüğümüz kadın figür başlığına benzer kadın başlıklarını incelediğimiz sayfada görmekteyiz. Toplam dört kadın figürünün birbirine yakın başlıklar taktığını, albüm geneline nazaran daha sade bir formda resmedildiklerini ve tekstil çeşitliliğine bakarak hizmetkar kadınlar olduklarını belirtebiliriz. Sayfa genelinde yirmi bir kaftan vardır. Bu kaftanları genel bir ifade ile anlatmamız gerekirse;

Kaftan Detay

Albüm genelinde olduğu gibi canlı renkler yoğun kullanılmıştır. Genellikle dış kaftan kısa kollu, önden açık ve biyelerle süslenmiştir. Bitkisel formda küçük çiçekler, yapraklarla tanzim edilmiştir. Yoğun olarak sarı, mavi ve turuncu kullanılmıştır. Safevi kaftanlarında gördüğümüz genel özelliklerden biri olarak, kaftan eteği ucundan kıvrılarak bellerindeki kemerlere tutturulmuştur. Bu yolla da iç etek ve astarlar net olarak görülmektedir. Figürlerin aksesuarlar ve bellerindeki kemerler de sınıfsal farkları gözler önüne sermektedir. Toplumsal farklar ve mesleki durumların ifade aracı olarak kemer veya kuşak kullanımını görmekteyiz. Kadın figürlerin giyim kuşamlarında bu farkı net görmekteyiz.

Sol tarafta gördüğümüz figür süsleme özellikleri ile diğer figürden ayrılmaktadır. İşlemeli dış kaftan ve iç eteklerinin görülmesi için ucundan tutulmuş iç kaftanın renk geçişleri dikkat çekmektedir. Sağ taraftaki figürüm giysilerindeki süslemesiz sade yapı hizmetkar olduğuna işaret etmektedir. Çalışmamız kapsamında önemli tekstil unsurlarından halı, bu minyatürlü sayfada iki yerde resmedilmiştir.

Halı Detay

Halı Detay

Sayfanın üstünde, Sultanın tahtının altına serilen halı, kahverengi bordüründe hatâyî ve Rûmi motifinin kullanıldığını, ana zeminde ise mavi renk üstünde Rûmi motifinin olduğunu görüyoruz. Altta bulunan minyatürlü alanda ise, bordürsün ve madalyonsuz düz bir yaygı görmekteyiz. Krem rengi zeminde siyah, bordo ve mavi Rûmi, hatâyî ve bulut motifleri görmekteyiz. Tekstil açısından kıymetli ve albüm genelinde görmediğimiz iki unsur ile karşılaşyoruz. perde ve yorgan örneklerini incelememiz gerekirse;

Perde Detay

Yorgan Detay

Solda gördüğümüz perde, lacivert renklidir ve üzerinde varak 85a da gördüğümüz gibi kuğu figürü bulunmaktadır. Yorgan albüm içerisinde karşılaştığımız tek örnektir. Tekstillerde çok yoğun karşılaştığımız lacivert renk tercih edilmiştir. Üzerinde hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

Fotoğraf 146: TSMK H.2154

Varak Numarası : 145a

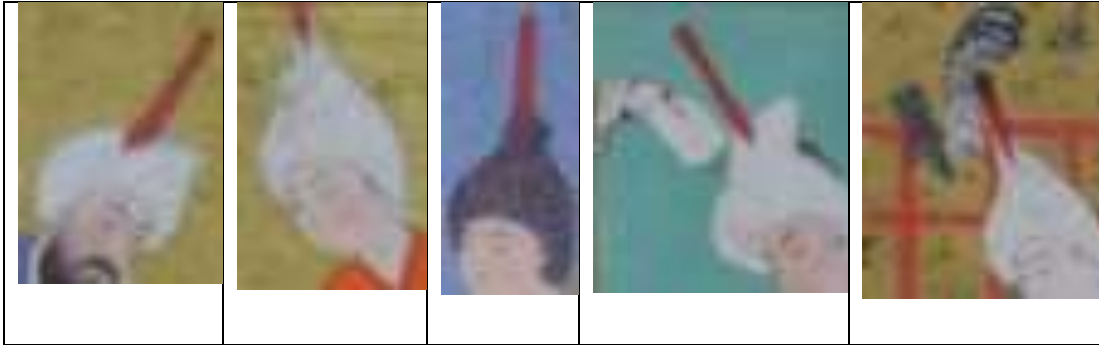
Genel Özellik : Sayfa tasarımı, albüm genelinde gördüğümüz zerefşanlı alanla sayfa çevresi süslenmiştir. Sayfada yedi farklı minyatür bir araya getirilmiştir. Kompozisyon açısından formların dışına çok çıkmamıştır. Doğada tasvir edilen üç minyatür, dış mekâna açılan bir perspektif ve üç farklı eğitim ortamı sayfa tasarımında yer almıştır.

Sayfanın üstünde iki minyatürün arasında bir kare içerisi çiçekler ve hatâyî grubu çiçeklerle tezyin edilmiştir. Bu tarz bir sayfa albüm içerisinde tektir. Sayfanın soldan sağa değerlendirmesi yapılacak olursa, tek kuşun tasvir edildiği minik bir parçanın sola yapıştırıldığını görüyoruz. Ayrıca Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde bir boyama şekli olan doğa tasvirlerinde sıklıkla gördüğümüz hareli geçişler bu alanda ve av betimlemesi yapılan üçüncü minyatürde kullanılmıştır. İkinci ve beşinci minyatürlerin değerlendirmesi sayfa tasarımı açısından yapıp, tekstil açısından yapılmayacaktır. Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinin bir diğer özelliği olan doğa tasvirleri bu sayfada fazlası ile resmedilmiştir. Üç, dört, beş ve altıncı minyatürlerde, bahar dalları, bitki öbekleri, renkli hareli geçişleri olan taşlara örnek teşkil edecek bir çalışma görmekteyiz.

Motif : Geometrik şekiller, ağaçlar, çeşitli bitki öbekler, bulut.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, bordo, lacivert, mor, kırmızı, beyaz.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye başlık, kaftan ve bir adet yaygı değerlendirilecektir. Katalog içerisinde tüm sayfalarda olduğu gibi soldan sağa doğru değerlendirme yapılacaktır. Minyatür içerisinde figürlerin çok olmasından dolayı başlık ve kaftanlarda şematik bir değerlendirme yapılacaktır.

Başlık Detay

Sayfa içerisinde yirmi altı adet figürün başlıklarından beş adet örnek üzerinden değerlendirme yapacağız; şemamızdan ve sayfa geneline baktığımızda başlıkların tipik Safevi tacı olduğunu, kumaşın bağlanma şeklinden ve coplardan anlıyoruz. Tabloda birinci başlık bir alimi, ikinci bir öğrenciyi, üçüncü bir yaveri, dördüncü ve

beşinci ise Safevi şehzadesidir. Şemadan da gördüğümüz gibi sınıfsal farklar, başlık ile belirgin olarak gözler önüne serilmektedir.

Kaftan Detay

Altı farklı kaftan tipi görmekteyiz. Bunlardan dördü şemada gördüğümüz gibi tipik Safevi kaftanlarındaki özelliklere sahiptir. İkinci ve dördüncü görseller sık rastladığımız, kruvaze yakalı uzun kollu iç kaftan, renkli kısa kollu dış kaftanlardır. Birinci kaftan ve üçüncü kaftanlarda genellikle alim vasfı ile çizilen minyatürlerde görüldüğü gibi, eller kolun içinde resmedilmiştir. Üçüncü ve dördüncü minyatürde gördüğümüz gibi Safevi kaftanlarında sık karşılaştığımız, uzun kollu kaftanın kısa kol bölümünden çıkarak uzun bölüm sarkıtılmıştır. Sayfa genelinde tekstil tasarım açısından farklı olan iki kaftan şunlardır;

Kaftan Detay

Solda gördüğümüz Safevi şehzadesinin dış alanda, av esnasında giydiği özel kaftanın süslemeleri, hatâyî ve rûmilerle tezyin edilmiştir. Mavi renkli, kısa kollu önden açık formda resmedilmiştir. İç kaftan krem rengi, uzun kollu ve kol uçları ile etek uçlarından sarı renkli iç elbisesi görülmektedir. Varak 85a ve 142a örneklerinde gördüğümüz gibi siyah zeminde işlemelidir. Sağ tarafta gördüğümüz minyatürün tekstil parçaları albüm genelinde çok sık rastlamadığımız bir formdadır. Turuncu kısa kollu, diz boyu ve etek uçlarından belindeki kemere tutturulmuş olduğunu görmekteyiz. İç ve dış kaftan benzer küçük çiçeklerle bezenmiştir. Yeşil, uzun kollu, diz boyu iç kaftanın etek uçları volanlıdır. Uzun sarı renkli çorap dizlerinden iplerle tutturulmuştur. Sade siyah ayakkabı ile tasarım tamamlanmıştır. Tekstil tasarım açısından kıymetli olan dokuma yaygısının detayında gördüğümüz üzere;

Halı Detay

Kenar bordürü bordo renkli işlemezdir. Beyaz zencerekli ince bordürün ardından, mavi geniş bir bordür takip etmektedir. Hatâyî grubu çiçekli bezemeler bordo ve beyaz renklidir. Halının madalyonlu alana geçişini tekrar beyaz renkli zencerekli bordür sağlamaktadır.

Fotoğraf 147: TSMK H.2154

Varak Numarası : 146b

Genel Özellik : Sayfa çerçevesi zerefşanlı alan ile süslenmiştir. Tek figür kullanılan sayfanın sağ üst tarafında tezhipli ve yazılı alanı görüyoruz. Oturur şekilde tasvir edilen Safevi şehzadesinin bulunduğu zemin krem rengidir.

Motif : Hatâyî, kuş figürü.

Renk : Kahverengi, krem rengi, mavi, lacivert, turuncu, beyaz, siyah, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendireceğimiz figürün albüm içerisinde ve incelediğimiz Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde sıklıkla rastladığımız formdadır. Figürün başlığı tipik Safevi tacıdır. Başlık beyaz kumaş üzerine, sarı tonlarında minik çiçeklerle bezenmiş, saray mensuplarına özgü aksesuar ve süsleme malzemeleri kullanılmıştır. Kaftan albüm genelindeki kaftanlarda sık kullanılan turuncu ve lacivert renklerinde betimlenmiştir. Dış kaftan kısa kollu, önden

biyelerle süslenmiştir. Uzun kollu, kruvaze yakalı tasvir edilen iç kaftan ve dış kaftanda kullanılan motifler,

Motif Detay

Hatâyî ve varak 85a-139a da gördüğümüz kuğu motifi kullanılmıştır. Belinde siyah kemer ve gösterişli tokasını görmekteyiz. Yeşil çizmeler ile tasarım tamamlanmıştır.

Fotoğraf 148: TSMK H.2154

Varak Numarası : 147a

Genel Özellik : Sayfa tasarımına zereşanlı kenar süslemeleri ile başlanmıştır. Tek figürün resmedildiği sayfada tipik bir Safevi şehzadesini görmekteyiz.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, kuş figürü.

Renk : Kahverengi, krem rengi, yeşil, beyaz, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmesine, başlıktan başlamak gerekirse; tipik Safevi tacını görmekteyiz. Başlık beyaz renkli, minik rûmi ve hatâyî bezemelerle süslenmiş, kırmızı cop ve beyaz tüy kullanılmıştır. Yeşil, uzun kollu sade görüldüğü kadar özel işlemleri ile kıymetli bir kaftandır. Hatâyî ve yakasındaki kuş figürü ile özel süslemeler dikkat çekicidir. Belinde mavi bir kuşak bulunmaktadır.

Fotoğraf 149: TSMK H.2154

Varak Numarası : 114b

Genel Özellik : Sayfa tasarımına zereşanlı kenar süslemeleri ile başlanmıştır. Dört farklı minyatürün birleştirilmesi ile oluşan sayfa sol üstte oturur şekilde tasvir edilen figür dışında kompozisyon birliği içindedir. Doğada tasvir edilen minyatürlerden tekstil tasarım açısından değerlendireceğimiz parçası üst sağda bulunan minyatürdür.

Motif : Bulut, geometrik şekiller, bitki öbekleri.

Renk : Lacivert, kahverengi, krem rengi, yeşil, mavi, bordo, turuncu.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından sayfanın sol üst köşesindeki bulunan minyatürlü alanı değerlendireceğiz.

Eyer Detay

Doğada atın üstünde avlanan bir figürün tasvir edildiği minyatürlü sayfada tekstil açısından önemli unsur atın eyer örtüsü olarak kullanılan kilimdir. Dokumanın kilim olarak adlandırmamızın nedeni “çubuklu kilim” özelliklerine sahip olmasıdır. Su yeşil, mavi, lacivert renklerde dokunan kilim albüm genelindeki tek örnektir.

Fotoğraf 150: TSMK H.2154

Varak Numarası : 129a

Genel Özellik : Sayfa tasarımına zerefşanlı kenar süslemeler ile başlanmıştır. Üç farklı minyatürün birleşmesi ile oluşan sayfa tasarımında genel kompozisyon mücadele sahneleridir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, Rûmi, bulut.

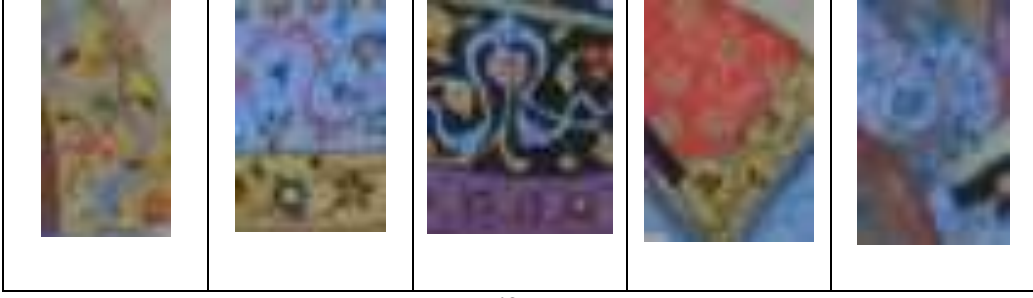
Renk : Kahverengi, krem rengi, mavi, yeşil, lacivert, sarı, turuncu, siyah, mor, beyaz, kırmızı.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından çok kıymetli bir sayfadır. Soldan sağa doğru değerlendirme yapacak olursak ilk minyatür; bayrak, eyer örtüsü çaprak, kaftan ve başlıklar değerlendirilecektir.

Eyer Örtüsü Detay

Çaprak olarak adlandırılan eyer örtüsü ile ilgili örnekler sayesinde bilgi sahibi olacağımız minyatürde toplam altı örnek görmekteyiz. Mavi, siyah, sarı, mor, turuncu, kahverengi ve bordo kullanılan renklerdir. Sık kullanılan motifler ise;

Motif Detay

Rûmi motifinin ağırlıklı kullanıldığını görüyoruz. Hatâyî, hatâyî grubu bitkisel bezemeler ve bulut motifleri ile tezyinat yapılmıştır. Ok kılıfları sadaklar da çapraklar kadar itinalı tasvir edilmiştir. On bir adet figürün kaftanları birbiri ile benzerdir. Dış kaftanlar kısa kollu ve uzundur. Turuncu, mavi, siyah, mavi kullanılan renklerdir. Altı adet bayrak kullanılmış sadece bir tanesinin işlemeli olduğu görülmüştür. Sayfada sağda yer alan üstünde yazan yazıdan Hafıza atıfta bulunulduğunu gördüğümüz figürün tekstil parçaları; başlığın bağlanma şekli ile diğer başlıklardan ayrıldığını görüyoruz. Başlığın üst tarafında kumaşlardan volanlı bir şekil oluşturulmuştur. Başlıktaki cop, dış kaftanın, iç kaftan ve çoraplarının mavi olduğunu ve bu özelliği ile albüm içindeki tek örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Mor bir zemin üzerinde tasvir edilen savaş alanı, asker kıyafetleri, sancaklar, at örtüleri çaprakların tasvirlerinden Safevi dönemi tekstilleri hakkında bilgi edinebildiğimiz için önemlidir.

Varak 145a da gördüğümüz figürün kıyafetler ile benzer bir formda fakat üstünde zırh bulunmasından dolayı tek örnektir. Geleneksel Safevi başlığı, turuncu etek boyunda kaftan, gri renkli zırh, yeşil çoraplar ve dizde ipler ile dikkat çeken bir figürdür. Eyer örtüsünde kullanılan motifler çalışmamız içinde farklı bir yere sahiptir. Bitkisel bezemeler dışında geometrik bir formda uygulanmışlardır.

Eyer Örtüsü Detay

Örneklere gördüğümüz üzere lacivert, mavi, yeşil, kahverengi ağırlıklı tercih edilen renklerdir. Minyatürde dört adet sancak bulunmaktadır.

Bayrak Detay

Bordo, yeşil ve turuncunun kullanıldığı sancaklarda, rûmi ve bulut motifleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 151: TSMK H.2154

Varak Numarası : 116a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı albüm genelinde olduğu gibi zereşanlı alanla çevrelenmiştir. Toplam altı figürden oluşan minyatürlü alan kıyafetname özelliği açısından kıymetlidir.

Motif : -

Renk : Mavi, kırmızı, gri, beyaz, turuncu, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarımı açısından her ne kadar sade bir tasarım yapılmış olsa da, kıyafetname prensibinde hazırlanması açısından kıymetlidir. Başlıklar prensip olarak aynı form açısından ufak tefek farklar göstermektedir. Örneğin, sağ üstte yer alan figürün başlığı tipik Safevi formundadır, sol alttaki ise prensipte Safevi özelliklerinde, form olarak yukarı doğru sivrilmesinden dolayı farklıdır. Tüm

başlıklar, beyaz kumaş ve kırmızı coptan oluşmuştur. Sol üstte yer alan figür mavi uzun kollu, kaftan eteği belindeki kuşağa takılı halde tasvir edilmiştir. Sol ikinci figür, kırmızı uzun kollu kaftanın kısa kol bölümünden sarkıtıldığı, siyah iç kaftanın uzun kolu kruvaze yakalı olduğunu görmekteyiz. Sol altta oturur şekilde betimlenen figürün, kırmızı uzun kollu dış kaftan, mavi kruvaze yakalı iç kaftanla tasvir edilmiştir. Sağ alttaki figürün, sade kruvaze yakalı turuncu kaftanı kuşak ile betimlenmiştir. Altta ortada küçük formlarda çizilen figürler tanımladığımız kaftanların tekrarıdır.

KATALOG 3

Envanter Numarası: TSMK.H.673³⁷⁷

Fotoğraf Numarası: 152-158

Eser Adı: Sadi Şirazi Gülistan

İstinsah Tarihi: 961 (1554)

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 308

Müellifi: -

Hattatı: Abdulvahhab al-Husanynî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : -

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer/ Mahfe Örtüsü

³⁷⁷ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğus.191*; Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları.s.68.*

Fotoğraf 152: TSMK H.673

Varak Numarası: 21b

Genel Özellik: Zerefşanlı kahverengi kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, şemse, Rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, pembe, gri.

Değerlendirme : Tekstil açısından değerlendirme çetr ve eyer unsurları üzerinden yapılacaktır. Çetr, mavi renkli, Rûmi motifi ile madalyon şeması kullanılar tezyin edilmiştir. Etek uçları çizgili kumaş ile tasarlanmıştır.

Çetr Detay

Eyer Detay

Eyer örtüsü mavi zemin üzerine kahverengi madalyon şeması kullanılmıştır. Bordür kahverengi zencerek motifi kullanılmıştır. Değerli taşlarla süslü eyer ve at aksesuarları dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 153: TSMK H.673

Varak Numarası: 11b

Genel Özellik: Zerefşanlı kahverengi kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir. Küçük bir su kanalı, kap kacak çizimleri, ve ağaçlar kompozisyonda dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, Rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, gri.

Değerlendirme : Tekstil açısından değerlendirme çadır ve halı üzerinden yapılacaktır.

Çadır Detay Halı Detay

Çadır beyaz renkli kumaş üzerine madalyon şeması ile tasarlanmıştır. Çadır etekleri mavi beyaz çizgili, çadır iç kumaşı geometrik şekiller ile tezyin edilmiştir. Halı, küçük boyutlarda, ana zemin koyu renkli madalyon şeması içinde ve rûmi motifi ile bezenmiştir. Halı bordürü düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu ile tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 154: TSMK H.673

Varak Numarası: 32a

Genel Özellik: Zereşanlı kahverengi kağıt üstüne tasvir doğada yapılmıştır. Bitki öbekleri ve Deve dikkat çekmektedir.

Motif : Geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme mahfe örtüsü ve başlıklar üzerinden yapılacaktır. Mahfe örtüsü sade turuncu kumaştan yapılmıştır ancak kolon dokuması renkli ve geometrik şekillerden oluşmuştur.

Mahfe Örtüsü

Başlık Detay

Başlıklar kalensüenin etrafına kumaş sarılması ve takke tarzı siperlikli tipte tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 155: TSMK H.673

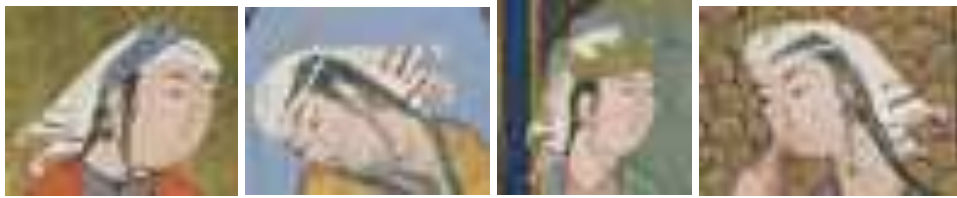
Varak Numarası: 91a

Genel Özellik: Zerefşanlı kahverengi kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir. Minyatürün sol köşesinde mimarın kapı elamanı dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, geometrik şekiller, kuğu figürü.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, sarı, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme halı ve kadın başlıkları üzerinden yapılacaktır. Halı küçük boyutlarda, ana zemini mavi renk üzerine kuğu motifi, bordürü ise düğümlerden oluşan kompozisyon ile tanzim edilmiştir.

Başlık Detay

Başlıklar küçük beyaz kumaştan oluşmuştur. Kumaşın kenarları renkli ve işlemelidir. Alından kumaş ile bağlanarak tuturulmuştur. Soldan üçüncü başlıkta alında taç ile süsleme tamamlanmıştır.

Fotoğraf 156: TSMK H.673

Varak Numarası: 155a

Genel Özellik: Zerefşanlı yeşil kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir. Dere ve hayvan figürleri dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, gri.

Değerlendirme : Tekstil açısından değerlendirme, eyer ve çetr unsurları üzerinden yapılacaktır. Eyer örtüsü lacivert ana zemin ile altın sarısı bordürden oluşmuştur. Örtüde madalyon şeması uygulanmıştır. Eyer örtüsü ve sadak birbiri ile uyum içindedir. Çetr unsuru beyaz kumaş üzerine mavi renkli madalyon şeması uygulanmıştır. Çetr etek ucu mavi beyaz çizgili kumaş ile tamamlanmıştır.

Fotoğraf 157: TSMK H.673

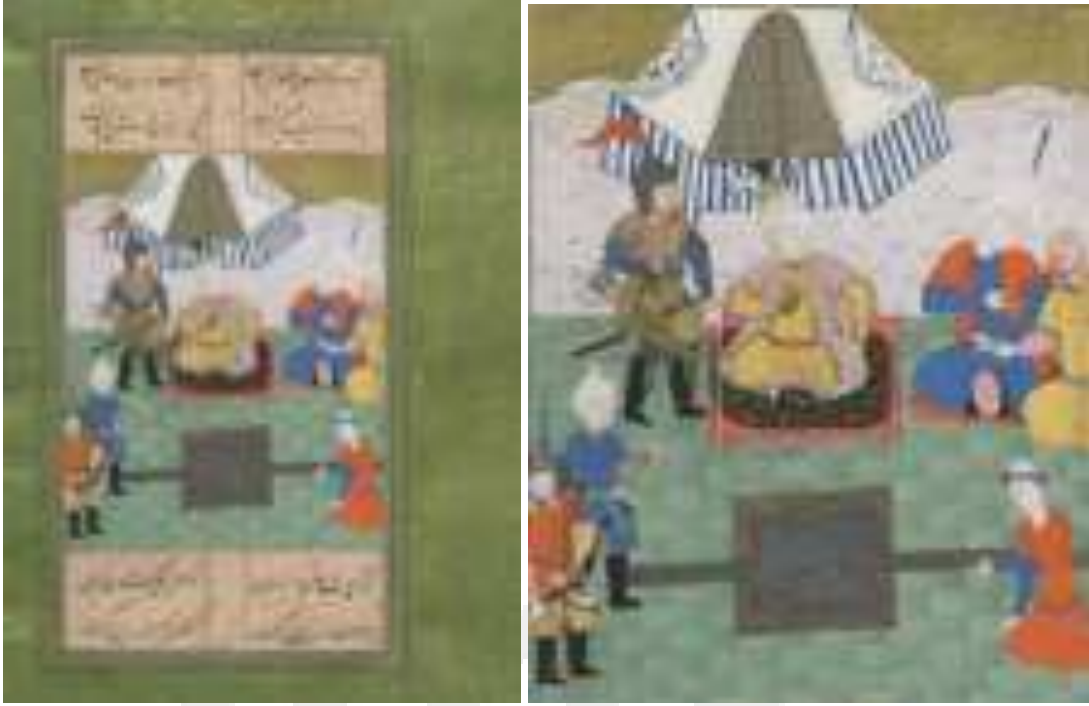
Varak Numarası: 172a

Genel Özellik: Zerefşanlı yeşil kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, pembe, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, eyer örtüsü ve çetr unsuru üzerinden yapılacaktır. Eyer örtüsü lacivert ana zemin ile altın sarısı bordürden oluşmuştur. Örtünün uçları püsküller ile süslenmiştir. Örtüde madalyon şeması uygulanmıştır. İki eyer örtüsü birbiri ile uyumludur. Çetr unsuru beyaz kumaş üzerine mavi renkli madalyon şeması uygulanmıştır. Çetr etek ucu mavi beyaz çizgili kumaş ile tamamlanmıştır.

Fotoğraf 158: TSMK H.673

Varak Numarası:197b

Genel Özellik: Zerefşanlı kahverengi kağıt üzerine minyatür doğada resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, altın sarısı, beyaz, siyah, lacivert, su yeşili, pembe, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, çadır ve halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Çadır, yazma içerisinde karşılaştığımız çetr unsurları ile benzerlik içindedir. Çadır beyaz renk kumaş üzerine madalyon şeması uygulanarak tasvir edilmiştir. Çadır etekleri mavi beyaz çizgili kumaş ile tanzim edilmiştir. Halı küçük boyutlarda, koyu renkli ana zemin kuğu figürü ile, bordür ise düğümlerden oluşan bir kompozisyon ile resmedilmiştir.

KATALOG 4

Envanter Numarası: TSMK. H.762³⁷⁸

Fotoğraf Numarası: 159-164

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 886/1481

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 317

Müellifi: Sultan Halil-Sultan Yakub- Şah İsmail I³⁷⁹

Hattatı: Abdurrahim el Yakubî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaş: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁷⁸ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.151; Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safevid Manuscripts of the Sixteenth Century*33-34; Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.58; İnal, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri".s.132.

³⁷⁹ Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*.s.28.

Fotoğraf 159: TSMK H.762

Varak Numarası: 12a

Genel Özellik : Sultan Sencer'in yaşlı kadın ile karşılaşmasının konu edinildiği minyatür, mimari öğelerin ve doğa unsurlarının ortaya konduğu bir minyatürdür.

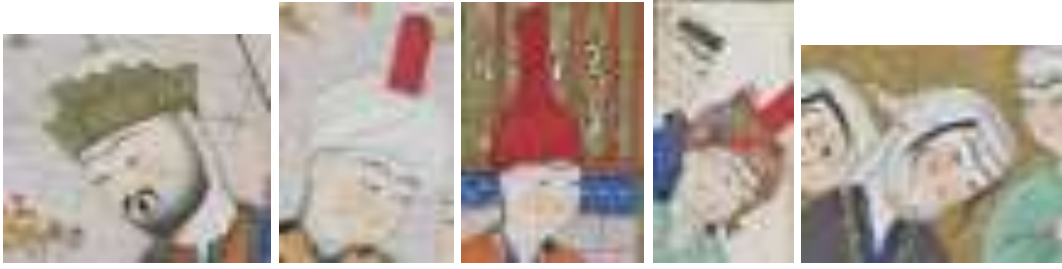

Hatâyî motifi minyatürde öne çıkan desendir.

Motif : Zümrüdüanka, Hatayî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, rûmi.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, çetir, başlık, kaftan ve eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır.

Başlık Detay

Sultan Sencer'in başlığı beyaz kalensüvenin önünde altın sarısı dilimli siperlik tasarımı ile Sultani özellikler göstermektedir. Soldan ikinci ve dördüncü başlık tipik Safevi Tac-1 Haydari başlığıdır ancak kırmızı cop biraz kalındır. Üçüncü başlık ve kadın başlık tipi Türkmen minyatürlerinde karşılaşılan tipe daha yakındır.

Çetr Detay

Eyer Detay

Çetr unsuru iki renkte tasarlanmış ve üstündeki zümrüdüanka motifi ile gösterişli bir forma ulaşmıştır. Eyer örtüleri sade, çubuklu kilim formunda tezyin edilmiştir. Kaftanklar Sultan Sencer'in katanı dışında sade ve kuşakları ön plana çıkacak şekilde tasvir edilmiştir. Sultan'ın kaftanı yaka işlemleri ve renkleri ile dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 160: TSMK H.762

Varak Numarası: 32a

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, açık havada yapılan tasvirde günlük yaşam ve yırtıcı hayvanla olan mücadele tasvir edilmiştir. Tasvirde ironik anlatım hayvanlar üzerinden yapılmıştır.

Motif : Salbek, bitkisel motifler.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert, turkuaz, su yeşili.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme başlıklar ve çadır unsuru üzerinden yapılacaktır.

Başlık Detay

Başlıklar detay resimlerinde görüldüğü üzere Safevi taçları ve tipik kadın başlıklarından oluşmuştur. Sol baştan üçüncü kadın başlığı sık karşılaşılan bir örnek değildir. Kaftanlar sade ve gösterişten uzak resmedilmiştir.

Çadır Detay

Çadır unsuru, incelemeye aldığımız örneklerin içinde farklı bir yapıdadır. Sayeban çadırın üstüne ekstra genişletilmiştir. Çadır ve sayeban salbekler ve bitkisel sarmal dallardan oluşmuştur.

Fotoğraf 161: TSMK H.762

Varak Numarası: 89b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, açık havada bir tiyatro sahnesi havasında resmedilen minyatürde iç mimari ve çadır yerleşkelerinin olduğu zengin bir tasvirdir.

Motif : Rûmi, bulut, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, bahar dalları, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert, turkuaz, su yeşili.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından çok zengin bir minyatürdür. Dokuz çadır, dört sayeban incelemeye alınacaktır.

Çadır-Sayeban Detay

Çadırlarda salbekli ve madalyon şeması kullanılan bir kompozisyon, salbekler'de ise, madalyon şeması ve rûmi motifi yoğun kullanılmıştır. Çadırlar genellikle çatma çadır tipinde resmedilmiştir. Çadırların tepelerinde bulunan aydınlatma alanı diğer incelenen minyatürlerde karşılaştığımız ek kumaş parçası ile değil aksesuarlar ile tamamlanmıştır.

Fotoğraf 162: TSMK H.762

Varak Numarası: 233b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine açık alanda ancak gösterişli çadır ve halı ile kaplı minyatür çalışması dönemin özel unsurları ile oluşturulmuştur.

Kaya resimleri dikkat çekmektedir.

Motif : Rûmi, bulut, Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, bahar dalları, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert, turkuaz, su yeşili.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından çadır, sayeban ve halı unsuru incelenecektir.

Çadır-Sayeban Detay

Sayebanda madalyon içi bulut motifi ile, zemin bulut motifi ile kenar etekleri ise mavi çizgili kumaş ile oluşturulmuştur.

Halı Detay

Halı büyük formda, dört sütun ve iki farklı motif zemini ile oluşturulmuştur. Bordürlerde rûmi ve düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu zemin ise hatâyî grubu bitkisel motifler ile oluşturulmuştur.

Fotoğraf 163: TSMK H.762

Varak Numarası: 285b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, iç ve dış mimari öğeleri ile doğa unsurları sunulmuştur.

Motif : Rûmi, bulut, Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert, turkuaz, su yeşili.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından kaftan ve halı incelemeye alınacaktır.

Kaftanın kol, yaka ve kenar suyunun işlemleri açısından farklı bir kaftandır. Rûmi ve sarmal dalar ile tezyin edilen kaftanda ana renk kırmızıdır. Görsel detayda ikinci detay üst giysi çizgili formu ve renkleri ile farklı bir üst giysisidir.

Kaftan Detay

Giysi Detay

Halı Detay

Halı detayı ve üst üste koyulan yer örtüleri bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir.

KATALOG 5

Envanter Numarası: TSMK. H.766³⁸⁰

Fotoğraf Numarası: 164-168

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 922/1516

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 337

Müellifi:-

Hattatı: Hicri Ali Katib

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁸⁰ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.159.

Fotoğraf 164: TSMK H.766

Varak Numarası: 15b

Genel Özellik : Sultan Sencer ve yaşlı kadının karşılaşmasının tasvir edildiği minyatür, krem rengi kağıt üzerine doğada resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, kahverengi, yeşil, turuncu, sarı, kırmızı, lacivert, mavi.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirme çetir ve eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır. Lacivert ve turuncu renklerden oluşan ve Rûmi motifi ile oluşturulan çetirin etek uçlarında küçük çiçeklerle oluşturulmuştur. Eyer örtüsü çubuklu, renkli ve kilim formunda resmedilmiştir.

Fotoğraf 165: TSMK H.766

Varak Numarası: 23b

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine doğada resmedilen minyatür, canlı renkleri ile dikkat çekmektedir.

Motif : Bulut, rûmi, hatâyî, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, turuncu, sarı, yeşil, mavi, gri, siyah, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, çadır, sayeban, halı ve başlıklar üzerinden yapılacaktır.

Başlık Detay

Sol başta detayı görülen Safevi başlığının renkli cop alanı, incelenen minyatürler açısından farklı bir örnektir.

Çadır- Sayeban Detay

Çadır Detay

İki farklı tipte karşılaştığımız çadırlar, çatma çadır ve Hükümdar çadırı formunda, rûmi motifinin yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir. Sayebanın ana zemini bulut motifi, kenarları ise çizgili kumaş ile tezyin edilmiştir. Halının ana zemininde bitkisel motifler kenar bordüründe ise düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu hakimdir.

Fotoğraf 166: TSMK H.766

Varak Numarası: 27a

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine doğada resmedilen minyatür, canlı renkleri

ve Çadır direğindeki yazı dikkat çekmektedir.

Motif : Bulut, Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler.

Renk : Krem rengi, kahverengi, turuncu, sarı, yeşil, mavi, gri, siyah, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme , çadır, sayeban ve halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Sayeban, ana zemin turuncu renkte ve bulut motifi ile bezenmiş kenarlar eteklerinde çizgili kumaş kullanılmıştır. Çadır, çatma çadır formunda, ana rengi lacivert kenar etekleri ise kırmızı beyaz çizgili formda tezyin edilmiştir. Çadırda hakim motif, buluttur.

Sayeban- Çadır Detay

Halı büyük formlarda, zeminde ve bordüründe bulut motifinden oluşmuştur.

Fotoğraf 167: TSMK H.766

Varak Numarası: 89a

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine doğada resmedilen minyatür, bahar dalları, bitki öbekleri ile süslenmiştir.

Motif : Bulut, rûmi, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, turuncu, sarı, yeşil, mavi, gri, siyah, beyaz, lacivert.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme halı ve çadır unsuru üzerinden yapılacaktır. Halı ana zeminde açık renkli ve bulut motifinden, bordür ise düğümlerden oluşan kompozisyon ile tasarlanmıştır. İki tip çadır görülmektedir. Kompozisyonda ön tarafta olan çadırın kubbesi sivri ve kubbe ile ana bedeni rûmi motifi ile tezyin edilmiştir. Çadırın iç kumaşı geometrik şekiller ile tasarlanmıştır.

Arka tarafta olan çadır, çatma çadır formunda ve bulut motifi ile tezyin edilmiştir. Etek uçları geometrik şekilli oluşturulmuştur.

Fotoğraf 168: TSMK H.766

Varak Numarası: 126b

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine doğada resmedilen minyatürde Mecnunun yaşlı kadın tarafından satılması sahnesi resmedilmiştir.

Motif : Bulut, rûmi, hatâyî motifi.

Renk : Krem rengi, kahverengi, turuncu, sarı, yeşil, mavi, gri, siyah, beyaz, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme altı çadır unsuru üzerinden yapılacaktır. Çadırlarda rûmi, bulut ve hatâyî motifi kullanılmıştır. Çadırların etek uçlarında veya iç cephe kumaşlarında geometrik şekiller kullanılmıştır. Daha önce

katalogdaki minyatürler üzerindeki halı unsurların bordürlerinde karşılaştığımız düğümlerden oluşan kompozisyonla bu minyatürde çadır eteğinde karşılaşmaktayız. Dış kumaşı sade olan çadırların iç kumaşları desenli olarak tasarlanmıştır.

KATALOG 6

Envanter Numarası: TSMK. H.871³⁸¹

Fotoğraf Numarası: 169-170

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 934/1528

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 356

Müellifi:-

Hattatı: Muhammed el-Haravi

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık -Çetr- Eyer Örtüsü

³⁸¹ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.159.

Fotoğraf 169 : TSMK H.871/121a

Varak Numarası: 121a

Genel Özellik : Kahverengi kağıt üzerine açık alanda resmedilen minyatürde mimari öğelere yer verilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, lacivert, mavi, krem rengi, yeşil, mor, kırmızı, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, çetr, başlık ve eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır. Çetr'de hakim renk laciverttir. Rûmi ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle bezenmiştir. Etek uçları koyu renkli ve çiçeklerle bezelidir.

Çetr Detay

Başlık Detay

Başlıklar soldan ilk iki başlık tipik Safevi tacı, son başlık ise incelemeye aldığımız minyatürler içinde nadir karşılaşılan bir örnektir.

Eyer Örtüsü Detay

Eyer örtüsü çubuklu kilim formunda tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 170 : TSMK H.871/20a

Varak Numarası: 20a

Genel Özellik: Kahverengi kağıt üzerine iç mekanda resmedilen minyatürde mimari öğelere yer verilmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, lacivert, mavi, krem rengi, yeşil, mor, kırmızı, altın sarısı.

Değerlendirme :Tekstil tasarım açısından değerlendirme seccade unsuru üzerinden yapılacaktır. Seccadenin zemini tek renk, mihrabı mavi renk, bordürleri bitkisel motifler ile süslenmiştir.

Seccade Detay

KATALOG 7

Envanter Numarası: TSMK. H.986³⁸²

Fotoğraf Numarası: 171-173

Eser Adı: Divan-ı Hafız

İstinsah Tarihi: 986/1581

İstinsah Yeri: Tus-Tebriz

Varak Sayısı: 210

Müellifi:-

Hattatı: Sultan Hüseyin b. Kasım el-Tûnî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık- Çetr- Eyer Örtüsü

³⁸² Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.218; Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*.s.270.; Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.69.

Fotoğraf 171 : TSMK H.986

Varak Numarası: 22a

Genel Özellik : Krem rengi zereşanlı kağıt üzerine kenarlarda teşhir sanatının uygulandığı, ev içi ve avlu mimarisinin görüldüğü minyatürde renkli dağlar dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî, geometrik şekiller, bahar dalları, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, gri, turuncu, mavi, yeşil, turkuaz, sarı, pembe, lacivert.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Halıda zemin ve bordür hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle tanzim edilmiştir.

Halı Detay

Kaftanlar, bol, kolları uzun derviş kıyafetleri şeklinde tasarlanmıştır. Kaftanların belleri kuşak ile bağlanmıştır. Başlıklar renkli kalensüvelerin etrafına beyaz kumaş sarılarak tertip edilmiştir.

Fotoğraf 172 : TSMK H.986

Varak Numarası: 171a

Genel Özellik : Krem rengi zereşanlı kağıt üzerine kenarlarda teşhir sanatının uygulandığı, bahçe mimarisinin sergilendiği, bahar dallarının ön planda olduğu bir minyatürdür.

Motif : Hatâyî, bulut, geometrik şekiller, Zümrüdüanka, ejder.

Renk : Krem rengi, lacivert, mavi, sarı, pembe, turuncu, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme kaftan unsuru üzerinden yapılacaktır. Kaftanlarda, hatâyî, bulut, ve bitkisel desenler kullanılmıştır.

Kaftan Detay

Yeşil ve lacivert ana renklerdir. Kaftanlar iki tip halinde dizayn edilmiştir. Dış kaftan uzun kollu ve önden açık, iç kaftan uzun kollu ve beli kemerlidir. İkinci tip kaftan; kısa kollu dış kaftan uzun kollu iç kaftandan oluşmaktadır. Soldan ikinci görsel detayda görüldüğü üzere, kısa kollu kaftanın omuzlarından uzun kollu ek kolun çıktığı görülmektedir.

Fotoğraf 173 : TSMK H.986

Varak Numarası: 55b

Genel Özellik : Krem rengi zerefşanlı kağıt üzerine kenarlarda teşhir sanatının uygulandığı, bahçede çalgıcılar eşliğinde Sultan'ın eğlence anı resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî, bulut, rûmi, kuğu figürü.

Renk : Krem rengi, lacivert, mavi, sarı, pembe, turuncu, beyaz, siyah, kırmızı, yeşil.

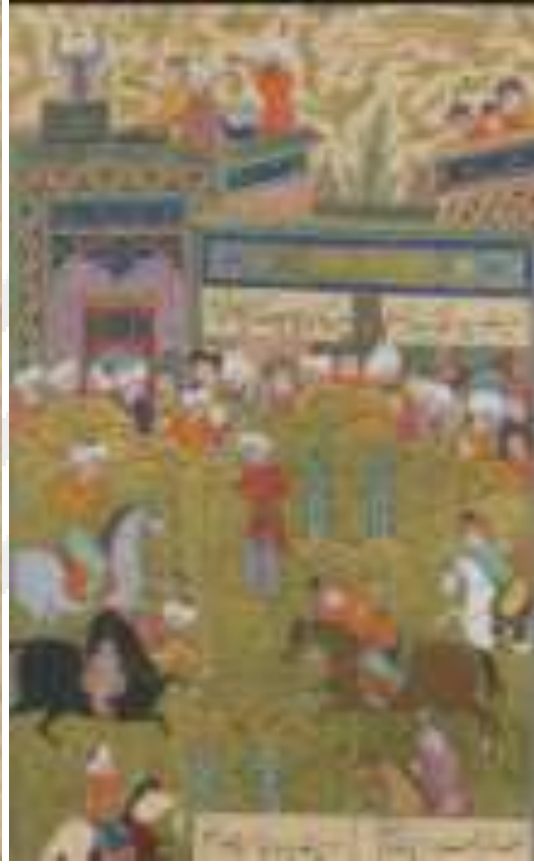
Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme kaftan unsuru ve Sultan'ın oturduğu kumaş örtüsü üzerinden yapılacaktır. Kaftanlarda Hatayî motifi ön plandadır. Tüm kaftan tiplerinin bir arada görebildiğimiz minyatürde canlı renkler kullanılmıştır. Sultanın kafatının içinden görülen iç elbisesinin kollarında kuğu motifi kullanılmıştır. Tahtının içine serilen kumaş örtüsü lacivert renkli ve özenli Hatâyî çiçekleri ile süslenmiştir.

Kaftan Detay

Kumaş Detay

Fotoğraf 174 : TSMK H.986/187a

Varak Numarası:187a

Genel Özellik : Krem rengi zereşanlı kağıt üzerine kenarlarda teşhir sanatının uygulandığı, bahçede “çevgan” oyununun sahnelendiği minyatürde mimari öğeler dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî, bulut, rûmi.

Renk : Krem rengi, lacivert, mavi, sarı, pembe, turuncu, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme başlıklar üzerinden yapılacaktır.

Başlık Detay

Başlıklar, Safevi Kızılbaş tacında kullanılanlar dışında parlak renkli kumaşların kalensüvenlerin etrafına sarılarak kullanılmıştır.

KATALOG 8

Envanter Numarası: TSMK. H.1482³⁸³

Fotoğraf Numarası: 174-177

Eser Adı: Şahnâme

İstinsah Tarihi: 950/1543

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 585

Müellifi:-

Hattatı: Ali el-Kâtib

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nasta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Perde

³⁸³ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.

Fotoğraf 174 : TSMK H.1482

Varak Numarası: 12b

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine iç mekan tasvirinin yer aldığı minyatürden bahçeye açılan alan , ağaçlar, kuşlar ve mimari süsleme öğeleri resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler,

Renk : Krem rengi, sarı, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, siyah, kahverengi, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirilecek unsur halıdır. Halı büyük ebatlarda, dikkat çekici renklerde ve hatâyî motifi ile sarmal dallar, yapraklardan oluşmuştur.

Halı Detay

Fotoğraf 175 : TSMK H.1482

Varak Numarası: 49b

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine iç mekan tasvirinin yer aldığı minyatürden bahçeye açılan alan , ağaçlar, kuşlar ve mimari süsleme öğeleri resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler,

Renk : Krem rengi, sarı, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, siyah, kahverengi, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirilecek unsur halıdır. Halı büyük ebatlarda ve iri hatâyî motifleri ile hatâyî grubu bitkisel motiflerden oluşmuştur.

Halı Detay

Fotoğraf 176: TSMK H.1482

Varak Numarası: 551a

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine iç mekan tasvirinin yer aldığı minyatürde iç mimari süslemeleri dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler,

Renk : Krem rengi, sarı, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, siyah, kahverengi, pembe, lacivert, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirilecek unsurlar, halı, perde ve yastıktır. Genel olarak tekstil unsurlarında hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

Perde Detay

Yastık Detay

Halı Detay

Lacivert, turuncu ve mavi yoğun kullanılan renklerdir. Halı'da ortada tam madalyon köşelerde ise yarım madalyonlar tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 177: TSMK H.1482

Varak Numarası: 399a

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine iç mekan tasvirinin yer aldığı minyatürde iç mimari süslemeleri dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler,

Renk : Krem rengi, sarı, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, siyah, kahverengi, bordo, lacivert.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Halı büyük ebatlarda, ikisi ince diğeri kalın üç bordür ve madalyon şeması içeren zeminden oluşmaktadır. Hakim motif, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel desenlerdir.

KATALOG 9

Envanter Numarası: TSMK.A.3559³⁸⁴

Fotoğraf Numarası: 178-185

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 907-930 (1502-1524)

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 447

Müellifi: Şah İsmail Safevi

Hattatı: Şah Mahmud Nisaburi

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nasta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı:

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü-
Tabut Örtüsü- Bayrak

³⁸⁴ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.156; Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*.s.58; Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi(Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.157.

Fotoğraf 178: TSMK A.3559/20a

Varak Numarası: 20a

Genel Özellik: Sayfa tasarımı açısından krem rengi kâğıt üzerine doğada tasvir yapılmıştır. Sultan Sencer ve yaşlı kadının karşılaşmasının konu edildiği minyatürde kalabalık bir kompozisyon tasarlanmıştır. Doğada dikkat çeken bitki öbekleri ve bu bitkilerin gökyüzü dahil tüm sayfaya yayıldığı görülmektedir.

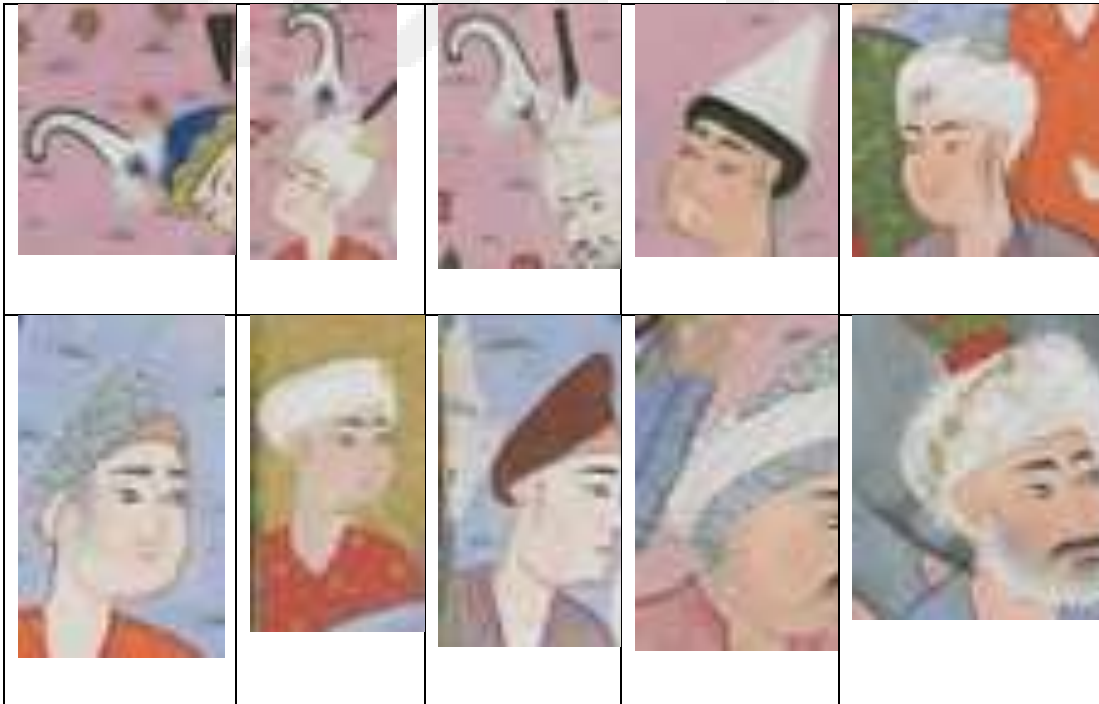
Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bulut, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, altın sarısı, krem rengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çetr unsurundan başlamak gerekirse; altın sarısı zemin üzerine pembe renkli bulut motifi ve turuncu etek ucu detayı ile gösterişli bir görsel sunmaktadır.

Çetr Detay

Başlık Detay

Başlık açısından zengin örneklerin sunulduğu minyatürde Sultan başlıklarının tipik Tac-1 Haydari olduğunu, yan unsurlarda görülen başlıkların tipolojisinin

anlaşılabilmesi için tablo halinde sunulmuştur. Kaftanları bu minyatürde dört farklı tipte görmekteyiz.

Kaftan Detay

Genelde kruvaze yakalı, eteklerinin beldeki kuşak ve kemerlere takılmış, kısa, uzun etekli ve iç pantolonlu şekilde tasvir edilmişlerdir. Soldan üçüncü figürde görüldüğü gibi çorap ip ile bağlanmıştır.

Eyer Detay

Eyer tekstil unsurunun ana zeminin minik çiçekler ile köşe bordürünün ise geometrik şekiller ile süslendiği görülmektedir.

Fotoğraf 179: TSMK A.3559/32a

Varak Numarası: 32a

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine doğa tasvirinde kalabalık figür topluluğu resmedilmiştir. Bitki öbekleri, selvi ağaçları ve bahar dalları arasında minyatür tamamlanmıştır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bulut, geometrik şekiller.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme kaftanlar üzerinden yapılacaktır.

Kaftan Detay

Kaftanlarda hakim motif hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerdir. Kısa kollu ve uzun kollu iki tip kaftan ve geneli kruvaze yakalıdır. Sol baştan ilk kaftanın kol işlemleri dikkat çekici ve nadir görülen bir örnektir. Soldan ikinci kaftan, üst kaftan şeklinde uzun kollu kaftanın yarım kol bölümünden kesilerek iç kaftanın görülmesi Sultanların kaftanlarında sık gördüğümüz bir modeldir. Halı'da madalyon şeması ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

Fotoğraf 180: TSMK A.3559

Varak Numarası: 46a

Genel Özellik: Genel özellik bakımından dönemin mimari yapısını görebildiğimiz bir minyatür sahnesi resmedilmiştir. Krem rengi kağıt üzerine, bahçeye açılan bir perspektif içinde farklı hayvan türlerini çizerek resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, başlıklar ve halı unsuru üzerinden yapılacaktır.

Başlık Detay

Başlıklar minyatür genelinde üç gruba ayrılabilir, sol baştan ilk üç görselde olduğu gibi geleneksel Safevi başlıkları, dördüncü görselde kırmızı kalensüve'nin etrafına sarılan beyaz örtü ile çocuk veya yardımcı elamanlarda gördüğümüz başlıklar ile son görseldeki kahverengi sade başlık üzerine tutturulan kamış bir sanatçıya atıfta bulunmaktadır. Halı detayından anlaşılacağı gibi, hatâyî grubu bitkisel motifler halının zeminine ve bordürüne yayılmıştır.

Halı Detay

Minyatür genelinde kaftan dahil tüm tekstil unsurlarından hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 181: TSMK A.3559

Varak Numarası: 428b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, doğada Şah'ın karşılanması ve kutlama tasvir edilmiştir. Kalabalık figür kompozisyonu sunulmuştur. Bahar dalları, kuşlar ve asil atlar tasvirde yer almıştır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, çetr, at eyeri, kaftan, kuşak ve başlıklar üzerinden yapılacaktır. Çetr iki renkten ve süsleme açısından sade tasarlanmıştır.

Çetr Detay

Çetr'de, yeşil ve turuncu renklerde, minik çiçekler ile süsleme yapılmıştır. Şah İsmail olduğu bilinen figür detaylarını incelendiğinde Saltanat başlığı, gösterili kaftanı, belinde kuşağı, asil bir atın üstünde tasvir edilmiştir.

Eyer Detay

At eyeri, madalyon şemasında ve bordürü geometrik şekiller ile tezyin edilmiştir.

Kaftan ve Kuşak Detay

Kaftan ve kuşak detayları incelendiğinde, kuşaklar renkli ve sade, kaftanlar hatâyî grubu bitkisel motifler ile tasvir edilmiştir.

Başlık Detay

Safevi tacı dışında kalan başlıklar incelemeye alınmıştır. Görsel detayları incelendiğinde, sol baştan ilk başlık beyaz kumaş üzerine serbest bağlanmış ikinci ve dördüncü başlıklar ise sert kalıplı, siperlikli başlıklar olduğu görülmüştür.

Fotoğraf 182: TSMK A.3559

Varak Numarası: 445b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, Hükümdarın ölümü olayının tasvir edildiği minyatür, mimari unsurlar ve avlu mekan ilişkisinin ortaya konulduğu bir görsel sunmaktadır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor.

Değerlendirme : Tekstil unsurları açısından incelemeye aldığımız minyatürler içinde, tabut örtüsü olan tek örnektir. Dolayısı ile incelemeye bu kumaş üzerinden başlanacaktır.

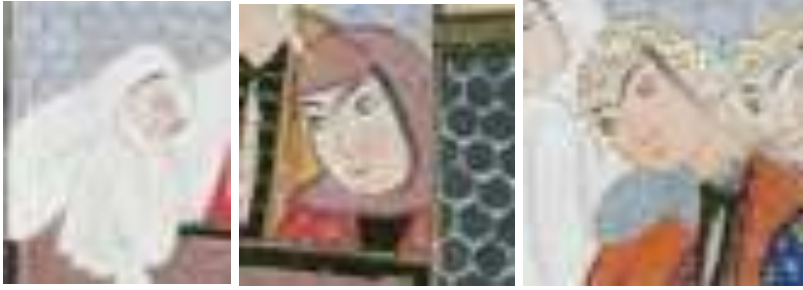
Tabut Örtüsü Detay

Detayı verilen tabut örtüsü, altın sarısı renginde, siyah hatâyî grubu bitkisel motifler ile bezenmiştir.

Alem- Sancak Detay

Detayları görülen alem ve sancak detaylarında görüldüğü üzere, zeminler sade minik çiçeklerle süslenmiş ve canlı renkler tercih edilmiştir.

Başlık Detay

Bu minyatür sadece kadın başlıkları açısından değerlendirmek gerekirse, yas töreni nedeni ile sol başta görülen kadın figüründeki gibi beyaz uzun örtü yoğun kullanılmıştır. Sağ başta görülen detay Türkmen ve Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde sık karşılaşılan bir örtü şeklindedir.

Fotoğraf 183: TSMK A.3559

Varak Numarası: 125a

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine açık alanda resmedilen minyatür, doğal unsurlar, renkli kayalar ve bitki çeşitliliği ile dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından zengin bir örnektir. Üç çadır, halı, sayeban ve eyer örtüsü değerlendirilecektir. Tekstil unsurlarında madalyon şeması dikkat çekmektedir. Çadır, halı, sayeban ve eyer örtüsünde madalyon şeması görülmektedir. Sağ üst tarafta görülen çadırın etek uçlarında geometrik şema ve iç örtüsünde ise Hatayî grubu bitkisel motifler görülmektedir.

Fotoğraf 184: TSMK A.3559

Varak Numarası: 202a

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine, açık alanda yapılan tasvir hayvan mücadele sahneleri ve günlük yaşamın betimlemeleri görülmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çadır ve sayeban üzerinden yapılacaktır. Çadırlarda Hatâyî grubu bitkisel motifler, sayebanda ise madalyon şeması kullanılmıştır. Çadırlar basit çatma çadır tipinde tasvir edilmiştir. İncelediğimiz

çadırlar içinde farklı bir örnek olarak

tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 185: TSMK A.3559/346b

Varak Numarası: 346b

Genel Özellik: Krem rengi kağıt üzerine kalabalık bir kompozisyon içinde, doğal unsurların, tekstillerin, hayvan figürlerinin olduğu minyatürdür. Açık alanda eğlence sahnesi betimlenmiştir.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürleri.

Renk : Kahverengi, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, lacivert, pembe, krem rengi, mor, bordo.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından incelemeye aldığımız tüm tekstil unsurlarını içeren önemli bir örnektir. Halı, çadır, sayeban, kaftan, başlık, eyer örtüsü incelenmeye alınan tekstil unsurlarıdır. Halı ve eyer örtülerinde hatâyî motifi ve madalyon şeması kullanılmıştır.

Eyer Örtüsü Detay

Çadırlar çatma çadır formunda, tepe kumaşları sade, etekleri geometrik şekilli, iç kumaşları ise madalyon şemasına uygun formda tezyin edilmiştir. Sayebanlarda madalyon şeması ve hatâyî motifi kullanılmıştır.

Kaftan Detay

Tüm kaftan ve başlık tiplerinin göreceğimiz örnekte Sultani özellikler gösteren figürlerin dış kaftanlarında işlemeli, bellerindeki kemerlerin ve başlıklarının gösterişli tanzim edildiği görülmüştür. Yan figürlerde iç etek veya pantolon detaylarında süslemeye gidildiği ve başlıklarda tüy, zincir gibi aksesuarlara yer verildiği tespit edilmiştir.

KATALOG 10

Envanter Numarası: TSMK. R.865³⁸⁵

Fotoğraf Numarası: 186-188

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 935/1529

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 387

Müellifi:-

Hattatı:-

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nasta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı :-

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁸⁵ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*.s.160.

Fotoğraf 186: TSMK R.865

Varak Numarası: 17a

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine açık alanda yapılan tasvirde Sultan Sencer ve yaşlı kadın karşılaşması ele alınmıştır.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Krem rengi, turuncu, lacivert, sarı, siyah, kırmızı, mor, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çetir ve eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır.

Çetr Detay

Eyer Örtüsü

Çetr, lacivert ve turuncu renklerden oluştuğu, hatâyî ile tezyin edildiği görülmektedir. Eyer örtüsünün ana zemini kırmızı, bordür ve madalyon şeması altın sarısı renginde tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 187: TSMK R.865/32a

Varak Numarası: 32a

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine açık alanda yapılan tasvirde figür yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Krem rengi, turuncu, lacivert, sarı, siyah, kırmızı, mor, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çadır unsuru üzerinden yapılacaktır. Lacivert ve beyaz renklerden oluşan çadır, şemsiye çadır formundadır. Salbekler ile oluşan desen tasarımda etek uçlarında çizgili kumaş ile tamamlanmıştır.

Çadır Detay

Fotoğraf 188: TSMK R.865/128b

Varak Numarası: 128b

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine açık alanda yapılan tasvirde sayfa altında küçük bir alanda yer verilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi.

Renk : Krem rengi, turuncu, lacivert, sarı, siyah, kırmızı, siyah, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çadır ve halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Minyatürün sağ tarafında görülen çadır rûmi motifi ile çatma çadır tipinde kullanılmıştır. Çadırın kenarında perde görevi gören kumaş beyaz renkli ve madalyon şeması ile tezyin edilmiştir. Çadırın solunda görülen çadır basit çadır tipinde dış kumaşı sade, iç kumaşı ise turuncu renkli ve rûmi motifi ile tezyin edilmiştir. Halı, ana zeminde açık renkli bordürde ise koyu renkli zemin üzerine rûmi deseni ile tezyin edilmiştir.

KATALOG 11

Envanter Numarası: TSMK. R.910³⁸⁶

Fotoğraf Numarası: 189-190

Eser Adı: Cami- Haft Evreng/ Yusuf ile Züleyha

İstinsah Tarihi: 932/1525

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 150

Müellifi:-

Hattatı: Şah Mahmud Nişaburî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 23.5x14cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık- Eyer Örtüsü

³⁸⁶ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul, 1961);s. 255 Filiz Çağman - Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri* (İstanbul, 1979).s.43.

Fotoğraf 189: TSMK R.910

Varak Numarası: 31a

Genel Özellik : Kahverengi zerefşanlı kağıt üzerine açık alanda resmedilen minyatür kalabalık bir figür ortamında resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, bulut, bitkisel motifler.

Renk : Kahverengi, mavi, lacivert, beyaz, kırmızı, yeşil, beyaz, siyah, sarı.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirme çetr ve eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır. Her iki unsurda hakim renk laciverttir ve bulut motifi hakimdir.

Çetr Detay

Eyer Örtüsü Detay

Fotoğraf 190: TSMK R.910/111b

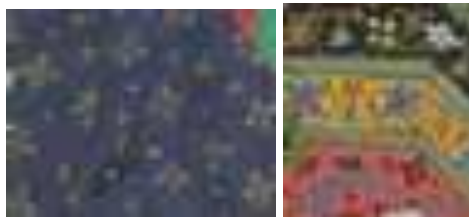
Varak Numarası: 111b

Genel Özellik : Kahverengi zerefşanlı kağıt üzerine iç mekan ve bahçeye açılan bölümün tüm ayrıntıları ile ortaya konduğu minyatürde duvar süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Hz. Yusuf'un Safevi tacı ile resmedilmesi Safevi başlıklarının dini ve siyasi faktörlerle açıklanabilir.

Motif : Rûmi, bulut, bitkisel motifler.

Renk : Kahverengi, mavi, lacivert, beyaz, kırmızı, yeşil, beyaz, siyah, sarı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme kumaş örtü ve halı unsuru üzerinden yapılacaktır. Bulut, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

4.2.TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ

KATALOG 12

Envanter Numarası: TIEM 1913³⁸⁷

Fotoğraf Numarası: 191-192

Eser Adı: Sadi Şirazi- Bostan

İstinsah Tarihi: XVI.yy

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 133

Müellifi: Sultan Ali al-Maşhedî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Talik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 27x16 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık -Eyer Örtüsü

³⁸⁷ Kemal Çığ, "Türk ve İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu," *Şarkiyat Mecmuası* o/3 (1959), 51-90.

Fotoğraf 191: TİEM 1913

Varak Numarası: 133b

Genel Özellik : Doğada Safevi Şehzadesi ve eşrafının doğada dinlenme-eğlence sahnesinin resmedildiği minyatür krem rengi kağıda zerefşanlı zemin kullanılmıştır.

Motif : Hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bahar dalı, kuş ve bitki kümeleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, lacivert, mavi, siyah, mavi, kırmızı, beyaz, turuncu.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından farklı bir durum başlıklar için söz konusudur. Oturur şekilde resmedilen Şehzadenin başlığı diğer figürler ile aynı olmasına rağmen ayakta duran figürün başlığı gayet süslüdür. Başlıklar tipik Safevi başlığıdır. Kaftan için de aynı şey söz konusudur. Şehzadenin kaftanı soluk renkli ve sade fakat solda ayakta duran figürün saray soylularına özgü özenli bir kaftan söz

konusudur. Şehzadenin altında ve yiyeceklerinin konulduğu yaygı da yine gösterişten uzak sade resmedilmiştir. Şehzadenin sade yan figürlerin gösterişli resmedilmesi açısından tek örnektir diyebiliriz.

Fotoğraf 192: TİEM 1913/64a

Varak Numarası: 64a

Genel Özellik: Genel kompozisyon bakımından, açık alanda söyleşi ve gezinti ortamının resmedildiği minyatürlü sayfa yıpranmış olmasına rağmen ustalıkla çizildiğini görmekteyiz. Krem rengi kağıtta zerefşanlı bir zemin kullanılmıştır. Kompozisyonda dikkat çeken önemli bir özellik, Behzat'a atfedilen halen New York Metropolitan Müzesinde bulunan Haft Peyker minyatüründeki av sahnesindeki at ile bire bir benzerlik göstermesidir.³⁸⁸

Motif : Hatâyî, hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bitki kümeleri.

³⁸⁸ Kemal Çığ, "Türk ve İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu." sf.63.

Renk : Krem rengi, kahverengi, yeşil, kırmızı, siyah, mavi, beyaz, turuncu.

Değerlendirme: Tekstil değerlendirmesine başlıklardan başlarsak; tipik Safevi başlıkları taktıklarını görmekteyiz. Safevi Şehzadesinin, beyaz sarık, kırmızı coplu ve tüy- mücevher tanzimi ile gösterişli başlığı vardır.

Başlık Detay

Ortadaki resimde beyaz sarık ve kırmızı cop ile Tac-ı Haydari formdadır. Sağ taraftaki başlık beyaz sarık yeşil kalensüve ile çok genç bir figürün başlığı resmedilmiştir. Şehzadenin lacivert ve hatâyî motifi ile resmedilmiş bir kaftanla resmedilmiştir. Minyatürde üç erkek figür kısa etekli uzun çoraplı resmedilmiştir.

KATALOG 13

Envanter Numarası: TİEM 1955³⁸⁹

Fotoğraf Numarası: 193-198

Eser Adı: Firdevsi- Şahnâme

İstinsah Tarihi: 1509

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 640

Müellifi: -

Hattatı:-

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Talik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 34x20

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁸⁹ Kemal Çığ, "Türk ve İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu."

Fotoğraf 193: TIEM 1955

Varak Numarası: 323b

Genel Özellik : Krem rengi zemin üzerine kalabalık bir kompozisyonla kurgulanan tasvir de on üç figür kullanılmıştır. Safevi şehzadesinin huzurunda esirin sorgulanmasının konu edildiği minyatür de desen tekrarı göze çarpmaktadır. Şehzadenin tahtında bulunan işlemler dikkat çekicidir.

Kahverengi zemin üzerine hayvan ve demon şekli çizilmiştir.

Motif : Rûmi, bulut, hatâyî, küçük çiçekler ve dallar.

Renk : Krem rengi, yeşil, lacivert, kırmızı, beyaz, bordo, mavi, siyah.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır unsurundan başlamamız gerekirse;

Çadır Detay

Açık renk kumaş üzerine iri çizilmiş bulut motifleri nakşedilmiştir. Tente, tepelik motifinden çok farklı bir şekilde mavi beyaz çizgili çizilmiştir. İç kumaşın belirgin olması için renk koyu rûmi motifi ise belirgin bir şekilde çizilmiştir. Kompozisyon içinde kalabalık bir süsleme görmekteyiz. Çadır, halı ve kaftan unsurlarında bu süslemeler (rûmi ve bulut motifleri) ön plana çıkmaktadır;

Motif Detay

Halının bordürlerinde rûmi, ana zemininde ise hatâyî motifi vardır. Başlıklar tüm figürlerde aynıdır ve tipik Safevi başlıklarıdır.

Fotoğraf 194: TIEM 1955

Varak Numarası: 293b

Genel Özellik : Krem rengi zemin üzerine, Safevi şehzadesinin ormanlık alanda bir düşmanın kellesini uçurmasının resmedildiği minyatür yalın bir formda tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, bulut, küçük çiçekler ve geometrik çizgiler.

Renk : Yeşil, altın sarısı, lacivert, kahverengi, mavi, beyaz, kırmızı, sarı, turuncu, siyah.

Değerlendirme : Tekstil açısından önemli bir unsur olan çetr, üç farklı renk ile hareketlendirilmiştir.

Çetr Detay

Tepelik bölümü lacivert kumaş üzerine bulut motifleri, turuncu kumaşın üzerinde kaftanlarda sık kullanılan kuğu motifi kullanılmıştır. Kaftanlar ve başlıklar sade ve tipik Safevi özellikleri göstermektedir. Atın üzerindeki eyer örtüsü çizgili, kırmızı, beyaz, mor renklerde kilim formunda dizayn edilmiştir.

Fotoğraf 195: TİEM 1955

Varak Numarası: 233a

Genel Özellik : Genel kompozisyonda Rüstem ve esirin kurtarılması konulu minyatür sahnesinde, zemin krem rengi kullanılmıştır. Genel olarak kuyu tasvirleri hem yeryüzü hem de yerin altını gösterir şekilde betimlenmektedir. Kompozisyon doğada sade bir formda tanzim edilmiştir.

Motif : Bulut, bitki kümeleri.

Renk : Krem rengi, beyaz, lacivert, kahverengi, gri, turuncu, siyah, yeşil, sarı, mavi.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye ikonik bir figür olan Rüstem'den başlamak gerekirse; yeşil iç kaftan üstüne leopar desenli kahverengi kaftan giymiştir ve tüm betimlemelerde Rüstem aynı giysi ile görülmektedir. Rüstem'in başlığı ve diğer başlıkları genel değerlendirmemiz gerekirse;

Başlık Detay

Başlıklar Safevi döneminin en önemli nişanesi olan kırmızı copla Safevi dönemine işaret etmektedir. Rüstem'in başlığı klasik süsleme formuyla ön plandadır. Kadın figürünün baş örtüsü ayak ucuna kadar uzun tutulmuştur. Lacivert renkli ve çintemani formunda noktalamalarla süslenmiştir. Dış kaftanı turuncu renkli ve iki farklı iç etek görünmektedir.

At Örtüsü-Asker Detay

Atın başlığının formu ve atın üstündeki örtü (gül şeklinde form verilmiş spiraller) dikkat çekmektedir. Eyerin üstünde bulut motif vardır. Askerin üst giysisi balık sırtı işlemlerle dizayn edilmiştir ve atın üstündeki örtü ile uyumludur.

Fotoğraf 196: TİEM 1955

Varak Numarası: 412b

Genel Özellik : Genel kompozisyon, krem rengi zemin üzerine doğada polo oynayan çocukları izleyen Şehzade tasvirine yer verilmiştir. Minyatürlü sayfalarda çocuk figürlere sık rastlanmamaktadır. Bu sayfa dört çocuk figürüyle ve başlıklarıyla ön plana çıkmaktadır.

Motif : Bitki kümeleri, bahar dalları, bulut ve geometrik formlar.

Renk : Krem rengi, kahverengi, kırmızı, beyaz, siyah, yeşil, lacivert, sarı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından çetr örneği ile değerlendirme yapacak olursak;

Çetr Detay

Tepelik kısmı, lacivert, orta kısmı turuncu ve uçları yeşil olup kumaşların üstü altın parçacıkları serpilmiş görülmektedir. Şehzadenin atının eyeri çubuklu kilim görünümündedir. Çetr tutan süvarinin atının eyeri kırmızı renkli ve bulut motifi ile dizayn edilmiştir. Başlıklar; şehzade ve yaverlerinin başında tipik Tac-1 Haydari vardır. Çocukların başlıkları ise, tamamıyla kırmızı ve külâh gibi oturtulmuştur.

Fotoğraf 197: TIEM 1955

Varak Numarası: 478b

Genel Özellik : Genel kompozisyon bakımından krem rengi zemin üzerine Safevi Şehzadesinin bir düşmana yapılan işkenceyi izlediği sahne resmedilmiştir.

Motif : Bulut, sarmal dallar, çeşitli büyüklükte çiçekler.

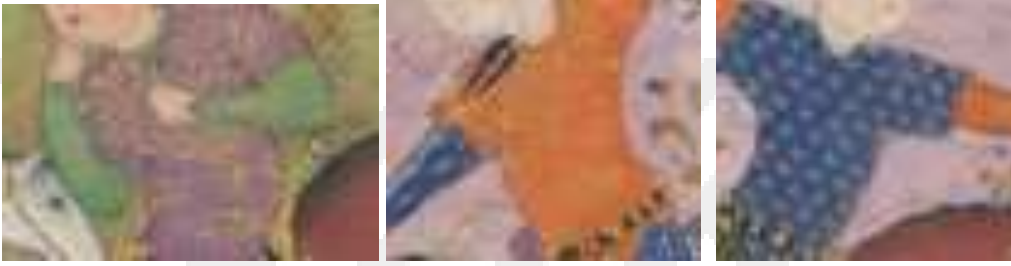
Renk : Krem rengi, yeşil, mavi ,turuncu, kırmızı, sarı, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından çetr, tirkeş/sadak, eyer örtüsü ve kaftanlar önemlidir. Başlıklar tipik Safevi özellikleri göstermekte ve şehzade ile yaverlerinin başlıkları birbirinden ayrılmamaktadır. Statü belirten ayırım kaftan, eyer örtüsü ve çetr ile vurgulanmıştır. Çetr, tepelik bölümü sade renkli, orta bölüm desenli ve renk olarak albüm genelinde asillerin renk ifadesi olan lacivert ile nakşedilmiştir. Eyer ve Tirkeş'e örnek vermek gerekirse;

Eyer Örtüsü- Sadak Detay

Sarmal dallar ve çiçekler ile tezyin edilmişlerdir. Kaftanlar, kuğu şeklinde motifler, sarmal çiçekler, işlemeli yakalıklarla tasvir edilmişlerdir.

Kaftan Detay

Kaftanlarda genel olarak turuncu, lacivert ve yeşil kullanılmıştır. Sultan diğer figürlerden farklı olarak mor renkli işlemeli kaftanla çiziler dikkatleri üzerinde toplamıştır.

Fotoğraf 198: TİEM 1955

Varak Numarası: 572b

Genel Özellik : Krem rengi zemin üzerine kadın ve erkek toplulukları ile yoğun bir kompozisyon resmedilmiştir. Kompozisyonda mimari yapı, iç mekan ve aksesuarlar dikkat çekmektedir. Kapının üstündeki kubbe yapısı, üzerinde ejder motifi çizilmiştir. Şamdanlarda bulunan yaratık başı figürü minyatüre fark katmıştır.

Sultanın arkasında perde ardında, kuşlar ve bahar dalları ile iç-dış mekan vurgusu titizlikle yapılmıştır.

Motif : Ejder, bulut, rûmi, çiçekler ve sarmal dallar.

Renk : Lacivert, sarı, beyaz, turuncu, kahverengi, kırmızı, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından; perdeler, kaftan ve başlıklar önemlidir. Perdeleri incelersek;

Kumaş Detay

Kumaşların sarmal şekilde tutturuluşu ve üzerindeki bulut motifleri ile uzak doğu etkisi oluşturulmuştur. Sağ tarafta gördüğümüz küçük pencerede, turuncu perde kumaşının üzerinde rûmi desenini görmekteyiz. Süsleme açısından albüm içerisindeki diğer minyatürlere farklı olduğu için Sultanın kaftanını ve başlığını incelersek;

Minder Detay

Sultanın oturduğu tahtın yaygısı ve minderi rûmi ile küçük çiçeklerden oluşmuştur. Başlık dilimli ve kalensüve ile aynı renk resmedilmiştir. Dış kaftan, önden açık ve iri çiçekler ile tezyin edilmiş, kısa kollu turuncu renklidir. İç kaftan, kahverengi, yakalıklı kısmı alışık olmadığımız bir formda dizayn edilmiştir. Kadın figürlerinin kaftanlarının tümünde farklı renkte olsa da aynı dizayn göze çarpmaktadır. Altı kadın figürünün sade bir başörtüsü taktıklarını erkek figürlerinin ise tipik Safevi başlıkları taktıklarını görmekteyiz.

KATALOG 14

Envanter Numarası: TIEM 1990³⁹⁰

Fotoğraf Numarası: 199-203

Eser Adı: Nizami Hamse

İstinsah Tarihi: 959-961 (1551-1553)

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 302

Müellifi: Salim

Hattat:-

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Talik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 27x24

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁹⁰ Kemal Çığ, "Türk ve İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu", *Şarkiyat Mecmuası* o, sayı 3 (1959): 84.

Fotoğraf 199: TIEM 1990

Varak Numarası : 17a

Genel Özellik : Genel kompozisyon doğada tasvir edilen minyatür üstün bir incelik ile tanzim edilmiştir. Yaşlı kadının Sultan Sancar'ın yolunu kesmesini ve konuşma anlarının resmedildiği minyatürde kalabalık bir figür ortamı vardır. Asillere ait hayvanlar ve doğadaki ağaçlar çok nitelikli bir minyatür olduğunun işaretidir. Minyatürün alt köşesinde küçük bir su birikintisinde iki ördek resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, zencerek, küçük çiçekler, bitki kümeleri, ağaç ve hayvanlar.

Renk : Krem rengi, yeşil, mavi, turuncu, siyah, sarı, gri, beyaz, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından önemli bir unsur olan Çetir;

Çetr Detay

Mavi kumaş üzerine şemseli bir formda ince bir ustalıkla işlenmiştir. Çetr'in uçları beyaz kumaştan yapılmıştır. Tekstil açısından önemli bir diğer unsur atın eyeridir.

Eyer Örtüsü

Atın iplerindeki ve eyerindeki değerli mücevherler göze çarpmaktadır. Eyer örtüsü lacivert zemin üstüne küçük çiçeklerle ve altın sarısı renklerinde zencerek ile tasvir edilmiştir. Başlıklar tipik Safevi Tac-ı Haydari'si, kaftanlar ise yalın bir şekilde ifade edilmiştir ve kaftanlarda hakim renk turuncudur.

Fotoğraf 200: TIEM 1990

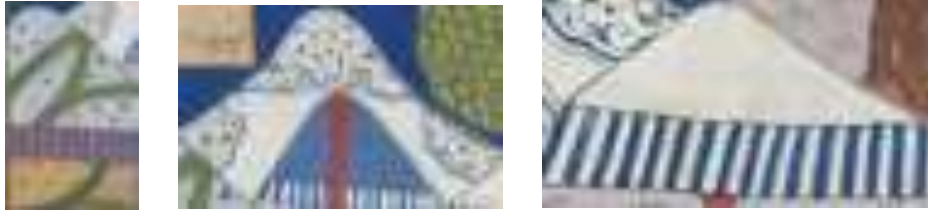
Varak Numarası: 94b

Genel Özellik : Minyatürün kompozisyonu, Hüsrev ile Şirin'in doğada çadırlarının gölgesinde sohbetlerinin konu edilmektedir. Doğadaki çimenler ve ağaç ince detaylara özen gösterilerek çizilmiştir. Gökyüzü çok berrak ve küçük dağ kümesi bitki kümeleri ile tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, küçük çiçekler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, lacivert, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadırlardan başlarsak;

Çadır Detay

Üç farklı formda çadır örneği görmekteyiz. Sağ baştaki çadırın beden duvarı kahverengi, hasır örgü formu verilmiş, kubbesi eğri bir kubbeye sahiptir. Gölgeleme kısmı, kırmızı ve mavi renklerde çizgilerle süslenmiştir. Kubbesi ve beden duvarından kalın bir kolon dokuma ile sabitleştirilmiştir. İkinci örnek, bir direk üzerine gerilmiş, beyaz renkli, şemse formu verilmiştir. İç astarı dokuzgen formda ve mavidir. Üçüncü ve son çadır ise, diğerlerine oranla daha sade ve basit bir görünüme sahiptir.

Halı Detay

Halı detayını incelersek; Rûmi motifleri ana zemin kaplamıştır. Kenar bordüründe ise, yazıyı andırır şekilde çizgilerle bezenmiştir. Başlıkları incelemek gerekirse;

Başlık Detay

Safevi dönemi başlıklarında gördüğümüz beyaz kumaşın on iki dilimli bağlanma yöntemi ve siyah cop ile tipik bir örnektir. Kadın başlığı, beyaz kumaşın kenarları renkli ve çenesinin altından ipe bağlanmış olması Safevi dönemi kadın başlıkları için tipik bir örnektir. Son figürün başlığı sade ve yardımcı elamanların taktığı sınıf ve statüyü ifade etmesi açısından önemli bir örnektir.

Fotoğraf 201: TIEM 1990

Varak Numarası: 166b

Genel Özellik : Genel kompozisyon bakımından üstün işçilik ile öne çıkan minyatürde, avlanma sahnesi ve eğlence alanı ile muazzam bir tasvir görmekteyiz. Doğada tasvir edilen ağaçlar ve hayvan figürleri çok iyi betimlenmiştir. Safevi şehzadesinin avlanması ve arp çalan kadın figürü çok detaylı tasvir edilmiştir. Kompozisyonda dikkat çeken bir diğer özellik çok az motif kullanılarak çizgiler, renkler ve tasarım ile seçkin bir örnek olmasıdır.

Motif : Şemse, zencerek, küçük çiçekler ve dallar, ağaç ve hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, mavi, kahverengi, turuncu, siyah, lacivert, kırmızı, beyaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmesine çetr ile başlarsak;

Çetr Detay

Beyaz kumaş üzerine mavi küçük desenlerle sade, şık bir form verilmiştir. Tekstil açısından önemli olan diğer unsurlar, sadak/tirkeş, eyer, kaftan ve başlık değerlendirmeye alınacak olursa;

Kaftan-Eyer Detay

Beyaz başlığın önünde dilimli ve mücevherli bir siper ve tepelik noktası vardır. Dış kaftan, turuncu ve sade tasarlanmıştır. Belinde yeşil kuşak vardır. İç giysisi mavi renkli sarı çintemani deseni ile tasvir edilmiştir. Şehzadenin belindeki tirkeşte, lacivert kumaş üzerinde sade bir motif ile betimlenmiştir. Atın eyer örtüsü, laciver zeminde altın sarısı küçük motifler ve zencerek ile tasvir edilmiştir. Çetr tutan yaverin sade başlık ve kaftanla çizilmiştir. arp çalan kadın figürünün başlığı beyaz sade ve gösterişten uzak bir kaftan ile tasarım tamamlanmıştır.

Fotoğraf 202: TIEM 1990

Varak Numarası: 270a

Genel Özellik : Genel kompozisyon açık alanda, çadır önünde bir eğlence ortamının işlendiği minyatür, üstün bir işçilik ile resmedilmiştir. Doğadaki ağaçlar, çimenler ve dağ betimlemeleri özenlidir.

Motif : Rûmi, geometrik motifler, kuğu.

Renk : Krem rengi, yeşil, mavi, lacivert, beyaz, turuncu, sarı, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından önemli bir unsur olan çadır ile değerlendirmeye başlarsak; 94b ile aynı özellikleri göstermektedir.

Çetir Detay

Beyaz kumaş üzerine mavi renkli şemse formu verilen tezyinat ile süslenmiştir. Çadırın iç kumaşı dilimlere ayrılarak ve tonlama yapılarak derinlik kazandırılmıştır. Şehzadenin başlığı tipik Safevi başlığıdır. Kaftanı klasik formlarda ve küçük desenlerle süslenmiş fakat genel itibari ile sadedir. Yardımcı görevde bulunan erkek figürlerin kıyafetleri minyatürün geneline oranla daha süslü ve gösterişlidir. Kadın başlıklarının sade ve beyaz kumaş ile, kaftanları ise gösterişten uzak ve yalındır.

Fotoğraf 203: TİEM 1990

Varak Numarası: 197a

Genel Özellik : Genel kompozisyon ormanlık alanda geçmektedir. Gökyüzü altın rengine boyanmıştır. Dağ ve yamacındaki yaşlı bir adamın çadırı, Şehzadenin özellikle atının üstün çizimi dikkat çekmektedir. Küçük bir su birikintisinin etrafındaki yeşillikler, ağaç ve ağaca asılmış kurt ustalıkla çizilmiştir.

Motif : Rûmi, zencerek, bitki kümeleri.

Renk : Krem rengi, lacivert, mavi, yeşil, altın rengi, sarı, siyah, turuncu.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından 17b çetr ve eyer örtüsü örneği, 94b çadır örneğine benzemektedir. Çetr örneği, mavi zemin üzerine şemse motifi ile desenlenmiştir.

Çetr Detay

Başlıklar şemada gördüğümüz gibi birbirlerinde farklı fakat albüm geneli ile uyumludur.

Başlık Detay

Şehzadenin tacı tipik Safevi başlığı, ikinci başlık, farklı bir bölgeye özgü olduğu aşikar, tepelik bölümü beyaz ve önden siperlidir. Üçüncü başlık kalensüve siyah etrafı beyaz kumaş ile çevrilidir. Dördüncü minyatürde ise, albüm genelinde gördüğümüz çocuk başlığının aynısıdır. Kaftanlar sade ve işçiliksindir. Atın eyer örtüsü ortada madalyon bölümü, etrafı rûmi deseni ile işlenmiş, köşe bordürleri ise zencerek ile çevrelenmiştir.

KATALOG 15

Envanter Numarası: TIEM 1991³⁹¹

Fotoğraf Numarası: 204-211

Eser Adı: Hamse-i Nizami

İstinsah Tarihi: 892-914 (1488-1508)

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: 356

Müellifi: Muhammad B. İbrahim

Hattatı: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Talik

Nakkaşı: Abdurrezzak

Eser Ebadı : 34x19 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

³⁹¹ Kemal Çığ, "Türk ve İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu."s.85.

Fotoğraf 204: TİEM 1991

Varak Numarası: 84b

Genel Özellik : Genel olarak Hamse-i Nizamilerde sıklıkla karşılaştığımız bir kompozisyon görmekteyiz. Sayfanın dışı krem rengi doğal bir kağıt üzerinde yazı ve minyatür kompozisyona dahil edilmiştir. Sayfanın sol köşesinde kubbesi ile dikkat çeken mimari elaman ile karşılaşmaktayız. Kubbe de rûmi motifi kullanılmıştır. Mimaride çini görünümü verilmiş, altıgen petekler bulunmaktadır. Sayfada toplam yedi figür bulunmaktadır. Bir karşılama törenini gördüğümüz tasvirde, doğanın gereği ağaç ve çiçeklerle kompozisyon zenginleştirilmiştir.

Motif : Rûmi, bulut, çeşitli çiçekler, geometrik formlar.

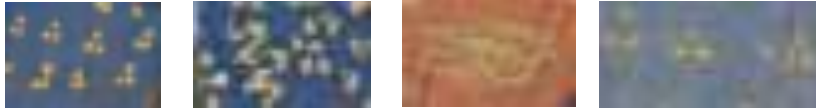
Renk : Kahverengi, yeşil, bordo, mavi, lacivert, kırmızı, sarı, beyaz, siyah.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çetr örneği ile başlarsak;

Çetr Detay

Tepelik bölümü lacivert, bordürü kırmızı, gölgelik sarı renk olup genele hakim motif buluttur. Başlıklar tipik Safevi başlıklarıdır. Beyaz kumaş üzerine kırmızı cop ile gördüğümüz başlıklardan, Safevi şehzadesine ait olan başlıkta tüy detayı ve ev sahibi rolü ile gördüğümüz figürde ise; siyah zeminde sarı detaylar ile asil bir kişi vurgusu yapılmıştır. Kaftanlar, görevlilerin hepsinde aynı şekilde tasvir edilmiştir. Kısa kollu, uzun ve yaka işlemeli dış kaftanların içinde uzun kollu renkli iç kaftanları vardır. Atın üstünde çizilen Safevi şehzadesinin sarı iç kaftanı sade ancak dış kaftan bulut motifi ağırlıklı işlemeleri ile gösterişli bir hale bürünmüştür. Kapıda bekleyen asilzadenin dış kaftanı lacivert ve çintemani motifine benzer bir formdadır. Yakası işlemeli ve beli kuşakla bağlanmıştır. Kaftanlarda gördüğümüz desenler şunlardır:

Motif Detay

Sayfada bulunan kadın figürünün başlığı, beyaz kumaş üzerine sade takılar ile tasvir edilmiştir. Atların üstündeki eyer örtülerinde bulut motifi ve geometrik şekiller hakimdir.

Eyer Detay

Atın eyer örtüsündeki renk ve işlemler ile soylu sınıfı ve yardımcı görevde bulunan figürler bariz bir farkla ayırt edilmiştir.

Fotoğraf 205: TIEM 1991

Varak Numarası: 137a

Genel Özellik : Hamsenin önemli konularından Mecnunun zincire vurulup köle olarak satılması ve Leylanın sevdiğini tanıyamadığı betimlemeyi gördüğümüz tasvirde, on yedi figür vardır. Sayfa zemini krem rengi ve sadedir. Bir nehir kenarında, açık alanda çadırların yoğun kullanıldığı sayfada, ağaç, bulut ve bitki öbekleri zengin bir kompozisyon vardır. Yazmanın sayfaları arasında annesinin kucağında çizilmiş bebek ve çocuk figürü ile farklı bir yer edinmektedir.

Motif : Hatâyî grubu bezemeler, rûmi, bulut, çintemani, geometrik motifler.

Renk : Krem rengi, kırmızı, mavi, sarı, kahverengi, yeşil, beyaz, siyah, bordo, lacivert, altın sarısı.

Değerlendirme : Bu minyatür sayfasın da, tekstil tasarım açısından değerli olan unsur çadır dır. Metne göre Leyla'nın bulunduğu çadırın kubbe kısmının tasarımı ve renkleri ile özel bir konuma getirilmiştir.

Motif Detay

Çadırlar da rûmi, göz ve geometrik motifler kullanılmıştır. Altı erkek figürünün başlığı tipik Safevi başlığıdır. Erkek kaftanlarında sarı ve turuncu hakimken lacivert kaftan desen ve renk özelliği ile öne çıkmaktadır. Aynı şekilde kadın figürlerinden metinde başrol Leyla'nın kaftanı lacivert ve diğer figürlerden farklı motif ile çizilmiştir. Kadın başlıkları, aynı şekilde tasvir edilmiştir. Mecnunu köle olarak satmak isteyen yaşlı kadın, kaftan ve başındaki örtünün renk ve desen özellikleri bakımından karamsar bir şekilde metni destekler nitelikte tasvir edilmiştir. Albüm içerisinde tek örnek olması bakımından önemli figür çocuk betimlemesidir.

Sayfa geneli açısından çok küçük çizilmiş olmasına rağmen, gerek kaftanın canlı bir siyah ile çizimi (kadife kumaş izlenimi vermektedir) gerek motifleri ve başlığı ile dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 206: TIEM 1991

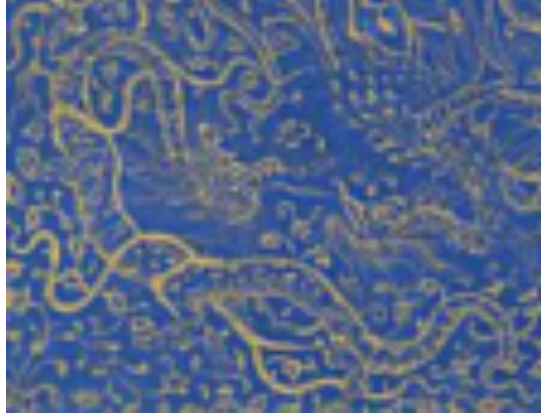
Varak Numarası: 160a

Genel Özellik : Genel çizim özellikleri bakımından özensiz olmasına rağmen tekstil unsurları bilhassa çadır tasvirleri ayrıntılı bir işçilikle çizilmiştir. Krem rengi kağıt üzerine, doğada mücadele ve arbede görüntülerinin resmedildiği minyatürde on iki figürle kalabalık bir kompozisyon söz konusudur. Hayvan betimlemeleri ve aslanın üstündeki “aslan” yazısı dikkat çekmektedir.

Motif : Rûmi, bulut, hatâyî grubu bezemeler, ejder, bitki kümeleri.

Renk : Krem rengi, kahve rengi, mavi, lacivert, sarı, kırmızı, beyaz, siyah, yeşil, turuncu, gri.

Değerlendirme: Tekstil tasarım unsurlarının özenli olması özellikle çadır unsurlarının ön plana çıkması seçtiğimiz minyatürlü sayfayı konumuz açısından değerli kılmaktadır. Bulut, ejder, rûmi, hatâyî ve dallar ile kompozisyon zenginleştirilmiştir. Özellikle değerli bir örtü olduğunu düşündüğümüz lacivert zemin üzerine altın sarısı ejder figürlerinin olduğu örtü dikkat çekicidir.

Motif Detay

Çadırların üstündeki desenler, ejder, bulut ve sarmal dallar tüm sayfa ki motifler ile uyum göstermektedir. Başlıklar açısından kadın figürleri tek tip beyaz kumaş ile çizilmiştir. erkek figürlerinin genelde gördüğümüz Safevi başlıklarının dışında farklı bir örnek ile karşılaşmaktayız.

Başlık Detay

Başlık, sade, beyaz renkli ve kenarları püsküllü tasarlanmıştır. Nakkaşın, uyruk farkına dikkatleri çekmek istediği kanaatindeyiz. Kaftanlarda, albüm genelinde olduğu gibi, çintemani ve bulut motifleri yoğun kullanılmıştır. Özellikle kuğu formunda gördüğümüz motif sıklıkla tercih edilmiştir.

Kuğu Motif Detay

Fotoğraf 207: TIEM 1991

Varak Numarası: 220a

Genel Özellik : Krem rengi zemin üzerine, atlı bir Safevi süvarisinin kırsal bir alanda yaptığı gezinin resmedildiği minyatürde albüm geneline göre minimize bir kompozisyon görmekteyiz. Albüm genelinde olduğu gibi açık alanda kompozisyon geliştirilmiştir. Bahar dalları, hayvanlar ve köylü yaşlı adamın giyim şekli ile diğer minyatürlü sayfalardan ayrılmaktadır.

Motif : Rûmi, geometrik şekiller, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, turuncu, sarı, mavi, beyaz, siyah, mor.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından üç farklı unsur vardır. Birincisi atlının sadak'ı;

Çetr Detay

Sadak'ta rûmi deseni ön plandadır. Atın eyerinde çubuklu kilim formu verilmiş bir örtü bulunmaktadır. Fotoğraf 3'de 160a da gördüğümüz başlık modelinin aynısı bu minyatürde de vardır.

Kaftan Detay

Siyah külah formu verilen başlık uçlardan püsküllüdür. Dış kaftanı kısa kollu ve etek uçlarından belinde ki kuşağa takılmıştır. İç kıyafeti etekli ve kısadır. Çadır unsurlarının kubbe süslemeleri, albüm genelinde gördüğümüz üzere süslemeli ve gösterişlidir. Süvarinin ve kadın figürlerinin başlıkları tipik Safevi özellikleri göstermektedir. Atın boynundan sarkan püskül Safevi minyatürlerinde sıklıkla karşılaştığımız süsleme unsurlarındandır.

Fotoğraf 208: TIEM 1991/291b

Varak Numarası: 291b

Genel Özellik: Genel değerlendirme bakımından Krem rengi zemin üzerinde eğlence ortamı betimlenmiştir. Bir sayebanın altında Safevi sultanının maiyeti ile birlikte eğlence anında kalabalık bir figür ortamı vardır. Nehir kenarında eğlence alanında nehirde yüzen iki ördek görmekteyiz ve bu sık karşılaştığımız bir betimleme değildir.

Motif : Bulut, rûmi, hatâyî, çeşitli küçük bezemeler.

Renk : Krem rengi, yeşil, kahverengi, kırmızı, mavi, lacivert, bordo, siyah, sarı, beyaz, turuncu.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından incelediğimiz albüm ve çalışmamızın geneli açısından sık karşılaşmadığımız çadır ile değerlendirmeye başlamamız gerekirse,

Çadır Detay

Mavi- beyaz renklerde bulut ve rûmi motifleri ile tezyin edilen çadırın direğinde net okunmasa da dua ayetleri olduğunu düşünmekteyiz. İç kumaşı belirgin kılmak için renk farklılığı ve sayebanın ipleri mavi beyaz burğu iplerden kompozisyon yapılmıştır. Tekstil açısından çok kıymetli diğer unsur ise; Sultanın önüne serilmiş olan halı unsurudur. Bordürü kufî yazılı olan ana zemin de ise rûmilerden oluşan motifler vardır. Sayfada bulunan tüm erkek başlıkları tipik Safevi başlığıdır. Bu minyatürde karşılaştığımız farklı bir diğer durum, iki Safevi şehzadesinin karşılıklı tahtın üstünde resmedilmesidir. Şehzadelerin tac-ı haydarileri Safevi şehzadelerinin başlıklarında gördüğümüz püskül detayı ile zenginleştirmiştir. Kaftanları özenle çizilmiş özellikle yaka detaylarına dikkat edilmiştir. Kadın figürlerde üç birbirine yakın fakat farklı başlık görmekteyiz.

Başlık Detay

Fotoğraf 209: TIEM 1991

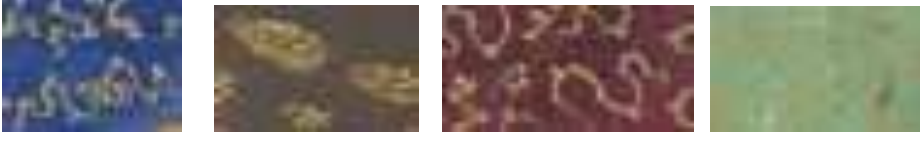
Varak Numarası: 331b

Genel Özellik: Safevi şehzadesi ve saray eşrafının istişare halinin resmedildiği minyatürde, Krem rengi zemin üzerine, lacivert ağırlıklı bir tonlama kullanılmıştır. Kompozisyonda on bir erkek figürü kullanılmıştır. Mekânın yer ve duvarlarında çini uygulaması görünümü verilmiştir.

Motif : Bulut, rûmi, çintemani, kuğu, minik çiçekler.

Renk : Krem rengi, Lacivert, Mavi ,Sarı, Yeşil, Bordo, Beyaz, Siyah, Kırmızı, Kahve rengi, Altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından on bir figürün kaftanları, albüm geneli kaftan tasarımlarının özeti olacak niteliktedir.

Motif Detay

Kaftanlarda renkler; lacivert, kahverengi, bordo, yeşil, kırmızı, sarı ve sık karşılaşmadığımız beyaz rengi ile tasvir edilmişlerdir. Motiflerde, bulut, kuğu, çintemani, noktalamalar, küçük çiçekler kullanılmıştır. Başlıklar tipik Safevi tac-ı haydarisidir. Başlıklarda ki renk farklarının mesleki nitelemeye göre farklılık gösterdiğini düşünmekteyiz. Perde kıvrım ve detayları ile kompozisyona hareket getirilmiştir.

Kumaş Detay

Bu durum tekstil sanatının tasvir sanatına kattığı derinlik ve anlam ile ifade edilebilir. Sayfa genelinde bulut motifi yoğun kullanılmıştır. Perde kenarlarında ki ve şehzadenin tahtının ahşap süslemesinde de bulut motifi kullanılmıştır.

Fotoğraf 210: TİEM 1991

Varak Numarası: 99a

Genel Özellik : Sayfa tasarımı bakımından iç mekanda tasvir edilen minyatür, krem rengi kağıt üzerine, sayfanın her köşesinde bir figür ile hareketli bir sahne çizilmiştir. Dış cepheye açılan pencere, kapıda iki figür ve pencereden sarkan bir figür, ana merkezde bir çift figür ile beş kişi resmedilmiştir. Albüm genelinde olduğu gibi, duvarda çini olduğunu vurgulayan motifler vardır.

Motif : Bulut, geometrik şekiller, küçük çiçekler ve noktalamalardan oluşan motifler mevcuttur.

Renk : Krem rengi, lacivert, kahverengi, beyaz, turuncu, siyah, sarı, mavi.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye halı unsurundan başlamak gerekirse; halı örneği, varak numarası 291b de bulunan minyatür ile benzer bir formdadır.

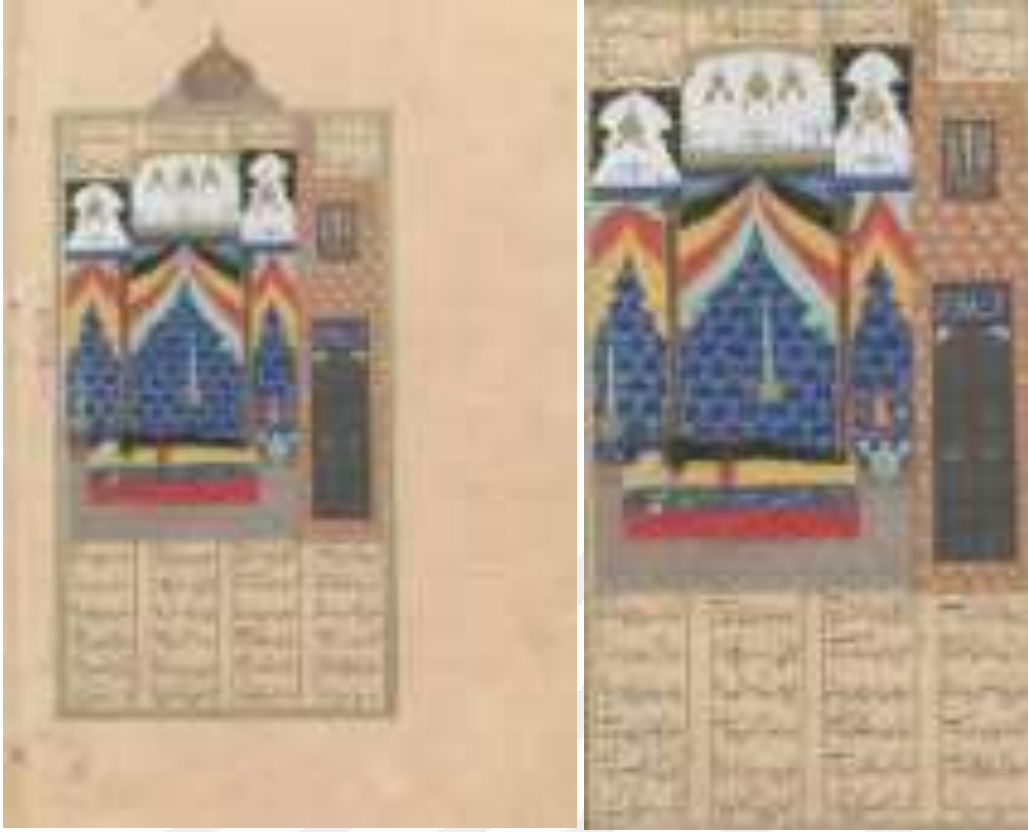
Halı Detay

Halının bordürü, siyah ve yazı formunda, ana zemin ise rûmi deseni ile tezyin edilmiştir. Halının üstünde iki farklı yaygı daha örtüldüğü izlenimi oluşturulmuştur. Bunlarda da noktalamar ile ve rûmi motifi kullanılmıştır. Bir diğer önemli tekstil unsuru üst örtüsüdür.

Kumaş Detay

Örtünün ana zemini turuncu ve bulut motifi ile bezenmiştir. Örtünün kenarları bordo, çizgili bir bordürle tamamlanmıştır. Varak 331b de değindiğimiz gibi perde kıvrılarak tutturulmuştur. Başlık açısından değerlendirme, erkek figürü için tipik özellikler gösterir. Kadın figürlerinde sınıf farkını başlıkların farklı olmasından anlamaktayız. Kaftanlarda, lacivert, turuncu, siyah ve kahverengi kullanılmıştır.

Fotoğraf 211: TİEM 1991/106a

Varak Numarası: 106a

Genel Özellik : Krem rengi zemin üzerine yapılan minyatürde iç mekan tasarımı görmekteyiz. Sedir üzerinde yatan kadın figürü çinilerle kaplı duvar üzerinde bol perde tasviri vardır. Aydınlatma araçları göze çarpmaktadır. Pencereler ve kapı ile detaylarda zenginleşen minyatür de hakim renk laciverttir.

Motif : Rûmi, çintemani, geometrik şekiller, küçük çiçekler.

Renk : Lacivert, sarı, kırmızı, yeşil, siyah, turkuaz, kahve rengi.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye perdelerden başlarsak; Kat kat örtülmüş olduklarını, desenlerin albüm geneline hakim kuğu, çintemani olduğu görülmektedir. Perde uçları istiridye gibi kıvrılarak tutturulmuştur. Sedirin üstünde yatan kadın figürünün siyah başlık ve kaftanı uyum içindedir. Sedirde, albüm genelinde sıklıkla kullanılan Rûmi motifi ve sarmal dallar kullanılmıştır. Sarı, lacivert ve kırmızı üç kat tekstil kullanılmıştır.

4.3.ŞAHNAME-İ ŞAH TAHMASP

KATALOG 16

Envanter Numarası: Şahname-i Şah Tahmasb³⁹²

Fotoğraf Numarası: 212-234

Eser Adı: Şahname-i Şah Tahmasb

İstinsah Tarihi: 1514-1537

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 759 sayfa/ 258 varak

Müellifi: Firdevsî

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: Sultan Muhammed

Eser Ebadı : 47x31.5cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü-Bayrak-Perde

³⁹² "The Shahnamed of Shah Tahmasb."

Fotoğraf 212: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 40

Genel Özellik : The Metropolitan Museum of Art, New York ‘dan alınan minyatürde, dünyanın hakimi olarak Hushang’ın halkına çeşitli zanaat ve gelenekleri öğrettiği ve halkına hizmet için hayvanları evcilleştirildiği, ateşin yeni keşfedildiği yaşamın erken dönemleri tasvir edilmiştir. İran mitlerinde ortaya çıkan ilk insan Kayumars, öldürülen oğlu Siyamak’ın intikamını almak için savaş yapmaya karar verir ve Hushang’ı çağırır, müzakere eder. H Sadefestivaline atıfta bulunulmuştur.³⁹³ Sayfa kenarları zereşanlı ve dallar, ağaçlar, hayvanlar ile kompozisyon devam ettirilmiştir. Zemin krem rengidir. Tasvir doğada ve figürler yoğun kullanılmıştır. İncelediğimiz minyatürler içinde, evcil hayvanlar, ateş ve meyveler çizilmiştir.

Motif : Rûmi, geometrik şekiller, çiçekler, bahar dalları, bitki öbekleri, bulut.

Renk : Turuncu, yeşil, bordo, kahverengi, sarı, mavi, lacivert, kırmızı, beyaz, siyah, mor, gri.

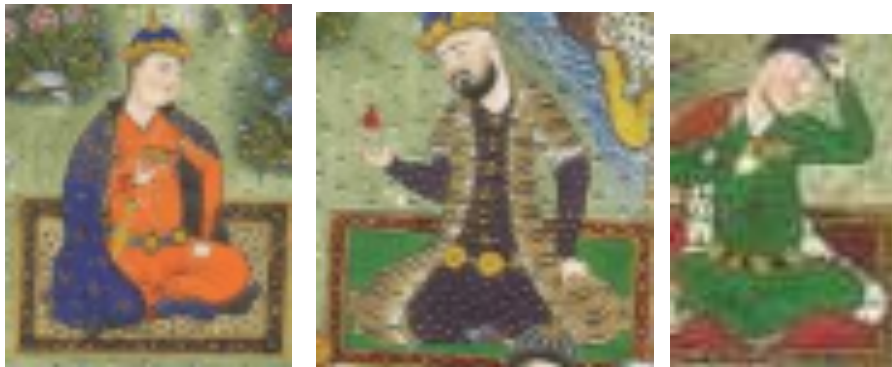
³⁹³ "The Shahnamed of Shah Tahmasb", s.40.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye başlıklardan başlamak gerekirse;

Başlık Detay

Başlıklar açısından çok zengin bir seçenek olması hasebiyle bu minyatür seçilmiştir. Safevi dönemi Tebriz ekolü'nün Tac-ı Haydari başlıklarından uzak ve birbirinden farklı dokuz adet başlık görmekteyiz. İran mitolojisinde yer alan ilk kahramanların tasvir edilmesi nedeniyle başlık tipolojisinin ilk evrelerini görüyoruz. Aynı zamanda bu minyatür ile başlıklar ile birlikte soylu sınıf, halk ve meslek gruplarını ayırt edebiliyoruz. Tablo bir ve iki 'de Kayumars ve Hushang benzer kraliyet başlıkları ile tasvir edilmişlerdir. Tablo dörtte çoban, tablo beş ve altıda soylu sınıf da karşılaşmadığımız bir başlık görmekteyiz. Tablo yedi ve sekizde halk sınıfından kişiler tasvir edilmişti. Çalışmamız başlık tipolojisini tanımlamamızda yardımcı olacaktır.

Kaftan-Halı Detay

Minyatürün tekstil açısından önemli diğer unsurları kaftan ve halıdır. Görsellerde gördüğümüz üç kaftanın işlemleri, renkleri ve aksesuarları açısından üstün niteliktedir. Soyluların üstünde oturdukları halı parçalarının bordürleri işlemelidir. İlk halı dışındaki halı parçalarının zeminleri sadedir. Motif bakımından buluta benzer motifler işlenmiştir.

Fotoğraf 213: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 56

Genel Özellik : Tahram Museum of Contemporary Art'dan alınan, Sultan Muhammed ve Kadimi'ye atfedilen kompozisyonun resim metin ilişkisine bakarsak; Merdas oğlu Zahhak'ın saray maiyeti arasında tahtında otururken görmekteyiz. Zahhak kral Cemşid'in ülkesini zorbalıkla yönetmişti. Kahinler Cemşidin soyundan gelen Feridunun varlığından haber verirler, Zahhak cinlerden, devlerden ve insanlardan bir ordu kuracağına haberini bir belge hazırlatarak duyurur. Kaveh isimli demircinin zulümlerinden şikayetçi olması ve Kaveh'in ,Zahhak'ın deklarasyonunu yırtması tasvirde anlatılmıştır.³⁹⁴ Genel kompozisyon krem rengi zerefşanlı bir zemine kalabalık figürler resmedilmiştir. Sayfada cin-demon, melek ve hayvanlar dikkat çekmektedir.

³⁹⁴ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.56.

Motif : Rûmi, hatâyî, hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik çizgiler, bulut.

Renk : Krem rengi, altın sarısı, yeşil, siyah, mavi, kahverengi, turuncu, sarı, beyaz, lacivert, kırmızı, turkuaz, lila, bordo.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır ve sayebanları inceleyerek başlarsak; Zakkah'ın tahtının üstündeki çadırın zemininin turuncu, tepelik bölümünde mavi rengi zemin üstüne lacivert rûmi motifler, kenarlar lacivert zemin üstünde sarı bulutlar ile tezyin edilmiştir. Çadırın üstünde şemse formunda, lacivert zemin üstünde dallar ve çiçekler tasvir edilmiştir. Çadırın etek bölümü mavi ve lacivert çizgili alandan oluşmuştur. Çadırın arkasında bulunan sayeban dikdörtgen şeklinde, zemin turuncudur. Beşgen ve sekizgen formların içleri, rûmi ve ejderi andıran bulutlar ile tezyin edilmiştir. Kenarlar yeşil ve tırkuaz çizgili şeritlerden oluşmuştur. Sayeban önünde bulunan kumaş parçası siyah ve altın sarısı renklerde ve münhanilerden oluşmuştur. Münhani formların içleri sarmal rûmiler ile bezenmiştir. Bu kumaş parçasının kenarında lacivert bir kumaş parçasının üstünde bulut motifleri ile tanzim edilen bir kumaş daha vardır.

Çadır Detay

Sağ baştaki iki görsel detayında görüldüğü gibi çadırın kubbesi kafes şeklindedir. Tekstil açısından kıymetli bir diğer unsur yer yaygılarıdır. Küçük ve büyük boyutlarda dokumalar birbirleri ile uyum içindedir. Zakkah'ın tahtındaki küçük dokuma da solunda oturan figürün altında ve sayfanın sol altındaki üç küçük dokuma

parçasının kenar bordürleri ile ana bölümde rûmi motifi kullanılmıştır. Büyük dokuma parçasının desen tasarım prensibi diğer küçük halı parçaları ile orantılıdır.

Halı bordür detayı

Halı ana zemin detay

Bordür siyah zemin üzerine turuncu rûmi ve mavi hatâyî motiflerinden oluşmuştur. Ana zemin lacivert renkte, sarı rûmiler ve turuncu hatâyî, beyaz renkli çiçekler, mavi bulut motifleri ile bezenmiştir. Başlıkları incelersek;

Başlık Detay

Zahak'ın başlığının kalensüven bölümü lacivert tepeliği ve altın renginde önden dilimlidir. Kaveh'in başlığı tipik Safevi dönemi tebriz ekolu minyatürlerinde gördüğümüz tac-ı haydaridir. Sayfa genelinde aynı başlık görülmektedir. Kumaş renkleri genelde beyaz olsa da farklı renkte kumaşlar ile de kullanılmıştır. Üçüncü ve altıncı resimlerde gördüğümüz başlık küçük kalensüvenlerin etrafında kumaşların sarılması ile tasvir edilmişlerdir.

Kaftanlar iki tip içinde gelişmektedir. Birincisi, dış kaftan kısa kollu ve işlemeli, iç kaftan uzun kollu olup canlı renklerden oluşmuşlardır. İkinci tip kaftanlar sade, tek parça, önden düğmeli ve renklilerdir. Kaftanlar belde kuşak veya kemer ile bağlanmışlardır. Sayfa genelinde sade olan kaftanların içinde işlemeli olan tek kaftan Zahhak'ın kaftanıdır ve rûmi motifleri ile tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 214: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 68

Genel Özellik : The Nasser D.Khalili Collection of İslamic art (London) dan alınan ve Kadimi ile Sultan Muhammed'e atfedilen sayfa da Feridun'un kraliyet ziyafetindeki toplantı ve meclisin ilahi gücünün bir işareti olarak sarayın üzerinde uçan melek tasvir edilmiştir. Bu tasvirde Mehregan töreni denilen kutlamaya yer verilmiştir.³⁹⁵ Krem rengi zerefşanlı sayfa üzerine metinde de belirtildiği gibi eğlence ve ziyafet canlı renkler ve kalabalık bir figür eşliğinde tasvir edilmiştir. Feridun'un üstün işçilikli tahtı süslemeleri ile ön plana çıkmaktadır. Özellikle tahtın ayakları dikkat çeker.

Tahtın tezyinatından verdiğimiz detaylar, tekstillerde kullanılmış böylelikle dekorasyon ve tekstil arasında tezyinat bir bütünlük içinde işlenmiştir.

³⁹⁵ "The Shahnamed of Shah Tahmasb"sf.68.

Motif : Rûmi, hatâyî, hatâyî grubu çiçekler, bulut, geometrik şekiller, bahar dalları, çiçek öbekleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, siyah, beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, lacivert, mavi, mor, turuncu, yavru ağzı, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından çadır unsuru ve sayebanın incelenmesi ile başlamamız gerekirse;

Çadır Detay

Kafes biçiminde kubbesi, kahverengi kumaş üzerine sekizgen ve dörtgen formların içine rûmi ve bulut motiflerinin tezyin edildiği çadır önemli tekstillerdendir. Turuncu etek uçları kuğu şeklindeki desenlerle süslenmiştir. Çadırın arkasında gördüğümüz sayeban lacivert zeminde, ana zeminde salbek formunda göbek, rûmi bulut ve hatâyî grubu çiçekler ile bezenmiştir. Sayebanın etek uçları yeşil, kırmızı, beyaz ve lacivert çizgilerden oluşmuştur. At eyerleri; sol başta gördüğümüz eyer örtüsü, albüm genelinde var olan örtülerden farklıdır. Geometrik şekiller, kilim dokumalarında gördüğümüz formdadır.

Eyer Detay

At eyerlerinde rûmi, bulut ve hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Sayfanın sağ köşesindeki develerin eyer örtülerinde de aynı motifleri görmekteyiz. Başlıkları genel olarak değerlendirmek gerekirse; Feridun'un saltanat başlığı ve tipik Tac-1 Haydari başlıkları dışında, sol baştan dördüncü ve altıncı başlıklar renk ve formları ile dikkat çekmektedir.

Başlık Detay

Başlıklarda renkler genelde, beyaz, altın sarısı, lacivert, kırmızı ve nadiren kahverengi resmedilmiştir. Kaftan Feridun figürü dışında sade, kısmen küçük çiçekler ve kuğu figürleri ile çizilmiştir. Feridun'un kaftanı lacivert küçük çiçeklerle bezenmiş kaftan üstüne, yeşil renkli, kuğu figürlü pelerin ile tasvir edilmiştir.

Fotoğraf 215: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 80

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art’da bulunan ve Kadimi ile Sultan Muhammed’e atfedilen minyatürde, yaşlı Feridun’nun Salm ve Tur’un elçisi ile konuşması resmedilmiştir.³⁹⁶ Minyatür açık alanda tasvir edilmiştir. Zerefşanlı krem rengi kâğıda, fil, pars, panter, şahin gibi vahşi hayvanlar resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, bulut.

Renk : Beyaz, mavi, lacivert, kırmızı, sarı, yeşil, turuncu, kahverengi, siyah, gri, bordo, pembe, turkuaz, gül kurusu, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır, sayeban ve halıdan başlamamız gerekirse;

³⁹⁶ “The Shahnamed of Shah Tahmasb”,sf.80.

Çadır detayı

Halı detayı

Çadır tasarımında, salbekli ve göbekli alanlar koyu renklidir. Hatâyî grubu bitkisel bezemeler ve rûmi motifi ile bezenmiştir. Açık renkli alan, rûmi ve sarmal dallar ile tanzim edilmiştir. Etek uçları çizgili, minik bulutlarla resmedilmiştir. Sayeban, çadır ile benzer özelliklerde süslenmiştir. Mavi zemin üzerine altın sarısı renklerde rûmi motifi kullanılmıştır. Etek uçları sarı, turuncu, siyah renkli şeritlerle tamamlanmıştır. Halının bordürü kahverengidir ve birbirine geçmeli geometrik form kullanılmıştır. İkinci ve dar bordür, beyaz renklidir. Ana zemin, lacivert renkli rûmi motifi ve sarmal dallardan oluşmuştur. Feridun'un tahtının örtüsü ve minderinde kuğu motifi kullanılmıştır. Kaftan ve başlıkları beraber yorumlamamız gerekirse;

Kaftan Detay

Sağ baştan birinci ve ikinci figürün kaftanlarında bulut motifi kullanılmıştır. Birinci figür Feridun tasvirinin ve üçüncü figürün tacı hükümdar tacıdır. Siperlikleri

rûmi formunda, tepelik bölümünde zarif bir tüy ile tasvir edilmiştir. İkinci ve dördüncü figürlerin başlıkları tipik Safevi dönem Tebriz ekolü serpuşlarındandır. Beşinci figürün başlığı da benzerdir fakat cop çok kalın tasvir edilmiştir. Üçüncü figürün dış kaftanında kuğu deseni kullanılmıştır. Dördüncü figür klasik bir formatta dizayn edilmiştir. Dış kaftan kısa kollu, iç bluz uzun kollu ve altta pantolon kullanılmış kaftan uçları kemere tutturulmuştur. Beşinci figürün, dış kaftanı kısa kollu, uzun ve desenlidir. İç kaftan, uzun kollu ve uzun dizayn edilmiştir. Figürler genellikle bellerinde işlemeli kemerler ile tasvir edilmişlerdir. Minyatürdeki yirmi iki figürün genel özellikleri tabloda belirttiğimiz beş figürde anlatılmaya çalışılmıştır.

Fotoğraf 216: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 82

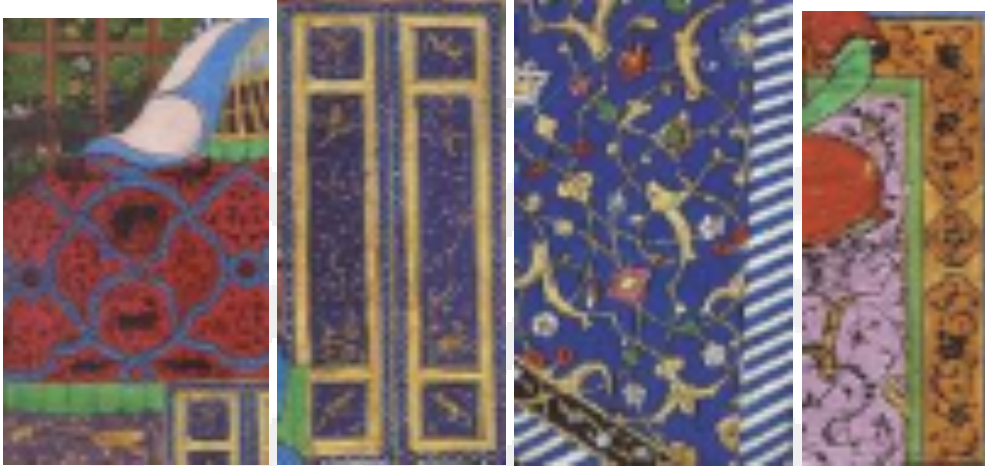
Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan, Abdulvahhab, Abdulaziz ve Sultan Muhammed'e atfedilen eserde, Feridun ve Iraj arasındaki istişareyi konu edilmektedir.³⁹⁷ Minyatür, zereşanlı kağıt üzerine açık alanda, ağaçlar, bulut, atlar ve kalabalık bir erkek figürü yoğunluğu görülmektedir.

³⁹⁷ "The Shahnamed of Shah Tahmasb"sf.82.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, geometrik şekiller, hayvansal motifler.

Renk : Krem rengi, yeşil, mavi, lacivert, bordo, kırmızı, sarı, turuncu, siyah, beyaz, mor, yavru ağzı, gri.

Değerlendirme: Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye sırasıyla çadır, sayeban ve halı unsurundan başlamanız gerekirse; Çadır minyatürün en özel unsurudur. İncelemeye aldığımız Şah Tahmasb Şahnâmesi için de özel bir örnektir.

Çadır detay

Çadır kapı detayı

Sayeban detay

Halı detay

Çadır, tepesi kafes şeklinde ve dış rengi beyaz iç rengi mavi bir örtü ile örtülmüştür. Çadırın tepe örtüsü ve beden örtüsü aynı kumaş ile devam ettirilmiştir. Bordo kumaş üzerine mavi bordürler ile elde edilen geometrik şekillerin içi rûmi, sarmal dallar ve çeşitli hayvan figürleri ile bezenmiştir. Çadırın tepe ve etek ucunda yeşil sade kumaş kullanılmıştır. Eflatun renkli etek uçlarında çadır ile doğru orantılı hayvan figürleri kullanılmıştır. Çadır kapıları tekstil malzemeleri ile kaplandığı halde bu formdaki kapılar sık karşılaşılan örneklerden değildir. Mavi zemin üzerine hayvan figürleri ile tanzim edilmiştir. Çadır arkasında gördüğümüz sayeban, rûmi ve hatâyî gurubu bitkisel bezemeler kullanılarak tanzim edilmiştir. Sayebanın ana zemini mavi, kenar bordürleri siyah, gölgelik bölümü, mavi beyaz çizgili tasvir edilmiştir. Halı, bordür kahverengi ve altın sarısı renklerde bitkisel motiflerle ana zemin, eflatun renkte rûmi motifleri tasvir edilmiştir. Sultanın oturduğu küçük parça dokuma, bordürleri siyah ve desenli ana zemin kahverengi ve sade tasvir edilmiştir. Figürlerin kaftanları

genel olarak değerlendirildiğinde, iki tip kaftan görmekteyiz. Birincisi, dış kaftan kısa kollu, desenli, önden açık ve uzun, i kaftan ise uzun kollu sade renkli ve uzun tasvir edilmiştir. İkinci rnek ise, uzun kollu, sade, kruvaze yakalı ve tek renk tasvir edilmiştir. Figürlerin başlıklarından farklı örnekleri tablo şeklinde ifade etmemiz gerekirse;

Başlık Detay

Başlıklar soldan birinci ve ikinci başlıklar şahnâme genelinde Sultani işaret göstergesi olarak kullanılan tipik başlıklardır. Diğer başlıklar Safevi Tac- 1 Haydari formlarına uygundur. Dördüncü figürün başlığına sarılmış mavi kumaş parçası farklı bir uygulamadır.

Fotoğraf 217: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 84

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan ve Sultan Muhammed'e atfedilmektedir. Tacı başından alınıp kardeşi Tur tarafından öldürülmeye çalışılan İraj'ın trajedisinin anlatıldığı tasvirde, Salm olaylara şahit olmaktadır.³⁹⁸ Minyatür, açık alanda, bir tepe yığının eteğinde tasvir edilmiştir. Ağaçlar, bitki öbekleri, hayvanlar ve dere kenarında oluşturulmaya çalışılan kompozisyon tipik Tebriz ekolü minyatür özellikleri göstermektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, bulut, bitki kümeleri, geometrik formlar.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, sarı, yeşil, lacivert, kırmızı, turuncu, yavruağzı, siyah, altın sarısı, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır ve sayeban unsurlarından başlarsak; minyatürde dört farklı çadır, iki sayeban görmekteyiz. Bu tekstillerde hakim renk Mavi'dir.

³⁹⁸ "The Shahnamed of Shah Tahmasb"sf.84.

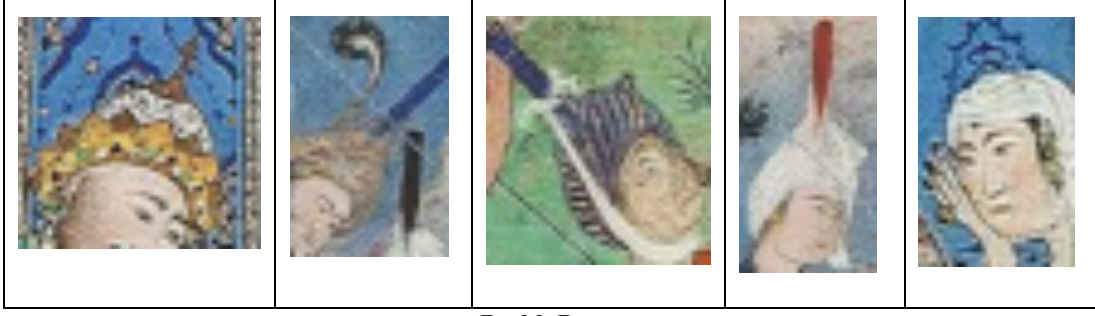
Çadır Detay

Çadırlarda hakim motif bulut ‘dur. Sol başta ve son detayda görülen çadır, kubbeleri kare formda, mavi renkli rûmi ve bulut motifleri ile bezenmiştir. Sol baştaki çadır ana zemininde salbekli alanda küçük çiçeklerle bezenmiştir. Kuşak baklava dilimli, renkli, iç kumaş salbekli ve mavi dış kumaşı beyaz ve bulut motifi ile tanzim edilmiştir. Ortada detayını gördüğümüz çadırın kubbesi kafes sisteminde, ana bölümü kahverengi, dörtgenler içinde bulut motifleri ile tasvir edilmiştir. Sayebanda, açık renkli zemin üzerine rûmi motifi ve sarmal dallar kullanılmış kenar eteklerinde turuncu ve yeşil çizgili kumaş görünümü verilmiştir. Minyatürün sol köşesinde, açık renkli kubbesi görülen çadırın ardında yine açık renkli zemin üzerine mavi desenler ile şekil verilmiştir.

Halı detay

Halı detayında gördüğümüz üzere, bordür kahverengi zemin üzerine ince dallar ile süslenmiştir. Ana zemin lacivert renkli ve hatâyî motifi ile bezenmiştir.

Başlık Detay

Başlıklar tabloda görüldüğü üzere tipik Safevi dönemi başlıklarıdır. Kaftanlar aşırı gösterişten uzak, minik çiçekler ile bezenmiştir. Kısa kollu dış kaftanlar kemere tutturulmuş iç kaftan sade, uzun kollu ve uzun etekli tasvir edilmişlerdir. Kaftanlarda kullanılan genel renkler, turuncu, yeşil ve laciverttir.

Fotoğraf 218: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 96

Genel Özellik : Aga Khan Museum, Toronto’da bulunan ve Abdulaziz ile Sultan Muhammed’e atfedilen minyatürde Salm ve Tur’un çadırlarında Feridun’nun elçisinden gelen haberi tartışma anları ve İraj’ın soyundan gelen Manuçehr’in tahtı ve

taçı aydınlatışının anlatımı konu edilmiştir.³⁹⁹ Minyatür zerefşanlı kağıt yüzeyine, açık alanda altın sarısı bir tepe eteğinde, dere kenarında tasvir edilmiştir.

Motif : Hatâyî, rûmi, bulut, çiçekler, bitki kümeleri.

Renk : Lacivert, altın sarısı, beyaz, mavi, kırmızı, yeşil, turuncu, bordo, kahverengi, siyah, krem rengi.

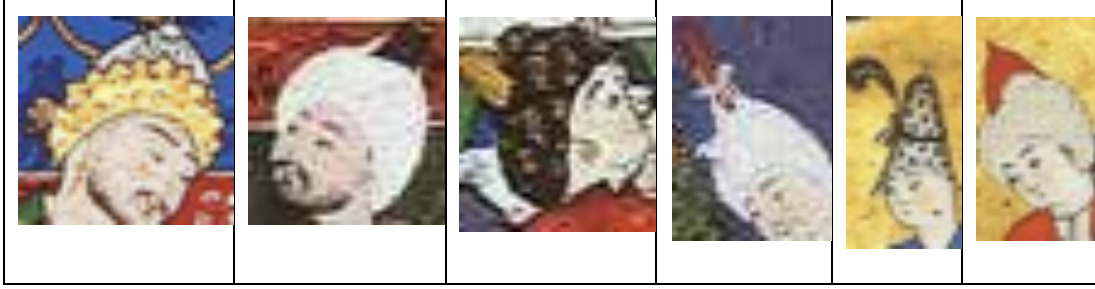
Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye, çadır ve sayeban unsurları ile başlarsak;

Çadır- Sayeban- Halı Detay

Minyatürde toplam dört çadır görülmektedir. Çadırların kubbeleri beyaz, sade ve konik şekildedir. Çadır eteği mavi baklava dilimlerinden oluşmuştur. Çadırın iç kumaşı lacivert ve maviden oluşmuş bitkisel motiflerle bezenmiştir. Sayeban mavi zemin üzerine lacivert rûmi motifler ile süslenmiştir. Sayeban eteğinde, sarı ve mavi çizgili kumaş görünümü verilmiştir. Minyatürün sağ köşesinde kullanılan çadırın kubbesi kesik ve kahverengi kullanılarak diğer çadırlardan farklı çizilmiştir. Minyatürün sol köşesinde dikdörtgen kabin formunda çadır görülmektedir. Halı oldukça geniş, dikdörtgen şeklindedir. Halı bordürü, bordo renkli, dallar ve çiçeklerle süslenmiştir. Halının ana zemini, krem rengi ve bulut motifleri ile tasvir edilmiştir.

³⁹⁹ “The Shahnamed of Shah Tahmasb”sf.96.

Başlık Detay

Minyatür içerisindeki farklı başlık tiplerinden örnekler şemada belirtilmiştir. Sol başta sultani bir başlık görmekteyiz. İkinci başlık tipik Tac-ı Haydari olduğunu fakat copun kısa ve kalın olduğunu görmekteyiz. Üçüncü ve beşinci başlıklar tipolojileri açısından farklıdır. Dördüncü başlık tipik Tacı Haydaridir fakat kumaş bölümünden copla bağlanan kuşak sık karşılaşılan bir form değildir. Kaftanlarda, bulut, minik çiçekler, noktalar, kuğu figürü kullanılmıştır. Yakalarda işleme yoğun kullanılmıştır. İki tip kaftan kullanılmıştır. Dış kaftan kısa kollu ve iç kaftan uzun kollu ve uzun formda ikinci kaftan tek parça kruvaze yakalı ve uzun kollu tasvir edilmiştir. Dış kaftanların etekleri kemerlere tutturulmuş ve uzun çoraplı figürler görülmektedir. Kaftanlarda canlı renkler tercih edilmiştir.

Fotoğraf 219: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 100

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan ve Sultan Muhammed ile Abdulaziz'e atfedilmektedir. Minyatürde Manuçehr'in habercisinin getirdiği mektubu ve Tur'un kesik başının Feridun'a sunulurken tasvir edilmiştir. Feridun sarayın terasında tahtında otururken resmedilmiştir.⁴⁰⁰ Zerefşanlı krem rengi kâğıt üzerine yapılan minyatürün, terasın bahçeye açılan perspektifi ile nadir örneklerdendir. Genellikle binek hayvanlarından at görmekteyiz fakat bu minyatürde deve görülmektedir. Minyatürde dönemin müzik aletlerini görmemiz açısından da kıymetlidir.

Motif : Bulut, rûmi, geometrik şekiller, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler.

Renk : Yeşil, lacivert, mavi, sarı, altın sarısı, kahverengi, kırmızı, beyaz, siyah, turuncu, lila, turkuaz.

⁴⁰⁰ "The Shahnamed of Shah Tahmasb".sf.100.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme ye çadır unsurundan başlarsak;

Çadır detay

Halı detay

Çadır kubbesi altın renkli, ana zemin mavi renkli ve rûmi-bulut motifleri ile bezenmiştir. İşlemeler ve kenarlıktaki üstün işçilik dikkat çekmektedir. Halı, bir kenar bordürü ve ana zeminden oluşmaktadır. Bordür mavi renkli ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler ile tezyin edilmiştir. Halının ana zemini sarı renkli, rûmi desenli tasvir edilmiştir. Feridun'un üstünde oturduğu küçük halı parçasının kenar bordürü, lacivert renkli ve rûmi desenli, ana zemin açık renkli minik çiçeklerle resmedilmiştir.

Kaftan Detay

Feridun figürün 'ün başlık, kaftan, minder ve halısı üstün bir işçilik ile tasvir edilmiştir. Başlık Şahnâme genelinde gördüğümüz Sultan başlığı ile çizilmiştir. Dış kaftan genellikle süslü olurken bu figürde iç kaftan ejder ve bulut motifleri ile tezyin edilmiştir. Düğmeler ve belindeki kemer kaftan ile orantılı olarak çok işlemelidir. Kısa

kollu iç kaftanın içinde kırmızı ve sarı iki farklı iç kıyafetinin kolları görülmektedir. Feridun'un tahtının yanındaki yastıkta ve kompozisyondaki figürlerin kaftanlarında kuğu figürü kullanılmıştır.

Fotoğraf 220: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 118

Genel Özellik : The Metropolitan Museum of art'da yer alan minyatür ve Sultan Muhammed ile Abdulaziz'e atfedilmektedir. Resimde genç Zal'ın Rudabeh'e olan aşkını mecliste açıklaması ⁴⁰¹ konu edilmiştir. Minyatür, zerefşanlı kâğıt üzerine terastan bahçeye açılan bir konumda resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî, rûmi, bulut, Zümrüdüanka, hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Krem rengi, mavi, lacivert, yeşil, kahverengi, gri, siyah, turuncu, beyaz, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından sayeban unsurunu değerlendirmemiz gerekirse; Sayeban, Şahnâme içinde incelediğimiz sayebanların en işçiliklisidir.

⁴⁰¹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."sf.118.

Sayeban detay

Sayeban dikdörtgen şeklinde ve geniş bir bordür kullanılmıştır. Bu bordürde geometrik şekiller ve mavi tonlarında süsleme yapılmıştır. Sadece iki köşesinde iç bordür kullanılmıştır. İç bordürde rûmi ve bitkisel bezemeler ile tanzim edilmiştir. Ana bölümde göbekli bir form kullanılmıştır. Mavi zemin üzerinde rûmi ve hatâyî grubu bitkisel motifler çizilmiştir. Dört köşesinde, göbekte kullanılan renk ve motifler ile geri kalan zeminde ise kahverengi üzerine Zümrüdüanka ve bitkisel bezemeler ile tasvir edilmiştir. Başlıklar dönemin tipik Tac-1 Haydari başlıklarıdır. Yaşlı sınıftan olan figürlerin başlıkları, beyaz tülbentin içinde kırmızı, mavi, bordo kalensövenler ile tasvir edilmiştir. Kaftanlar klasik, sade ve işçilik için küçük kuğu figürleri ve minik çiçekler kullanılmıştır.

Fotoğraf 221: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 130

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan ve minyatür Kadimi'ye atfedilir. Resim Sam ve Nowzar'ın buluşmasını⁴⁰² tasvir etmektedir. Minyatür, bir dağ eteğinde, ağaçlar, bitki öbekleri gibi birçok doğa unsuru kullanılarak tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, bulut, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler.

Renk : Krem rengi, altın sarısı, mor, turuncu, yeşil, beyaz, mavi, lacivert, siyah, kahverengi.

Değerlendirme: Tekstil tasarım değerlendirmesine çadır, sayeban ve halı ile başlarsak; çadırlarda hatâyî, rûmi ve sarmal dallar kullanılmıştır.

⁴⁰² "The Shahnamed of Shah Tahmasb."sf.130.

Çadır detayı

Çadır ve Sayeban detayı

Sol başta detayını gördüğümüz çadırın konik kubbesi ve kubbesinde göbekli-salbekli süsleme alanları görülmektedir. Çadır eteği, geometrik şekillerle süslü ve çadırın genel renklerinden farklı renklerle süslenmiştir. Sağ tarafta detayını gördüğümüz kahverengi çadırın kubbesi kafes tip çadırıdır. Sayeban lacivert zemin üzerine hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılarak tanzim edilmiştir.

Halı detay

Halı, geniş bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Bordür ince, kahverengi ve bulut motifleri ile bezenmiştir. Ana zemin hatâyî grubu bitkisel motifleri ile resmedilmiştir. Sultanların oturduğu küçük boyutlu halıların bordürleri, bitkisel motifler ile ana zeminde bulut ve minik çiçekler kullanılmıştır. Minyatürün sol köşesinde gördüğümüz sadak, yeşil renkli ve sarmal dallar ile çizilmiştir. Minyatürde kullanılan başlıklar, tipik Safevi Tac-ı Haydari başlıkları ve kenarları dilimli işlemeli Sultan tacı görülmektedir. Kaftanlarda, küçük çiçekler, kuğu figürü görülmektedir.

Fotoğraf 222: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 142

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan ve minyatür Bashdan Qara'ya atfedilir. Resim Nawzar'ın Sam'a sarılırken tasvir edilmiştir.⁴⁰³Saray mensupları çevrelerini sarmıştır. Dağ eteğinde, bir nehir kenarında, bitki öbekleri çevresindeki meclis tasvir edilmiştir.

Motif : Bulut, hatâyî, rûmi, kuğu figürü, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, kırmızı, turuncu, yeşil, beyaz, siyah, mavi, lacivert, altın sarısı, sarı, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından Sayeban örneği ve kaftanlar önem teşkil etmektedir. Kaftanları üç farklı tasarımla ifade etmek gerekirse; dış kaftan kısa kollu, önden açık, iç kaftan, uzun kollu önden düğmelidir. İkinci tip kaftan, sade, kruvaze yakalı ve uzun tasarlanmıştır. Üçüncü tip kaftan, dış kaftanın etekleri beline kıvrılmış, iç etek kısa ve alttan renkli çorapların görüldüğü tasvirler tanzim edilmiştir.

⁴⁰³ "The Shahnamed of Shah Tahmasb".sf.142.

Sayeban detay

Sayeban, kenar bordürleri geometrik şekillerden, kırmızı ve mavi renklerden oluşmuştur. Sayeban paftalara bölünmüştür. Paftaların içleri sarı renkli, içleri bulut motifleri ile bezenmiştir. Sayebanın pafta dışında kalan bölümleri lacivert renkli, rûmi ve hatâyî motifi ile tasvir edilmiştir. Sadak, kenarları sarı, ana bölüm lacivert ve şemse motifi ile tezyin edilmiştir. Atın üstündeki eyer örtüsü, lacivert renkli, motifler küçük çiçeklerden oluşmuştur.

Fotoğraf 223: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 148

Genel Özellik : The Metropolitan Museum of art, New York'dan alınan minyatür Bashdan Qara'ya atfedilir. Bu resim, Efrasiyab'ı kraliyet tacını giymiş ve İran kraliyet tahtına oturmuş, Turan halkına hazine dağıtırken tasvir edilmiştir.⁴⁰⁴ Zerefşanlı, krem rengi kağıt üzerine bir dağ eteğinde minyatür tasvir edilmiştir. Hediyelerin bulunduğu kutular, hediyelikler ve tekstillerin üzerindeki motifler bir birliktelik içindedir.

Motif : Hatâyî, hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, Zümrüdüanka, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, altın sarısı, sarı, turuncu, bordo, mavi, lacivert, siyah, yeşil.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye başlıklardan başlamamız gerekirse;

⁴⁰⁴ "The Shahnamed of Shah Tahmasb".sf.148.

Başlık Detay

Sol baştan ilk başlık (Efrasiyab) Sultani bir başlıktır. Diğer örnekler metinden de anladığımız gibi Turan halkının kullandığı başlıklardır. Bu bilgi bizlere başlıkları sınıflandırırken yol gösterecektir.

Sayeban detay

Sayeban motif detay

Eyer örtüsü detay

Sayeban bordürleri ilginç bir şekilde tasvir edilmiştir. Geometrik şekillerde, birbirlerinden farklı formlarda iki kontür kullanılmıştır. Ana zemin laciver renk üzerine, zümrüdüanka kuşu, hayatayi motifi ve çeşitli büyüklükte bitkisel motifler kullanılmıştır. Eyer örtüsü, kompozisyonun genelindeki motifler ile uyum içindedir. Laciver üzerine, Rûmi motifi tercih edilmiştir.

Fotoğraf 224: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 170

Genel Özellik : The Metropolitan Museum of art, New York'dan alınan minyatür Bashdan Qara'ya atfedilir. Kralın Rüstem ile konuştuğu Key Kavus sarayı tasvir edilmiştir. Rüstem çok mahcuptur ve atı rakhsh'ı eyerlemelerini emreder.⁴⁰⁵ Krem rengi zerefşanlı kağıt üzerine, dağ eteğinde, bir nehir kenarında tasvir yapılmıştır.

Motif : Hatâyî, rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, mavi, altın sarısı, lacivert, sarı, bordo, gri, yeşil, turuncu, kahverengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye Sayeban ile başlanırsa;

⁴⁰⁵ "The Shahnamed of Shah Tahmasb"sf.170.

Sayeban Detay

Sayeban minyatürün odak noktasındadır. Tahtın arkasında ve oldukça gösterişli süsleme özelliklerine sahiptir. Bordür geniş bir formda ve kahverengi, sarı, mavi renklerde simetrik şekillerden oluşmuştur. Ana zemin, lacivert renkli, rûmi ve küçük çiçeklerden tanzim edilmiştir. Kaftanlarda hatâyî motifi yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Başlıklar Safevi dönemi Tac-ı Haydari başlıkları ve Turan halkının kullandığı başlıklardandır.

Fotoğraf 225: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 178

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan ve minyatür Qadimi'ye atfedilir. Bu resim Rüstem ve diğer İranlıların Sohrab için yas tutarken⁴⁰⁶ tasvir edilmiştir. Minyatür, zereşanlı krem rengi kağıt üzerine, bir tepe yamacında ve arkasında tasvir yapılmıştır.

Motif : Bulut, rûmi, hatâyî, kuğu figürü.

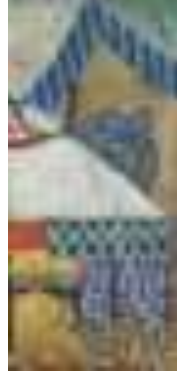
Renk : Krem rengi, mavi, lacivert, yeşil, turuncu, kırmızı, beyaz, siyah, mor.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır unsurlarından başlamanız gerekirse; Çadırların kubbelerinde ki kafes bölümlerini kapatmaya yarayan örtülerin işlevselliği net olarak görülmektedir. Çadırların; kubbe, iç kumaş ve etek bölümleri birbirinden farklı tasvir edilmiştir.

⁴⁰⁶ "The Shahnamed of Shah Tahmasb".sf178.

Çadır detay

Çadır detay

Sol başta görülen çadır detayının kubbesi sol tarafta görülen kafes tipli kubbenin örtü sistemini göstermektedir. Minyatürün sol köşesinde çadırın arkasında kabin şeklinde bir çadır unsuru görülmektedir. Çadırlarda, rûmi, hatâyî, bulut motifi, geometrik şekiller ve kuğu figürü kullanılmıştır. Solda görülen Sayeban unsurunun bordürü, mavi ve lacivert renklerde çizgili bir formda tasvir edilmiştir. Ana zeminde göbekli bir form ve bu formun içinde rûmi ve sarmal dallar ile tanzim edilmiştir. Minyatürde Sohrab'ın başlığı Sultani, diğer figürlerde ise Safevi Tac-ı Haydari başlığını görmekteyiz. Kaftanlarda küçük benekler, kuğu figürü kullanılmıştır.

Fotoğraf 226: Şah Tahmasb Şahnâmesi s.194

Varak Numarası: Sayfa 194

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Kasım Ali ve Qadimi'ye atfedilir. Minyatürde, İran kampında Siyavash'ın çadırında Zangeh ve Bahram ile konuşmaları⁴⁰⁷ tasvir edilmiştir. Zerefşanlı krem rengi kağıt üstüne, mor dağ eteğinde, nehir kenarında tasvir edilen minyatür de figür yoğunluğu ve bitki kümeleri dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, rûmi, bulut.

Renk : Krem rengi, altın sarısı, mor, mavi, lacivert, beyaz, turuncu, kırmızı, siyah, yeşil, sarı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır ve sayeban unsurlarının değerlendirmemiz gerekirse; bu unsurlarda, beyaz, mavi ve lacivert renkleri hakimdir. Minyatürde dağın arkasında çadırların, sadece kubbelerini görülmektedir. Minyatürün sol köşesinde kabin formunda beyaz bir çadır vardır.

⁴⁰⁷ "The Shahnamed of Shah Tahmasb".sf.194.

Çadır detay

Çadırın kubbe, kubbe eteği, iç kumaşı birbirinden motif olarak farklı fakat renk açısından uyumludur. Sayeban renk açısından çadır ile uyumludur. Sayebanın kenar bordürleri renkli ve çizgilidir. Ana zeminde rûmilerden teşekkül bir göbek, köşelerde ise aynı motifin dörtte biri kullanılmıştır. Halıda, dış bordürde bordo renk üzerine ince dal üzerinde küçük çiçekler tanzim edilmiştir. Ana zemin krem rengi ve siyah bulut motifi ile tasvir edilmiştir. Tekstil unsurları Fot.7 de bulunan minyatür ile benzer özellikler taşımaktadır.

Fotoğraf 227: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 232

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Abdulvahhab'a atfedilir. Minyatürde Kay Khosrow'un tahta çıkışının kutlanma sahnesi⁴⁰⁸ tasvir edilmiştir. Minyatür, zerefşanlı krem rengi kâğıt üzerine, doğa içinde tasvir edilmiştir.

Motif : Zümrüdüanka, rûmi, hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, bitki öbekleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, mavi, lacivert, hardal sarısı, altın sarısı, mor, turuncu, siyah, beyaz, kahverengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye, çadır ve sayeban unsurundan başlamamız gerekirse; Minyatürün sağında gördüğümüz çadır unsuru, kubbeden oluşmaktadır. Kubbenin tepe noktasında kafes bölümünü örten örtü net bir şekilde görülmektedir. Çadırın kubbesi hardal sarısı renginde, işlemsiz, çadır eteği, mavi ve lacivert renklerinde hatâyî motifi ile tasvir edilmiştir.

⁴⁰⁸ "The Shahnamed of Shah Tahmasb",sf.232.

Sayeban Detay

Sayeban, geniş dış bordüründe geometrik şekiller, mavi ve kahverengi ile tanzim edilmiştir. İç bordür sadece iki kenarda kullanılmıştır. Bordürde, sarı zemin üzerinde siyah rûmi ve dallar ile tasvir edilmiştir. Ana zeminde göbekli bir ana motif ve bu motiften teşekkül etmiş dörtte bir ölçülerindeki motif sayebanın dört köşesinde kullanılmıştır. Sayebanın ana zeminde Zümrüdüanka motifi yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Sultan'ın ve saray eşrafının oturduğu dokuma parçaları birbirinin aynı çift tasvir edilmiştir. Halı iki ince bir geniş bordürden oluşmuştur. İnce bordürler sade, bordo ve yeşil renklerde ana zemin ise siyah rûmi motifi bordo zemin üzerine tanzim edilmiştir. Kaftanlar genelde tek tip; dış kaftan işlemeli ve kısa kollu iç kaftan tek renk ve uzun kollu uzun etekli tasvir edilmiştir. Kaftanlarda hatâyî, bulut ve kuğu figürü kullanılmıştır. Minyatürde yirmi dört figür kullanılmış ve tümünün başlığı tipik Safevi Tac-ı Haydari başlıklarıdır.

Fotoğraf 228: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 264

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Qadimi'ye atfedilir. Minyatür Piran ile Çin Kağan'ının sohbetini⁴⁰⁹ konu edilmiştir. Minyatür açık alanda doğa içinde tasvir edilmiştir. Zerefşanlı krem rengi kağıt üstüne resmedilen minyatürde, çocuk figürlerinin birden fazla olması dikkat çekmektedir.

Motif : Bulut, rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, kahverengi, beyaz, mavi ,lacivert, sarı, altın sarısı, turuncu, yeşil, mor, siyah, kırmızı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır unsurundan başlamamız gerekirse;

⁴⁰⁹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb",sf264.

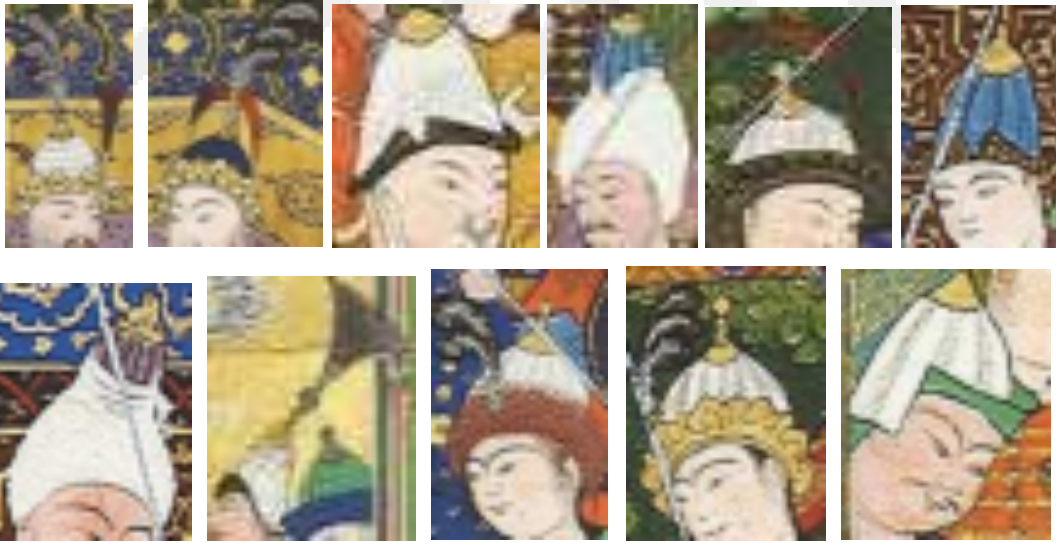

Çadır detay

Halı detay

Çadır, beyaz sade bir kubbe ve kubbe iç kumaşında rûmi motifi ağırlıklı kullanılmıştır. Çadır eteği, geometrik şekillerde ve iç kumaşından farklı renklerde tasvir edilmiştir. Halı, bordürü mavi renkte, bulut ve bitkisel motiflerle, ana zemin ise koyu kahverengi ve sekizgen paftalara ayrılmış ve içleri tezyin edilmiştir. Tahta serilen iki küçük dokumada bulut motifi hakimdir. Çin Kağanı ve Piran'ın resmedildiği minyatürde başlıkların benzer olması dikkat çekmektedir. Başlıkları şematik değerlendirmek gerekirse;

Başlık Detay

Minyatür içinde birbirinin benzeri olmamasına dikkat edilerek başlıklardan örnekler seçilmiştir. Şemadan da anlaşılacağı üzere, genellikle kubbeli, küçük formda ve siperliklerinde süsleme özellikleri görülmektedir. Kaftanlarda minik çiçekler ve kuğu figürü kullanılmıştır.

Fotoğraf 229: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 306

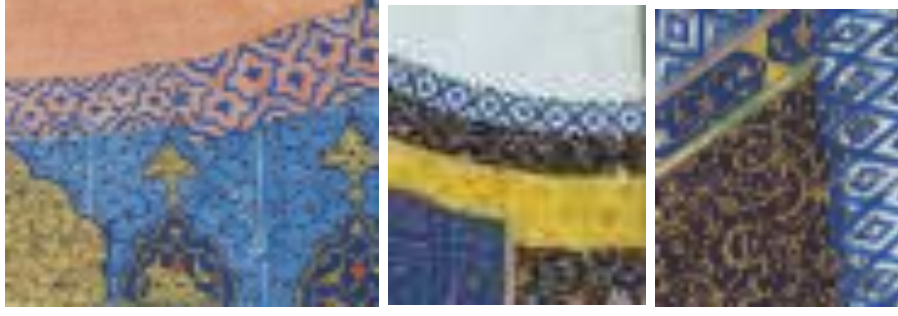
Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Abdulvahhab'a atfedilir. Minyatürde Bizhan muhteşem bir tahtta otururken görülüyor ve Kay Hüsrev'in Gostaham'ı iyileştirilmesi için Şah'tan yardım istemesi⁴¹⁰ tasvir edilmiştir. Minyatür zerefşanlı krem rengi kağıt üzerine, mor bir dağ eteğinde, nehir kenarında tanzim edilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel bezemeler, bulut, kuğu figürü, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, gri, sarı, kırmızı, turuncu, mor, yeşil, mavi, lacivert, beyaz, kahverengi, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır ve sayeban unsurundan başlamamız gerekirse; bu unsurlarda kullanılan ana motifler hatâyî ve rûmi'dir. Hakim renkler, lacivert , mavi ve siyahtır.

⁴¹⁰ "The Shahnamed of Shah Tahmasb",sf.306.

Çadır detay

Çadır detay

Sayeban detay

Sol başta detayını gördüğümüz çadır, göbekli ve şemseli alanların içinde Rûmi motifi kullanılmıştır. Çadırların ve sayebanın ana bölümleri ve bordürleri birbirlerinden renk ve motif olarak farklıdır. İkinci çadırın detayında gördüğümüz üzere çadırın kapısı dikkat çekmektedir. Minyatürün sağ ve sol köşelerinde görülen küçük halı parçaları renkleri farklı motif olarak, birbirinin çifti olarak tezyin edilmiştir. Bordüründe bulut, ana zeminde ise Rûmi motifi kullanılmıştır.

Kaftan Detay

Kaftan tiplerini, detay olarak verdiğimiz dört figürle açıklayabiliriz. Başlıklar minyatürde bulunan tüm figürlerde aynı tip kullanılmıştır. Safevi Tac-ı Haydari tipi başlıklar görülmektedir.

Fotoğraf 230: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 360

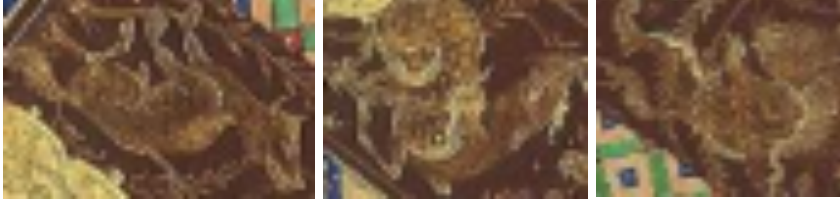
Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Abdulaziz ve Aga Mirek'e atfedilmektedir. Minyatür II.Ardashir'in açık havada taç giyme törenini⁴¹¹ anlatmaktadır. Minyatür zerefşanlı, krem rengi kağıt üzerine, bir dağ eteğinde, açık alanda tasvir edilmiştir. Tasvirde, müzik aletleri, meyveler, değerli kaplar ve Tebriz ekolüne özgü bitki kümeleri dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî, rûmi, hayvansal kaynaklı motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, kahverengi, gri, turuncu, yeşil, lacivert, kırmızı, sarı, bordo.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye sayeban unsuru ile başlamamız gerekirse;

⁴¹¹ "The Shahnamed of Shah Tahmasb",sf.360.

Çadır- hayvan figür detay

Sayebanın dış bordürü, geometrik şekillerle bezenmiştir. İç bordürü ise paftalara ayrılmış ve her paftanın içi minik çiçekler ve dallar ile tezyin edilmiştir. Ana zeminde, kahverengi üzerine, detayları belirtildiği üzere, hayvansal kaynaklı motifler kullanılmıştır. Şehzade'nin tahtının örtüsü, turuncu zemin üzerine hatâyî ve kuğu figüründen oluşmuştur.

Taht örtü detayı

Taht örtü detayında gördüğümüz motifler, minyatür genelinde çizilmiş olan kaftanlarda da görülmektedir.

Başlık Detay

Başlıklarda, genelde Safevi Tac-ı Haydari başlıkları çizilmiştir. Ancak, üçüncü detay görselinde görüldüğü üzere uzun bir konik başlık çizimi dikkat çekmektedir. Kadın başlık, Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde sık gördüğümüz formda resmedilmiştir.

Fotoğraf 231: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 386

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Dost Muhammed'e atfedilmektedir. Minyatürde genç Hormazd'ı Nurşirvan'ın tahtının önünde oturan Archimage ile tartışmasını⁴¹² konu edinmiştir. Minyatür, zerefsanlı krem rengi kağıt üzerine, iç mekanda tasvir edilmiştir.

Motif : Geometrik şekiller, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, lacivert, siyah, kırmızı, turuncu, sarı, beyaz, bordo, yeşil, gri, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye halı unsurundan başlamak gerekirse;

⁴¹² "The Shahnamed of Shah Tahmasb",sf.386.

Halı detay

Halı detay

Halı detaylarında belirtildiği üzere, hatâyî, hatâyî grubu bitkisel motifler ve rûmi motif olarak seçilmişlerdir. Lacivert, mavi, siyah, beyaz, turuncu ve sarı halılarda kullanılan renklerdir. Bu iki halı örneği, Şahnâme-i Şah Tahmasb kitabı içinde değerlendirdiğimiz diğer halılardan farklı olarak bordür ve ana zemin uyumludur.

Kaftan Detay

Detaylarını belirttiğimiz kaftan ve başlıklar, minyatür genelini özetler niteliktedir.

Fotoğraf 232: Şah Tahmasb Şahnâmesi

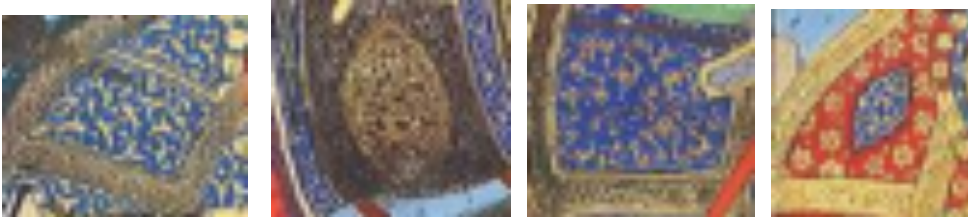
Varak Numarası: Sayfa 388

Genel Özellik : Reza Abbasi Museum, Tehran’da bulunan minyatür Bashdan Qara’ya atfedilmiştir. Minyatürde Bahram Chubineh’in arkadan bir okla vurularak atından düşmesine neden olup kaçan Saveh Shah’ın öldürülmesi tasvir edilmiştir.

Motif : Geometrik şekiller, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, hayvan figürleri, bulut.

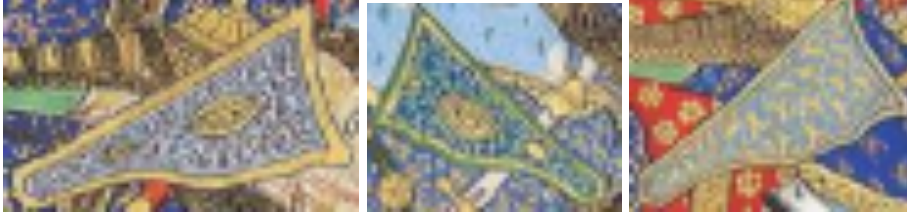
Renk : Krem rengi, kahverengi, lacivert, siyah, kırmızı, turuncu, sarı, beyaz, bordo, yeşil, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye eyer örtülerinden başlamak gerekirse;

Eyer örtüleri detay

Eyer örtülerinde; rûmi, hatâyî ve bulut motifinin yoğun kullanıldığı ve madalyon şemasının uygulandığı tespit edilmiştir.

Sadak detay

Sadaklarda madalyon şeması devam etmiş, salbek ve bulut motifleri uygulanmıştır.

Sancak detay

Sancaklarda, eyer ve sadaklarda olduğu gibi madalyon şeması, bulut ve rûmi motifi uygulanmıştır.

Fotoğraf 233: Şah Tahmasb Şahnâmesi

Varak Numarası: Sayfa 392

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Mir Musavvir ve Qasim Ali'ye atfedilmektedir. Minyatürde Caesar'ı sarayda altın koltuklarda oturan üç İranlı kahramanı tasvir edilmiştir. Kharrad Barzin yakınlarında duruyor ve Hüseyin Parviz'den gelen mesajı okumaktadır.

Motif : Geometrik şekiller, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, yazı.

Renk : Krem rengi, kahverengi, lacivert, siyah, kırmızı, turuncu, sarı, beyaz, bordo, yeşil, gri, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından önemli bir unsur olan halının bordüründe kullanılan Rûmiler ve düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu ve renk ile diğer örneklerden farklı bir yer edinmektedir.

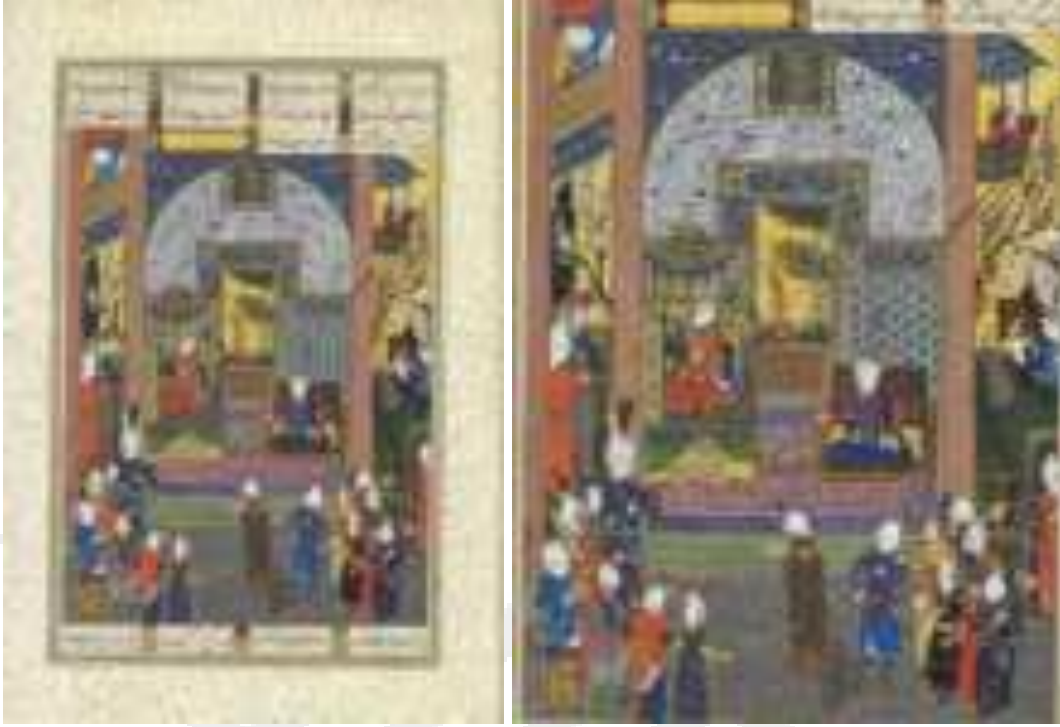
Halı Detay

Halının ana zemininde Rûmiler ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

Başlık Detay

Başlık tipolojisi açısından, uluslar ve görevlilerin sınıflarına uygun olarak başlıkların resmedildikleri görülmektedir.

Fotoğraf 234: Şah Tahmasb Şahnâmesi

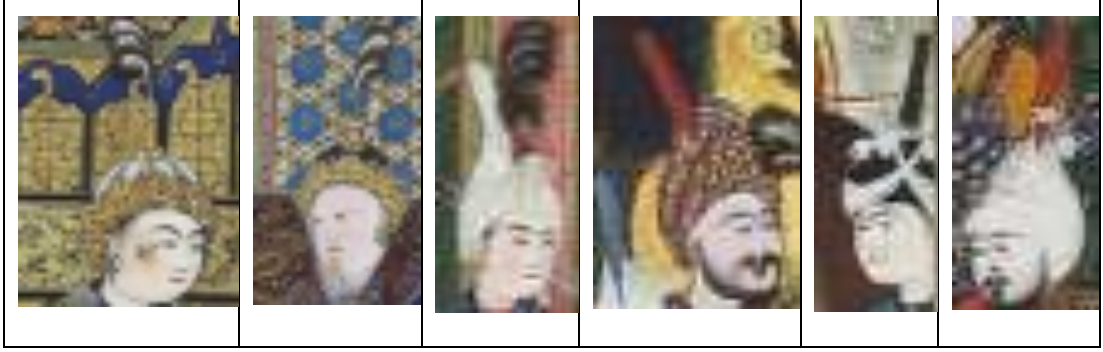
Varak Numarası: Sayfa 88

Genel Özellik : Tehran Museum of Contemporary art da yer alan minyatür Sultan Muhammed'e atfedilmektedir. Minyatürde Manuchehr'in yaşlı Feridun ile konuşması tasvir edilmiştir.

Motif : Geometrik şekiller, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, kahverengi, lacivert, siyah, kırmızı, turuncu, sarı, beyaz, bordo, yeşil, gri, turkuaz, pembe.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından, halı, başlık, kaftan ve başlıklar açısından önemli bir örnektir. Başlıklardan değerlendirmeye başlarsak;

Başlık Detay

Sultanların başlıkları, saray asilzadelerinin başlıkları ve hizmet sınıfının başlıkları süsleme öğeleri, kumaşların bağlanış şekilleri gibi farklarla bir birlerinden ayrılmaktadırlar. Kaftanlarda, Rûmi, bulut, hatâyî ve kuğu figürü kullanılmıştır. İşlemeli, gösterişli kaftanlarda kahverengi, bordo, lacivert, sarı, mavi ve turuncu renkleri kullanılmıştır.

Halı Detay

Kompozisyonun ana zemininde bulunan büyük halı, Rûmi ve bulutlar ile sarmal dallardan oluşmuştur. Bordür, siyah-beyaz, ana zemin ise eflatun ve lacivert renklerden oluşmuştur.

4.4.HAMSE-İ NİZAMİ ŞAH TAHMASP

KATALOG 17

Envanter Numarası: Hamse-i Nizami Şah Tahmasb⁴¹³

Fotoğraf Numarası: 235-239

Eser Adı: Hamse-i Nizami Şah Tahmasb

İstinsah Tarihi: H.946/ M.1539

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 404 varak (808 sayfa)

Müellifi: Nizamî Gencevî

Hattatı: Şah Mahmud Nişapuri

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: NESTA'LIK

Nakkaşı: Sultan Muhammed, Aga Mirak, Mirza Ali, Mir Seyyid Ali, Muzaffer Ali vd.

Eser Ebadı : 37x24.5 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

⁴¹³ "Khamsa Nizami Shah Tahmasb."Tahran,2018.

Fotoğraf 235: Şah Tahmasb Hamse

Varak Numarası: Sayfa 18a

Genel Özellik : Sayfa kenarları, krem rengi zemin üzerinde teşhir sanatının tüm incelikleri ile tanzim edilmiştir. Doğada betimlenen minyatür sahnesi, Sultan Sencer ile yaşlı kadının hikayesini konu edinmiştir. Uzanan ağaçlar ve bulutlarla bezenmiş gökyüzü, renkli kaya parçaları, bitki öbekleri, altın rengi yeryüzü, kalabalık insan figürleri ile kompozisyon tamamlanmıştır.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmi, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, mor, eflatun, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, yeşil.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çetir ve at eyerleri üzerinden yapılacak olursa; at eyerleri, madalyonlu ve bordürlü tasarlanmış ağırlıklı olarak

lacivert renk kullanılmıştır. Çetr'de hakim renkte laciverttir. Bu unsurlarda, rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu motifler kullanılmıştır.

Eyer Örtüsü Detay

Çetr Detay

Başlıklar tipik Safevi tacıdır. Sultan Sencer ve asillerin başlıklarının beyaz kumaş ve siyah-kırmızı coplu, minyatürün sol alt köşesinde bulunan figürün başlığının kumaşının kahverengi ve desenli kumaş ile tanzim edildiği dikkat çekmektedir. Yine aynı figürün diğer figürlerden farklı kaftan kullandığı görülmektedir.

Fotoğraf 236: Şah Tahmasb Hamse

Varak Numarası: Sayfa.58b

Genel Özellik : Krem rengi bordür, altın rengi gökyüzü, morlu eflatunlu dağlar, sayfa dışına taşan ağaç dalları, bitki öbekleri ile bezenmiş yeşil yeryüzü örtüsü ile minyatür şekillenmiştir. Kompozisyon, Hüsrev ve kalabalık bir figür topluluğunun eşliğinde doğada resmedilmiştir. Müzisyenler, aşçılar, sakiler ve meraklı bakışlar altında Hüsrev'in eğlence anı, Tebriz ekolünün tipik unsurları olan kayalar ve bitki öbekleri arasında tasvir edilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürü.

Renk : Krem rengi, mor, eflatun, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, yeşil, bordo, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme alacağımız çadır, halı ve kaftan unsuru önemli parçalardır. Çadır ve halı detaylarında gördüğümüz üzere;

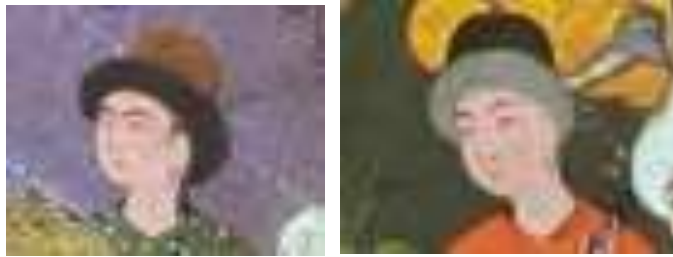
Çadır Detay

Çadır konik, kubbeleri kafesli ve kafes bölümleri ek kumaşlarla örtülüdür. Kubbeler tek renk, beyaz tercih edilmiş, çadır etekleri geometrik şekiller ile form almıştır. Sol başta görülen çadırın ön duvarı Sultan'ın oturduğu halı ile uyumlu tasvir edilmiştir. Sultan'ın arkasında resmedilen çadır içinde görülen salbekli kumaş iç cephe veya perde görevi görmektedir. Halı ince bir bordür ve tek renk üzerine hatâyî grubu bitkisel motiflerle süslenmiştir. Sultan halı üzerine konulan küçük bir halı parçası üzerine oturtularak resmedilmiştir. Minyatür içinde bir soylu kaftanı ile dikkat çekmektedir.

Kaftan Detay

Kaftan kısa kollu, uzun etekli ve üstün işleme özelliklerine sahiptir. Yaka kısmı, sarı renkli, etek uçları bordo renkli resmedilmiştir. Siyah zemin üzerine mavi renkli rûmiler, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler ile tanzim edilen kaftanın belinde kemer ve gösterişli bir toka bulunmaktadır. Başlıklar genel olarak benzerdir. Safevi dönemi Tac-1 Haydariformunda tanzim edilmiştir. Kompozisyon içinde iki yardımcı/hizmetkar figürün başlıkları detayda görüldüğü üzere farklı tasvir edilmiştir.

Başlık Detay

Başlıklar, kahverengi ve siyah resmedilip kenarlarında kürk görünümü verilerek tanzim edilmiştir.

Fotoğraf 237: Şah Tahmasb Hamse

Varak Numarası: Sayfa 158b

Genel Özellik : Mecnun yaşlı kadın tarafından satılmak için kamp alanına getirilmesini konu edinen minyatürlü sayfa, krem rengi teşhirlî bordür üzerine yapılmıştır. Gökyüzüne kadar uzanıp sayfa dışına taşan ağaçlar, irili ufaklı kayalar, altın rengi yeryüzü, çobanların himayesinde hayvanlar, günlük işlerle uğraşan halk ve çoğu kompozisyonda yer almayan çocuk figürleri ile minyatür oluşturulmuştur.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürü.

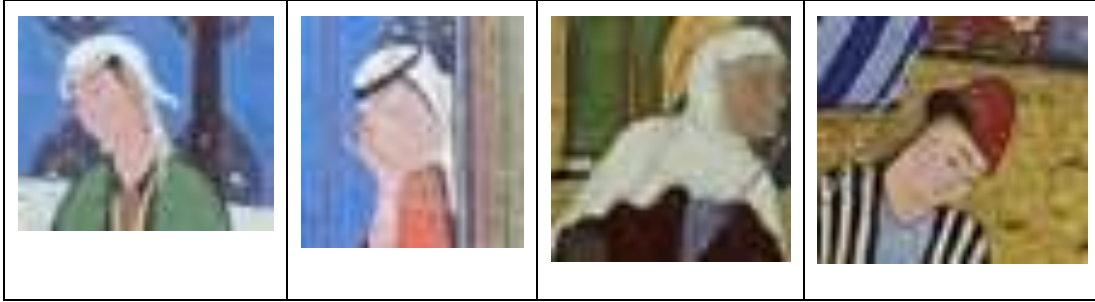
Renk : Krem rengi, mor, eflatun, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, yeşil, bordo, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme çadır, halı, kadın ve çocuk başlıkları açısından yapılacaktır.

Çadır Detay

Çadırlardan beyaz kubbeli iki tanesi kafesli konik formda tanzim edilmiştir. Bu çadırların arasında bulunan çadır ise soğan kubbeli ve renkli tezyin edilmiştir. Çadır etekleri geometrik formda, iç perde veya kumaşların salbekli, rûmi ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle tanzim edilmiştir. Kompozisyonun arkasında yer alan iki siyah çadır ise basit tipte çatma çadır tipindedir. Bu kompozisyonda görüldüğü üzere soylu kısım ile yardımcı tebaanın hizmet verdiği çadır tipleri birbirinden ayrılmaktadır.

Başlık Detay

Başlık detaylarının görsellerinin yer aldığı tablodan anlaşıldığı üzere kadın başlık tipleri gençlerin ve yaşlıların kullandığı iki tipe ayrılmaktadır. Kadın başlık tipleri, beyaz, kısa ve baş önünden bir şerit veya süsleme unsurları ile bağlanmış formdadır. Yaşlı kadının tüm başı saran beyaz uzun bir baş örtüsü kullandığı görülmektedir. Çocuk başlıkları, siyah, gri, bordo kalensövenin önüne tüy veya siperlik konularak resmedilmiştir.

Fotoğraf 238: Şah Tahmasb Hamse

Varak Numarası: Sayfa 78b

Genel Özellik : Hüsrev'in eğlencesi temalı minyatür, Mirza Ali'ye atfedilir ve eserde imza dikkat çeker. Krem rengi kağıt üzerine, mimari unsurların detaylarını gördüğümüz eser kalabalık bir figür kompozisyonu içinde tasvir edilmiştir. Eser; müzisyenler, hizmetkarlar, seçkin misafirler ve saray hayatının eğlence sahnesinin bir örneğidir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürü, Zümrüdüanka.

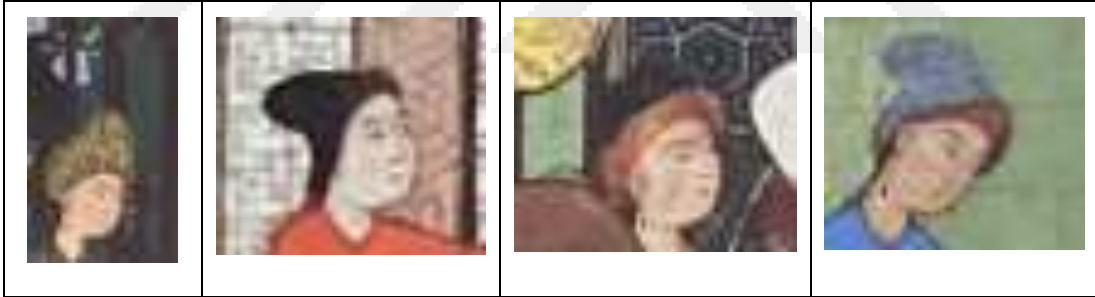
Renk : Krem rengi, mor, eflatun, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, yeşil, bordo, turkuaz.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye halı unsuru ile başlamak gerekirse;

Halı Detay

Sultan'ın oturduğu halı kahverengi bordür, krem rengi ikinci bordürün içine yerleştirilmiş yazı ile ön plana çıkmaktadır. Bu küçük halının altında büyük, madalyonlu, ilk bordürü zencirek ikinci bordürü Hatayî grubu bitkisel motiflerle tasvir edilmiştir. Başlıklar genel olarak tipik Safevi Tac-ı Haydari kullanıldığı görülmüştür.

Başlık Detay

Detay resimlerinde görüldüğü üzere farklı olan başlıklar, hizmetkar, çocuk ve müzisyenlere aittir.

Fotoğraf 239: Şah Tahmasb Hamse

Varak Numarası: Sayfa 49b

Genel Özellik: Nuşabe'nin huzurunda İskender'i konu edinen minyatür, krem rengi ve teşhir sanatı ile süslenmiş bordür yapılmıştır. Açık alanda kalabalık figürler eşliğinde tasvir yapılmıştır. Altın rengi gökyüzü, bahar dalları, selvi ağacı, mavi taşlar, ve bitki öbekleri ile resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmi, geometrik şekiller, hayvan figürü.

Renk : Krem rengi, mor, eflatun, sarı, beyaz, siyah, kırmızı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, yeşil, bordo, turkuaz, hardal sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmesi açısından en önemli unsur sayebandır.

Sayeban Detay

Sayeban; mavi zemin ortasında tam madalyon, dört köşesinde yarım madalyon a sahiptir. İnce bordürde hatâyî grubu bitkisel motifler, kalın dış bordür ise iki farklı desen ve renk ile oluşturulmuştur. Geometrik şekiller, rûmi, hatâyî grubu bitkisel motifler ile sayeban oluşturulmuştur. Kadın ve erkek Sultan başlıkları açısından önemli bir örnektir.

Başlık Detay

Nuşhabe'nin başlığı siyah zemin üzerine altın rengi dilimli taç tepe noktası ile uyumludur. İskender2in başlığı tipik Safevi Tac-1 Haydari olup tüy ve püskül ile süslenmiştir.

4.5. FREER GALLERY OF ART AND ARTHUR M. SACKLER GALLERY

KATALOG 18

Envanter Numarası: F.1937.8⁴¹⁴

Fotoğraf Numarası: 240

Eser Adı: Genç Prens (Şehzade)

İstinsah Tarihi: 16. yy ortaları

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: Muhammed Haravi

Eser Ebadı : 34.1x24cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık

⁴¹⁴ https://asia.si.edu/explore-art-culture/collections/search/edanmdm:fsg_F1937.8erişimtarihi:20.05.2021

Fotoğraf 240: National Museum of Asian Art

Varak Numarası: F.1937.8

Genel Özellik : National Museum of Asian art Londra'dan alınan minyatürlü sayfanın Freyer Gallery Washington da ve Sultan Muhammed kitabında⁴¹⁵ vardır. Krem rengi kağıt üzerine iri hatâyî çiçekleri ile bezenmiştir. Zencerekli küçük bordür minyatürü çerçevelemiştir. Minyatürün üstünde mihrap şeklinde tezyini bir süsleme alanı vardır. Tek figür halinde genç Safevi şehzadesi resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî, rûmi, insan figürleri.

Renk : Krem rengi, beyaz, turuncu, yeşil, kahverengi, mavi, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından minyatürün en öne çıkan unsuru kaftandır. Kaftan örneği az bulunan bir görsele sahiptir. TSMK H.2161- 93a da benzer kaftan vardır. Kaftan kısa kollu, uzun etekli önden düğmeli tasarlanmıştır. Kaftanın üstünde edebi kompozisyon görsel olarak işlenmiştir. İç kaftan sade turuncu renkte tasvir edilmiştir. Başlık tipik Safevi Tac-ı Haydari özelliği göstermektedir.

⁴¹⁵ Kerim Kerimov, *Sultan Muhammed ve Resim Okulu (Tebriz)*.sf.3.

KATALOG 19

Envanter Numarası: F1928.9⁴¹⁶

Fotoğraf Numarası: 241

Eser Adı: Prens

İstinsah Tarihi: 1530-1540

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: -

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 16,2 x 9,3 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık

⁴¹⁶ Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu https://www.si.edu/object/standing-youth-staff:fsg_F1928.9 erişim tarihi: 20.05.2021

Fotoğraf 241: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1928.9

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'na ait minyatür, tek figür olarak çizilmiştir. Sayfa kenarlarında üç farklı bordür kullanılmıştır. Dış bordür, bordo renkli ve minik çiçeklerle tezyin edilmiştir. İkinci bordür gri renkli, üçüncü bordür krem rengi ve bitkisel bezemelerle resmedilmiştir.

Motif : Hatâyî.

Renk : Krem rengi, yeşil, beyaz, bordo, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirilecek minyatür tek figürden oluşmuş ve başlık ile kaftan değerlendirilecektir. Başlık tipik Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde görülen tacı haydaridir. Başlık, beyaz tülbentin sarılarak beyaz bir cop ve tüy ile tamamlanmıştır. Kaftan iç ve dış giyim olarak tasvir edilmiştir. İç kaftan, uzun kollu, uzun etekli, yeşil renklidir. Dış kaftan, hatâyî desen ile bezenmiş, kısa kollu, önden düğmeli ve krem renklidir.

KATALOG 20

Envanter Numarası: F1931.30⁴¹⁷

Fotoğraf Numarası: 242

Eser Adı: Nizami -Hüsrev ile Şirin eser ön kapağı

İstinsah Tarihi: 16.yy başları

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: -

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 30,9 x 20 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık

⁴¹⁷ <http://n2t.net/ark:/65665/ye33f2f49dd-dfb1-4988-a397-87888157618a> erişimtarihi:20.05.2021

Fotoğraf 242: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1931.30

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Nizami'nin Hüsrev ile Şirin eserinin lake boyalı, ön kapağında ziyafet sahneleri betimlenmiştir. Doğa içinde tasvir edilen kompozisyon zemini koyu renklidir. Yıpranmış olan cilt kapağını örnek olarak seçilmesinin nedeni Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinin tipik özelliklerinin net bir şekilde görülmesi ve özel bir örnek teşkil etmesidir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut.

Renk : Altın sarısı, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinin değerlendirilmesinde genel bir perspektif sunduğu için bu örnek katalogda yer almıştır. Desen açısından bulut motifinin yoğun kullanıldığını, hatâyî ve rûmi motiflerinin var olduğunu bu motiflerin yanı sıra minik benekler ile tekstil süslemeleri yapılmıştır. Kaftanlarda özellikle turuncu rengi yoğun, sarı ve yeşil renklerinde kullanıldığını görülmektedir. Başlıklar; erkek figürlerinin başlıklarında tipik Safevi Tac-ı Haydari başlıklarının kullanıldığını, kadın figürlerinin başlıklarında kısa beyaz kumaşlar kullanıldığı görülmektedir. Başlıklarda beyaz rengi kullanılmıştır.

KATALOG 21

Envanter Numarası: F1937.20⁴¹⁸

Fotoğraf Numarası: 243

Eser Adı: At ve Damat

İstinsah Tarihi: 16.yy başları

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nasta'lik

Nakkaşı: Haydar Ali

Eser Ebadı : 11,3 x 11 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık- Eyer Örtüsü

⁴¹⁸ https://www.si.edu/object/detached-album-folio-horse-and-groom-reverse-text:fsg_F1937.20erişimtarihi:10.06.2022.

Fotoğraf 243: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1928.9

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'na ait minyatür, krem rengi kağıt üzerine erkek figürü ve attan oluşmaktadır.

Motif : Hatâyî, kuğu figürü, Zümrüdüanka,

Renk : Krem rengi, kahverengi, yeşil, beyaz, lacivert, mavi, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından eyer örtülerini incelemek gerekirse; lacivert ve mavi renkler yoğun kullanılmıştır. Hatâyî, rûmi, Zümrüdüanka ve kuğu figürleri kullanılmıştır. Minyatürün en gösterişli unsurlarıdır.

Eyer örtüsü detay

Eyer örtüsü detay

Başlık ve kaftan açısından incelemek gerekirse; sade ve süslemeden uzak tanzim edilmiştir. Başlık tipik Tac-ı Haydari formundadır. Kaftan iç ve dış kaftan olarak çizilmiştir. iç kaftan, uzun kollu, uzun eteklidir. Dış kaftan kısa kollu ve etek uçları iç astarı gösterir şekilde beldeki kuşağa tutturulmuştur.

KATALOG 22

Envanter Numarası: S1986.60⁴¹⁹

Fotoğraf Numarası: 244

Eser Adı: Şah İsmail Divanı

İstinsah Tarihi: 1520

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: 50 yaprak

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 21,8 x 14 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık

⁴¹⁹ https://www.si.edu/object/divan-collected-poems-khatai-shah-ismail-d-1524:fsg_S1986.60erişimtarihi:10.06.2022.

Fotoğraf 244: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: S1986.60

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Şah İsmail Divanı'na ait minyatür krem rengi zemin üzerine tasvir edilmiştir. Doğa içinde Safevi şehzadesi ve saray mensupları resmedilmiştir. Gökyüzü altın renginde, bahar dalları, ağaçlar, bitki öbekleri ile dağa manzarası ve küçük bir ırmak, ırmak içinde ördek tasvir edilmiştir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından, kaftanları ve başlıkları değerlendirmek gerekirse; başlıklar birbirleri ile benzerdir ve tipik Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde gördüğümüz özellikleri göstermektedir. Beyaz tülbentin on iki imamı temsilen sarılması ve renkli copların sarıktan görünmesi ile tüy ve değerli taşlarla süslü başlıklardan asiller ayırt edilmektedir.

Kaftan Detay

Kaftanlar, dışta kısa kollu ve uzun, ite ise uzun kollu ve kruvaze yakalıdır. Pastel renkler tercih edilmiştir. Sol baştan dördüncü kaftanın kolları diğer kaftanlardan farklıdır. Dış kaftanın uzun dizayn edilen kolundan, yarım kol alanından figürün kollarının çıkarıldığı görölmektedir. Ayakkabılar tek renk ve siyahtır. Figürlerin bellerinde değerli kemerler resmedilmiştir.

KATALOG 23⁴²⁰

Envanter Numarası: Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery ⁴²¹

Fotoğraf Numarası: 245-257

Eser Adı: Cami- Haft Avrang (Yedi taht)

İstinsah Tarihi: 1556-1565

İstinsah Yeri: İran

Varak Sayısı: 304 yaprak

Müellifi: Sultan İbrahim Mirza

Dil : Farsça

Hattat: Malik el-Deylemi

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 34,2 x 23,2 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr-Sayeban-Eyer Örtüsü

⁴²⁰ İran'da kitap sanatlarının tam olgunluğa ulaştığı dönemde oluşturulduğu bilinen eserin Tebriz dönemini etkileyen Timur ve Türkmen üslubunun bir sentezini oluşturması, Şah İsmail'in üçüncü kuşak temsilcisi Sultan İbrahim Mirza'nın himayesinde Şah Tahmasb sanatının standartlarının bir modeli olan monografik bir eser olması hasebiyle ve dolaylı yoldan Tebriz dönemini ifade eden zengin tekstil unsurları içerdiği için katalog bölümüne alınmıştır. Konu ile alakalı detaylı bilgi için bkz: Marianna Shreve Simpson, *Sultan İbrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*.

⁴²¹ <https://www.si.edu/>

Fotoğraf 245: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.52⁴²²

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang eserine ait minyatür açık alanda krem rengi kağıt üzerine kalabalık bir kompozisyonda tasvir edilmiştir.

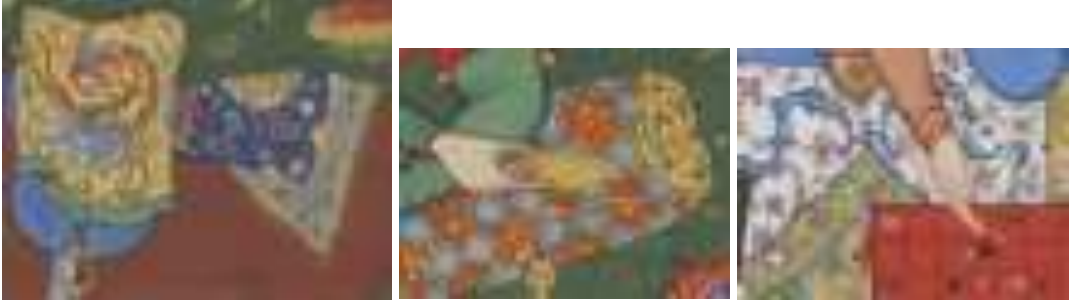
Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvansal kaynaklı motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, kahverengi, gri, altın sarısı, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye eyer örtüsünden başlamak gerekirse; üstün işçilik ve renkler ile tezyin edilmiştir. At örtüsü, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi motifleri kullanılmıştır. Bordür ve ana zeminde

⁴²² https://www.si.edu/object/folio-silsilat-al-dhahab-chain-gold-haft-awrang-seven-thrones-jami-d-1492-recto-father-advises-his:fsg_F1946.12.52

madalyonlu alanın çevresinde sarmal rûmiler kullanılmıştır. Eyer örtüsünde ejder ve Zümrüdüanka desen olarak kullanılmıştır.

At örtüsü- eyer örtüsü detay

Yastık detay

Halı detay

At ve eyer örtüsünde lacivert ve sarı renkleri yoğun kullanılmıştır. Minyatürün kalabalık figür kompozisyonu içerisinde dikkat çeken tekstil unsuru başlıktır;

Başlık Detay

Başlıklar, sol baştan görülen Safevi tacı haydarisi tipik özellikler taşımaktadır. Sol baştan ikinci başlık detayı kırmızı kalensövenin etrafına yeşil kumaş sarılması ile tamamlanmıştır. Soldan üçüncü başlık şapka formunda çizilmiştir. Son başlık, salaş, bere formunda resmedilmiştir. Yastık formunda görülen tekstil unsuru, geometrik şekillerden tanzim edilmiştir. Ebat olarak küçük çizilen halı da yoğun olarak bulut motifi kullanılmıştır. Madalyonlu bir zemin kullanılmıştır.

Fotoğraf 246: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.30⁴²³

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang isimli eserinden bir minyatürdür. Krem rengi zemin üzerine, açık alanda resmedilmiştir. Altın sarısı gökyüzü, su kenarında dinlenme ve günlük işlerin yapılması tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, bordo, altın sarısı, lacivert, gri, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye sırasıyla çadır ve deve örtülerinden başlamamız gerekirse;

⁴²³ https://www.si.edu/object/khamsa-quintet-nizami-d1209:fsg_S1986.50 erişimtarihi:10.06.2022.

Çadır detay

Çadır örtülerinin incelediğimiz diğer çadırlardan farkı, kubbe ve beden örtülerinin bir bütünlük içinde olmasıdır. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler çadırlarda kullanılmıştır.

Deve örtüsü

Deve örtüsü olarak kullanılan kumaşlar, siyah ve lacivert renklerinden oluşmuş, hatâyî ana desen olarak kullanılmıştır. Fantastik bir hayvan figürü resmedilmiştir.

İp eğiren figür Şeytan betimlemesi

Kompozisyon içinde yer alan ip eğiren figür çalışmamızın muhteviyatı bakımından önemli bir örnektir. Şeytan betimlemesi⁴²⁴ olduğu bilinen figürün başlığı farklı bir örnektir. Sivri uçlu, renkli ve işlemeli bir başlıktır.

Fotoğraf 247: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.253⁴²⁵

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami- Haft Evrang adlı eserinden minyatürlü sayfada Mecnunun Leylanın kampına yaklaşması anlatılmıştır. Krem rengi kağıt üzerine, açık alanda kalabalık bir figür ile kompozisyon tamamlanmıştır.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, bitki öbekleri, hayvan figürleri.

⁴²⁴ Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*.s.93.

⁴²⁵ https://www.si.edu/object/folio-haft-avrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-majnun-approaches-camp-laylis-caravan-verso-text:fsg_F1946.12.253erişimtarihi:10.06.2022.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, lacivert, gri, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye Sayeban ve Çadır örneklerini inceleyerek başlamamız gerekirse;

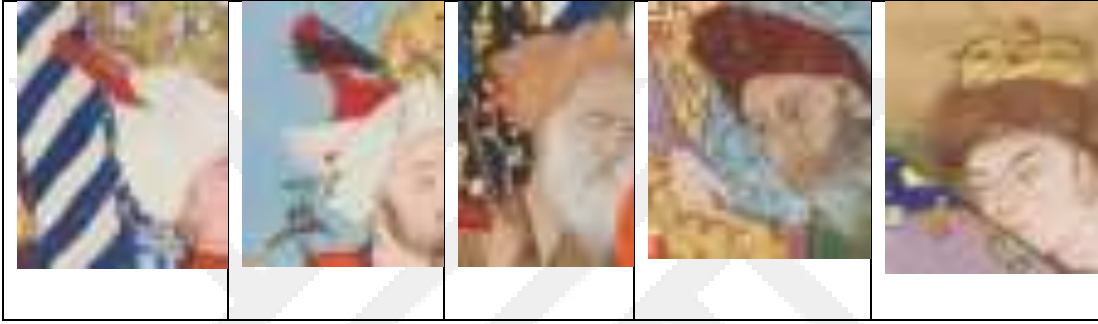
Çadır ve Sayeban Detay

Birbirlerinden farklı üç sayeban ve üç çadır örneğinde ortak nokta motif birliğidir. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler yoğun olarak kullanılmıştır. Motifler, şemse ve ana zeminde göbekli tezyin edilmiştir. İki tip çadır kullanılmıştır; birincisi, çadır kubbesi ve beden örtüleri ile üç köşesi kapalı ve önden açık dizayn edilmiştir. İkinci örnek, bir direk üzerine oturtulmuş kubbeli etrafında kumaş olmayan çadır tipini görmekteyiz. Üçüncü çadır tipi, kubbe ve kubbeyi destekleyen direk ile basit çadır tipi görülmektedir. Lacivert, mavi ve altın sarısı renkleri yoğun kullanılmıştır. Genel kompozisyonda öne çıkan giysi tasvirlerine örnek vererek açıklamak gerekirse;

Kaftan Detay

Kadın figürlerinin giysilerinde, geometrik şekiller ve iri çiçekler kullanılmıştır. Canlı renkler ile tasvir edilmişlerdir. Başlıklar giysiler ile uyumludur. Çocuk figürünün kaftanı kadın figürleinin giysileri ile benzerdir. Çocuk figürünün pantolonu, çizgili ve kaftan ile uyumlu çizilmiştir. Sağ başta detayı görülen erkek figürü minyatürlerde sık rastladığımız bir formda dizayn edilmiştir. Başlık tipik Tac-1 Haydaribaşlık formlarına benzer fakat cop ve bağlama yöntemlerinden farklıdır. Minyatürlü sayfada bulunan başlıklar şema ile aşağıda görüldüğü gibi özetlenmektedir.

Başlık Detay

Fotoğraf 248: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.110⁴²⁶

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang adlı eserinden Yusuf'un hayvanlarını gütmesini konu edinen minyatürlü krem rengi kağıt üzerine resmedilmiştir. Sayfa bordürü altın sarısı ile fantastik yaratıklar ve bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Doğada tasvir edilen kompozisyonda, gökyüzü altın sarısı resmedilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvan figürleri, bitki kümeleri, bulut.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, altın sarısı, kahverengi, yavruağzı.

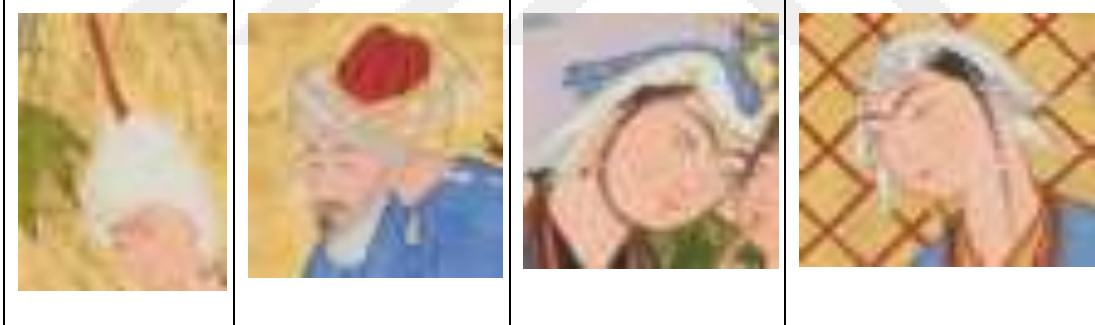
Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır unsurundan başlanması gerekirse;

⁴²⁶ https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-verso-yusuf-tends-his-flocks-verso-text:fsg_F1946.12.110erişimtarihi:15.05.2021

Çadır detay

Çadırın kubbesi zeminde krem rengi üzerine lacivert iri rûmilerin içinde çiçekler ile tanzim edilmiştir. Kubbe tepesinde kafes bölünün üstü kumaş ile örtülmüştür. Çadır kubbesi ile beden örtüsü aynı renk ve motiflerden oluşmuştur. Çadır iç kumaşı sarı renkli ve geometrik formda tezyin edilmiştir. Başlık modelleri Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde gördüğümüz başlıkların özeti niteliğindedir.

Başlık Detay

Kadın figürlerinin başlıkları, kısa, mendil büyüklüğünde, genellikle beyaz renkli, aksesuar olarak farklı renkte kumaş veya boncuklarla desteklenmiştir. Kaftanlarda kuğu figürü ve hatâyî motifi kullanılmıştır.

Fotoğraf 249: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.215⁴²⁷

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang isimli eserinde kaplumbağanın uçuşu (bu kompozisyon bir ilktir)⁴²⁸ve halkın hayret içinde gözlemlemesi konu edinmiştir. Krem rengi kağıt üzerine, bordür kenarlarında bitkisel bezemeler ile süslenmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, gri, pembe, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından minyatürün en değerli unsuru olan çadır değerlendirildiğinde; hakim rengin lacivert olduğu ve bulut motifinin yoğun kullanıldığını görülmektedir.

⁴²⁷ https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-verso-flight-tortoise-recto-text:fgs_F1946.12.215erişimtarihi:15.05.2021.

⁴²⁸ Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*.s.76.

Çadır detay

Çadır, kafesli ve kubbeli bir sistemle çizilmiştir. Çadırın kubbesinde madalyonlu bir alan ve çadır gövdesinde parçalara ayrılmış bölümlerin birbirlerinin benzeri motifler tekrar etmiştir. Figürlerde özellikle kadın başlıkları açısından önemli bir minyatürlü sayfadır.

Fotoğraf 250: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.105⁴²⁹

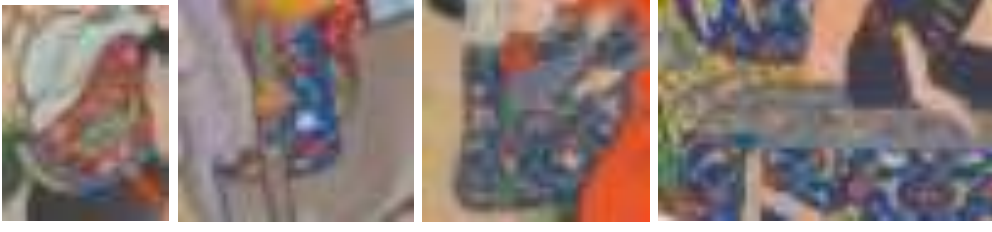
Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang eserinden Yusuf'un kuyudan kurtulması isimli minyatürlü sayfa krem rengi kağıt üzerine yapılmıştır. Doğa içerisinde yapılan tasvir, Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde görülen kayalar, taşlar ve bitki öbeklerinin çizimine önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bitki öbekleri, hayvan figürleri, Zümrüdüanka, bulut.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, lacivert, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye eyer örtülerinden başlanması gerekirse; eyer örtülerinde renk bütünlüğü vardır.

⁴²⁹ https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-yusuf-rescued-well-verso-text:fsg_F1946.12.105 erişimtarihi: 15.05.2021.

Eyer örtüsü detay Eyer örtüsü detay Eyer örtüsü detay Kumaş detay

Lacivert ve bodro renkleri eyer ve minder örtüsünde yoğun kullanılmıştır. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, Rûmi, kaz ve ördek figürü kullanılmıştır. Eyer örtülerinin bağlama kuşakları normal bir ip veya deri kemer yerine kolon dokuma tasarımıyla çizilmiştir.

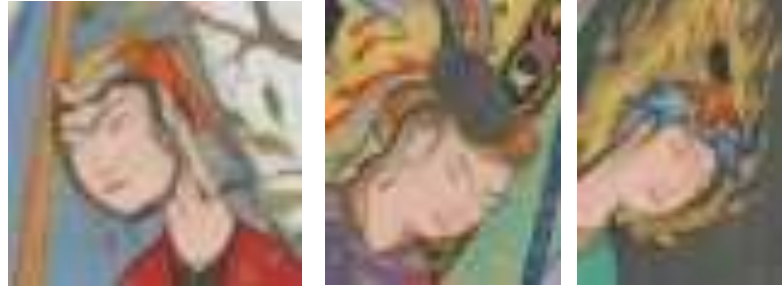
Çadır detay

Sayeban detay

Çadır unsurları, direk üzerine kubbeli formda tasvir edilmiştir. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır. Sayeban unsurunda Zümrüdüanka kuşu ve bulut motifi kullanılmıştır. Sayeban bordüründe, yeşil zemin üzerine küçük çiçekler kullanılmıştır. Minyatürde yer alan başlıklar şemada detaylı sunulmuştur.

Başlık Detay

Başlıklar figürlerin mensup oldukları cemaat, uyruk, meslek, misyon gibi kriterleri gösteren önemli bir unsurdur.

Fotoğraf 251: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.132⁴³⁰

Genel Özellik : Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu'nda bulunan Cami'nin Haft Evrang isimli eserinde Yusuf'un evliliği şerefine verilen

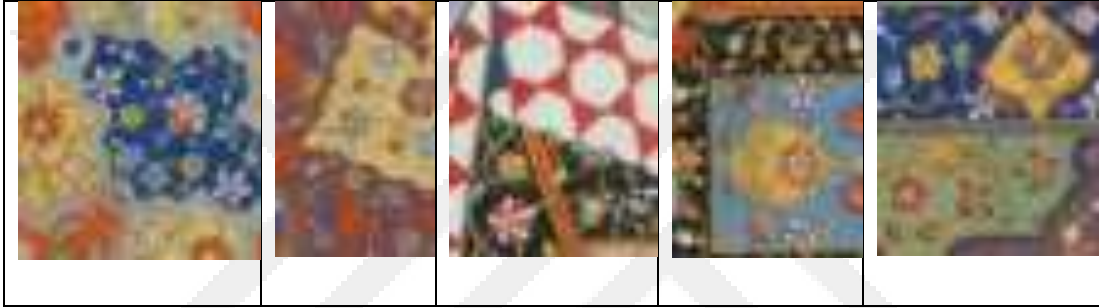
⁴³⁰ https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-yusuf-gives-royal-banquet-honor-his-marriage-verso:fsg_F1946.12.132 erişim tarihi: 15.05.2021

ziyafet konu edilmiştir. Krem rengi kâğıt üzerine iç mekânda kalabalık bir figür grubu tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, kahverengi, bordo, gri.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye sayeban ve halı unsurlarından başlamamız gerekirse; Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, sarmal dallar, rûmi motifi kullanılmıştır.

Sayeban detay

Sayeban detay

Sayeban detay

Halı detay

Halı detay

Renk olarak, turuncu, lacivert, sarı, siyah ve bordo yoğun kullanılmıştır.

Başlık Detay

Başlıklarda, kumaşların bağlanma ve sarılma teknikleri detaylı bir şekilde görülmektedir.

Kaftan Detay

Kaftan detaylarından da görüldüğü üzere dört tip giyim örneği vardır. Sol baştan ilk üç kaftan saray mensuplarına ait örneklerdir. Dördüncü kaftan dervişlere özgü bir örnek teşkil etmektedir. Yusuf dışında diğer figürlerin bellerinde kuşak vardır. Yusuf'un belinde mücevher kaplı bir kemer vardır.

Fotoğraf 252: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.38⁴³¹

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine açık alanda tasvir edilen minyatürde dönemin mimarisi örnek teşkil edilmiştir. Binanın kornişinde Arapça: "Allah'ım, adil Sultan Ebu'l-Muzaffar Şah Tahmasb el-Hüseynî'nin saltanatını güçlendir. Allah onun saltanatını iki dünyanın ayrılmasının ötesinde (ölüm) daim kılsın." ⁴³²Tebriz dönemini ifade eden renkli kayalar ve altın rengi yüzey boyaması görülmektedir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah, mor, kahverengi, lacivert, altın sarısı.

⁴³¹ <http://n2t.net/ark:/65665/ye35142efac-45d7-414d-a0b0-34efbda2db2aerişimtarihi:15.06.2021>.

⁴³² Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*.s.32.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme, eyer örtüsü ve kaftan üzerinden yapılacaktır. Minyatür genelinde tekstillerin en belirgin özelliği iri Hatâyî motifleridir.

Eyer Örtüsü Detay

Kaftan Detay

Kaftan Detay

Eyer örtüsü canlı turuncu renkli ve Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir. Kaftanlar, sayfa genelinde parlak ve dikkat çeken renkler, Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir. Kaftanların bellerinde kemer yerine genellikle kuşaklar tercih edilmiştir.

Fotoğraf 253: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.59⁴³³

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine iç ve dış mimari görsellerinin ortaya çıktığı minyatürün en belirgin özelliği farklı katlar ve cephelerden bir tiyatro sahnesi etkisi yaratılmasıdır.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, Zümrüdüanka.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme eyer örtüsü üzerinden yapılacaktır. Eyer örtüsü, altın sarısı renginde, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, Zümrüdüanka motifi ile tezyin edilmiştir.

⁴³³ <http://n2t.net/ark:/65665/ye3cb96db51-32aa-458c-9117-00452ffa6018>erişimtarihi:15.06.2021.

Fotoğraf 254: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F.1946.12.100⁴³⁴

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine, açık alanda kalabalık figür topluluğunun betimlendiği minyatürde doğa ve mimari unsurları görülmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirme eyer örtüsü, mahfe örtüsü ve başlıklar üzerinden yapılacaktır. Eyer örtüsü, kahverengi ile yapılmış madalyon şeması kullanılmıştır. Mahfe örtüsü, lacivert, bordo, sarı renkleri ile ve Hatayî grubu bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir. Başlıklarda, tipik Safevi kızılbaş tacı kullanılmıştır.

⁴³⁴ <http://n2t.net/ark:/65665/ye37ba91009-bb6c-41a4-bb9c-fd1824f66551> erişimtarihi: 15.06.2021.

Fotoğraf 255: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.169⁴³⁵

Genel Özellik : Tasvir, krem rengi kağıt üzerine açık alanda yapılmıştır.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut motifi.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım değerlendirmesi, eyer örtüsü, mahfe örtüsü ve çadır unsurları üzerinden yapılacaktır. Çadır basit çatma çadır, süslemesiz tek renk tasvir edilmiştir. Toplam altı eyer örtüsü vardır ve bunlarda madalyon şeması kullanılmıştır. Mahfe örtüsü, ana zeminde mavi, sarı, krem rengi üzerine Hatayî grubu bitkisel motifler, bordürde ise lacivert üzerine küçük çiçekler ile tezyin edilmiştir.

⁴³⁵ https://www.si.edu/search?edan_q=F1946.12.169&erişimtarihi:15.06.2021.

Fotoğraf 256: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.231⁴³⁶

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerinde doğada yapılan tasvirde, renkli kayalar, sayfadan taşan ağaç dalları ve bitkiler dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, hayvan figürleri, figürlü tasarımlar, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah, altın sarısı.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından önemli bir eserdir. Çadır, sayeban ve mahfe örtüsü açısından değerlendirme yapılacaktır. Mahfe örtüsünde ana zeminde sarı renk, bordürde bordo kullanılmıştır. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır. Sayebanda ana zeminde melek figürleri kullanılmış bordürde ise geometrik şekiller ile tanzim edilmiştir. Minyatürün sağ alt köşesinde çadırda Zümrüdüanka ve ejder figürü kullanılmıştır. Çadırın tepe noktasında aydınlatma alanı

⁴³⁶ <http://n2t.net/ark:/65665/ye3c530ae43-1329-4cee-9f57-6e15109644e5> erişimtarihi: 15.06.2021.

ek bir örtü ile kapatılmıştır. Sağ üst köşede kullanılan çadır rûmi desenleri ile süslenmiş ve basit çatma çadır olarak dizayn edilmiştir.

Çadır Detay

Fotoğraf 257: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi

Varak Numarası: F1946.12.291⁴³⁷

Genel Özellik : Krem rengi kağıt üzerine doğa içinde yapılan tasvirde, resim içinden geçen dere, çalılar, renkli kayalar, çerçeve dışına taşan dallar ve çalılar, taşlar dikkat çekmektedir.

Motif : Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller.

Renk : Krem rengi, yeşil, pembe, turuncu, kahverengi, hardal sarısı, mavi, lacivert, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından kaftanlar, başlıklar ve çadır unsuru değerlendirilecektir. Minyatürde kaftan açısından tüm tipleri görebildiğimiz önemli bir örnektir. Genellikle tek renk ve sade olan tasarımlarda Hatayî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır. Çadır üçgen formda ve iç kumaşı da belirgin şekilde resmedilmiştir. Çadır kubbe eteği geometrik şekillidir. Bunun dışında sade ve tek renk olarak çadır tasvir edilmiştir.

⁴³⁷ <http://n2t.net/ark:/65665/ye3b26677f3-a8b2-46ce-8113-54697a75ad03>erişimtarihi:15.05.2021.

4.6. BROOKLYN MUSEUM

KATALOG 24

Envanter Numarası: 35.1030.2b_IMLS_PS3⁴³⁸

Fotoğraf Numarası: 258

Eser Adı: Sadi- Bostan

İstinsah Tarihi: 16.yy başları

İstinsah Yeri: -

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: -

Nakkaşı: -

Eser Ebadı : 18,4 x 11,8 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır- Eyer Örtüsü

⁴³⁸ <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/185497>erişimtarihi:15.06.2022.

Fotoğraf 258: Brooklyn Müzesi

Varak Numarası: 35.1030.2b

Genel Özellik : Brooklyn Müzesinde bulunan Sadi'nin Bostan adlı eserinde, Ghurid Kralı ve Köylünün Hikayesi'nin konu edindiği minyatür açık alanda resmedilmiştir. Krem rengi kağıt üzerine çizilen minyatür kırsal alanı betimlemiştir.

Motif : Hatâyî, rûmi, hayvan figürleri, geometrik motifler.

Renk : Krem rengi, yeşil, bodro, mavi, lacivert, beyaz, siyah, kahverengi.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye çadır unsuru alınacaktır. Ayrıca bu minyatürde tekstil açısından önemli olgu çadır içinde ip eğiren kadındır. Eğirme aracı çıkırcık net bir şekilde çizilmiştir. Minyatürlerde tekstil sanatına özellikle dokumanın ham maddesi ip yapımına yer verilmiştir.

Çadır Detay

Çadır, lacivert renkli, kubbesi siyah renkli ve rûmi motifleri ile tezyin edilmiştir. Çadır bir direk üzerine kubbeli şekilde dizayn edilmiştir. Çadırın içi, turuncu renkli, şemse motifi ile tezyin edilmiştir. Çadırın içindeki halı, geometrik şekiller ile tanzim edilmiştir.

Başlıklar tipik Safevi Tac-ı Haydari başlıklarıdır. At üzerindeki eyer örtüsü, açık renkli zemin üzerine madalyonlu bir formda tezyin edilmiştir.

4.7. HARVARD ART MUSEUM

KATALOG 25

Envanter Numarası: 1964.149⁴³⁹

Fotoğraf Numarası: 259

Eser Adı: Hafız Divanı ön kapağı

İstinsah Tarihi: 1530

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: -

Nakkaşı: Sultan Muhammed

Eser Ebadı : 29,21 x 19,05

İncelenen Tekstil Unsuru: Kaftan-Başlık-Çadır

⁴³⁹ <https://hvrd.art/o/216248erişimtarihi:15.06.2021>

Fotoğraf 259: Harvart Art Museum

Varak Numarası: 1964.149

Genel Özellik : Bu el yazması ve cilalı cilt, 16. yüzyılın başlarında hanedanın ikinci hükümdarı Şah Tahmasb'ın (1524-76 hükümdarlığı) kardeşi Safevi prensi ve kitapsever Sam Mirza için yaratılmıştır⁴⁴⁰. Harvard art museum'da yer alan Hafız'ın Divanın'a ait lake kaplı deri cilt; Safevi dönemi kitap sanatlarına gösterilen ehemmiyetin en güzel örneklerindedir. Safevi dönemi Tebriz ekolü figürlerinin ve desenlerinin özeti niteliğindedir. Cildin arka kapağı bulut ve hatâyî motifleri ile tezyin edilmiştir.

⁴⁴⁰ <https://harvardartmuseums.org/collections/object/216248?position=11> erişimtarihi:15.06.2021

Arka kapak

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, Zümrüdüanka kuşu.

Renk : Altın sarısı, kahverengi, bordo, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeyi genel olarak ifade etmek gerekirse; kaftanlar yakasız, dış kaftan kısa kollu, iç kaftan uzun kollu ve turuncu renklerde tasvir edilmiştir. Başlıklar tipik Safevi Tac-ı Haydari formundadır. Kırmızı cop ve balıkcıl kuşu tüyü ile süslenmiştir. Meleklerin özellikle alt giysilerinde hatâyî motifi kullanılmıştır.

KATALOG 26

Envanter Numarası: 2007.183.1⁴⁴¹

Fotoğraf Numarası: 260

Eser Adı: Hafız Divanı

İstinsah Tarihi: 1530

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: -

Nakkaşı: Sultan Muhammed

Eser Ebadı : 19 x 12,4 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık -Sayeban-Eyer Örtüsü

⁴⁴¹<https://hvrd.art/o/349311erişimtarihi:10.06.2022.>

Fotoğraf 260: Harvart Art Museum

Varak Numarası: 2007.183.1

Genel Özellik : Harvard art museum'da bulunan Hafızın Divanına ait minyatürlü sayfa; krem rengi zereşanlı kağıt üzerine resmedilmiştir. Açık alanda, eğlence tasvirinin yer aldığı minyatür Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde yer aldığı bitki formları içinde tasvir edilmiştir.

Motif : Rûmi, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut.

Renk : Kahverengi, bordo, turuncu, kırmızı, mavi, sarı, yeşil, beyaz, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından değerlendirmeye minyatürün önemli tekstil unsuru olan Sayebandan başlayacak olunursa; lacivert zemin üzerine hatâyî ve bulut motifleri ile tezyin edilmiştir. Sayeban etekleri çizgili kumaştan yapılmıştır. Halı ince bir bordür ve ana zeminden oluşmuştur. Ana zeminde hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler kullanılmıştır.

KATALOG 27

Envanter Numarası: 1958.75⁴⁴²

Fotoğraf Numarası:261

Eser Adı: Cami- Leyla ile Mecnun

İstinsah Tarihi: 1540

İstinsah Yeri: Tebriz

Varak Sayısı: -

Müellifi: -

Dil : Farsça

Yazı Çeşidi: Nesta'lik

Nakkaşı: Mir Seyit Ali

Eser Ebadı : 28,4 x 20 cm

İncelenen Tekstil Unsuru: Halı-Kaftan-Başlık-Çadır-Çetr -Eyer Örtüsü

⁴⁴² <https://hvrd.art/o/216252erişimtarihi:10.06.2022.>

Fotoğraf 261: Harvart Art Museum

Varak Numarası: 1958.75

Genel Özellik : Harvard art museum’da Cami’nin Leyla ile Mecnun isimli eserinden bir kompozisyonun sahnelendiği minyatür; krem rengi kağıt üzerine altın renginde hatâyî çiçekleri ile süslenen dış bordürü ve hatâyî grubu bitkisel desenlerle bezeli iç bordüre sahiptir. Minyatürün üst orta bölümünde imza görülmektedir. Kompozisyon, açık alanda, günlük hayattan sahneler yoğun kullanılmıştır.

Motif : Hatâyî, hatâyî grubu bitkisel motifler, geometrik şekiller, Rûmi, hayvan figürleri.

Renk : Krem rengi, yeşil, beyaz, sarı, turuncu, mavi, lacivert, kahverengi, gri, bordo, siyah.

Değerlendirme : Tekstil tasarım açısından kıymetli unsurlar barındıran minyatürde incelemeye çadırlardan başlamamız gerekirse; yedi farklı çadır bulunmaktadır.

Çadır Detay

Çadırlar, kubbeli ve kubbesinde kafesli tipler, sadece bir direğe tutturulmuş basit tipte çadırlar, konik şeklinde kubbeye sahip çadırlar görülmektedir.

Çadır detay

Çadır detay

Çadır detaylarında net olarak görüldüğü üzere, rûmi ve hatâyî, şemse motifleri içinde çizilmiştir. Zümrüdüanka kuşu ve kafes örtüsünde görülen kuş figürleri ile zengin bir tezyinat görülmektedir. Çadırlarda beyaz, lacivert, kırmızı renkleri yoğun kullanılmıştır.

Beyaz kubbeli çadır içi şemse motifleri, gölgelik eteği ise geometrik şekillerden oluşmuştur. Çadır içlerinde küçük halı parçaları kullanılmıştır. Bu halılar genellikle bordürlü ve madalyonlu halılardır. Özellikle sağ alt çadırın duvar halısı geometrik şekillerden oluşmuştur.

Halı detay

Halı detay

Halı detay

Küçük halı parçalarında, bordürü yazılı halılar dikkat çekmektedir.

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME

Safevi Dönemi Tebriz Ekolü Minyatürlerinde Tekstil başlıklı tezde XVI. yüzyılın (1501 Şah İsmail ile başlayıp-1580 Şah Abbas dönemine kadar olan süreç) ele alınmıştır. Bu dönem içinde muhtemelen Tebriz ekolü olduğunu düşündüğümüz dönem değerlendirilmiştir. Tez içinde üç yüz on üç fotoğraf ile açıklama yapılmış yirmi yedi kataloğa yer verilmiştir.

Bu çalışmada, Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, Türk İslam Eserleri Müzesi, Şahnâme-i Şah Tahmasb isimli eser, Şah Tahmasb Hamse'si isimli eser, Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery (bu müzede incelenen Cami'nin Haft Evreng eseri; 16.yy. üretilen ve Tebriz ekolünü etkisinde bırakan Timur ve Türkmen üslubunun bir sentezi olması, tekstil açısından zengin içerikte bulunması ayrıca Şah Tahmasb dönemi eserlerinin standartlarında monografik bir eser olması nedeniyle katalog bölümüne alınmıştır) , Brooklyn Museum, Harvard Art Museum'da bulunan muhtemel Safevi Dönemi Tebriz Üslûbu 27 adet edebî yazma eserin 156 minyatürlü sayfası incelenmiş ve tekstil tasarım açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Katalog bölümünde yer alan eserler, minyatürlerin yapım tarihleri- yapım özellikleri-sanatçı takibi, ikonografilerin incelenmesi ile Tebriz üslûbu olduğu düşünülen eserlerden oluşmaktadır. Bu kaynakların, tekstil açısından zengin içerikte eserler olması dikkate alınarak sıralanmıştır. İnceleme yöntemi; üslup kritiğine ve dönemsel karşılaştırmalara göre sınıflandırılmıştır. Monografi ve katalog incelenmesi ile elde edilen verilerin çeşitliliğini artırmak için Türkmen ve Timur döneminin önemli eserleri incelenmiş dönemin üslubunu ve zengin tekstil içerikleri olan eserlere odaklanılmıştır.

Geleneksel İran minyatürlerinde “boşluk korkusu” düşüncesi ile resim yüzeyinde boşluk bırakmaması⁴⁴³ gibi tekstillerde de yoğun motif kullanımı görülmüştür. Hint ve Çin sanatının kaynaşması, Sasani ve Orta Asya görsel sanat akışı İran resmini etkilemiştir⁴⁴⁴. Bu çok uluslu kimlik taşıyıcıların etkisiyle oluşan sanat

⁴⁴³ Zeki Tez, *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*.s.109.

⁴⁴⁴ Ruyin Pakbaz, *İran Resmi* (Tahran: Hasemi Yayınları, 1978).

eserlerinin tahlili güçlükler doğurmaktadır. Timur ve Türkmen etkilerinin varlığı, incelediğimiz yazmalar içinde Tebriz ekolünün tespitinde karmaşalar doğurmuştur. Tebriz ekolünün en belirleyici işareti tekstil üzerinden okunmuştur. Kızılbaş Tacı, Safevi dönemi Tebriz ekolü tahlilinde en önemli işaret olmuştur. İstinsah yeri belirsiz olan yazmalarda özellikle bu taçların varlıkları incelemeye almamızda etkili olmuştur. İncelenen eserlerin üzerinde bulunan imzaların tahlilleri, çizen ustalara götürmekte yetersiz kalmıştır. Çünkü dönemde sahte imza sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak, tüm sanat dalları birbirlerinden renk, motif ve tasarım açısından etkilenmiş olduğu düşüncesi ile araştırmamız içinde tekstil unsurlarını tespit edebilmek için yürütmüş olduğumuz metodoloji şu şekildedir;

- Günümüze ulaşan tekstillerin üzerindeki tarihler,
- Literatürde yer alan tarihi veriler,
- Avrupa resimlerindeki dokuma tasvirlerinin analizi,
- Çağdaş olan diğer dokuma unsurları ile stil karşılaştırmaları,
- Dönemi içindeki mimari unsurlar, minyatürlü yazmalar, keramik ve seramik örnekleri ile yapılan desen tasarım karşılaştırmaları ip uçları vermektedir.

Bu metodoloji ışığında dönemi içindeki mimari unsurlar yerinde gözlemlenmiş, değerlendirmeye alınan motifler, tezhip süslemeleri ve var olan örnekler üzerinden alınan motif detayları eklenerek incelenmiştir. Değerlendirme bölümünde yer alan görseller, açıklayıcı notlar ve devamında parantez içinde envanter/erişim numarası ile belirtilmiştir.

İncelenen Eserlerin Özellikleri

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde yapılan incelemeler sonucunda önemli iki murakka albüme ulaşılmış (H.2154 ve H.2161) bu albümlerin renk ve kompozisyon açısından tüm minyatürlerin uyumlu olduğu tespit edilmiştir. TSMK A.3559'da Şah İsmail Hamse'si Safevi döneminin ilk örnekleri olması açısından önemlidir. H.762'de bulunan Hamse-i Nizami Türkmen dönemi tekstil örneklerini görmemiz ve Safevi döneminde tamamlanan sayfaları ile iki sanat okuluna ait önemli verilerini elde etmemizi sağlamıştır. Özellikle çadır ve başlık açısından en çok veri toplanan

yazmadır. Freer Art koleksiyonunda ele alınan Cami'nin Haft Evreng eseri Timur ve Türkmen üslubunun bir sentezi olmuştur. Freer Art koleksiyonu kıyafet örneği açısından çok zengin içeriğe sahiptir. Türk ve İslam eserleri Müzesinden elde edilen albümleri genelinde tekstiller üzerinde süsleme öğelerinin az olduğu veya süslemeden çok kompozisyona önem verildiği gözlemlenmiştir. Timur dönemi minyatürleri ile karşılaştırmalı veriler özellikle bu müze kütüphanesinden sağlanmıştır (Tiem 1919). Büyük Pers destanı Şahnâme, sanatsal etkinliklere yön vermiş onlarca kopyası yapılarak ana kaynakları arayan araştırmacılara ışık olmuştur. Bu nedenle ve Safevi dönemi Tebriz ekolünün en önemli iki eserinden biri olan eser, Şahnâme-i Şah Tahmasb, titizlikle incelenmiş ve tekstil açısından değerli sayfaları değerlendirilmiştir. Safevi dönemi Tebriz ekolünün diğer önemli eseri Şah Tahmasb Hamsesi incelenmiş, tekstil açısından zengin ve gösterişli bir veri alanı oluşturmuştur.

Bu başlık altında katalogdaki yazma eserler; metin resim ilişkisi ile ilgili kısa bilgi verilmiştir. Minyatürün yapılmış olduğu kâğıdın genel özelliği, renk ve kompozisyon bilgisi açısından genel olarak değerlendirilmiş, tekstil unsurları genelden özele inilerek değerlendirilmeleri yapılmıştır. Dil ve konu; katalogda bulunan edebî eserlerin hepsi Farsça dilinde ve çoğu Nesta'lik hatla yazılmıştır. TIEM (1955-1990-1991) Talik hatla yazılmıştır. İncelenen eserler; Şahnâme-i Firdevsî, Hamse-i Nizâmî, Divan-ı Nevâî, Yusuf ve Züleyha, Haft Evreng ve Külliyyât-ı Sadî eserlerini konu almaktadır. Şahnâme-i Firdevsî ve Hamse-i Nizâmî nüshası sayıca en fazladır. Katalogda yer alan yazma eserlerin konu tasnifi aşağıdadır

Şahnâme-i Firdevsî: TSMK. H.1482- TIEM 1955- TIEM 1990- TIEM 1991

Hamse-i Nizâmî: TSMK. H.762- TSMK. H.766- TSMK. H.871- TSMK. R.865- TSMK. H.3559- Smithsonian Istitution S1986.50

Cami Divan-ı: Harvardart Museums 1958.75- Smithsonian Istitution F1937.20/ F1946.12.52/ F1946.12.30/ F1946.12.253/ F1946.12.110 /F1946.12.132/F1946.12.215/ F1946.12.105 /F1931.30-TSMK. R.910-

Hafız Divan-ı: Harvardart Museums 1964.149- 2007.183.1

Külliyyât-ı Sadî: TSMK.H.673- TIEM 1913

İncelemeye alınan eserler tek tek değerlendirilerek toplu değerlendirmeye gidilmiştir.

-Topkapı Sarayı Kütüphanesi albümlerinin değerlendirilmesi:

TSMK. H.673 Sadi-Gülistan isimli yazma incelenmiş 11b -21b-32a-91a-155a-172a-197b sayfaları değerlendirmeye alınmıştır. (Tebriz'de istinsah edilen en önemli eserlerdendir.)

TSMK. H.762 Hamse-i Nizami nüshası incelenmiş 285b-233b-89b-32a-12a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır. (Bu eser Türkmen dönemi ile karşılaştırma yapmamız açısından kıymetlidir.)

TSMK. H.766 Hamse-i Nizami nüshası incelenmiş 126b-89a-27a-23a-15b sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. H.871 Hamse-i Nizami nüshası incelenmiş 20a-121a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. R.865 Hamse-i Nizami nüshası incelenmiş 128b-32a-17a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. H.986 Divan-ı Hafız/Ferhadnâme nüshası incelenmiş 187a-55b-171a- 22a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır. (Bu eser Tus'ta istinsah edilmiş ancak altı sayfası Safevi dönemi Tebriz ekolünde yapılmıştır.)

TSMK. H.1482 Şahnâme nüshası incelenmiş 12b-49b-399a-551a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. H.2145 Behram Mirza Albümü incelenmiş; 1b-7a- 148a- 53a- 74a- 85a- 87b- 121b- 128b- 134b- 135a- 138b- 139a- 140b- 142a- 144b- 145a- 146b- 147a- 114b- 129a- 116a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. H.2161Şah Tahmasb Albümü incelenmiş; 52b- 3b- 93a- 67a- 170a- 57a- 169a- 133a- 64b- 61a- 53a- 48b- 174b- 169b- 161b- 151b- 137b- 111b- 117a- 129a- 133b- 161a- 168a- 171b- 95a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. A.3559 Şah İsmail Hamsesi incelenmiş 346b-202a-125a-445b-429a-46b-32b-20b sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

TSMK. R.910 Camî Haft Evreng nüshası incelenmiş 31a-112a sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

Şah Tahmasb Hamsesi incelenmiş; 18a- 58b- 158b- 78b- 49b sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

Şah Tahmasb Şahnâmesi incelenmiş; 40- 56- 68- 80- 82- 84- 88- 96- 100- 118- 130- 142- 148- 170- 178- 194- 232- 264- 306- 360- 386- 388- 392 numaralı sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

-Türk ve İslam Eserleri Müzesi minyatürlü yazmalardan 1913- 1914 -1919-1921- 1941-1946-1953-1955-1956-1974-1990-1991-1948-1958-1959-1960-1965-1966- 1967-1968-1974-2061-4971 incelenmiş ve Safevi dönemi Tebriz ekolüne ait olduğunu tespit ettiğimiz albümlerin değerlendirilmesi:

- TİEM 1913 Sadi Şirazi'nin Bostan adlı eserinden iki minyatürlü sayfa (133b ve 64a) incelenmiştir.

-TİEM 1955 Firdevsi- Şahnâme adlı eserinden altı minyatürlü sayfa (323b- 293b- 233a- 412b- 478b- 572b) incelenmiştir.

-TİEM 1990 Nizami- Hamse adlı eserinden beş minyatürlü sayfa (17b- 94b- 166b- 270a- 197b) incelenmiştir.

-TİEM 1991Hamse-i Nizami (84b-137a-160a- 220b- 291b- 331b- 99a- 106a) incelenmiştir.

Harvardart Museums koleksiyonu incelenmiş; 1964.149, 2007.183.1 Hafız Divan'ı, 1958.75 Cami- Leyla ile Mecnun eseri değerlendirmeye alınmıştır.

Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi Koleksiyonu incelenmiş; S1986.50 Hamse-i Nizami, F1928.9, S1986.60 Şah İsmail Divanı,F1937.20/ F1946.12.52, F1946.12.30, F1946.12.253, F1946.12.110, F1946.12.132, F1946.12.215, F1946.12.105 Cami- Haft Avrang, F1931.30 - F1946.12.291- F1946.12.231- F1946.12.169- F.1946.12.100- F1946.12.59- F1946.12.38- F1946.12.132- F1946.12.105- F1946.12.215- F1946.12.110- F1946.12.253- F1946.12.30- F1946.12.52 Nizami -Hüsrev ile Şirin, F.1937.8 sayfaları değerlendirmeye alınmıştır.

Cami'nin Haft Evreng eseri içinde; Cami'nin Nakşibendi tarikatı içindeki konumu, Timurlu sarayı dışındaki özellikle Akkoyunlu Türkmenleri arasındaki övgüye mazhar yeri, Akkoyunluların başkenti Tebriz'de 878/1472 Uzun Hasan ile

yakın temasları ve mesnevisinde Sultan Yakub'a olan övgüleri⁴⁴⁵ yer almaktadır. Bu eseri incelememizde, geç Timur ve Türkmen örneklerinin görülüp Tebriz ekolüne tesiri incelenerek katalog oluşturmamızda önem arz etmektedir.

İran Minyatürlerine konu olan; selvi ağaçları, bitkisel bezemeler, abartılı başlıklar, gösterişli giyim-kuşam, hayvan figürleri, tören ritüelleri ve tüm bu detayların romantik bir hava içinde kompozisyona dahil edilmesi Pers duvar kabartmalarından incelediğimiz alan olan on altıncı yüzyıl minyatürlerine kadar sirayet etmiştir.

Fotoğraf 262: Nakş-ı Rüstem Pers Duvar Kabartması

Erken Selçuklu ekolünden Herat ekolünün gelişimine kadar İran resmi; biçim, mekan ve konu bakımından farklı dönemlere tanıklık etmiştir. Selçuklu döneminin basit kompozisyonları, Çin Tang üslubundan ilham alan Tebriz ekolü, Şiraz resim ekolünün simetrik ve renk kontrastı, Herat ekolünün dairesel simetrik kompozisyonları ve tüm bu farklı dönemlere rağmen, yaratılan eserlerde bütünlük vardır.⁴⁴⁶ Bu sanat üslubunun ortaya çıkmasında etkin olan stiller ve dönemin üslubunun belirgin farkları, araştırmamız sonucunda bizleri şu değerlendirmeye sevk etmiştir.

Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde sayfa kenarlarının halkari süslemeleri, satır aralarına yerleştirilmiş peri resimleri, resim çerçevesini aşarak uzayan selvi ağaçları, ağaçlara dolanmış çiçekler, çiçekli ağaçların arkasından muzipçe veya meraklı gözlerle etrafı süzen figürler veya sıra dışı hayvan betimlemesi,

⁴⁴⁵ Marianna Shreve Simpson, *Sultan Ibrahim Mirza's Haft Avrang (A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*.s.20.

⁴⁴⁶ Mahmood Shaloosi, Mahmood Shaloosi, "Iranian Masterpieces of Persian Painting."s.11.

binaların dış cephelerinin boş bırakılmayacak şekilde süslenmesi, bu eserlerin kitap sanatlarının gözdesi haline getirmiştir.

Fotoğraf 263: TSMK R.867/17a **Fotoğraf 264:** TSMK R.924/2a **Fotoğraf 265:** TSMK H.986/171b

Safevi dönemi Tebriz ekolünün gelişiminde Timur ve Türkmen okulu bağlantıları yadsınamaz. Bu nedenle araştırma alanımız içerisindeki dönemi önemli ölçüde etkileyen Türkmen stilinin anlaşılabilmesi için TSMK 762 nolu eser hususiyetle incelenmiş ve bu üslubun Tebriz üslubuna etkileri değerlendirilmiştir.

Tebriz ekolü minyatürleri içerik açıklamaları ve örneklerden görüldüğü üzere, sosyal argümanlar içeren zengin figür kolajı sunmaktadır. Aynı zamanda bir ifade aracı olarak kullanılan minyatürlerden; hükümdarlık alametlerini, resmi kabul ve taç giyme törenlerini, Sultanların gösterişli eğlencelerini, avlanma ve cevgân oyunlarını, mülakat sahneleri hatta ölüm-cezalandırma sahnelerini ve daha fazlasıyla bir kültürün tüm ip uçlarını okumaktayız. Safevi dönemi Tebriz ekolü araştırmaları yapılmış ancak resim tarihine ilişkin yazılı bilimsel eser yayını yetersiz sayıda kalmıştır. Bu nedenle; Safevi dönemi Tebriz dönemine ilişkin eserlerin, ulusal ve uluslararası müzelerdeki minyatür örnekleri üzerinden; kompozisyon, mimari, renk ve figürler incelendiğinde ekolün şu üslup özelliklerine ulaşılmıştır:

-Fotoğraf no 106’da görülen minyatür⁴⁴⁷, Şahnâme için Sultan Muhammed tarafından yapılmıştır. Tebriz ekolüne ait bu minyatür dönemi ifade etmesi açısından önemlidir. Sultan Muhammed’in, Behzat önderliğindeki Herat okulundan etkilendiğini ve bu minyatürün her iki okulun birleşiminin önemli bir örneği olduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 266: The British Museum Erişim no: 1948.1211.0.23 Rüstemin Uykusu (1515-1522)

Fotoğraf 267: Foto 266 ‘nın detayı **Fotoğraf 268:** Foto 266 ‘nın detayı **Fotoğraf 269:** Foto 266 ‘nın detayı

⁴⁴⁷ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1948-1211-0-23 erişimtarihi:25.09.2022

Fotoğraf no 267’da izleyicinin dikkatini belli bir noktaya odaklama anlamına gelen “Repousoire” ifade tarzıyla ağaca sarılan yılan resmi bu dönem resimlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Fotoğraf no. 268’de görüldüğü üzere hayvan mücadele sahneleri ve resim no. 269’da görülen ikonik doğa unsurları sık karşılaşılan betimlemelerdir.

-Türkmen resmiyle ilişkili birçok unsuru içeren, şekilli çıplak çalılar ve çömelmiş insan figürleri Tebriz ekolü minyatürlerinde de yoğun kullanılmıştır⁴⁴⁸. Timur ve Türkmen resim üslubunda sıkça kullanılan arka plandaki yoğun çiçek ve bitki öbekleri Çin kökenlidir⁴⁴⁹. Tebriz ekolü resimlerinde bitki kümeleri yoğun kullanılmıştır. Natüralist bitki kompozisyonları gelişmiştir.

Fotoğraf 270: TSMK H.762/178b **Fotoğraf 271:** TSMK H.762/ 722a

-Birçok resim okulunda kullanılan ejderha figürü, Tebriz resim sanatının da gözde unsurlarıdır. Mücadele sahnelerinin öznesi konumunda olan bu figür incelemeye aldığımız çoğu edebi eserin minyatürlü sayfalarında resmedilmiştir.

⁴⁴⁸ Sheila Canby, *İran Sanatının Altın Çağı 1501-1722*.s.76

⁴⁴⁹ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.39.

Fotoğraf 272: TSMK H.1481/ 207a detay resmi **Fotoğraf 273:** İsfandiyar'ın davası⁴⁵⁰

-Dağ yamaçlarında, hayali varlıklar belki de yeniden doğuşu bekleyen ruhlarla dolu resmedilir⁴⁵¹. Bu dağ yamaçlarının sıra dışı tasviri, mistik bir izlenim yaratılmasına yardımcı olmaktadır.

Fotoğraf 274: TSMK H.762/ 733a **Fotoğraf 275:** Fotoğraf 114'ün detayı

⁴⁵⁰ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.335.

⁴⁵¹ Stuart Cary Welch, *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*.s.33.

-Dini öğretilerin ve saf İslam felsefesinin edebiyata dahil edilmesi ve bunun İran resmi üzerindeki etkisi ruhani bir etki yaratmıştır⁴⁵². Dini semboller, mistik uçan melekler özellikle miraç olayı ikonik bir ifade aracı olmuştur.

Fotoğraf 276: Peygamber efendimizin Miraç olayı-detay resmi⁴⁵³ **Fotoğraf 277:** Peygambere Övgü-Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.37

-Kalabalık insan figürleri, pastoral manzaralar, sayfadan taşan canlı çiçekler ve zarif ağaçlar, gerçek üstü rengarenk kuşlar tipik kompozisyonlardandır. Özellikle manzara elamanlarından kayalar dikkat çeker. Türkmen tipi yelpaze biçimi kayalara karşılık, Tebriz ekolü minyatürlerinde üst üste denk gelen, mor ve eflatun renginin yoğun kullanıldığı küçük kaya şekilleri yer almıştır.

⁴⁵² Mahmood Shaloosi, "Iranian Masterpieces of Persian Painting."s.11.

⁴⁵³ "Khamsa Nizami Shah Tahmab."s.195

Fotoğraf 278: Sahtekâr İranlılarla buluşuyor konulu minyatür⁴⁵⁴.

-Metaforik imgeler içeren minyatürler, eğlenceli ve abartılı bir anlatım dili tercih edilerek resmedilmiştir. Demonların taht taşımaları, kayaların ardından bakmaları, muzipçe gülen hayvanlar gibi betimlemeler sık kullanılmıştır.

⁴⁵⁴ “The Shahnamed of Shah Tahmasb.”s.239.

Fotoğraf 279: TSMK R.807/1a-2b

-İran edebiyatında sıkça konu edilen dev imgesi, Sasani İmparatorluğu döneminde yaşayan rahip Kerdîr 'in yazıtlarında⁴⁵⁵ ifade ettiği gibi devlere tapan pek çok İranlı tebaanın olduğu⁴⁵⁶ bu durumun sanata yansıdığını, gnostik din anlayışının varyasyonlarının sanata olan etkisini görmekteyiz. Sanatçıların, edebi kaynaklar ile bağlantılı olarak Rüstem ile dev mücadelesi gibi güçlü ve inandırıcı kahramanlar oluşturduğu bu kahramanlıklara aşırı anlamlar yüklediği örnekler vardır.

⁴⁵⁵ Persopolis'de bulunan Nakş-ı Rüstem kaya anıtları.

⁴⁵⁶ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.45.

Fotoğraf 280: Rüstemin dev ile mücadelesi konulu minyatür⁴⁵⁷.

-İran platosunun genel özellikleri; aşırı sıcaklık değerleri-yağışlar ve yükseklik topografyayı şekillendirir. Deniz seviyesinden üç bin metre yükseklikte erozyon sonucu oluşan çöller, bozkırlar, sıradağlar, büyük tuz havuzlarıyla göller ve platonun karakterini belirler⁴⁵⁸. Bu topografik değişimler ve keskin yeryüzü şekilleri, topografik yapısı, flora ve faunası, İran minyatür sanatının kompozisyonunu şekillendirmiş olduğu gözlemlenmiştir.

⁴⁵⁷ “The Shahnamed of Shah Tahmasb.”s.160.

⁴⁵⁸ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011).s.3.

Fotoğraf 281: Mecnun hayvanlar arasında⁴⁵⁹

-Şaşırma, hayret, öfke, gurur, dik başlılık gibi ifadeler jest ve mimikler ile anlatılmıştır.

Fotoğraf 282: İrajın ölümü⁴⁶⁰**Fotoğraf 283:** Fotoğraf 282'nin detayı**Fotoğraf 284:** Fotoğraf 282'nin detayı

⁴⁵⁹ "Khamsa Nizami Shah Tahmasb."s.166.

⁴⁶⁰ "The Shahnamed of Shah Tahmasb."s.84.

-Zarif ve romantik figürler, özellikle pastoral alanlarda resmedilmiştir. Bu form incelediğimiz yazmaların minyatürlü alanların çoğunda kullanılmıştır. Minyatürden tekstile sirayet eden en önemli form olduğu söylenebilir.

Fotoğraf 285: F1946.12.52⁴⁶¹

-İçinde tipik selvi ağaçları bahar dalları olan bahçe resimleri yaygın kullanılmıştır. Bahçede bahçıvan motifi İslam minyatürlerine 12. yy. sonunda Kitab-ı Tiryak'ın minyatürlerinde görülmüş⁴⁶² bu dönemden sonra sıklıkla bahçe ve bahçıvan figürü ile karşılaşmıştır.

⁴⁶¹ Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery https://www.si.edu/object/folio-silsilat-al-dhahab-chain-gold-haft-awrang-seven-thrones-jami-d-1492-recto-father-advises-his:fsg_F1946.12.52 erişim tarihi: 01.07.2023

⁴⁶² Richard Ettinghausen, *Arab Painting Treasures of Asia* (New York: Rizolli International, 1962).

Fotoğraf 286: Bahçıvan Figürü-Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.195 detay resmi.

-Kral Ardeşir ⁴⁶³ döneminden beri Polo oyunu İran'dan Hindistan ve İngiltere'ye yayılan ünlü bir oyundur. Meşhur Erdeşir Papakan'ın İşleri isimli kitabı, boş zamanları dolduracak en önemli etkinlik olduğunu ifade etmektedir⁴⁶⁴. İran resim sanatının en sık resmedilen kompozisyonlarından biri oyunlardır. Bu oyunlardan en ünlüsü polo oyunudur.

⁴⁶³ Sasani hükümdarı Bakınız; Tahsin Yazıcı, "Erdeşir," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1995.

⁴⁶⁴ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.49.

Fotoğraf 287: Harvard Museum Polo oyunu Erişim no:1984.853⁴⁶⁵

-Bu dönem minyatürleri, mimari ile ilgili bilgi alıp dönemin mimarisi açısından fikir edinmemizi sağlamaktadır. Avluya açılan eyvan ve bahçeli mimari yaygın olarak kullanılmaktadır.

⁴⁶⁵ <https://harvardartmuseums.org/collectionshttps://hvr.d.art/o/215648erişimtarihi:01.07.2023>

Fotoğraf 288: Freer art Arthur M. Sackler Galeri / F.1946.12.59 **Fotoğraf 289:** Freer art Arthur M. Sackler Galeri /1946.12.188

-Avcılık ve av sporları, şahin yetiştiriciliği bu dönem minyatürlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 290: Freer art Arthur M. Sackler Galery /F1908.260 **Fotoğraf 291:** TSMK H.2161/111b

-Bahçe içinde oturan, zengin desenli cübbeler içinde içki ve yemek servisi yapan hizmetkarla ve çevresi gösterişli kıyafetler içinde olan saray mensubu ile çevrili hükümdar sahneleri Timurlular döneminden itibaren Pers minyatürlerinde yinelenen bir temadır⁴⁶⁶.

Fotoğraf 292: TSMK H.2161/3b

Fotoğraf no 123’de görülen örnek geç Türkmen Erken Safevi Dönemi örneği⁴⁶⁷ dönemi özetlemesi bakımından önemlidir.

⁴⁶⁶ Stuart Cary Welch, *A Kings Book of Kings-The Shah nameh of Shah Tahmasp* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1972).s.164.

⁴⁶⁷ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.263.

Fotoğraf 293: TSMK H.2154/145a Behram Mirza Albümü

5.1. Minyatürler Üzerinde İncelenen Tekstillerde Kullanılan Motifler

A.Upham Pope, Safeviler döneminde dokuma desenlerini çizen sanatkarlarından öne çıkan üç isimden söz etmektedir: Bihzat (1535-36), Sultan Muhammed (1543) ve Seyid Ali⁴⁶⁸. Safevi dönemi minyatürlerindeki tekstillerde, hatâyî- hatâyî grubu bitkisel motifler, bulut, rûmî, ve hayvan motifleri kullanılmıştır.

5.1.1. Hatayî

Hatayî; nilüfer çiçeği, hosage, gülhatmigiller ve şakâyık çiçeğinden türediği düşünülen ve bir motiften çok üslup adı olarak kullanılmaktadır⁴⁶⁹. Eski dönemlerde Asya da kabul edilen bir desen olup, halk arasında güneşi sembol etmekteydi. Geleneksel sanatların her alanında yoğun olarak kullanılan Hatayî, İran coğrafyasında

⁴⁶⁸ Roger Savory, *İran under the Safavids*.s.149.

⁴⁶⁹ Aziz Doğanay, “Hatâyî Üslubu Motifler,” *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 437–449.

yerel kullanımla “Ennab gülü” veya “Şah Abbas gülü” olarak ifade edildiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz.

TSMK2161/67a
Tezhipli sayfa detay

TSMK2161/61a
Tezhipli sayfa detay

TSMK2161/57a
Tezhipli sayfa detay

Çehel Sutun İç Duvar
Resmi detay

Çehel Sutun Dış Duvar
Kabartması detay

Gökmesit Dış Duvar
detay

Tebriz- Azerbaycan Müze
bahçesi taş eser detayı

Tahran Halı Müzesi
Erişim no: 3304

MET Museum Erişim no:
43.121.1

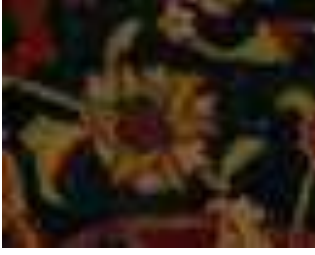
TSMK R.918 Kapak
zemin detay

MET43.121.1 halı detay

MET43.121.1 halı detay

MET43.121.1 Halı detayı

Şah Abbasi Gülü; belirgin bir dalın 5-7 ve bazen de 12 yapraklı gülün sonunda resmedilmesidir. Hatayî motifinden ayrılan noktası ise daldaki gülün Hatayî gülünden daha açık olmasıdır. Bu gül, ikili yaprak ve iki yuvarlaktan oluşmaktadır. Sanat alanında sıklıkla kullanılan Şah Abbasi gülünün nilüfer ya da nar ağacı gülünden esinlendiği kabul edilir ve sonuç olarak zamanla Şah Abbas gülüne dönüşmüş şekli olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklar Ennab gülü, Şah Abbasi gülünün esin kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Helezonik bir döngü gibi eğik olan hatâyîlere ise “piçan” denilmektedir⁴⁷⁰.

Hatayî motifi tabloda numaraları belirtilen eserlerde yetmiş bir kere kullanılmıştır.

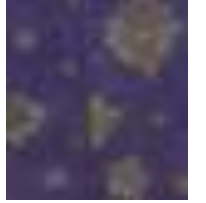
Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 halı detay

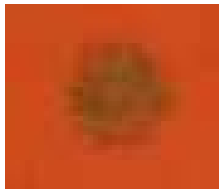
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.84

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.170

TSMKH2154/144b

TSMK2161/111b kaftan
kumaş detay

TSMK H.986/22a halı detay

hvrd.ar Erişim no: 349311
halı detay

TSMK. H. 762/12b
halı detay

⁴⁷⁰ Fatima Rahim Panah, “İmam Rıza Türbesi Halılarındaki Şah Abbasi Gülü,” *Negereh* 38 (2016), 78–90.

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
96 kumaş detay

F1937.20 eyer örtüsü detay

F1946.12.253 sayeban
kumaş detay

F1946.12.253 sayeban
kumaş detay

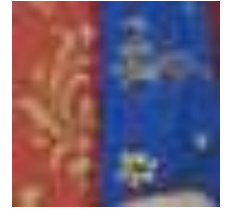
TSMK H762/90a halı detay

TSMK H.766/23a kumaş
detay

TSMKH986/171a kumaş
detay

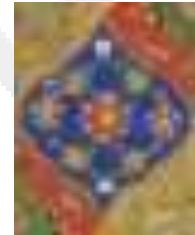
TSMKH986/171a
kaftan detay

TSMK R.865/17a kumaş
detay

TSMK R910/112a halı detay

F1946.12.215 sayeban
detay

TSMR918/20a
perdedetay

F1946.12.215 sayeban detay

H.2154/146b kumaş detay

H.2154/85a kumaş detay

Erişim no:349311 halı
detay

H.2161/93a kaftan detay

H.2161/93a kaftan detay

H.2161/93a kaftan detay

H.2161/57a sayeban

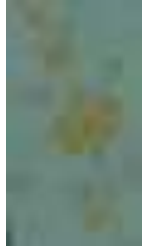
TSMK H.2161/133a kaftan
detay

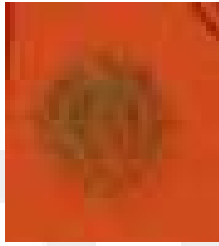
TSMK. H.2161/48b alt giysi
detay

TSMK. H.2161/169b
kumaş detay

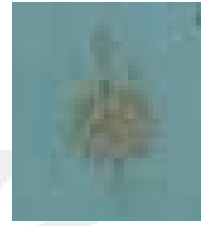
TSMK. H.2161/151b
kumaş detay

TSMK. H.2161/111b kumaş
detay

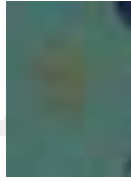
TSMK.H.2161/129a kaftan
detay

TSMK.H.2154/148a
kumaş detay

TSMK.H.2154/148a
kumaş detay

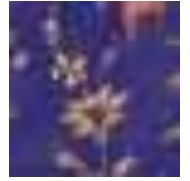
TSMK.H.2154/74a kaftan
detay

TSMK H.1482/49b halı detay

TSMK H.1482/49b

F1946.12.38 Kaftan
Detay

F1946.12.38 Kaftan Detay

F1946.12.38 Eyer Örtüsü
Detay

F1946.12.38 Kaftan Detay

F1946.12.59 Eyer
Örtüsü Detay

F1946.12.59 Kaftan Detay

F1946.12.64 Mahve Örtüsü
Detay

F1946.12.100 Kafatn
Detay

F1946.12.100 Mahve
Örtüsü Detay

F1946.12.120 Kaftan Detay

F1946.12.120 Kaftan Detay

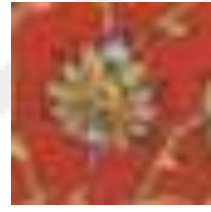
F1946.12.120 Kaftan
Detay

F1946.12.132 Halı
Detay

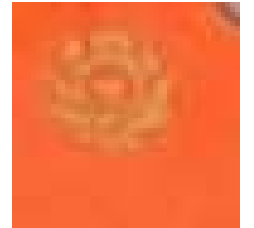
F1946.12.132 Halı Detay

F1946.12.147 Halı Detay

F1946.12.153 Kaftan
Detay

F1946.12.161 Kaftan
Detay

F1946.12.162 Kaftan Detay

F1946.12.169 Eyer Örtüsü
Detay

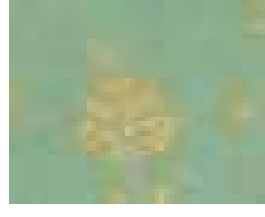
F1946.12.169 Eyer Örtüsü
Detay

F1946.12.169 Eyer
Örtüsü Detay

F1946.12.188 Kaftan Detay

F1946.12.188 Kaftan Detay

F1946.12.231 Mahve
Örtüsü Detay

F1946.12.298 Eyer
Örtüsü Detay

F1946.12.298 Eyer Örtüsü
Detay

F1946.12.298 Kumaş Detay

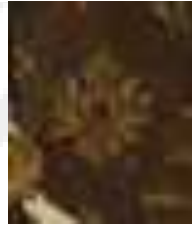
Harvard art
museum2007.183.1
Sayeban Detay

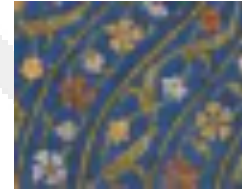
Harvard art
museum2007.183.1
halı detay

TSMK A.3559/384a Çadır
İç Kumaş Detay

TSMK R.910/arka kapak
kaftan detay

TSMK H.766/126b Çadır
Detay

5.1.2. Rûmi

Anlam bakımından Rûmi; virgül şeklinde gövde ile bunun sivri ucuna bağlanmış bir yuvarlak şekilden oluşur. Orta Asya'da "islîmi" olarak nitelendirilir. Sarılma rûmi, sencide rûmi, hürde rûmi, iplik rûmi ve ayırma rûmi gibi çeşitlerine göre isimler alırlar⁴⁷¹. Tebriz Bölgesi halıları, genellikle bitki motifleriyle tanınırlar. Kıvrım dallar şeklinde verilen süslemeler, halkın büte-buta veya serabend dediği, geriye doğru kıvrılan yaprak motifleriyle karakteristiktir⁴⁷². Buta (bir nevi armut, selvi ağacı, hurma

⁴⁷¹ Hatice Aksu, "Türk Süsleme Sanatı Motiflerinden Rûmi ve Münhani", içinde *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, sf.451.

⁴⁷² Bekir Deniz, "Azerbeycan ve Anadolu-Türk Halılarının Benzer Özellikleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 0, sayı 18 (2010): sf.23.

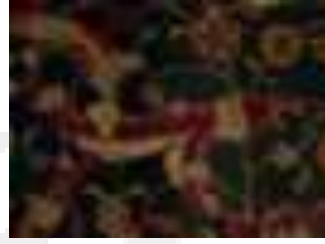
yaprağı benzeri motif) özellikle Yezd sırmalı kumaşlarında, yüzeyin dört bir yanını çevreleyerek kullanılmıştır⁴⁷³. Bunların yanı sıra, Azerbaycan halılarını süsleyen esas nakış buta'dır. "Buta/puta" kelimesi, eski Türk halklarının mitoloji düşüncelerinde kutsal nitelik taşıyan simgelere bağlı olup, insanı nazardan, hastalıklardan koruyan saf alevi ifade eden bir motiftir. Azerbaycan etnokültürünün vizit kartı ⁴⁷⁴ olan ve bu dönemde önemli bir figür olarak karşımıza çıkan palmet⁴⁷⁵ Helenistik sanatta olduğu gibi bağımsız bir motif olmayıp diğer motiflerle gelişmektedir⁴⁷⁶.

National Museum of
IranErişim no: 4781

National Museum of
IranErişim no:3304 halı detay

National Museum of
IranErişim no:43.121.1 halı
detay

Rûmi motifi tabloda numaraları belirtilen eserlerde yirmi beş kere kullanılmıştır.

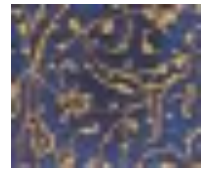
Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 130 halı detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.84
halı detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 halı detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100 halı detay

⁴⁷³ Roger Savory, *Iran under the Saffavids*.s.155.

⁴⁷⁴ Sabina Nematzade, "Azerbaycan Halı Sanatında Ulusal Kimlik ve Türkçülük Öğeleri," 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür 5* (2019), 351–355. 351

⁴⁷⁵ Kaynaktan bire bir çeviri olarak alınmış olan Palmet terimi, çalışmamızın içinde değerlendirme yapılırken "rûmi" motifi ismi ile kullanılacaktır.

⁴⁷⁶ Dımand, "A Handbook of Mohammedan Decorative Arts."

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100 sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100 kumaş detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 çadır detay

F1946.12.253 kumaş detay

TSMK H762/90a
sayeban detay

TSMK H762/90a sayeban
detay

TSMK H762/90a çadır
detay

TSMK H762/90a çadır
detay

TSMKH762/233b
sayeban detay

TSMKH762/233b çadır detay

F1946.12.215 kumaş
detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100 çadır detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 Halı detay

F1946.12.59 Halı Detay

F1946.12.153 Eyer Örtüsü
Detay

F1946.12.153 Eldiven
Detay

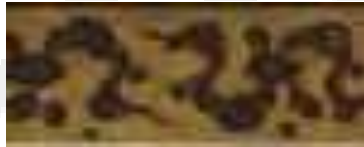
TSMK H.766/126b
Çadır Detay

5.1.3. Bulut Motifi

Bulut motifi “çınbulutu” ismi ile de anılmaktadır. Bu motifin kökeninin Çin kültürüne bağlanması ve ejderhadan türemesi ile bu ismi aldığı bilinmektedir⁴⁷⁷.

Tahran NM. Erişim no: 3405halı
detay

TSMK R.910/arka kapak deri
yüzey detay

MET43.121.1 halı detay

Bulut motifi tabloda numaraları belirtilen eserlerde yirmi dokuz kere kullanılmıştır.

TSMK. H 766/23a kumaş detay

TSMK. H.2154/87b

TSMK762/90açadır detay

TSMKH766/27a kumaş
detay

⁴⁷⁷ Aziz Doğanay, “Bulut Motifi,” *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 467.sf.467.

TİEM1991/99a kumaş detay

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.142

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf..68sayeban

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.84 sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.178
çadır detay

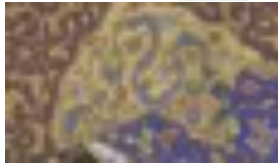
Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.306
çadır iç kumaşı
detay

TSMK H.986/171a kumaş
detay

TSMK H.3559/20a çetir
detay

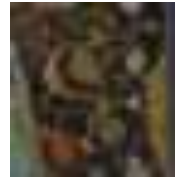
TSMKH762/233b halı detay

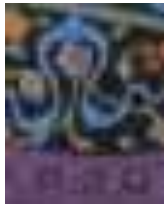
TSMKH762/90a
halı detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.306 sayeban detay

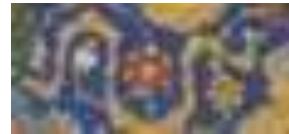
TSMK.H.2154/53a halı
detay

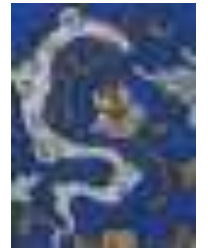
TSMK.H.2154/129ahalı detay

F1946.12.64 Mahve
Örtüsü Detay

F1946.12.169 Eyer
Örtüsü Detay

Harvard art museum
2007.183.1

TSMK H.766/59a Halı Detay

5.1.4. Geometrik Desen

Geometrik desenlerin diğeri ismi Romb⁴⁷⁸dur. Türkiye kilimlerinde de bu figüre sıkça rastlanmaktadır. Elâzığ, Sivas halıları üzerinde sıkça görülen bu motif bereket simgesi olarak tanımlar. Azerbaycan halılarının yanı sıra bu nakışlar Gobustan kaya üstü resimlerinde de bulunmaktadır⁴⁷⁹.

National Museum of Iran-
Erişim no: 189 halı detay

TİEM Erişim no:815
İran halısı detay

Geometrik desenli tekstil unsurları aşağıdaki tabloda numaraları belirtilen eserlerde on altı kere kullanılmıştır.

⁴⁷⁸ Eşkenar dörtgen

⁴⁷⁹ Sabina Nematzade, “Azerbaycan Halı Sanatında Ulusal Kimlik ve Türkçülük Öğeleri.”s.

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 68 çadır detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 çadır detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.68

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf..96 çadır detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf..118 çadır detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.96

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf..130

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.178 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
96 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.306 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.360 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.382

F1946.12.52 yastık detay

F1946.12.132 kumaş
detay

TSMK.H.2161/48b alt
giysi detay

5.1.5. Madalyon Formu

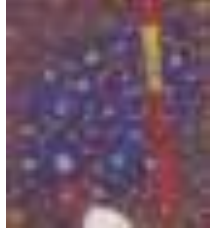
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.100
çadır detay

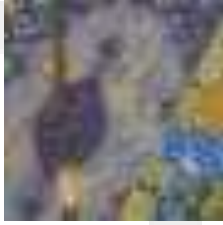
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.96
sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.386 halı detay

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.118
sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.232
sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.382
çadır detay

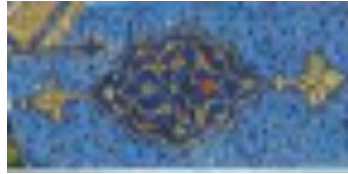
Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56 çadır detay

TSMK. H.762/90a
kumaş detay

çadır detay TSMKH762/90a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.306
çadır iç kumaş detay

TSMK A.3559/346b Çadır
iç kumaşı

Harvart museum
1958.75 Çadır
Detay

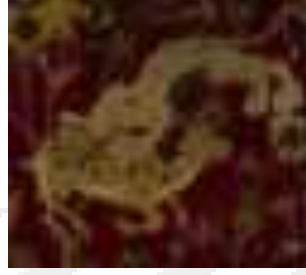
TSMK A.3559/346bÇadır iç
kumaşı

5.1.6. Hayvan Motifleri

Hayvan figürlerine verilen roller, haminin alegorik dilini ifade etmektedir⁴⁸⁰. İran sanatında hayvan mücadele sahneleri ile taş- kumaş- minyatür gibi birçok alanda sık karşılaşmaktayız.

Persepolis taş eser detay

MET 43.121.1 Saltanat halısı
detay

Hayvan motifleri, hayal mahsulü ve tabiat kaynaklı olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Motifler, aşağıda tablolarda gösterilen numaralı eserlerde bulunmaktadır. İncelenen minyatürlü sayfalarda, bazı hayvan türlerinin iki veya daha fazla, farklı veya benzer hareketlerde betimlendiği görülmektedir. Hayvan motiflerinin, hayal mahsulü ve tabiat kaynaklı başlıklarının altında detaylı tablo yer almakta olup içerisinde farklı hareketlerde betimlenmiş hayvan motifleri bulunmaktadır.

5.1.6.1. Tabiat Kaynaklı

1. Kuş

Türkçeye “uçmak” fiiliyle ölümü anlatan, insan ruhumun simgesi olan kuş; cennetin ve koruyucu ruhların ifade tarzlarındandır⁴⁸¹.

⁴⁸⁰ Fatemah Mahvan, *Shahnameh Illustrations From Text to the Image* (Tahran: Moin Publisher, 1975).s.81.

⁴⁸¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002).s.151.

TNM./ Erişim no:3304
halı detay

Şahnâme-iŞah Tahmasb
sf.100

TSMK2161/61a

TSMK2161/111b

Şahnâme-iŞah Tahmasb
sf.68

TSMK A.3559/2b

Kuş motifinin incelendiği tekstil unsurları aşağıdaki tabloda numaraları belirtilen eserlerde üç kere kullanılmıştır.

H.2161/3b kaftan detay

F1946.12.59 Kumaş
detay

Harvart museum 1958.75
kumaş detay

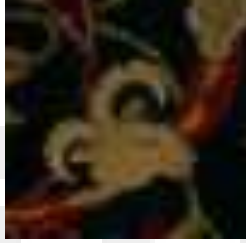
2. Geyik

Birçok hayvanla ortak özelliklere sahip olan geyik figürü, orta çağa tarihlenen kaya resimlerde ve kurganlarda dahi görerek⁴⁸² uygulanma alanının ve tarihinin kökenlerine ulaşabiliyoruz.

Hayvan mücadele sahnelerinde, avlanan hayvan olmasıyla çiftlerden olumsuz nitelikte olana işaret edilmiş, İslamiyet'ten sonra edebî konulu eserlerde özellikle Leyla ve Mecnun gibi hikâyelerde barış, huzur, mutluluk ve sevginin sembolü olmuştur⁴⁸³.

Şahnâme-i Şah
Tahmasb.40

MET 43.121.1 halı
detay

F1946.12.110

Brooklyn museum 185497

Geyik figürü incelenen tekstil unsurları aşağıdaki tabloda numaraları belirtilen eserlerde beş kere kullanılmıştır. Geyik figürleri, boynuzlu ve boynuzsuz olarak tabloda belirtilmiştir.

⁴⁸² Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatında Görülen Geyik Figürlerinin Sembolizmi," *Toplumsal Tarih Dergisi* 3/18 (1995), 33.

⁴⁸³ Oya Kızıldağ Atila, "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri," *Sanat-Tasarım Dergisi* 1/2 (2014), 35–44.

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.68 çadır detayı

S1986.50

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
240

TSMK.H1370\352 b
sayeban detay

F1946.12.291 Çadır Detay

H.2161/3b kaftan detay

TSMK H.1370\201a eyer
öertüsü detay

3. Keçi

Keçi figürü eski devirlerdeki buluntularda karşımıza çıkan ve yer tanrısının hayvanı sayılmasından dolayı matem törenlerinde kurban edilmiş, genellikle hayvan mücadele sahnelerinde mağlup olmasından dolayı olumsuzluk ile ilişkilendirilmiştir⁴⁸⁴.

Keçi figürü tabloda görüldüğü üzere, tezhipli sayfalarda ve günümüze gelen tekstillerde kullanılmış ancak minyatürler üzerindeki tekstil unsurlarında karşılaşılmamıştır.

⁴⁸⁴ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.150-151.

S1986.50

MET Museum/ Erişim no:
43.121.1 halı detay

4.Aslan

Güneş gezegenine atfedilen ve evrensel hükümdarlık ile ilgili kozmik içeriğe sahip aslan sembolizmi⁴⁸⁵; hayvan mücadele sahnelerinde zafer kazanan, kuvvet ve kudret sembolüdür⁴⁸⁶. Edebî eserlerde kahramanlarının gücünün, kuvvetinin ve yiğitliğinin Aslan'a atfedilmesi, aslanı kazanan duruma getirmiştir. Örneğin Şahnâme kahramanı Behram Gur'un aslanı kılıcıyla öldürmesi alegorisi bu duruma örnektir⁴⁸⁷.

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100

MET 43.121.1

Aslan figürü, incelenen tekstil unsurlarında aşağıdaki tabloda numaraları belirtilen eserlerde bir kere kullanılmıştır.

⁴⁸⁵ Ahmet Çaycı, *Selçuklu Egemenlik Sembolleri* (İstanbul, 2008).

⁴⁸⁶ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.157.

⁴⁸⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014).s.99.

F1946.12.231 çadır detay

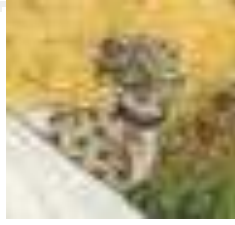
5.Pars

Arslan sembolizminde olduğu gibi gök unsuru olmasının yanı sıra güç, kuvvet, hükümdarlık ve tahtla yakın ilişkisinin olduğu örnekler görülmektedir⁴⁸⁸.

Pars figürü minyatür kompozisyonlarında ve günümüze gelebilen dokuma örneklerinde kullanılmış ancak minyatürlerdeki tekstil unsurlarında görülmemiştir.

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.100

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.264

MET 43.121.1 halı detay

6.Tilki

Eski çağlarda ata simgesine işaret eden tilki, ayrıca iyi şans, uzun ömrü ve kurnazlığı simgelemektedir. Bazen kahramanların koruyucu ruhlarından sayıldığı bu koruyucu ruh öldüğünde kahramanın da öldüğüne inanılmıştır⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I. Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.104.

⁴⁸⁹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.120.

F1946.12.110

Tilki figürü, tabloda ayrıntıları belirtilen sayfalarda üç defa kullanıldığı görülmektedir.

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 360 sayeban detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.

360 çadır detay

F1946.12.231 çadır detay

7. At

Gökyüzüne aracılık bineği, kurbanlık hayvan, öteki dünyaya geçiş ile ölümün simgesi olmuştur. Birçok efsane, destan ve hikâyede at; sahibinin en yakın arkadaşı, zafer ortağı en değerli varlığıdır⁴⁹⁰. Atın boynundan sarkan püskül Safevi minyatürlerinde sıklıkla karşılaştığımız süsleme unsurlarındandır. Tekstil unsurları üzerinde at figürü kullanılmadığı halde, atın üzerinde tekstil unsurlarının incelenmesi nedeniyle farklı at figürlerinden tablo oluşturulmuştur.

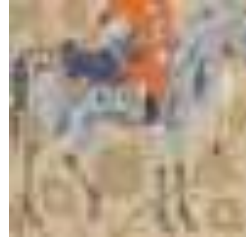
⁴⁹⁰ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.141-142.

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
68

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
382

TSMK2161/67a

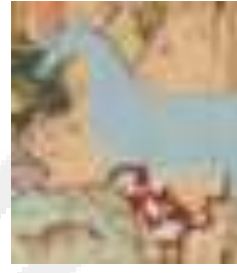
F.1915.597

F1937.20

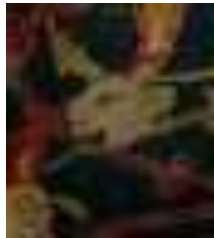
F1946.12.52

F1946.12.110

8. Tavşan

Budist mitolojide Buda ve tanrılarla ilişkili bir hayvan kabul edilir. Türklerde fazla yer tutmayan sembollerden birisi de tavşandır. Türk Hayvan Takvimi'nde yıl sembolüdür. Göktürklerde av hayvanı olması sebebiyle uğurlu sayılmış ve bolluğun simgesi olmuştur. İslamiyet'ten sonra Türk inanışlarında bolluk, kurnazlık ve iyi şansın sembolü olmuştur.⁴⁹¹

MET 43.121.1

⁴⁹¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999).S.182.

Tavşan figürü tabloda ayrıntıları belirtilen sayfalarda iki defa kullanıldığı görülmektedir.

F1946.12.105 mahfe
örtüsü detay

H.2154/53a eyer örtüsü

9. Deve

Türk mitolojisinde alp simgesi ya da bir ongun olan deve, hükümdarlıkla ilgili bağlantılı sembolizm olarak da karşımız çıkmaktadır⁴⁹². Deve, eski Türk devletlerinden Osmanlılara kadar halk ve devlet ile benzeşmiş edebiyat dahil birçok fikir alanının içinde bir motif olarak yer almıştır⁴⁹³. Tekstil unsurları üzerinde deve figürü kullanılmadığı halde, deve üzerinde tekstil unsurlarının incelenmesi nedeniyle değerlendirmede yer verilmiş ancak spesifik bir durum içermediği ve mahfe örtüleri bölümünde yer verildiği için haricen bir tablo oluşturulmamıştır.

10. Horoz

Eski İran mitolojisinde ışığın habercisi ve bekçisi kutsal bir varlık olan horoz Firdevs'inin Şahnâmesinde güneşin doğuşunun simgesi olmuştur. Bu anlam bütün Orta çağ Türk-İslam dünyası için de hakimdir. Türklerde özellikle beyaz horoz önem taşımıştır. Emel Esin'in belirttiğine göre Türk kozmolojisinde baş unsurunun hayvan biçimli timsali horoz ve tavuktur. Ayrıca tavuk on iki hayvanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biriydi⁴⁹⁴. Horoz figürü, minyatürlü alanlarda ve günümüze gelebilen

⁴⁹² Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.172.

⁴⁹³ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar I-II* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2020).s.675.

⁴⁹⁴ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*.s.149.

dokuma örneklerinde olduğu halde minyatürler üzerindeki tekstil unsurlarında görülmemiştir.

TSMK A.3559/2b

TNM./ Erişim no: 3306 halı detay

F1946.12.215

11.Kuğu/Ördek

Göçebe Kazlar, Turnalar özellikle Anadolu halk edebiyatında değerlidir ancak Kuğu Kuzey Türk destanlarında kötülük sembolüdür⁴⁹⁵.

F1946.12.215

TİEM1991/291b

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.74

TİEM1991/331b

Kuğu- Ördek figürü, aşağıda detayları belirtilen tabloda yirmi beş sayfalarda görülmektedir.

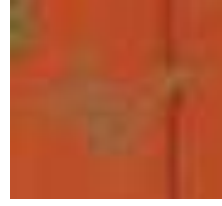
⁴⁹⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar I-II*.s.682

TSMK A.3559/125a Eyer
Örtüsü Detay

F1937.20 eyer örtüsü
kumaş detay

H.2154/146b kumaş
detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 360 taht kumaş detayı

TSMKR918/21a kumaş detay

R918/20a kumaş detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 100 kumaş detay

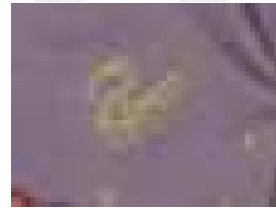
TİEM1991/160a kaftan
detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
58 çadır eteği detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
142 kaftan detay

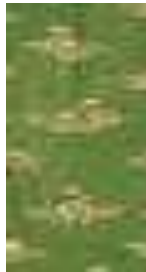
TSMK R918/2b kaftan
detay

H.2161/151b

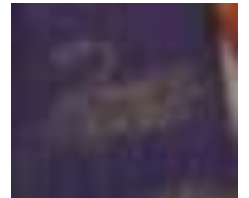
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
56 kumaş detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
142 kaftan detay

F1946.12.105 eyer
kumaş detay

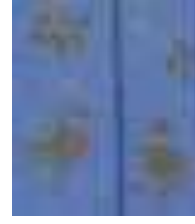
TSMK. H.2154/144b
kumaş detay

TSMK.H.2161/170a kumaş
detay

TSMK. H.2154/85a kumaş
detay

TSMK.H.2154/85a
kumaş detay

TSMK H.673/91a halı
detay

TSMK H.673/197b halı detay

TSMK H.986/55b Kaftan
kol detay

F1946.12.38 Kaftan
Detay

F1946.12.59

F1946.12.188

5.1.6.2. Hayal Mahsulü

Minyatürlerde ve halı tasarımlarında, İran edebiyatının mitoloji ve kahramanlık temalı ifade biçimini hayal mahsulü figürler olarak görmekteyiz. Bu figürler genellikle yırtıcı hayvanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zümrüdüanka ve ejder 'de en çok tercih edilen figürlerdendir. İncelen eserler içerisinde hayal mahsulü olarak simurg ve ejderha yer almaktadır. Katalog içerisindeki kullanım sayısına göre hayal mahsulü hayvanlar aşağıda sıralanmıştır.

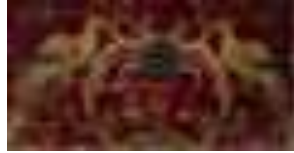
1. Simurg

Mısır mitolojisindeki Phoenix, İran mitolojisindeki Simurg ve Hint mitolojisindeki Garuda'nın Arap ve İslam kültüründeki yansıması Anka ya da Zümrüdüanka olmuştur⁴⁹⁶. Farsça otuz kuş anlamına gelen simurg'un⁴⁹⁷ büyüklüğü ile ilgili bir efsanede de kanatlarını açtığı zaman yeryüzünün karanlığa büründüğünden ve büyük bir gölge olduğundan bahsedilmiştir⁴⁹⁸. Cennet kuşu aslında Çin motifi olarak bilinir fakat İran'a girmesi ile Zerdüştlüğün sembolü haline gelmiştir. Bu motif Göktürk ve Hun devirlerin ait kurganlardan çıkan kumaş ve eyerler üzerinde çok görüldüğü⁴⁹⁹ gibi muhtemel Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde de eyerlerin üzerinde sıklıkla kullanılmıştır.

Renkli tüyleriyle bir cennet kuşu kabul edilerek Zümrüdüanka diye adlandırılmış ve bazan devlet kuşu hümâ ile karıştırılarak aynı özelliklere sahip kabul edilmiştir. Firdevsî'nin Şahnâme'sinde Zâl'i yetiştiren ve besleyip terbiye ettiği oğlu Rüstem'in yaralarını iyileştiren, ona yardım eden kuş olarak tanıtıldığından edebî metinlerde Zâl-anka-Rüstem münasebetiyle ele alınır İnsanlar gibi düşünür ve konuşur. Çok geniş bilgi ve hünere sahiptir; kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar⁵⁰⁰.

TSMK A.3559/2a

MET Erişim no: 43.121.1

halı detay

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.56

Taht üst örtüsü detay

⁴⁹⁶ Baran Güvenç Yunus Emre Tansü, "Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 218 (2015), 1–16.

⁴⁹⁷ Metin And, *Minyatirlerle Osmanlı-İslam Mitologyası* (İstanbul, 2018).s.315.

⁴⁹⁸ Ali Duymaz, "Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş:Zümrüdü Anka," *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1998), 94.

⁴⁹⁹ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991).s.192.

⁵⁰⁰ İskender Pala, "Anka," *Türk İyeli Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991.s.200-201.

Simurg figürü, aşağıda detayları belirtilen tabloda on yedi sayfalarda görülmektedir.

TSMK. H.2161/64b
kumaş detay

TSMK. H.2154/53a
kumaş detay

TSMK R.910/12a çadır detay

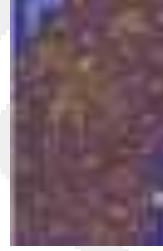
TSMK.H.2161/64bkaftan
detay

TSMK H.762/12b çadır
detay

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.170

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100 sayeban detay

harvardartmuseumErişim
no:1958.75 çadır detay

TSMK. H.2161/67a
eyer detay

F1937.20 eyer detay

F1946.12.52 eyer örtüsü

F1946.12.105 sayeban detay

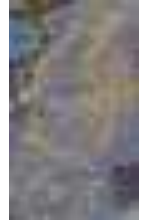
Şahnâme-i Şah
Tahmasb eyer örtüsü
detay sf.240

F1946.12.231 Çadır
Detay

TSMK H762/32b çetr örneği

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.232 seyeban detay

F1946.12.64 Eyer
Örtüsü Detay

2. Ejderha

Ejderha figürünü ve onunla ilgili tüm tasarımlar Çinlilerden ödünç alınmıştır⁵⁰¹. Kötülüğün sembolü olan ejderhanın efsane ve masallarda yer alan mücadele motifinin en önemli noktası Uzak Doğu olmuştur⁵⁰². Bu figüre; Türkler “luu” veya “evren”, Araplar “tinin”, Çinliler “lung”, Moğollar “moghur” ve İranda “ejderha” denir⁵⁰³. Destanlarda, efsanelerde, masallarda, şiirlerde, aşk hikâyelerinde ve ansiklopedilerde sıklıkla kullanılmıştır. Firdevsî'nin Şahnâme nüshalarında; Rüstem, Güşasp, İsfendiyar, İskender, Bahram Gur ve Bahram Çübin gibi kahramanların ejder öldürme sahnesi betimlenmiştir. Böylece kuvvetli ve cesaretli kahramanlarla sembolik olarak karanlık ve kötülüğü simgeleyen ejder yok edilmiştir⁵⁰⁴. Ejder ve yılan terimlerinin

⁵⁰¹ Jean Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi* (Ankara: Bilgesu Yayınevi, 2012).s.64.

⁵⁰² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).s.226.

⁵⁰³ İnci A. Birol- Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler* (İstanbul: Kubbealtı, 2018).s.129.

⁵⁰⁴ Gülşen Tezcan Kaya, “Firdevsî Şahnâmesi Resimlerinde Ejder Öldürme İkonografisi,” *Filiz Çağman'a Armağan* (İstanbul, 2018), 600–608.

beraber kullanıldığı dönemlerde, Mısır da yılan krallık ve egemenlik işareti, ejderha Çin de kraliyet mührü ve krallık sembolü olarak kullanılmıştır⁵⁰⁵.

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf..

MET/ Erişim Numarası: 27.51.1 halı
detay

Ejderha figürü, aşağıda tabloda belirtilen envanter numaralı dört sayfada görülmektedir.

F1946.12.64 Eyer Örtüsü
Detay

F1946.12.231 Çadır Detay

TİEM1991/160a çadır
detay

TİEM1991/160a çadır
detay

3. Demon/Dev

Devler, demonlar, gulyebaniler her kavmin inanış ve düşüncelerinde yer almaktadır ancak Türklerin düşünce yapısında bu yaratıkların diğer düşünce yapılarından ayrıldığı gözlemlenmektedir. Demonlar; kötü ruh bazen şeytan figürüdür. Devler ise; var olan yaratıkların büyüklükleri abartılmış ruhlardır. Ayrıca “Dev” İndo-İran dillerinden gelme bir sözdür⁵⁰⁶.

⁵⁰⁵ İnci A. Birol- Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*.s.129.

⁵⁰⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar I-II*.s.705.

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.56

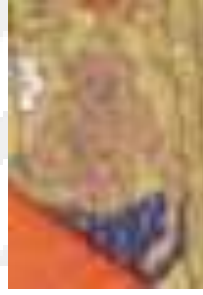

TSMK A.3559/2b

Demon figürü, aşağıda tabloda belirtilen envanter numaralı iki sayfada görülmektedir

TSMK H.2161/93a kaftan
detay

TSMK H.2161/93a kaftan
detay

Diğer Hayvanlar

Şekilsel olarak sınıflandıramadığımız hayvanlar aşağıda sıralanmıştır.

Şahnâme Şah Tahmasb sf..

MET Museum/ Erişim
no: 43.121.1 halı detay

MET Museum/ Erişim
no: 43.121.1.halı detay

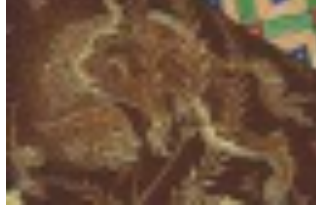

MET/ Erişim
Numarası: 27.51.1 halı detay

İncelenen yazmalar içerisinde sınıflandırmaya alamadığımız beş örnek bulunmaktadır.

F1946.12.52 eyer örtüsü
detay

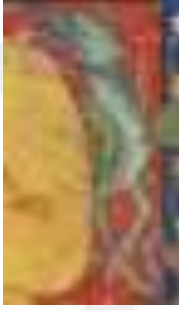
Şahnâme Şah Tahmasb
sayeban detaysf.360

Şahnâme Şah Tahmasb çadır
eteği detay sf. 68

Şahnâme Şah
Tahmasb sf. 360
sayeban detay

F1946.12.231 Çadır Detay

5.2.1. Minyatürler Üzerinde İncelenen Tekstiller

Medeniyetlerin sanatsal varoluşlarının izini süsleme sanatlarını takip ederek bulmak mümkündür. Bu minvalde en önemli ifade araçlarından biri tekstil sanatıdır. Tekstil unsurları üzerindeki zengin renk ve motif repertuarı kendinden önceki medeniyetin ip uçlarını verdiği gibi kendi kültürünün zenginliğini de ifade etmektedir.

5.2.2. Halı-Kilim

Halı; çözü ve atkı ipliklerine yün ve ipek gibi ipler ile bir motif oluşturacak şekilde düğümlenmesi yoluyla elde edilir. Bu düğümler bıçakla kesilerek üzerinden argaç (atkı, mekik ile enine koşturulan ip) iplerinin kirkit (dişli dokuma tarağı) yardımıyla sıkıştırılması ve düğüm uçlarının hav sağlanarak kesilmesi ile tamamlanır. Halı da kalite, hammaddesi olan iplik, dokunma tekniği ve sıklığı ile ön plana çıkar. Kilim; çözü, atkı ipliklerine yatay iplerle, hav verilmeden yapılan düz dokuma

yaygılarına kilim denir. Yöresel kullanımlarına ve teknik şekillerine göre isimlendirilirler.

Halı, duvarın uzamsal izlenimi ve batıdan farklı olarak mobilya ihtiyacının yerini tutması hasebiyle önemlidir. Madalyonlu halı şemaları, İran kitap sanatlarının büyük etkisiyle oluşmuştur. 1514’de Tebriz’in Türkler tarafından fethi ve İranlı ustaların İstanbul’a geliş yolculuğu Anadolu halılarındaki madalyon şemasının başlangıcıdır. Madalyonlar, Doğu halılarında ilk kez XV. yy.’da kullanılmıştır⁵⁰⁷. İran coğrafyasında, Kazvin, İsfahan ve Tebriz’in ipek üretiminin ana merkezi olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz⁵⁰⁸.

Günümüze kadar gelebilen Safevi dokuma örnekleri incelendiğinde; figüratif, madalyonlu, düğümlerden oluşan kompozisyonlu bordürler, doğa kaynaklı manzaralar, hayvan mücadele sahneleri, geometrik şekiller, bitkisel kompozisyonlar ve stilize tasarımlar yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelemeye aldığımız minyatürlü eserler içinde iki yazılı halı, dokuz rûmi desenli, yirmi yedi hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifli, üç geometrik desenli on dört madalyonlu halı, dokuz bulut motifli, on yedi düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonlu halı örneği vardır.

Yazılı Halı

Şah Tahmasb Hamse sf.78b

Harvart museum 1958.75

⁵⁰⁷ Von Kurt Erdman, “The Art of Carpet Making.”

⁵⁰⁸ Gündüz Tufan, “ Safeviler”, TDVİA, C.35, İstanbul, 2008, s.457-459.

Rûmi Desenli

TİEM1955/323b halı
detay

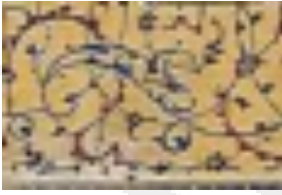
TİEM1991/37a halı detay

TİEM1991/291b halı
detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.88 halı
detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf. 100 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
232

Şahnâme Şah
Tahmasb sf.392 halı
detay

TSMK2154/144b halı detay

Hatâyî ve Hatâyî Grubu Bitkisel Motifler

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
74 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf. 84 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf. 100
halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf. 130 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
130 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.96 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf. 232
halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.264 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
386 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf. 386 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf. 392
halı detay

TSMK 2154/135a halı
detay

TSMK2154/145a halı detay

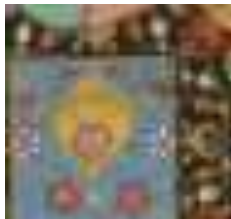
Harvard.art Erişim no:
349311 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf. 206

TSMK.R.910/93a halı
detay

F1946.12.132 halı detay

F1946.12.132 halı detay

TSMKH 986/22a halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.130 halı detay

R.910/112a halı detay

TSMK H.1482/49b halı
detay

TSMK H.1482/399a halı detay

F1946.12.59 Halı
Detay

F1946.12.147 Halı Detay

F1946.12.291 Halı Detay

Harvart museum 1958.75 Halı
Detay

TSMK H.986/55b

TSMK H.986/55b

Geometrik Desenli

TIEM 1991/160a halı
detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.264

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
264

Madalyonlu

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.386 halı detay

TSMK2154/87b halı detay

TSMK2161/3b halı
detay

TSMK2161/3b halı
detay

TSMK2161/3b halı detay

TSMK A.3559/256b Halı
Detay

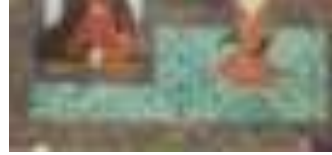
TSMK A3559/32b halı
detay

TSMK H.2154/135a halı
detay

TSMK R.865/128b Çadır
Detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.214

F1986.35

Harvart art 1958.75

TSMK A.3559/125a Halı
Detay

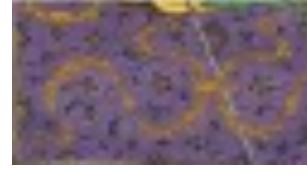
Bulut

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
96 halı detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.130
halı detay

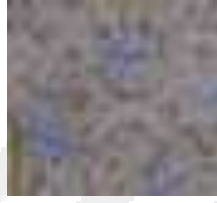
Şahnâme Şah Tahmasb sf.96
halı detay

Şahnâme Şah
Tahmasb sf. 96 halı
detay

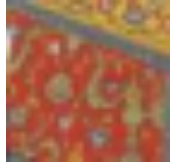
Şahnâme Şah Tahmasb
sf.306 halı detay

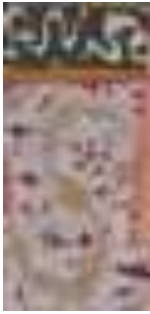
TSMK2154/144b halı detay

TSMKH762/233b halı detay

F1946.12.147 Halı
detay

TSMK H.766/59a

Düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu

Bu kompozisyon şeması özellikle Timur dönemi halı kompozisyonlarında görülen bir şemadır.

Fotoğraf 294: TİEM No:1954/22a Herat/1431

TİEM1990/94b halı detay

TİEM1991/291b halı bordür
detay

TİEM1991/331b halı detay

TİEM 1991/99a halı
detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.
74 halı bordür detay

Şahnâme Şah Tahmasb sf.100
halı bordür detay

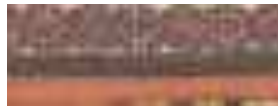
TSMKH766/23a halı
bordür detay

Şahnâme Şah Tahmasb
sf.392 halı bordür detay

TSMK H.762/172a halı
bordür detay

TSMKH762/178a halı bordür
detay

TSMK H762/233b halı
bordür detay

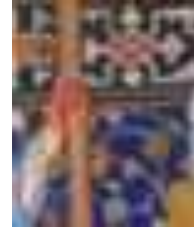
TSMK H 673/11b

TSMK H.673/91a

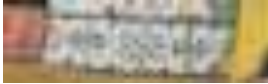
TSMK H.673/197b

Harvart art 1958.75

TSMK H.766/59a

TSMK H.766/126b

İncelediğimiz halı ve kilimler dışında iki seccade örneği tespit edilmiştir.

TSMK H 871/20a

TSMK A3559/160a

5.2.3. Çadır

Çadır etimolojik olarak incelendiğinde, berzah, çerçe, çetir, hayme, oba, otak gibi büyüklü küçüklü, bölmeli, bölmesiz çeşitleri olan kumaştan bir tür gezer ev olup ayrıca İç Asya'da 'keregü' ve 'yurt' anlamlarında da kullanılmıştır. Mekân algısı

içinde çadır, kutsal kabul edilmiştir⁵⁰⁹. Göktürk yazıtlarında Kül Tigin'in mezarı üzerindeki yazıtta, içi süslenerek ev olarak kullanılan mekân 'bark' olarak tanımlanmıştır⁵¹⁰. Çadır'ın tüm medeniyetlerde önemli olduğu hatta Babürlü seçkinlerin Türklerden etkilenecek, törenlerini devasa büyüklükte, altın ipliklerle ve karmaşık desenlerle işleyerek kurdukları bilinmektedir⁵¹¹. Safevi dönemi yaşam biçimi için çadır ve halı önemli bir yere sahiptir. Çadırın, devletler arası anlaşmaların nişanesi olarak bile kullanıldığını, Şah İsmail'in Dulkadirîlerle yaptığı anlaşma sonrası Alaüddevle Bey'e hediye için özel bir çadır gönderdiği bilinmektedir⁵¹². Safevi hükümdarlarının bile yalnızca birkaç sabit konuta sahip olmaları, seyahat ederken çadırlarda yaşamaları, lüks görünümü ve ince işçilikleri ile göçebe çadırlarından çok farklı olmalarının yanında oryantal yaşam kültürüyle bağlantısını kurabiliriz⁵¹³. J. Strzygowski, çadırın bir hükümdarın isteği ile meydana gelen herhangi bir sanatın yükselemeyeceği kadar özel bir statüde olduğunu ayrıca Türk sanatının araştırılmasında hareket noktası çadırıdır⁵¹⁴ diyerek çadırın sanat tarihi açısından önemini vurgulamaktadır.

Çadırların üzerine serilen kumaş örtü veya gölgelik amaçlı kullanılan "sayvan-sayepuş", çetir veya şemsiye anlamlarında da kullanılmıştır⁵¹⁵.

Minyatürler üzerinden yapmış olduğumuz değerlendirmeye göre çadırları şu tiplere ayırabiliriz;

1. **Hükümdar çadırı**; büyük gösterişli yoğun işlemeli, sayebanlı ve halılar ile zenginleştirilmiştir.

2. **Üçgen şeklinde basit tipli çadır**; genellikle ortasında bir direk çakılı etrafına bez örtülüdür.

3. **Konik tavanlı**; etekleri bir daire gibi açılan, ortasında bir direk ve kenarlara çakılan kazıklara gerilerek konik biçimini alan tip, genellikle tepe kısmında açık bir bölüm olur.

⁵⁰⁹ Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Eğemenlik Sembolleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008).s.281.

⁵¹⁰ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.s.204.

⁵¹¹ Richard Foltz, *İran Tarihi*.s.68.

⁵¹² Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*.s.89.

⁵¹³ Von Kurt Erdman, "The Art of Carpet Making."

⁵¹⁴ Josef Strzygowski, "Türkler ve Orta Asya Meselesi," *Türkiyat Mecmuası* 3/7 (1935), 69.

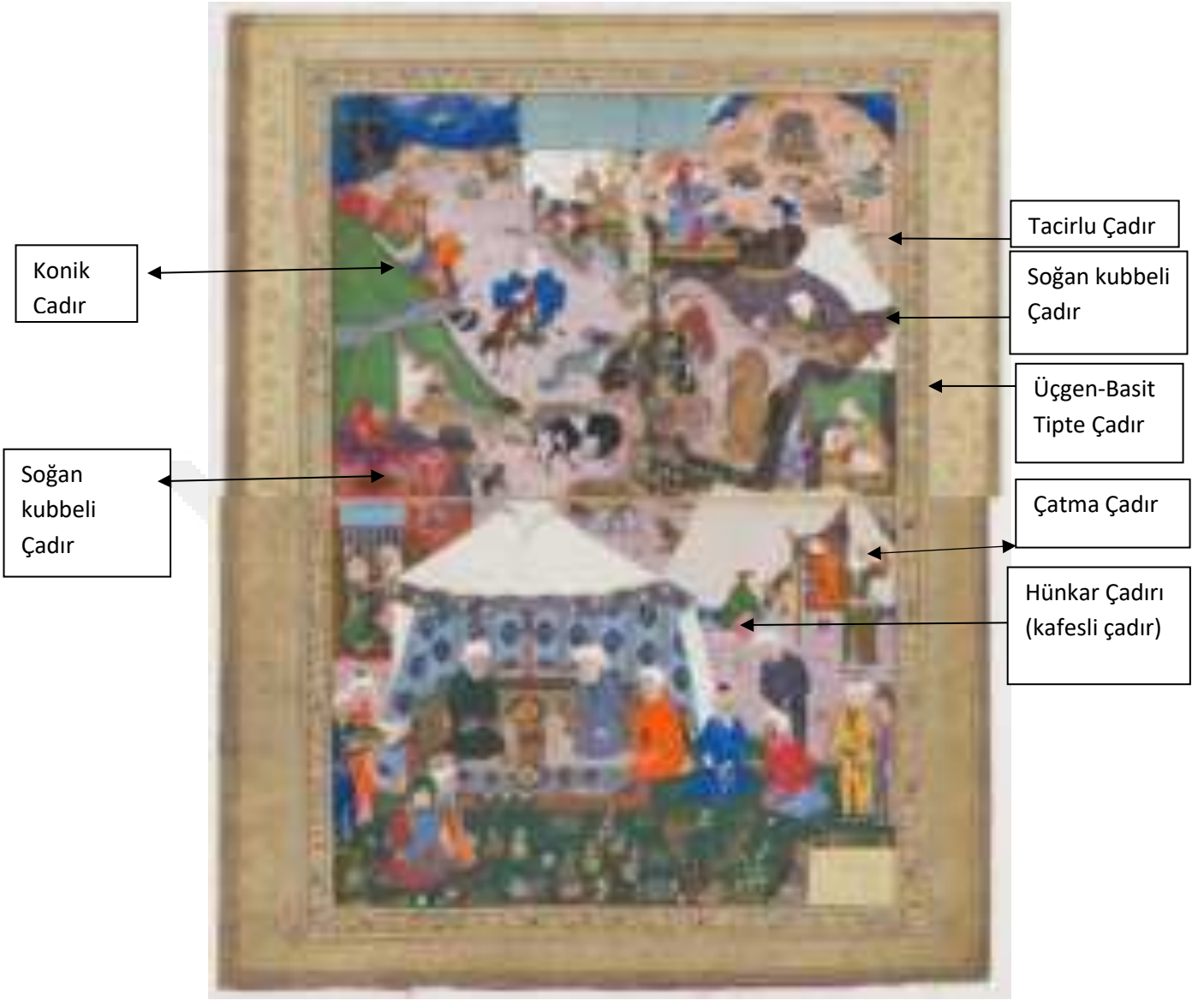
⁵¹⁵ Celal Esat Arseven, "Sayvan," *Sanat Ansiklopedisi*, 1983.

4. **Kabin formunda çadır**; sade tezyin edilen, dikdörtgen tipinde çadır.
5. **Çatma çadır**; Büyük ve gösterişli çadırlara yakın kurulan hizmet veren sınıfa ait basit çadırlar⁵¹⁶ hizmet çadırı da denilebilir.
6. **Soğan Kubbeli çadır**; Gösterişli işlemeleri ile dikkat çeken, soğan formunda kubbesi olan çadır.
7. **Tacirli**; çatalı kafeslere sahip kubbesi olan⁵¹⁷ çadır tipi. Bu tipte çadırların, külâh kısmına bir delik açılır bu açıklığın üstü yine bir kumaş parçası ile ek yapılarak örtülür.

Fotoğraf 295’de görülen Harvard Sanat Müzesinde bulunan minyatür örneğinde kabin formunda çadır dışında tüm çadır tiplerini bir arada görmemiz mümkündür.

⁵¹⁶ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun* (İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım, 2002).s.101.

⁵¹⁷ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun*.s.292.

Fotoğraf 295: Tebriz/1540 Erişim no:1958.75⁵¹⁸

Kafesli çadırın kökenleri göçebe geleneğine dayanmış olduğu ancak seçkinler arasında gergili çadırlardan daha büyük prestije sahip olduğu ve Timurlular döneminde soylulara uygun bir mesken olarak seçildiği bilinmektedir⁵¹⁹. Kralların taç giyme törenlerinde gösterişli desenli örnekler yerine çoğu düz beyaz renkli çadırlar tercih edilmiştir. Çadırlarda kullanılan beyaz renkli kubbe, Moğol döneminde hatta

⁵¹⁸ <https://harvardartmuseums.org/collections/object/216252?position=4erişimtarihi:15.05.2023>

⁵¹⁹ Peter Alford Andrews, *The Tents of Timur: An Examination of Reports on the Quriltay at Samarqand, 1404*, ed. Philip Denwood (London: SOAS/Percival David Foundation of Chinese Art, 1978).s.143-187.

daha öncesine dayanan geleneksel bir çadır rengidir⁵²⁰. Osmanlı el yazmalarındaki askeri kampların tasvirlerinde sık görülen çadır tentelerindeki çizgili form⁵²¹, Safevi Dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 296: Hamsei Nizami Tebriz/1525⁵²² **Fotoğraf 297:** Fotoğraf 296'nın detayı

Kafes çadırların kubbe yapısı, göksel imgelerle bezenmiş bir analogidir. Fotoğraf 126-128'de görüldüğü gibi çadırın kubbesinde efsanevi vak vak ağacı süslemesi mevcuttur⁵²³.

⁵²⁰ Peter Alford Andrews, *Nomad Tent Types in the Middle East (2 Vols)* (Wiesbaden: Ludwig Reichert, 1997).s.30.

⁵²¹ Sophie Makariou, *Chefs-d'oeuvre Islamiques de l'Aga Khan Museum* (Paris: Musée du Louvre, 2007).

⁵²² *Treasures of the Aga Khan Museum Architecture in Islamic Arts*.s.271.

⁵²³ Glenn D. Lowry Thomas W. Lentz, *Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century* (Los Angeles: LACMA/ Smithsonian, 1989).s.264-265.

Fotoğraf 298: TSMK R.803/109a Tacirlu/ Kafesli Çadır **Fotoğraf 299:** Fotoğraf 298'in detayı

Aşağıda envanter numaraları belirtilerek yapılan tablolarda çadırlarda kullanılan motiflerin çıktıkları şu şekildedir: Geometrik şekillerle oluşturulan on yedi, rûmi motifiyle oluşturulan on dört, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle tanzim edilen on sekiz, bulut motifi ile oluşturulan dokuz, figürlü çadır örnekleri yedi ve modolyon formu ile yirmi altı çadır örneği tespit edilmiştir.

Geometrik Şekilli Çadır

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.68

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.56

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.84

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.232

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.96

F1946.12.291

Şah Tahmasb Hamse
sf.158b

Şah Tahmasb Hamse
sf.158b

TSMK A.3559/125a

TSMK A.3559/346b

TSMK A.3559/346b

TSMK A.3559/384a

TSMK A.3559/384a

TSMK H.766/126b

TSMK H.765/97a

TSMK H.765/97a

Rûmi Desenli Çadır

F1946.12.110

TİEM1991/137a

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf. 178

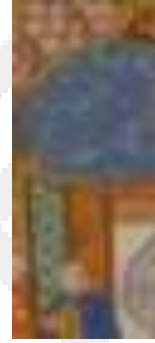
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.
232

TSMKH766/23a

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100

S1986.37

S1986.37

TSMK R.865/128b

TSMK H.766/59a

TSMK H.766/89a

TSMK H.766/126b

TSMK H.766/139a

TSMK H.790/295a

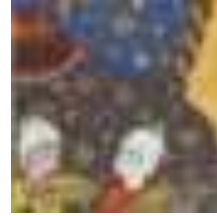
Hatâyî ve Hatâyî Grubu Bitkisel

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.100

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.306

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.130

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.96

S1986.50

TSMK H.766/126b

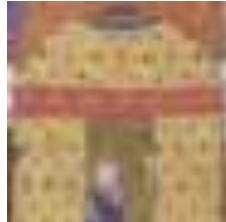
TSMK A.3559/202a

TSMK A.3559/202a

S1986.50

TSMKH762/90a

F1946.12.105

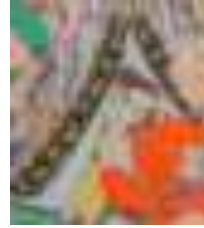
TSMK H.762/90a

TSMK H762/31b

TSMK H762/31b

F1946.12.231

Bulut

F1946.12.215

TİEM1991/291b

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.130

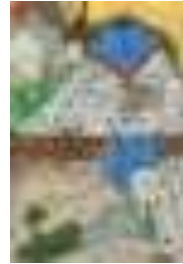
Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.96

TSMKH762/90a

TSMK H766/27a

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.84

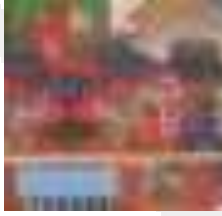

TSMK H.766/79a

TSMK H.766/211a

Figürlü

Harvart art 1958.75

Aga Khan Museum
Architecture in Islamic Arts
sf.167.

TSMK R.803/109a

TİEM1991/160a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.68

F1946.12.231

F1946.12.231

Madalyon Formu

TİEM1990/270a

TİEM1990/ 94b

TSMK R.865/32a

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 130

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf. 306

Cleveland Museum
1947.500

Cleveland Museum 1947.500

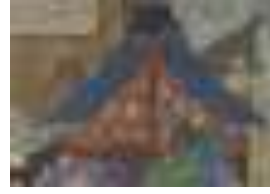
F1946.12.253

F1946.12.253

F1946.12.253

Brooklyn museum 185497

İranian Masterpieces of
Persian Painting sf.87

TSMKH762/90a

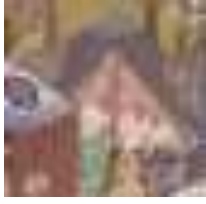
TSMKH762/90a

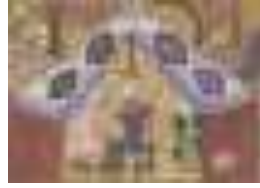
TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.56

TSMK A.3559/125a

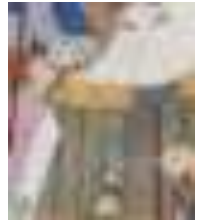
F1946.12.253

TSMK 673/11b

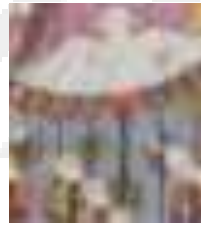
TSMK H.673/197b

TSMK A.3559/125a

TSMK A.3559/202a

TSMK A.3559/346b

Çadırlarda kullanılan motiflere genel örnek.

Fotoğraf 300: TSMK H762/233b

Sınıflandırma Dışında Değerlendirilen Çadır Örnekleri

TİEM1991/37a

F1946.12.169 Çatma çadır

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf. 96 Kabin formunda çadır örneği

Harvart Museum 1958.75
çadır içinde duvar kilimi
görünümü

TSMK A.3559/202a

5.2.4. Sayeban

Sayeban; gölgelik amaçlı kullanılan tekstil unsurudur. Çadırların önüne veya yanına kurulan çadır dışında otururken gölgelenmek amaçlı kullanılır.

Çadır birimi olarak bilinen Sayebanlar, geceleri ve ihtiyaç olamadığı durumlarda indirilip çadır önüne kapı vazifesi durumuna getirilir böylece iklim şartlarına da elverişli kullanılır. Bazen de iki yanına ek kumaş parçaları konularak eyvan formuna sokulabilmektedir⁵²⁴. Zukak; sokak anlamına da gelen, Sultanların geçişleri sırasında yolun iki tarafına çekilen bezlerdir. Değişik kumaşlarla mimari motifler oluşturulurlar⁵²⁵. Zukaklar, çadırların etrafını gizlemek için çadırı dıştan çevreleyen kumaş örtü. İncelememiz içerisinde kırk bir sayeban örneği incelenmiştir.

⁵²⁴ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun*.sf.92.

⁵²⁵ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun*.sf.99.

F1946.12.253

TSMK A.3559/346b

Şahnâme-i Şah Tahmasb s. 148

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.118

TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

TSMKH762/90a

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 56

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.68

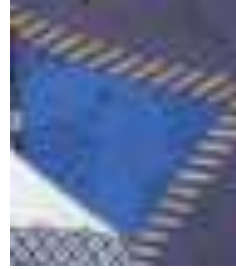
Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.100

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 68

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 84

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 96

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 130

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.142

Harvard Art Museum 2007.183.1

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 170

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.178

TSMK H766/27a

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf. 96

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.232

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.306

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.360

Şahnâme-i Şah Tahmasbsf.88

F.349311

F1946.12.253

F1946.12.253

F1946.12.253

F1946.12.132

F1946.12.132

F1946.12.105

TSMK A.3559/202a

F1946.12.231

Şah Tahmasb Hamsesi sf. 49b

TSMK A.3559/125a

TSMK A.3559/346b

5.2.5. Kaftan

Kaftan sıklıkla Hil'at olarak Halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflelendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder⁵²⁶.

⁵²⁶ Mehmet Şeker, "Hi'lat," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998.

Üst giyim unsuru olan kaftan giyim modelini, minyatürlerden önce Pers sanatının köklerine inebileceğimiz alan olan Persepoliste görebiliriz.

Fotoğraf 301: Pers giyim örnekleri (Nakşî Rüstem)

Arapça ‘salari’, ‘sallariyya’ denen kısa kollu üst kaftan tipik Türk kıyafeti olarak bilinmektedir⁵²⁷. Orta Asya kurganlarında tarihi verileri elde etmemizde en önemli ip uçları şüphesiz kumaşlar ve giysiler yoluyla olmuştur. Örneğin Göktürk devrinin önemli buluntuları Katanda kurganında ipekli ve kürklü iki kaftan ve bu kurganda bulunan ipek kumaşlardaki Sasani motifleri kıymetli bulgulardır⁵²⁸. Bazı görsellerde gördüğümüz, kıyafetlerin kolunun uzun tutulması, elin kaftanın kolunun içinde kalması modası Moğollara özgü bir moda olduğu bilinmektedir⁵²⁹. Yine kaftan kolundan, omuzun biraz altından yırtmaç açılarak kısa kollu görünüm verilmesi ve uzun kolun sarkıtılması kaftana ihtişam veren bir durumdur. Osmanlı saray kıyafetlerinde, Padişah ve soyluların hil’atlarında görülen modadır⁵³⁰. Yine Osmanlı kıyafetlerinde görülen takma kolluklar genellikle saray toplantılarında kıyafetin

⁵²⁷ Nurhan Atasoy, “Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı 4 (1971): 139.

⁵²⁸ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.s.156.

⁵²⁹ Ernst Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*.s.38.

⁵³⁰ Nurhan Atasoy, *Kaftan Osmanlı Saray Giyimi* (İstanbul: Masa Yayınevi, 2022).s.168-169.

gösterişinin artırılması amaçlı kullanılmıştır⁵³¹. Bu örnek uygulama ile Safevi giyim kuşamında karşılaşılmemiştir.

Divan-ı Lügat-it Türk'te kumaşlar üzerine geniş bilgiler ile karşılaşılır: han, bey gibi yüksek mevkiden kişilerin ölümünde cesedin üstüne serilen ve sonrasında parçalanarak yoksullara dağıtılan kumaşa 'esüsk' denilmektedir. Elbiselerin ipek, yün ve pamuklu, deve tüyü veya keçeden yapılmıştır. Bu yapılan elbiselere genel olarak 'kedhgü' denilmiştir. Çevgen oyunlarında rastladığımız, 'tanguk' ve hediyeleşmede kullanılan 'bıciş' kelimelerinin karşılığı ipek kumaştır ve kumaşlar içinde en kıymetli olanı olduğu bilinmektedir. Yine aynı kaynakta 'ulatu'(mendil), 'eliglik' (eldiven) terimi yerine kullanılmıştır.⁵³²

Kaftan yakalarında; Avrupa'da "cloud collar", Türkçe'de "bulut yaka" denilen takma yaka modelleri kullanılmıştır. Bu model yakaların ilk kullanımı Çin'de görülmüş Moğol akınları ile birlikte Orta Doğu'ya taşınmıştır. 15. ve 16.yy.'da Timur, Hint, Moğol ve Osmanlı İmparatorluğunun ortak modası haline gelmiştir⁵³³. Kaftan belinde çoğunlukla kullanılan kemer, 'kur', 'kuşak' manalarında kullanılmakta ve onu tamamlayan toka motifi ile statü göstergesi olarak kullanılmıştır⁵³⁴. Orta Asya'da ele geçen hemen hemen tüm kurganlarda kemere rastlanmış ve Kuray kurganlarında Göktürk alfabesi ile yazılı kitabede kemer için 'kurşak' yazıldığı bilinmektedir⁵³⁵. Firdevs'inin ünlü eseri Şahnâme 'de Rüstem'in, "belime kemer bağladığım zamandan beri bir yıl bile rahatım olmadım"⁵³⁶ söylemi ile kemer ile sorumluluk bilincinin bağlantısını vurgulamıştır. Giysi aksesuarları arasında önemli bir yer tutan kemer veya kuşak öncelikle gereksinim yani işleve yönelik; daha sonra süslenme amaçlı kullanılmıştır. Kemer ve kuşakların birincil işlevi giyilen alt giysi parçasını belde sabitlemektir. Zaman içinde bu asal giyim unsuru işlevsel nitelik kazanmış ve silah,

⁵³¹ Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanımsultanların Yaşamları, Giysileri* (İstanbul: MAS Matbaa, 2006).s.229.

⁵³² Kâşgarlı Mahmud-çev: Besim Atalay, *Divanü Lügat-İt-Türk Tercümesi I* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:521, 1985).s.325-497.

⁵³³ Hülya Tezcan, "15th International Congress of Turkish Art-Naples, Università Napoli "L'Orientale" 16-18 September 2015," *The Cloud Collar as a Common Trend In Turkic Rulers' Places In The Late Medieval Islamic World*, ed. Michael Douglas Sheridan Michele Bernardini, Alessandro Taddei (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

⁵³⁴ Ahmet Çaycı, *Selçuklu Eğemenlik Sembolleri*.s.234.

⁵³⁵ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.s.156.

⁵³⁶ Kenan Akyüz Firdevsi çevirenler: Necati Lugal, *Şahnâme* (İstanbul: MEB Yayınevi, 1995).s.92.

alet, yiyecek taşıyıcısı hatta para, takı gibi metallerin taşınması ve güvenceye alınması konusunda önemli bir unsur haline dönüşmüştür. İşlevselliğin yanı sıra, tamamlayıcı görsel unsur olarak da kullanılmaktadır. Kaftan başlığı altında giyim çeşitleri, kuşak ve kemerlere değinilecek ancak listelenerek değerlendirmeye alınmayacaktır.

Giysiyi belde sabitleyen aksesuarlar üç ana başlık altında toplanmaktadır.

1.Kemerler. 2. Kuşaklar. 3. Uçkurlar.

Kemer: Deriden, kumaştan vb. yapılan, bele dolayarak iki ucu birbirine tokayla tutturulan bel bağı⁵³⁷.

Kuşak: Bele dolanıp bağlanan uzun ve enlice kumaş parçasına denir⁵³⁸.

Uçkur: Şalvarı ya da iç donunu bele bağlamak ya da torba, kese gibi şeylerin ağzını büzmek için geçirilen bağ⁵³⁹.

İncelediğimiz minyatürlerden yola çıkarak kaftan çeşitlerini şöyle gruplandırabiliriz:

- Saray /Soylu sınıfı kıyafetleri
- Savaş Üniformaları
- Alim sınıfı kıyafetleri
- Toplum/Halk sınıfı kıyafetleri

Kaftanlar kendi içinde değerlendirildiğinde; erkek ve kadın kaftanları olarak gruplandırılmıştır. Kaftanlar dışında giyim-kuşam kültürünün anlaşılabilmesi için tablolar halinde özetlenmiştir.

Erkek Figür Kaftan

⁵³⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

⁵³⁸ <https://sozluk.gov.tr/>

⁵³⁹ <https://sozluk.gov.tr/>

TSMKH986/171a

TIEM 1991/291b

TSMK A3559/20b

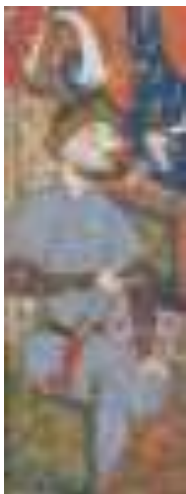
F1946.12.38.

F.1932.51

F1946.12.100

TSMK A.3559/346b

TSMK A.3559/346b

TSMK H.2161/52b

F1946.12.120

F1946.12.153

F1946.12.153

F1946.12.100

F1946.12.100

F1946.12.100

TSMK H.3559/32b

F1946.12.114

TSMK H.2154/138b

F.1937.8

TSMK H.2154/128b

TSMK A.3559/32b

TSMK H.986/55b

F1946.12.162

TSMK A.3559/424b

F1946.12.291

TSMK3559/41a

TSMK3559/41a

TSMK A.3559/424b

TSMK H.2161/133b

TSMK H.2154/121b

H.2154/145a

TSMK H.2154/147a

TSMK H.2154/145a

F1946.12.169

F1946.12.169

F1946.12.298

TSMK H.2154/116a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.264

TSMK H 871/20a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.100

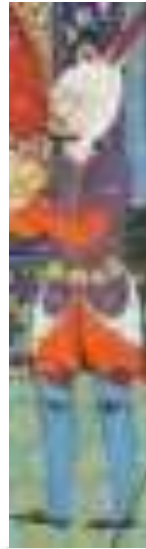
TİEM1913/133b

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.142

TSMK H.2161- 93a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf. 386

TSMK A3559/20b

TİEM 1955/572b

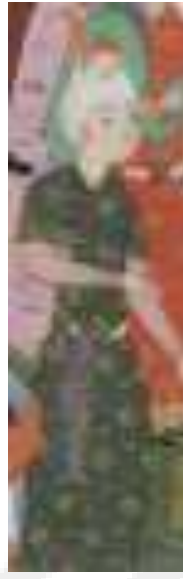
TİEM 1990/17b

TSMK H.3559/42b

Harvard art2007.183.1

TSMK A.3559/125a

TSMK A.3559/125a

TSMK H.2154/148a

TSMK H.2154/148a

TSMK H.2154/128b

TSMK R918/57b

TSMK R918/57a

TSMK R918/21a

TSMK H762/12b

TSMK A3559/20b

TSMKH986/171a

TSMKH986/171a

TSMKH986/171a

TSMK H.3559/32b

TSMK H766/201a

TSMK H.986/55b

H.2154/138b

TSMK H.3559/32b

TSMK H.3559/32b

TSMK H.3559/32b

TSMKA3559/429a

TSMKA3559/46b

TSMK H.673/31b

Şah Tahmasb Hamsesi 58b

TSMK H.2154/139a

TSMK H673/13b

TSMK H673/201b

TSMKA3559/429a

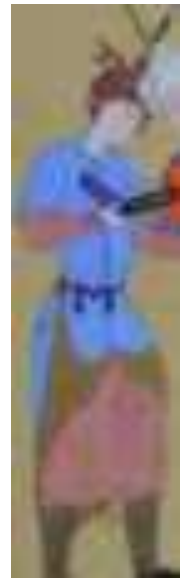
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.386

TSMK H.2161/174b

TSMK H.2161/169b

TSMK H.2161/169b

TSMK H.2161/161b

TSMK H.2161/151b

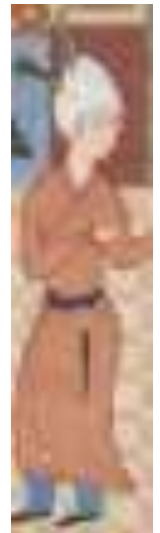
TSMK H.2161/111b

F1946.12.120

F1946.12.120

F1946.12.120

F1946.12.188

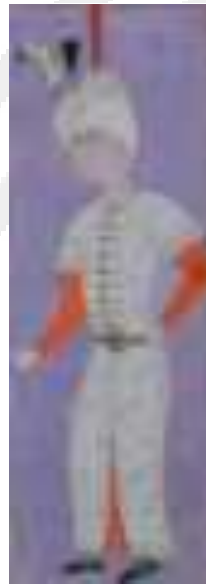
F1946.12.194

Harvard art2007.183.1

TSMK H.2161/129a

TSMK H.2154/139a

TSMK H.2154/134b

TSMK H.2154/140b

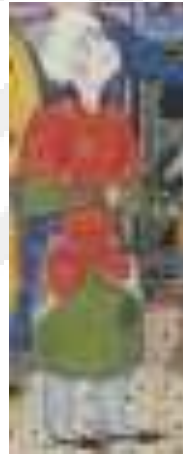
TSMK H.2154/140b

TSMK H.2154/145a

TSMK A.3559/235b

TSMK A.3559/235b

TSMK A.3559/235b

F1946.12.162

F1946.12.162

F1946.12.188

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.386

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.100

TSMK H.2154/130a

TSMK H.2154/146b

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.40

TSMK H.2154/129a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.40

TSMK H.2154/116a

TSMK H.1482/302a

TSMK A.3559/346b

TİEM1913/64a

TSMK H762/12b

F1946.12.38.

TSMK H.673/91a

F.1932.49

F.1932.49

F.1932.50

F1946.12.10

TSMK R.865/17a

TSMKA3559/445b

TSMK A.3559/429a

TSMK A3559/20b

TSMK H.986/22a

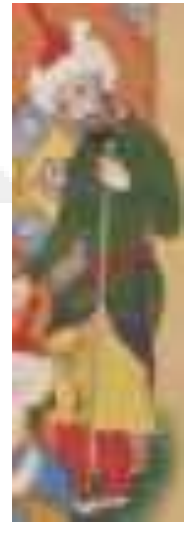
TSMK H762/285b

F1946.12.253

F1946.12.253

F1946.12.253

TSMK A.3559/37b

TSMK A.3559/39a

TSMK H.673/277a

TSMK H.986/86b

TSMK H.986/55b

TSMK H.986/86b

TSMK H.986/86b

TSMK H.986/112b

TSMK H.986/112b

TSMK H.673/155a

TSMK A.3559/424b

F1946.12.38.

F1946.12.38.

TSMKA3559/429a

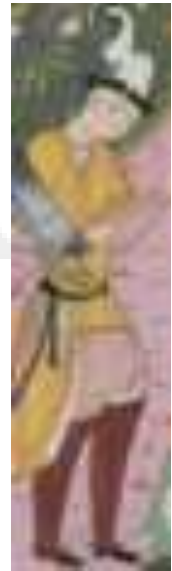
F1946.12.38.

F1946.12.188

F1946.12.207

TSMK A.3559/125a

F1946.12.38.

F1946.12.38.

F.1932.51

TSMK H.986/86b

TSMK H.986/187a

TSMK A.3559/424b

F1932.53

F1946.12.10

F1946.12.100

F1946.12.100

F1946.12.100

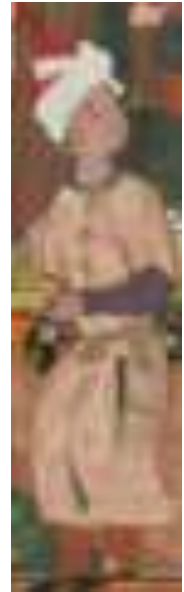
F1946.12.120

F1946.12.120

F1946.12.120

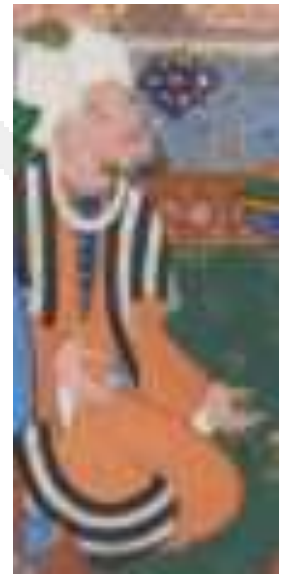
F1946.12.132

F1946.12.179

F1946.12.179

Harvart Museum 1958.75

F1946.12.253

Kadın Figür Kaftan

TSMK H.2161/53a

TSMK H.2161/133a

TSMK H.2161/57a

TSMK H.2161/133b

F1946.12.114

TSMK H.2161/161b

F1946.12.253

F1946.12.253

TSMKH762/90a

TSMK H.2161/129a

F1946.12.114

TSMK H.2154/121b

TSMK H.2154/128b

TSMK H.2154/144b

TSMK H.2154/144b

TSMK H.673/200b

TSMK H. 673/91a

F1946.12.38.

F1932.50

F1932.50

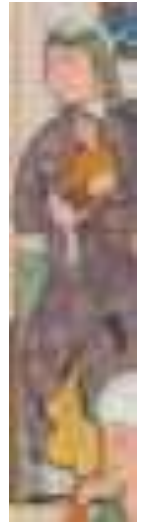
TSMK A.3559/165a

TSMK A.3559/30a

F1946.12.114

F1946.12.120

F1946.12.120

F1946.12.188

F1946.12.188

F1946.12.188

F1946.12.188

F1946.12.194

Harvard art 2007.183.1

TSMK A.3559/125a

TSMK A3559/346b

TSMK A3559/256b

TSMK A3559/256b

5.2.6. Taç/ Başlık

Antik İran'da, kralların kullandığı tac; Tiyara veya Miter isimli, tepesine bir kule veya tapınağın tahkimatı olarak da tasarlanmış bir tür kongreli taçtır ve kraliyet gücünün bir simgesi olarak kullanılmıştır⁵⁴⁰. Kiros silindirinde “taht odalarında oturan krallar” veya “çadırlarda yaşayan krallar” ile hiyerarşi ve özerkliği gösteren ifadelere rastlamaktayız⁵⁴¹bu kaynak dönemin, hükümdarlık çağının yönetim ve yaşam şekilleri ile ilgili bilgiler aktaran tabletlerdir.

İran edebiyatının ünlü eseri Şahnâmede hükümdarlık alameti olarak taç sembolünün beyitler arasında sık karşılaşılmaktadır. Örneğin Feridun’un tahta çıkışını “onun tacı, tahtı, külâhı için Tanrıdan saadet dilediler” veya “tacı giyip tahta çıkma vakti bizimdir”, Cemşit için “ne tahtı kaldı ne tacı” Rüstem’in “ey Zal bu tacı sana bırakıyorum” Sam’ın “bir fakirin külâhı ile bir padişahın tacı “arasında fark görmemesi gibi birçok ifade ile karşılaşılmıştır⁵⁴². Hafız ünlü eseri Divan’da; sarıklıların ulusu, toplulukların ışığı vezir Hâce Kıvameddin Hasan, Melekler âlemi yuvasının hüması olan ruhu, cennet bağına uçup gitti⁵⁴³ mısralarında Nizamülmülk’ü

⁵⁴⁰ Parvin Ghorbanzadeh Dizajı, “Pers İmparatorluğu (Akhaimenid) Dönemi Erkek Giyim Kuşamı Üzerine Bir İnceleme,” *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 6/11 (2021), 216–240.

⁵⁴¹ Gene. R.Garthwate, *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*.s.39.

⁵⁴² Firdevsi çevirenler: Necati Lugal, *Şahnâme*.s.21-364.

⁵⁴³ Hafız -1 Şirazî, *Hafız Divâm* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011).s.563.

onurlandırma nişanesini sarığa gönderme yaparak, şiirin görsel unsurları betimlemedeki üslup gücünü görmekteyiz.

Orta Asya'daki Sasani taçlarını, Hun devrindeki kurganlarda görmemiz, İran kültürünün sanat tesirlerinin yayılmasında Göktürklerin hüküm sürdüğü Soğd kolonilerine ait yerleşim alanlarının önemini anlatır. Soğd kültürünün önemli yerleşim alanı olan Sukuluk'da bulunan heykelciklerinde, Sasani dilimli taçlarını görmemiz⁵⁴⁴ kültürel aktarımına önemli örnekleridir.

Fotoğraf 302: Sasani kralı I.Ardeşir'in tac almasını anlatan rölyef (Nakş-ı Rüstem)

Kadın figürlerinin başörtüleri, çene altından bağlanan beyaz bir başörtüsü olan “chaqad”⁵⁴⁵ kullandıkları görülmektedir. Divan-ı Lügat-it Türk'te kadın başlıklarına ‘Tülfir’, ‘didek’, ‘saraguç’, ‘bürünçük’, ve bu başlıkların bağlandığı ipe “engək” denir⁵⁴⁶. Kaşgarlı ünlü eserinde, kadın ve erkek başlıklarında bulunan değerli taş ‘but’ denilmiştir⁵⁴⁷. Özellikle Türkler arasında yaygın olan ve Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-it Türk 'de kadınların “örçük” diye bahsettiği tek-çift örgülü saç⁵⁴⁸ örneklerini Safevi dönemi minyatürlerinde sıkça karşılaşılmıştır.

Selçuklu hükümdarlarının başlarında, Orta Asya Türk kadınlarının başlıklarında 'da ‘diadem’ görüldüğü, 14. ve 15. yy. Anadolu'da hükümdar ve beyler,

⁵⁴⁴ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.

⁵⁴⁵ Jennefer Harris, *5000 Years of Textiles*.

⁵⁴⁶ Nurhan Atasoy, “Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı 4 (1971): 138.

⁵⁴⁷ Kaşgarlı Mahmud-çev: Besim Atalay, *Divanü Lügat-İt-Türk Tercümesi I.s.508*.

⁵⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.

Mısırda Türkmen sarığı denen ve taç yerine de kullanılan ‘tahfifa’ denen başlıkların varlığı bilinmektedir⁵⁴⁹.Osmanlı’da mücevveze, selimi, yusufi gibi isimlerle anılan başlıklar olduğu ve başlıksız gezmenin bir hata olarak görüldüğü bilinmektedir⁵⁵⁰.

Tören giysilerinin en önemli unsuru olan, türbanlarla sıkı sarılmış başlıklar aigretlerle⁵⁵¹ (balıkçıl püskülü) ile süslenmiştir. Peygamber efendimiz Mirâc’a davet edildiğinde Cebrail’in getirdiği çeyizde; taç, hülle (cennet elbisesi), kemer, asa, nalin, refref (minder, yastık manalarına gelmektedir⁵⁵²) bulunması⁵⁵³ anlatısı bizlere dini kültürün ikonografik parçalarını ifade etmektedir. Şahnâme-i Şah Tahmasb kitabında yer alan Mirza Ali imzalı Şîlik gemisi isimli minyatürde, Peygamberlerin Safevi başlığı takmaları ve bunu inançla birleştirme tasviri görülmektedir (Fotoğraf 303).

Fotoğraf 303: Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.37

⁵⁴⁹ Nurhan Atasoy, “Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme.”s.139.

⁵⁵⁰ Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanımsultanların Yaşamları, Giysileri*.s.186.

⁵⁵¹ David J. Roxborough, *The Persian Album (1400-1600) Dispersal to Collection*.s.245.

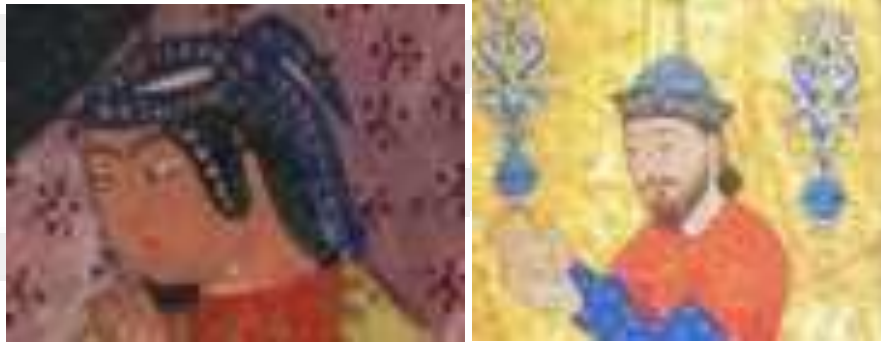
⁵⁵² İsmail Taşpınar, “Refref,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2007.

⁵⁵³ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*.220.

Başlıkları değerlendirmeden önce çalışma alanımıza etki eden dönemlerin başlıkları aşağıda sunulmuştur.

Fotoğraf 304: Tebriz-İlhanlı Dönemi- Şahnâme Krallar Kitabı 1300-1330⁵⁵⁴

Fotoğraf 305: Timur dönemi -1430 Leyla ile Mecnun⁵⁵⁵ **Fotoğraf 306:** Iran masterpases s.43
Baysungur Şahnâmesi/1429

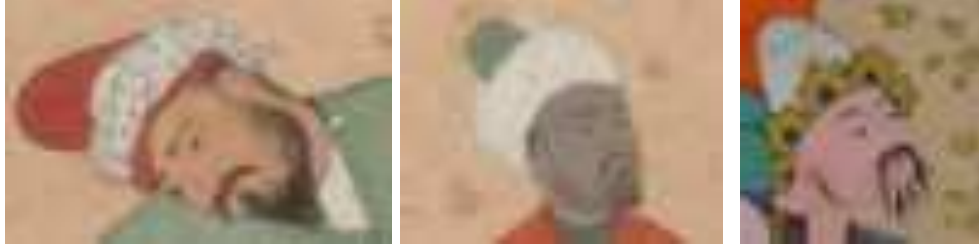

Fotoğraf 307: Nizami- Hamse Türkmen Dönemi/1496 ⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449000>erişimtarihi:20.06.2021

⁵⁵⁵ https://www.britishmuseum.org/collection/object/w_1934-1013-0-2erişimtarihi:20.06.2021

⁵⁵⁶ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2006-0421-0-2erişimtarihi:20.06.2021

Fotoğraf 308 -309: Şeybani Hanedanı Amir Khusrau Dihlavi-Hamse/1530⁵⁵⁷ **Fotoğraf 310:** Özbek H.2161/170a

Fotoğraf 311: Babür Stili/1590-160⁵⁵⁸

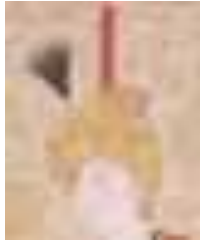
Başlıkların incelenmesinde; Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinin nişanesi olarak tipik Tac-ı Haydari denilen başlıklar kullanılmaktadır. On iki dilimli beyaz tülbent kumaşının bağlanması ve tepe noktasından çıkan cop (genellikle kırmızı) ile tamamlanırlar.

Başlıklarda genellikle tüy kullanılır bu tüy ak balıkçıl tüyü olarak bilinir⁵⁵⁹.Şehzade veya saray asilzadelerinin başlıklarında tüyün yanında değerli taşlarla süslü olduğunu diğer figürlerin statü veya mesleki koşullarına göre başlık süslemelerinde değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. Başlıklar erkek başlık (138), kadın başlık (51) örnek ile sınıflandırılıp değerlendirilmeye gidilmiştir.

⁵⁵⁷ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1920-0917-0-260

⁵⁵⁸ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1982-0529-0-1

⁵⁵⁹ <https://www.clevelandart.org/art/1947.500#> Cleveland Sanat Müzesi. *Cleveland Sanat Müzesi El Kitabı/1966*

TSMK H.2161/52b

TSMK H.2161/3b

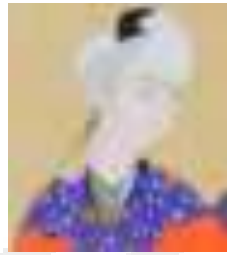
TSMK H.2161/3b

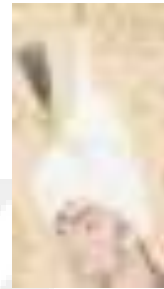
TSMK H.2161/93a

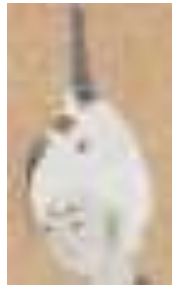
TSMK H.2161/67a

TSMK H.2161/169a

TSMK H.2161/61a

TSMK H.2161/48b

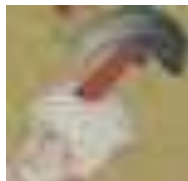
Cleveland art 1947.500

TSMK A3559/46b

F1946.12.114

TiEM1991/84b

F1946.12.100

H.2154/145a

F1946.12.179

F1946.12.179

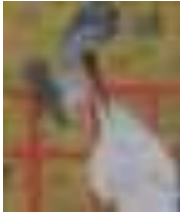
TSMK H.2154/ 1b

TSMK H.2154/ 1b

TSMK H.2154/74a

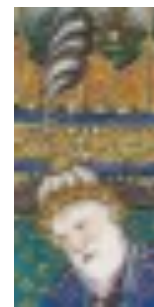
TSMK H.2154/145a

TİEM 1955/233a

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.74

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.100

TSMKR918/20a

TSMK H.762/12b

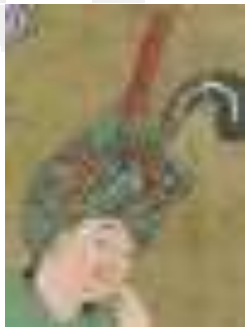
TSMK H 871/121a

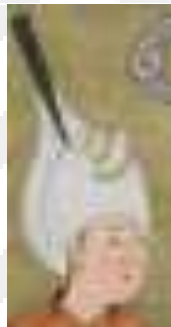
TİEM 1913/64a

Şahnâme-i Şah
Tahmasb sf.170

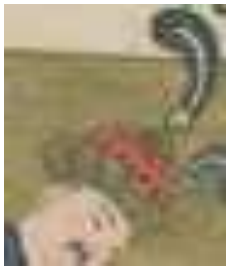
TSMK H 760/215b

TSMK H 760/215b

TSMK A3559/30a

TSMK H 760/215b

TSMK H.2154/85a

TSMK 673/11b

TSMK 673/172a

TSMK H.2161/174b

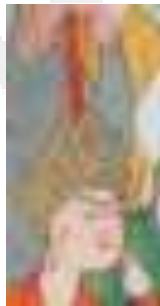
TSMKA3559/20b

TSMKA3559/20b

TSMK H 871/121a

F1946.12.100

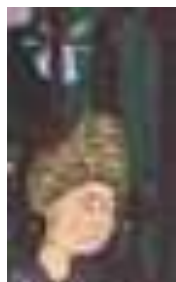
TSMK H 871/121a

TSMK A.3559/125a

TİEM 1990/94b

Şah Tahmasb Hamsesi sf.78b

TSMKA3559/46b

H.2154/147a

TSMK 673/197b

TSMK H.986/55b

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.264

TSMK H.2154/148a

TSMKR918/20a

TSMK H.2161/171b

TSMK H.2161/171b

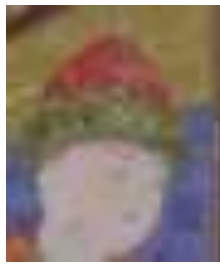
TSMK H.2161/169b

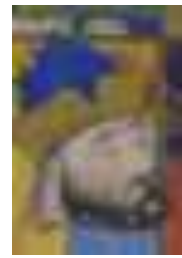
TSMK H.986/157a

TSMK H.986/55b

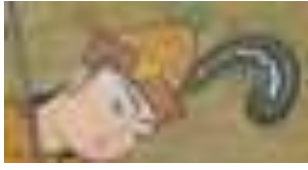
TSMK H.2154/144b

TSMK H.2154/144b

TSMK H.1481/49b

TSMK A.3559/256b

TSMK H.766/227a

TSMK H762/32b

TSMK H 760/215b

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.148

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.148

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.148

TSMKH762/12b

F.1932.49

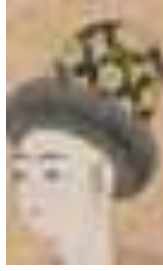
F.1932.49

F.1932.51

F1946.12.291

TSMK H.2161/48b

Şah Tahmasb Hamsesi sf.148

F1946.12.110

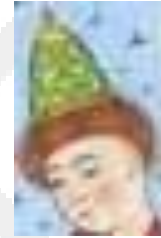
Şahnâme-i Şah
Tahmasb s.80

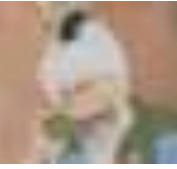
Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.130

Şah Tahmasb Hamsesi sf.58

Şah Tahmasb Hamsesi sf.148

TSMK A3559/20b

TSMKH762/12b

TSMK H.766/23a

TSMK H762/32b

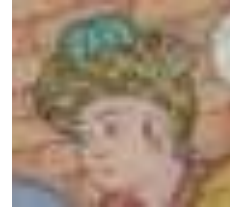
Şah Tahmasb
Hamsesi sf.264

TSMK H.986/86b

TSMK H.986/187a

TSMK H.986/187a

TSMK H.986/55b

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.392

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.68

F1946.12.207

TSMK A.3559/384a

TSMK A.3559/46b

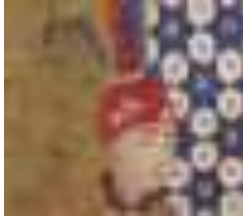
Şah Tahmasb Hamsesi sf.84

TSMK H 871/20a

TSMK R.910/31a

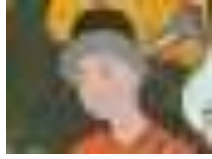
TSMK H.871/121a

Şah Tahmasb Hamse sf.158

Şah Tahmasb Hamsesi sf. 40

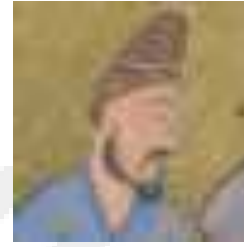
Şah Tahmasb Hamsesi
sf. 58b

TSMK A.3559/20b

TSMK A.3559/20b

TSMK A.3559/27b

TSMK A.3559/30a

TSMKA3559/445b

TSMK H.673/21b

TSMK H.673/21b

TSMK H.673/21b

TSMK H 760/215b

TSMK H 760/215b

TSMK H 760/215b

TSMK H 760/215b

TSMK H 760/215b

TSMKA3559/37b

TSMK3559/20b

TSMK3559/20b

TSMK3559/20b

TSMK3559/20b

TSMK3559/20b

TSMKA3559/20b

Şah Tahmasb Hamsesi s.392

TSMK H.2154/1b

TSMK H.762/32b

TSMKH762/12b

Şah Tahmasb Hamsesi
sf.264

TSMK H.2161/133b

Şah Tahmasb Hamsesi sf.264

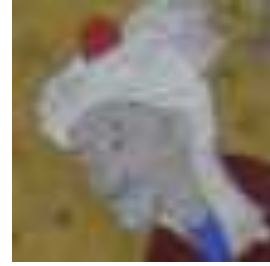
ŞahTahmasb Hamsesi
sf.264

Şah Tahmasb Hamsesi
sf.78b

F1946.12.105

TSMK H.2154/ 1b

F1946.12.38

F1946.12.291

TSMK H.1482/302a

F1946.12.188

F1946.12.38

F1946.12.38

F1946.12.38

F1932.53

F1932.53

F1946.12.188

TSMK A.3559/424b

F1946.12.153

F1946.12.59

F1946.12.59

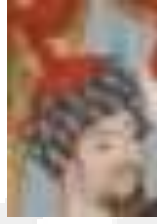
F1946.12.100

F1946.12.120

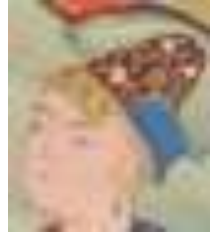
F1946.12.120

F1946.12.120

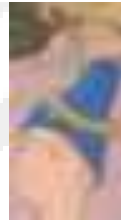
F1946.12.132

F1946.12.153

TSMK A.3559/424b

F1946.12.153

F1946.12.153

F1946.12.162

Kadın Figür Başlıkları

TSMK H.2161/57a

TSMK H.2161/133a

TSMK H.2161/64b

TSMK H.2161/53a

TSMK H.2161/48b

TSMK A.3559/445b

TSMK A.3559/445b

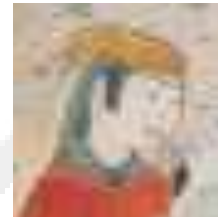
TSMK H.673/277a

F1946.12.110

TSMK H.762/12b

TSMK H762/32b

TSMK H762/32b

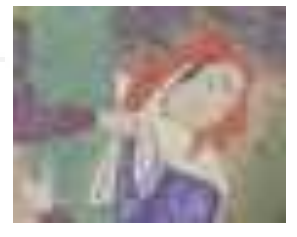
TSMK H.762/32b

TSMK R.910/31a

TSMK R.910/31a

TSMK H.762/123b

TSMK A.3559/441b

TSMK A.3559/27b

TSMK H.2161/161b

TSMK H.2161/117a

TSMK H.2161/129a

TSMK H.2161/133b

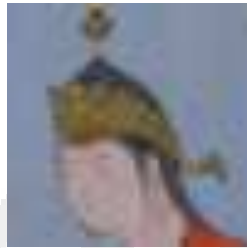
TSMK H.2161/171b

TSMK H.2161/94b

TSMK H.2154/74a

TSMK H.2154/85a

H.2154/121b

TSMK H.2154/128b

Şah Tahmasb Hamsesi
sf.264

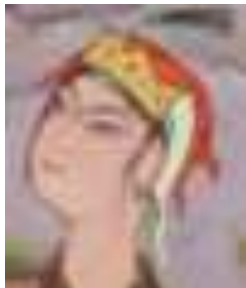
Şah Tahmasb Hamsesi
sf.158b

Şah Tahmasb Hamsesi
sf.158b

Şah Tahmasb Hamsesi
sf.158b

F1946.12.194

F1946.12.291

Harvard art 2007.183.1

TSMK A.3559/165a

F1946.12.110

F1946.12.110

F1946.12.105

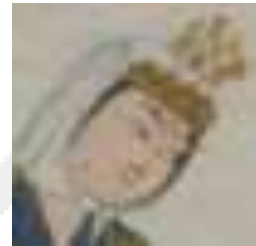
TSMK H.673/91a

TSMK H.673/91a

F1946.12.38

F1932.53

F1946.12.100

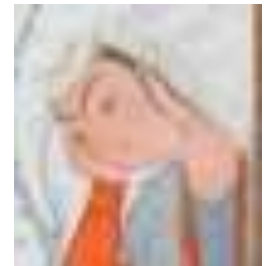
F1946.12.100

F1946.12.100

F1946.12.114

F1946.12.162

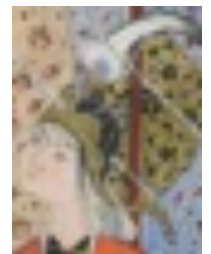
TSMK A.3559/202a

TSMK A.3559/256b

TSMK A.3559/346b

TSMK A.3559/346b

5.2.7. Çetr (Mizalle)

Türkçe'ye Farsça'dan geçen ve “şemsiye, çadır” anlamına gelen çetr'in aslı gölgelik, siperdir. Çetr, saltanat şemsiyesi, hükümdarın sefere veya alayla bir yere giderken başı üzerinde tutulur ve kıymetli kumaşlardan yapılmaktadırlar⁵⁶⁰. Çetr sembolik bir ifade aracı olarak şeref, üstünlük⁵⁶¹ ve egemenlik simgesidir⁵⁶². Çetr Sanskritçe “chattra” yani gölgelik Arapça ise “mizalle”, Türkçe'de “günlük” terimler ile ifade edilmiştir. Çetr taşıyan kişiye” çetrdâr” denilmiştir⁵⁶³.

Fotoğraf 312-313 : Persepolis Antik Kenti kaya kabartması

Katalog içinde yapılan araştırma ile tablolaştırılıp değerlendirilen yirmi üç sayıda Çetr örneği vardır.

⁵⁶⁰ Aydın Taneri, “Çetr”, *Türk iye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993.sf.293-294.

⁵⁶¹ Emel Esin, “Türk Kubbesi,” *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 3 (1971), 159–182.

⁵⁶² Metin Sözen- Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010).s.76.

⁵⁶³ Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*.s.149.

TSMK A.3559/20b

TİEM 1955/293b

TİEM 1955/412b

TİEM 1990/17b

TİEM 1990/166b

TİEM 1991/84b

TSMK H762/12b

TSMK A.3559/429a

TSMK R910/31a

TSMK H.673/21a

TSMKH766/15b

TSMKH766/23a

TSMK H871/121a

TSMK R.910/31a

TSMKR 865/17a

TSMK H.2161/3b

TSMK H.673/155a

TSMK H.673/172a

S1986.37

S1986.37

S1986.214

TSMK A.3559/424a

TSMK H.766/227a

5.2.8. Eyer Örtüsü- Mahfe örtüsü

Eyer örtüsünün, gaşiye⁵⁶⁴, şaprak⁵⁶⁵ çultari, çultar, çaprak⁵⁶⁶ gibi isimleri de vardır Atlarda eyerin altına konan örtüye eyer örtüsü denir. Aynı örtünün deve hörgücüne takılan mahfelin altına konulana mahfe örtüsü denir.

Tirkeş (sadak)'lar ayrı bir birim olarak değerlendirilmeyip bu bölüm içinde kısaca değinilecektir. Sadak; içine ok konulan kılıfa denir. Genellikle bele asılır veya omuzdan sarkıtılarak kullanılmaktadır. Seksen altı eyer örtüsü örneği tabloda ilgili referansları verilerek değerlendirilmiştir.

Eyer Örtüsü

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.226

TSMK R.865/17a

TSMK H766/32a

F1946.12.59

F1946.12.59

TSMK R910/31a

⁵⁶⁴ Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Eğemenlik Sembolleri*.s.15.

⁵⁶⁵ <http://www.lugatim.com/s/%C3%A7aprakerişim tarihi:20.07.2023>

⁵⁶⁶ Metin Sözen- Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*.s.72.

TSMK H.766/12b

TSMK H.766/38b

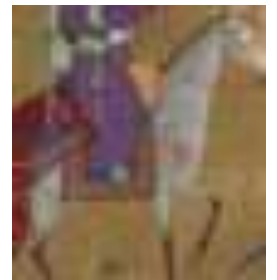
TSMK H.2154/53a

TSMK H.762/29a

TSMK H.871/121a

TSMK H.871/121a

TSMK H 766/15b

TSMK A.3559/416b

TSMKH766/38b

TSMK H.2154/53a

TSMK A.3559/39a

TSMK H.673/13b

TİEM1991/220b

TSMK A.3559/429a

F1946.12.179

TSMK H.2154/129a

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.388

TSMK H.2154/134b

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.388

Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.388

Şahnâme-i Şah Tahmasb
sf.sf.388

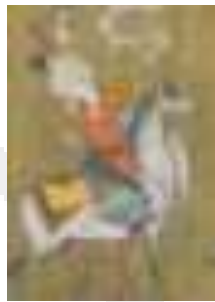
TSMK H.2154/134b

TSMK H.2154/129a

TSMK H.1482/169b

TSMK H.673/36a

TSMK H.1482/228a

TSMK A.3559/429a

TSMK H.2154/134b

H.762/12b

TSMK

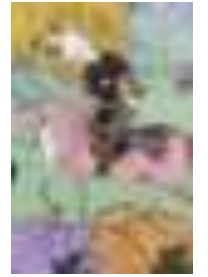
TSMK H.3559/20b

TSMK H.3559/24b

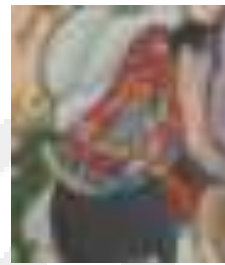
Şah Tahmasb Hamsesi sf.54b

Şah Tahmasb Hamsesi sf.54b

TSMK H.762/123a

F1946.12.105

F1946.12.105

TSMK H.2161/67a

Cleveland art 1915.597

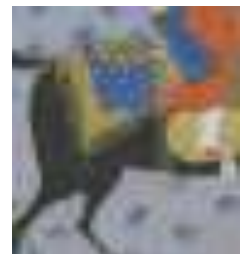
Cleveland art 1915.597

F1946.12.52

TSMK H.673/172a

TSMK H.673/217a

TSMK A.3559/18a

TSMK A.3559/39a

TSMK H.673/21a

TSMK H.2161/67a

Şahnâme-i Şah Tahmasb 308

F1946.12.64

TSMK H.673/288a

TSMK H.673/155a

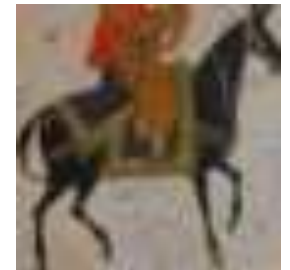
TSMK H.673/172a

F1946.12.38

F1946.12.38

F1932.49

F1932.49

F1932.49

TSMK H.2154/114b

TSMK H.766/227a

F1946.12.64

F1946.12.64

F1946.12.100

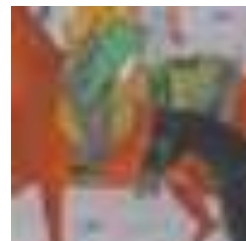
F1946.12.100

F1946.12.100

F1946.12.169

F1946.12.169

F1946.12.169

F1946.12.298

F1946.12.298

S1986.37

Brooklyn museum 35.1030.2b

TSMK A3559/125a

TSMK A3559/346b

TSMK A3559/346b

TSMK A3559/424b

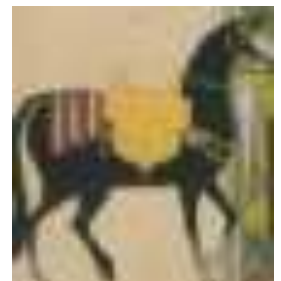
TSMK A3559/424b

TSMK A3559/424b

TSMK H.766/38a

TSMK H.766/126b

F1946.12.64

Mahfe Örtüsü

S1986.50

TSMK A.3559/445b

TSMK H.2154/140b

TSMK H.673/32b

1915.597

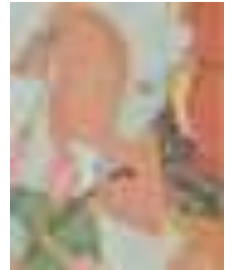
S1986.50

F1946.12.105

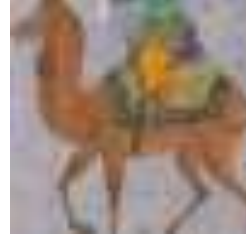
F1946.12.64

F1946.12.64

F1946.12.100

F1946.12.169

F1946.12.231

Harvart Museum 1958.75

5.2.9. Bayrak- Alem-Sancak

Bayrak, erken dönem İslâm kaynaklarında yön tayin etmesi hasebiyle mihrap yerine kullanılan işaret değneği anlamına gelen Divanü Lüğati't-Türk'te "al" adı verilen renkli kumaştır ve beylere özgü olduğu ifade edilmektedir⁵⁶⁷. Türkler, uçlarına bir ipek parçası veya bayrak asılan mızraklara 'beçkem' veya 'batak' ismi verilir⁵⁶⁸. Safevîler Devleti zamanındaki bayraklar hakkındaki bilgi; Kâsımî'nin *Şahnâme*'sinde olduğu gibi çeşitli edebî eserlerde yeşil renkli bayraklar kullanıldığı ile sınırlıdır. Ünlü seyyah Chardin, Safevîler devrinde üzerinde Kur'an âyetleri ve Şîî mezhebine ait bazı yazılar bulunan ensiz bayraklardan söz ederken bayraklar üzerindeki şekillerden yalnız Hz. Ali'nin iki uçlu Zülfikar'ını zikretmektedir⁵⁶⁹.

Araştırmamız içinden dokuz bayrak örneği ile aşağıdaki tabloda değerlendirme yapmıştır.

⁵⁶⁷ Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Eğemenlik Sembolleri*.s.182.

⁵⁶⁸ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*.s.205.

⁵⁶⁹ Orhan Fuat Köprülü, "Bayrak," *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992.

Şah Tahmasb Şahnâmesi sf.388

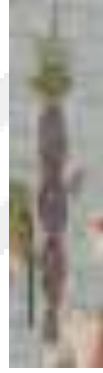
Şah Tahmasb Şahnâmesi sf.388

TSMK A.3559/441b

TSMK A.3559/441b

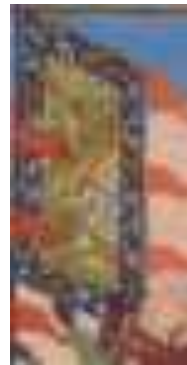
TSMK A.3559/441b

TSMK H.1482/169b

TSMK H.1482/169b

F1954.5

F1954.5

Gruplandırmaya Alınmayan Tekstil Unsurları:

TSMK A.3559/441b Perde Detay

TSMK A.3559/160a Kabe Örtüsü

F1946.12.59 Perde detay

F1946.12.59 Perde detay

F1946.12.59 Peştemal detay

F1946.12.59 Peştemal detay

TSMK H.2154/85a mendil detay

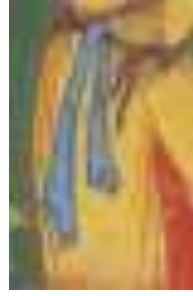
F1946.12.38 Mendil detay

F1946.12.38 Mendil detay

F1932.52

F1946.12.114

TSMK A.3559/125a

F1946.12.298 Çanta Detay

Harvart Museum 1958.75 Yastık detay

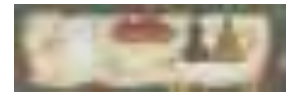
TSMK H.795/152a Rüzgar
Bezi

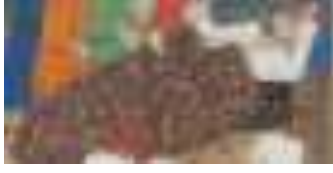
TSMK A.3559/441b Tabut Örtüsü

TSMK H.764/103a Tabut Örtüsü

TSMK H.1379/18b örtü
detay

TSMK H.766/220b Üst Örtüsü

TSMK H.2154/144b Üst Örtüsü

SONUÇ

Dönemin kültür ve sanat hayatını kreatif bir sistem içinde halı-kilim, çadır, sayeban, kaftan, taç-başlık, çetir, eyer örtüsü, bayrak gibi tekstil örneklerini minyatürler üzerinden takip ederek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

İncelediğimiz kodekslerin kompozisyonları arasında mekânsal süreklilik ve bütünlük ilkesi göz önünde tutulduğu tespit edilmiştir. Murakka albümlerin birbirleri ile kompozisyon uyumları, zengin ve retorik ifade tarzı, metoforlar ve sanatsal anlatım dili metin ile dekorasyon birlikteliğini incelediğimiz eserlerin temelini oluşturmaktadır. İncelenen tekstil unsurlarını iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki ve en büyük hacmi kaplayan tekstil alanı giyim-kuşam alanıdır. Diğer alan ise tefrişatta kullanılan tekstillerdir. Özellikle tefrişatta kullanılan kumaşların hareketliliği, kıvrım ve bükülmeleri minyatürlere derinlik ve görsel zenginlik kazandırmıştır bu nedenle tekstil ve minyatür sanatının birbirlerini tamamladığını belirtebiliriz.

Zarif ve romantik figürler, özellikle pastoral alanlarda resmedilmiştir. Bu form incelediğimiz yazmaların minyatürlü alanların çoğunda kullanılmıştır. Minyatürden tekstile sirayet eden en önemli form olduğu söylenebilir.

Hükümdarın en önemli meşrutiyet simgelerinden hil'atların genellikle; çadır, kumaş, cübbe, işlemeli eyer takımları, bayrak, sarık, başlık gibi tekstillerden teşekkül ettiğini bilmekteyiz. Bu unsurlar, iktidarın ve zenginliğin sanatla ilişkilendirilmesi olarak yorumlanabilir. İncelediğimiz tekstil unsurlarının bu minvalde birer hükümdarlık alameti olduğu fikrimizi doğrulamaktadır.

İncelenen minyatürlerde duygu-mekân ilişkisinin olduğu, figürlü, öyküsel betimlemelerin her birinin kişiliği olduğu bu kişiliğin tekstil unsurları ile bütünleştiği görülmüştür. Dekorasyon ve tekstil arasında tezyinat bir bütünlük içinde işlenmiştir.

Değerlendirme yapılırken motifler sırasıyla günümüze ulaşmış dokuma örnekleri, mimari elamanları, taş, çini-seramik gibi unsurlar üzerinden kısaca değerlendirilmiş daha sonra minyatürler üzerinden değerlendirilmiştir. Değerlendirme kısa bir etimoloji bilgisi verildikten sonra tablolar halinde envanter numarası verilerek sıralanmıştır. Ulaştığımız sonuçlar şu şekildedir;

İran yazılı ve görsel aktarımını etkileyen en önemli unsurların başında coğrafyanın sahip olduğu flora, fauna ve topografik karakterler gelmektedir. Özellikle bitkisel kompozisyonların içinde zaman zaman yan figür bazen de baş kahraman olarak görülen hayvan motifleri tekstil tasarımlarında ve minyatürlerde sıklıkla kullanılmışlardır. Kuşlar, kuğu, geyik, keçi, pars, aslan, tilki, tavşan tekstiller üzerinde görülen hayvan figürleridir. Kedi, yılan, fil ve horoz figürü ile hiçbir örnekte karşılaşmamıştır. At, deve, fil tekstil unsurlarının tezyinatında olmamasına rağmen değerlendirme bölümünde teorik olarak yer almıştır. Bunun nedeni bu figürlerin üzerindeki tekstiller (eyer örtüsü, mahfe örtüsü) incelendiği için değerlendirmeleri yapılmıştır. Pars figürü, keçi figürü tabloda görüldüğü üzere, tezhipli sayfalarda ve günümüze ulaşabilen tekstillerde kullanılmış ancak minyatürler üzerindeki tekstil unsurlarında karşılaşmamıştır. Ayrıca kilin Safevi dönemi yazmalarının tezhiplerinde görülürken tekstil unsurlarında yer almamıştır. Hayvan figürlerinin birçoğu mitolojik motiflerdir. Hayal mahsulü hayvanlar; ejderha, demon ve simurgdur. En çok karşılaşılan motif, simurg motifidir. Bu motif, yoğun olarak at eyerlerinde ve sayebanlarda kullanılmıştır.

Birçok sanat tarihçi tarafından palmet ismi ile anılan İran coğrafyasında yerel tanımıyla buta olarak bilinen rûmi motifi Safevi tekstillerinde sıklıkla kullanılmıştır. Rûmi deseni ile bağlantılı kullanılan münhani genellikle halı kenar süslemelerinde müstakil olarak kullanılmıştır.

Safevi döneminde saltanat kütüphanesinde çalışan musavvirlerin, halı tasarımları üstündeki etkileri şüphesizdir. Katalog bölümünde incelenen minyatürler, ulusal ve uluslararası müze envanterlerinde yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda, Behzad, Giyaseddin Ali Nakışbend, Sultan Muhammed, Muhammed Heravi, Mir Musavvir, Mürşid el Şirazi ve Mir Seyyid Ali gibi ustaların tasarımlarıyla halı dizaynında köklü değişimler ortaya koymuş oldukları görülmüştür. Safevi dokumaları birçok medeniyette olduğu gibi saray himayesinde gelişmiştir. Günümüze ulaşabilen örnekler içinde, en sık tercih edilen kompozisyonlar; doğa kaynaklı manzaralar, hayvan mücadele sahneleri, geometrik şekiller, bitkisel kompozisyonlardır.

Halı

Değerlendirilen minyatürler içinde yetmiş adet halı örneği incelenmiştir. Yazmalarda ise halı ve yer yaygılarının en yoğun kullanılan tekstil unsuru olduğu görülmüştür. Halılar desen özelliklerine göre sınıflandırılmış; hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler, rûmi, bulut, geometrik şekilli, figürlü, yazılı, madalyon, düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu olmak üzere sekiz gruba ayrılarak incelenmiştir. En yoğun kullanılan motifin yirmi yedi örnek ile hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motifler olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada on yedi örnek ile düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu daha sonra on dört örnek ile madalyon formu gelmektedir. İncelenen motiflerin detaylı açıklamaları şöyledir;

İran halı sanatında yazının yeri çok büyüktür. Hat sanatı, dokuma sanatına anıtsal ve karakteristik bir görünüm vermekle kalmamış aynı zamanda özel amaçlarda içermiştir. Kuran-ı Kerimden ayetler ve on iki imama dualar, özel olarak dokunmuş mezar örtüleri ve ibadet alanları için özel olarak dokunmuş tekstillerdir. Bu dokumalar da özellikle, nesta'lik, kûfî, nesih ve sülüs hatlar görülmektedir. Bordürler ve mihrap kenarlarında görülen yazılara bitkisel bezemeler eşlik etmektedir. Ancak incelenen minyatürler içerisinde iki yazılı halı örneği tespit edilmiştir. Rûmi motifi içeren halı örneği on adettir. Rûmi motifi, düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyon içinde yoğun olarak kullanılmıştır. Hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerin olduğu halı örneği otuz bir adettir. Ancak bu motif hemen hemen tüm halılarda ana kompozisyon dışında tamamlayıcı motif olarak kullanılmıştır. Geometrik şekilli halı kompozisyonu üç halı örneğinde tespit edilmiştir. Madalyon halı formu İran coğrafyasından doğarak Osmanlı halılarının bu alandaki gelişimine tesir etmiştir. İncelenen yazmaların içerisinde madalyon şeması uygulanan on beş halı örneği tespit edilmiştir. Bulut motifi içeren toplam dokuz halı örneği tespit edilmiş ve genellikle bu motif halı bordürlerinde tercih edilmiştir. Düğümlerden oluşan ara suyu kompozisyonu sadece halı bordürlerinde kullanılmıştır. Timur dönemi halı kompozisyonlarında karşılaştığımız bu motifi içeren yirmi adet örnek olduğu tespit edilmiştir. Günümüze ulaşabilen halı örneklerinde figüratif motiflerin kullanıldığı ancak minyatürlerdeki halıların tasarımında kullanılmadığı tespit edilmiştir. İncelenen halı örneklerinde genellikle koyu renkler kullanılmıştır.

Günümüze ulaşabilen halı örneklerinin bordürleri daha çok önemsenmiş ve bordür tasarımlarında ince detaylara girilmiştir. Ancak minyatürlerde yer alan halı örneklerinde çoğunlukla dört kenarda değil iki kenarda bordür kullanılmıştır ve halı bordürleri genellikle ana zemin ile bağlantısız ve özensiz resmedildiği tespit edilmiştir. Halılarda görülen bu bordür kompozisyonu, çadırlarda da görülmektedir.

Çadır

Tebriz ekolü minyatürlerinde çadır unsurunun, onu destekleyen iç mekanlardaki tekstiller ile birlikte bir kulis havasında tüm iç mekanı gözler önüne serdiğini ve çoğu zaman minyatürün ana mekanına yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Çadırlar sadece dış etkenlerden korunma, sığınak, yurt alanı olmayıp gelenek-görenek, sosyal statü kısaca yaşamı özetleyen bir yapıya sahiptirler. Çadır unsurları araştırmamız içerisinde, tekstil-tasarım öğeleri hakkında en çok bilgi topladığımız alanlardandır. İncelenen minyatürlerde, çadırların kompozisyonun merkezine yerleştirildiği görülmektedir. Safevi dönemi yaşam biçimi için çadır ve halı önemli bir yere sahiptir. Safevi hükümdarlarının bile yalnızca birkaç sabit konuta sahip olmaları, seyahat ederken çadırlarda yaşamaları, lüks görünümü ve ince işçilikleri ile göçebe çadırlarından çok farklı olmalarının yanında oryantal yaşam kültürüne, zeminle yakın ilişki içinde olunması gibi etkenlerle çadır bağlantısını kurabiliriz.

İncelenen yazmalar paralelinde çadırlar yedi gruba ayrılıp görseller ile açıklanmıştır. Buna göre; hükümdar çadırı, üçgen tipte basit çadır, konik tavanlı çadır, kabin formunda çadır, çatma çadır/ hizmet çadırı, soğan kubbeli çadır, tacirli/kafesli çadır olmak üzere tipoloji sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre altmış altı örnek ile kafesli çadırların daha yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir. Değerlendirme motif gruplarına göre ayrılarak; geometrik şekilli, hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel, rûmi, bulut, madalyon, figürlü olarak altı grup içinde desen özellikleri incelenmiştir. İncelenen minyatürler içinde yoğunluğun yirmi altı örnek ile madalyon şemasında ve on yedi örnek ile geometrik motiflerde olduğu ve geometrik paftalarla bölüldüğü tespit edilmiştir. On dört örnekte rûmi motifi, on sekiz örnekte hatâyî motifi, dokuz örnekte bulut ve yedi örnekte figürlü çadır örnekleri tespit edilmiştir. Çadırlarda etek uçlarının çizgili veya geometrik şekilli olduğu ve çadırın ana zemininden çok farklı

renklerde tasarlandığı tespit edilmiştir. Çadırlarda en yoğun kullanılan renk beyaz ve lacivettir.

Sayeban

Sayeban, çadırların yan elamanı olarak kullanılmaktadır ve bağımsız bir şekilde tasvir edilmemişlerdir. Tasvirlerde genellikle, çadır ve sayebanların etrafında görülen zुकak örnekleri ile Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinde karşılaşılmamıştır. Toplam kırk bir sayeban örneği incelenmiş, yirmi bir madalyon şeması ile ana süsleme elamanı madalyon olduğu tespit edilmiştir. Dört figürlü, üç hatâyî grubu bitkisel motifli, iki geometrik şekilli, dört rûmi, üç bulut motifi ile oluşturulmuş çoğunlukla lacivert renk kullanılmıştır. Sayeban etekleri birbirinden farklı iki köşe olmak üzere tezyin edildiği ve bazı örneklerde ise sadece iki kenarda bordür kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kaftan

Kaftan- giyim/kuşam tekstil açısından en çok bilgi topladığımız alanlardandır. Sadece giyim unsuru olmakla kalmayıp aynı zamanda mevki, konum, maneviyat, zenginlik, siyasi duruş veya ikonografinin bir parçası olmuşlardır. İncelediğimiz minyatürler içinde toplam yüz yetmiş dokuz giyim örneği değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye kadın ve erkek giysi örnekleri olarak genel ayırım yapılmıştır. Elli adet uzun kollu, doksan adet kısa kollu erkek kaftan örneği tespit edilmiştir. Uzun kolun omuzdan kesik açılarak iç kolun çıkarılıp uzun kumaş parçasının sarkıtıldığı örnek saltanat üyelerine özel hazırlanmıştır. Hil'at denilen bu örnekler ile Osmanlı minyatürlerinde 'de karşılaşmaktayız. Kaftanlar özele inildiğinde, takma yakalı (bulut yaka), kruvase yakalı veya önden düğmeli tasvir edilmişlerdir. İç kaftanlar genellikle uzun eteklidir. Kaftan içinde gömlek veya uzun iç elbisesi diğer giyim örnekleridir. Kaftanları tamamlayan aksesuarlar; düğme, kemer ve kuşaktır. Kemerin tokası kıyafetlerdeki motifler ile uyumludur. Hatâyî ve bulut en yoğun kullanılan motiflerdir. Kaftanlarda dikkat çeken renkler; lacivert, turuncu, kırmızı ve yeşildir.

Kişilerin sınıf farkları veya mesleki durumları giyim kuşamı çok etkilemektedir. Kaftan sınıflandırması dışında günlük kıyafetleri incelediğimiz otuz dokuz örneğin, dış giyimlerinde etek boylarının kısaldığı, etek uçlarının genellikle

beldeki kemere veya kuşağa kıvrıldığı, iç pantolon veya uzun çoraplar giyildiği görülmektedir.

İncelemeye alınan minyatürler içinde otuz üç kadın kıyafeti değerlendirilmiştir. Kadın dış giysileri veya iç elbiseleri topuklara kadar uzun kumaşlardan ve genellikle sade tasvir edilmiştir. Özellikle Türkmen kadın kıyafetleri ile benzer özellikler gösterir. Çizgili ya da geometrik şekilli iç pantolonlar bunun bir göstergesidir. Araştırmamızda kadın ve erkek kıyafetleri arasında erkek kıyafetlerinin daha gösterişli olduğu tespit edilmiştir.

Başlık/Taç

Safevi dönemi dini alt yapısı içinde başlık bir ifade biçimidir. Aynı zamanda Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerinin belirleyici argümanı ve tekstillerde dikkat çeken en önemli özellik başlıklardır. Bu başlıklar erkek figürlerde görülür, şii inancı ve on iki imamı temsil eden on iki katlı kızıl sarıdır. Fotoğraf no.117'de görülen minyatürdeki gibi Kızılbaş tacına dini metaforlar yüklenmiştir. Safevi dönemi Tebriz ekolü minyatürlerini etkileyen dönemlerin, İlhanlı, Timur, Türkmen dönem başlıkları ayrıca Özbek ve Babür dönem başlıkları değerlendirme bölümünde incelenmiştir. Türkmen (TSMKH762/12b) ve Timur (TSMK H.1370/89a) başlık örnekleri ile değerlendirme bölümünde Tebriz başlıkları karşılaştırılarak incelenmiştir. İncelenen minyatürler içinde yüz otuz sekiz erkek, elli bir kadın başlığı incelenmiştir. Başlıklar erkek ve kadın figürler olarak genel ayırımı gidilmiş. Erkek başlıkları kendi içinde sınıflandırılmıştır. Kızılbaş tacı, diademli asilzade başlıkları, kalensövelerin etrafına kumaşların sarılarak oluşturulan başlıklar, siperlikli özel muhafız başlıkları olarak sınıflandırma yapabiliriz. İlk olarak incelediğimiz başlık tipi Safevi Tac-ı Haydari-Kızılbaş Tacı'dır. Bu tac; beyaz bir destarı on iki dilim ile kıvrılıp bağlanarak oluşturulmuştur. Tüyler, inciler, zincirler gibi aksesuarlar ile süslenmişlerdir. Bu başlığın ortasından genellikle kırmızı ve siyah bir cop çıkar. Copun normalden çok kalın olduğu (Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.80) ve çok ince olduğu (TİEM1990/94b) örnekler vardır. Çok renkli cop örneği (TSMK H 871/121a) görülmektedir. Kaba ve bir nevi huni şeklinde kenarlarında gelişigüzel bağlanmış kumaş örneği, (TSMK H.986/86b) kumaşın küllah tarzı bağlanan başlığın etrafına renkli bir kumaş rastgele bağlanma örneği (TSMK H.2161/133b) veya (Şah Tahmasb Hamsesi sf.84) çeneden

copa uzanan bir kumaş parçası ile bağlanan örneklerle karşılaşmaktayız ancak incelenen eserlerin içinde çizim kalitesi nasıl olursa olsun başlıklar çoğunlukla detaylı ve özenli çizilmiştir.

Kadın başlıklarında iki tip sultani taç vardır. Bu başlıklardan biri küçük çene altından bağlanan beyaz bir başörtüsü, diğeri uzun yerlere kadar değen kumaşlardır. Türkmen kadın başlıkları ile Tebriz ekolü minyatürlerdeki başlık tipleri aynıdır. Kadın başlıklarında diadem örneği (TSMK H.2161/133a), bir nevi türban olan, uzun kumaş örtüsü alın ve çene kapatacak şekilde bağlanma modeli (TSMK A.3559/445b) ile karşılaşmıştır. Kadın başlıklarında yaş ve statü faktörü belirgin bir şekilde görülmektedir.

Askeri başlıklarda tekstil kullanılmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır ancak önden renkli bir kumaşın alın bölgesine bağlandığı ve arkadan dikdörtgen bir kumaşın sarktığı örnek (Şah Tahmasb Hamsesi sf.392) başlık sınıflandırması içinde listelenmiştir. Mesleki sınıflar, yaş ve zanaat ifade biçimleri başlıklara sirayet etmiş ve bunlar değerlendirme bölümünde sınıflandırılmıştır.

Çetr

Çetr örnekleri; genellikle üç bölüme ayrıldığı, tepelik kısımlarında yoğun tezyinat olduğu tespit edilmiştir. Tepelik bölümlerinde çoğunlukla madalyon şeması kullanılmıştır. Ana bölümde çeyrek madalyonlar ve rûmi motifi sık kullanılmıştır. Son bölüm olan etek uçları genellikle çizgili ve geometrik şekiller ile tezyin edilmiştir. Sayeban ve çadır kompozisyonları ile uyumlu oldukları gözlemlenmiştir. İncelenen yirmi üç çetr örneğinden; dört adet bulut motifli, yedi adet rûmi motifi, beş madalyon, iki hatâyî ve bir figürlü örnek olduğu, renk olarak lacivertin çoğunlukla tercih edildiği tespit edilmiştir.

Eyer/Mahfe Örtüsü

Araştırma kapsamındaki minyatürler içinde seksen altı eyer örtüsü, on iki mahfe örtüsü incelenmiştir. Eyer örtülerinde kırk iki örnek ile madalyon şeması kullanılırken mahfe örtülerinde hatâyî grubu bitkisel motifler tercih edilmiştir. Eyer örtüleri ve mahfe örtüleri birbirinden kompozisyon olarak farklıdır. Eyer örtülerinin, ana zemininde tam madalyon, köşelerde çeyrek madalyon, bordürlerde geometrik

şekillerin hakim olduğu görülmüştür. Sekiz askeri eyer örtüsü incelenmiştir. Mahfe örtüsünde ise ana zemin hatâyî veya hayvan figürlü motifler ile bordürde hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Sekiz örnek hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle süslenmiş, dört hayvan figürlerinden müteşekkil süsleme görülmektedir. Farklı tek mahfe örneği Harvart Museum 1958.75 envanter numarası ile değerlendirme tablosunda görülmektedir. Eyer örtüsünün figürün kıyafeti ile uyumlu süslediği görülmektedir. Eyerlerde Türkmen dönemi minyatürlerinde çubuklu kilim eyer örtüleri çoğunluktadır. On dört eyer örtüsünün kilim desenli olduğu görülmüştür. Eyer ve mahfe örtülerinde canlı renkler özellikle altın sarısı, sarı ve turuncu kullanılmıştır.

Bayrak

İki tip bayrak karşımıza çıkmaktadır: bir mızrak ucuna asılmış dört köşe kumaş, diğerleri ise uzun ensiz şeritlerden müteşekkil kumaşlardır. Bunların genellikle merasimlerde kullanıldığı görülmektedir. On beş bayrak örneği incelenmiş bunların on iki tanesinin hatâyî ve hatâyî grubu bitkisel motiflerle, üç örneğin hayvan figürleri ile tezyin edildiği görülmüştür.

Değerlendirme bölümünde sınıflandırma dışında kalan tekstil unsurları şunlardır; bir Kabe örtüsü, üç perde, iki peştamal⁵⁷⁰, iki üst örtüsü, iki tabut örtüsü, üç mendil, üç kuşak, bir bez çanta on yedi örnek tabloda envanter numaraları ile belirtilmiştir.

Safevi tekstil tarihini kültür tarihi bakımından incelediğimizde, gizemli ve ulvi anlatılarını giysi unsurları ile desteklenmesi, toplumun, inanış biçimini ve görsel sanata verdiği değeri göstermektedir. Diplomatik hediyeleşmede genellikle tekstil kullanıldığı bilinmektedir. Safevi kumaşları; incelediğimiz tekstil parçalarına göre değerlendirdiğimizde iki gruba ayrılmaktadır; ipek kemha-brokarlar, ipek kadifeler. Bu tarz tekstil parçaları hediye olarak tercih edilen kıymetli kumaşlar olduğu için kısmen de olsa günümüze kadar gelebilmişlerdir. Safevi dönemi kadife kumaşların desen tipine göre figüratif desenli ve ornamental desenli kumaşlar olmak üzere iki

⁵⁷⁰ Futa: Bir tür ipekli peştemaldir. Bknz:Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*.

gruba ayrılabilir. 16. yüzyıla ait gerçek kumaşların çoğunluğu figüratif desenli kumaşlardır. Pastoral manzaralar, hayvan mücadele sahneleri, geometrik şekiller, bitkisel kompozisyonlar yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak minyatürlerde kullanılan kumaşlar incelendiğinde figürlü örnek çok sınırlıdır. Çoğunluk bitkisel kaynaklı desenler olduğu tespit edilmiştir. Minyatürler üzerinden incelenen tüm tekstiller renk ve motif birlikteliği vardır. 16. Yy. Safevi dönemine ait tekstil kaplı ciltlerin, tekstil sanatı ve diğer sanat dallarının birbirlerine uyum ile eşlik etmiş ayrıca figürün bulunduğu konuma göre tekstil unsurlarının tezyinatı artmaktadır. Saray yaşamının ihtişamlı hayatını halı, soyluların giyim kuşamı, dekorasyonda kullanılan tekstiller ile anlatmış, zenginlik ve siyasi ikonografinin ifade aracı olarak yine tekstil kullanılmıştır.

Çalışmamızın, Safevi dönemi tekstil tasarım özelliklerinin belirlenmesinde katkı sağlayacağını bu minvalde yapılacak çalışmaların zenginleşerek artacağı temennisi içerisindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abd-ol-Majid Hosseini Râd. "Iranian Masterpieces Persian Painting." Tahran: Tahran Museum of Contemporary Art, 2005. Tahran Museum of Contemporary Art.
- Abdi Beğ Şirâzî. *Safeviler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.
- Ahmet Çaycı. *Selçuklu Egemenlik Sembolleri*. İstanbul, 2008.
- Ahmet Çaycı. *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Ahmet Yaşar Ocak. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Ali Duymaz. "Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş:Zümrüdü Anka." *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1998), 94.
- Ali Sinan Bilgili. "Tebriz." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2019–2222, 2011.
- Alireza Esmaili. "Foreword." *The Khamsa of Nizami Shah Tahmabi*. 3. Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018.
- Arthur Upham Pope. *A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present*. ed. Phyllis Ackerman. London: Oxford University Press, 1958.
- Ashley Mayeri Burns. "The Gift of Diplomacy: Case Studies in Safavid Gifting, 1567—1583." *MA Dissertation School of Oriental and African Studies University of London MA Iranian Studies*.
- Ataullah Hasanî. "Bir Kavramın Tarihselliği: Ortaya Çıkışından Safevîler Dönemine Kadar Terk Tacı." *Safevîler ve Şah İsmail*. ed. Namiq Musali Ahmet Taşgın, Ali Yaman. 97–115. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014.
- Aziz Doğanay. "Bulut Motifi." *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. 467. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.

- Aziz Doğanay. “Hatâyî Üslubu Motifler.” *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. 437–449. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- B.W.Robinson. “A Descriptive Catalogue Of The Persian Paintings In The Library, 1958, London, Oxford At The Carendon Press.”
- B.W.Robinson. *Victoria and Albert Museum Persian Paintings*. London: His Majesty’s Stationery Office, 1952.
- Bahaeddin Ögel. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları Ile Destanlar I-II*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2020.
- Bahman Razi Olyaei. *XVII.-XVIII. Yüzyıl İran Resim Sanatında Batı Etkileri*. Mimar Sinan Üniversitesi, 2016.
- Banu Mahir. *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu*. İstanbul: Hayalprest Yayınevi, 2022.
- Barrett, D. ve Gray B. *Les Tresors de l’asia: La Peinture Indienne*. Geneve: Skira, 1963.
- Basil Gray. *Persian Painting*. Tahran: Rizzoli, 1972.
- Behset Karaca. “Safevi Devletinin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri.” *Türkler Ansiklopedisi*, 2002.
- Celal Esat Arseven. “Sayvan.” *Sanat Ansiklopedisi*. 390, 1983.
- Çetin Aytaç. *El Dokumacılığı*. İstanbul: MEB Yayınevi, 1982.
- David J. Roxborough. *The Persian Albüm (1400-1600) Dispersal to Collection*. London: Yale University Press, 2004.
- David Talbot Rice. *İslamic Art*. London: Thames and Hudson, 1975.
- Deniz, Bekir. “Azerbeycan ve Anadolu-Türk Halılarının Benzer Özellikleri.” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 0/18 (2010), 17–61.
- Dımand, M.S. “A Handbook of Mohammedan Decorative Arts.” *The*

Metropolitan Museum of Art New York.

Djavad Yassavoli. *Persian Rugs and Carpets*. Tahran: Yassovoli Publication, 2001.

Emel Esin. "Türk Kubbesi." *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 3 (1971), 159–182.

Engin Beksaç. "Safeviler, TDVİA,C.35İstanbul, 2008, , s.457-459."

Engin Beksaç. "Timurlular." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 180–184, 2012.

Ernst J. Grube. *Persian Painting in the Fourteenth Century*. Napoli, 1978.

Ernst Kühnel. *Die Kunst Des Islam*. Germany: Alfred Kröner Verlag, 1962.

Ernst Kühnel. *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952.

Ernst Kühnel. "Stoffe, in A Survey of Persian Rezenion." *Ars Islamica*. ed. Rıchard Ettinghausen. 109. Michigan U.S.A.: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941.

Faruk Sümer. "Abbas I." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17–19, 1988.

Faruk Sümer. *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.

Fatemah Mahvan. *Shahnameh Illustrations From Text to the Image*. Tahran: Moin Publisher, 1975.

Fatima Rahim Panah. "İmam Rıza Türbesi Halılarındaki Şah Abbasi Gülü." *Negereh* 38 (2016), 78–90. <https://doi.org/https://doi.org/10.22070/negareh.2016.361>

Ferrier, R.W. *The Arts of Persia*(Çev. Parviz Marzban). Tahran, 1995.

Fethi Ethem Karatay. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul, 1961.

Filiz Çağman. "Abdülazîz b. Abdülvehhâb." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 185–186, 1988.

Filiz Çağman. "Bihzât." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 147–149, 1992.

Filiz Çağman. *Topkapı Sarayı Müzesi Hazine 762 Nolu Nizami Hamsesi'nin*

- Minyatürleri*, 1972.
- Filiz Çağman - Zeren Tanındı. *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*. İstanbul, 1979.
- Firdevsi çevirenler: Necati Lugal, Kenan Akyüz. *Şehname*. İstanbul: MEB Yayınevi, 1995.
- Gelibolulu Mustafa Ali. *Menâkıb-ı Hünerveran: Hattatların ve Kitap Sanatçıları - Nın Destanları*. ed. Müjgan Cunbur. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Gene. R.Garthwate. *İran Tarihi (Pers İmparatorluğundan Günümüze)*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011.
- Gülşen Tezcan Kaya. "Firdevsî Şehnamesi Resimlerinde Ejder Öldürme İkonografisi." *Filiz Çağman'a Armağan*. 600–608. İstanbul, 2018.
- Güner İnal. "Onyedinci Yüzyıldan Bir Hafız Divan'ının Desenlerinde Resim Ve Metin İlişkisi." *Suut Kemal Yetki'e Armağan*. ed. Günsel Renda. 165–204. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi:1, 1984.
- Güner İnal. *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1976.
- Günsel Renda. *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Prometre Yayınları, 2001.
- Hafız -ı Şirazi. *Hafız Divânı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Hanife Koncu. "Yûsuf ve Züleyâ." *Türk İyе Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38–40, 2013.
- Hatice Aksu. "Türk Süsleme Sanatı Motiflerinden Rumi ve Münhani." *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, no date.
- Hülya Tezcan. "15th International Congress of Turkish Art-Naples, Università Napoli "L'Orientale" 16-18 September 2015." *The Cloud Collar as a Common Trend In Turkic Rulers' Places In The Late Medieval Islamic World*. ed. Michael Douglas Sheridan Michele Bernardini, Alessandro Taddei. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Hülya Tezcan. *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanımsultanların*

- Yaşamları, Giysileri.* İstanbul: MAS Matbaa, 2006.
- İnal, Güner. “Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri.” *Sanat Tarihi Yıllığı* 5 (1973), 497–498.
- İnci A. Birol- Çiçek Derman. *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler.* İstanbul: Kubbealtı, 2018.
- İskender Pala. “Anka.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 200–201, 1991.
- İsmail Aka. “Timurlular.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 177–180, 2012.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- İsmail Safa Üstün. “İran.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 429–437, 2000.
- İsmail Taşpınar. “Refref.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 534, 2007.
- Jaslen Dhamija. “Islamic Textiles.” *Arts and Crafts in the Muslim World.* ed. Nazeih Taleb Maarouf Semiramis Çavuşoğlu. 225–231. İstanbul: IRCICA, 2008.
- Jean-Poul Roux. *Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Jean Paul Roux. *Eski Türk Mitolojisi.* Ankara: Bilgesu Yayınevi, 2012.
- Jennefer Harris. *5000 Years of Textiles.* London: British Museum Press, 1993.
- John Charden. *Seyahat Kitabı.* ed. Çeviren Mohammad Abbasi. Tahran: Amirkabir, C:4., 1918.
- Josef Strzygowski. “Türkler ve Orta Asya Meselesi.” *Türkiyat Mecmuası* 3/7 (1935), 69.
- Kâşgarlı Mahmud-çev: Besim Atalay. *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi I.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:521, 1985.
- Kemal Çiğ. “Türk ve İslam Eserleri Müzesin’deki Minyatürlü Kitapların Kataloğu.” *Şarkiyat Mecmuası* o/3 (1959), 51–90.

- Kerim Kerimov. *Sultan Muhammed ve Resim Okulu (Tebriz)*. Tebriz: Tebriz İslam Sanatları Üniversitesi, 2004.
- Kuban Doğan. “Doğan, Kuban, Batıya Göçün Sanatsal Evreleri.” *İş Bankası Yayınları*.
- Kurt Erdman, Von. “‘The Art of Carpet Making,’ in A Survey Of Persian Art. Rezension.” *Ars Islamica*. ed. Richard Ettinghausen. 121. Michigan U.S.A.: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941.
- Kurt Erdman, Von. “The Art of Carpet Making.” *The Research Seminary In Islamic Art*. ed. Richard Ettinghausen. 111–125. Michigan: Ann Arbor University of Michigan Press, 1941.
- Lale Uluç. *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- Linda Komaroff. *Gifts of the Sultan: The Arts of Giving at the Islamic Courts*. Los Angeles: Los Angeles Museum of Contemporary Art, 2011.
- Mahmood Shaloosi. “Iranian Masterpieces of Persian Painting.” Tahran: Tahran Museum of Contemporary Art, 2005. Tahran Museum of Contemporary Art.
- Mandel, Gabriele. *İslam Sanatını Tanıyalım, , İstanbul, 1982, İnkılap ve Aka Yayınevi*,s.54. İSTANBUL: İnkılap ve Aka Yayınevi, 1982.
- Marianna Shreve Simpson. *Sultan Ibrahim Mirza’s Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth-Century Iran*. London: New Haven: Yale University Press, 1995.
- Marianna Shreve Simpson. *Sultan Ibrahim Mirza’s Haft Avrang(A Princely Manuscript From Sixteenth Century Iran)*. London: New Haven and London: Yale University Press, 1997.
- Martin Dickson, Stuart C. Welch. *The Houghton Shahnama*. ABD: Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Maryam Masoudi Parsa. *16-17. Yy. Safavi ve Osmanlı Dönemi Halıları Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi, 2019.

- Maryam Masoudi Parsa. "16.-17. Yy. Safavi ve Osmamlı Dönemi Halıları Üzerine Bir İnceleme." *Ayçağ* 8/5 (2019), 55.
- Mehdi Hosseini. "Khamsa of Nizami and Painters of Three Schools." *The Khamsa of Nizami Shah Tahmab*. 8. Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018.
- Mehmet Dağlar. *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576) İran'da Kızılbaşlıktan Şiiliğe Geçiş*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019.
- Mehmet Oğuzhan Kuşoğlu. *Sadıkı-i Kitabdar'ın Mecma'ü'l-Havas Adlı Eseri : (İnceleme - Metin - Dizin)*. Marmara Üniversitesi, 2012.
<https://avesis.marmara.edu.tr/yonetilen-tez/65359166-69cf-4842-a81e-7a1e0ed1d7d1/sadiki-i-kitabdarin-mecmaul-havas-adli-eseri-inceleme-metin-dizin>
- Mehmet Şeker. "Hi'lat." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20–25, 1998.
- Metin And. *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul, 2018.
- Metin And. *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004.
- Metin Sözen- Uğur Tanyeli. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010.
- Mohammad Ali Rajabi. "Iranian Masterpieces of Persian Painting." Tahran: Tahran Museum of Contemporary Art, 2005. Tahran Museum of Contemporary Art.
- Mohammad Ali Rajabi Davani. "Tash'ir." *The Khamsa of Nizami Shah Tahmabi*. 5. Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018.
- Muzaffer Ürekli. "Celâyirliiler." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 264–265, 1993.
- Nikolas Sanson. *Voyage Ou Relation de L'etat Present Du Royaume de Perse*. Paris, 1695.
<https://archive.org/details/relationetatpres00sans/page/n7/mode/2up?view=theater>

- Nurettin Albayrak. "Ferhad ve Şirin." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 388–389, 1995.
- Nurhan Atasoy. *Derviş Çeyizi Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Nurhan Atasoy. *Kaftan Osmanlı Saray Giyimi*. İstanbul: Masa Yayınevi, 2022.
- Nurhan Atasoy. *Otağ-ı Hümayun*. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım, 2002.
- Nurhan Atasoy. "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme." *Sanat Tarihi Yıllığı* 4 (1971), 111–151.
- Oktaç, Aslanapa. "Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İstanbul,2005,İnkılap Yayınları,."
- Orhan Fuat Köprülü. "Bayrak." *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 247–254, 1992.
- Oya Kızıldağ Atıla. "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri." *Sanat-Tasarım Dergisi* 1/2 (2014), 35–44.
- Parlak, Sevgi - Malekzadeh Barough, Pari. "Safevi Döneminde Nakkaşlarla Dokuma Sanatçılarının Birliği ve Rıza Abbasi Üslubunun Etkileri." *Ariş* 1/19 (2021), 146–165. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2021.159>
- Parvin Ghorbanzadeh Dizajı. "Pers İmparatorluğu (Akhaimenid) Dönemi Erkek Giyim Kuşamı Üzerine Bir İnceleme." *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 6/11 (2021), 216–240.
- Peter Alford Andrews. *Nomad Tent Types in the Middle East (2 Vols)*. Wiesbaden: Ludwig Reichert, 1997.
- Peter Alford Andrews. *The Tents of Timur: An Examination of Reports on the Quriltay at Samarqand, 1404*. ed. Philip Denwood. London: SOAS/Percival David Foundation of Chinese Art, 1978.
- Philis Ackerman. "Safavid Luxury", *Ciba Review*, No 98, p. 3525, 1953.
- Richard Ettinghausen. *Arab Painting Treasures of Asia*. New York: Rizolli International, Albert Ski., 1962.
- Richard Foltz. *İran Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2021.

- Rıza Kurtuluş. “Heft Evreng.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 157–158, 1998.
- Rıza Kurtuluş. “Yûsuf ve Züleyhâ.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40–41, 2013.
- Roger Savory. *İran under the Safavids*. Tahran: Cambridge University Press, 1980.
- Ruyin Pakbaz. *İran Resmi*. Tahran: Hasemi Yayınları, 1978.
- Sabina Nematzade. “Azerbeycan Halı Sanatında Ulusal Kimlik ve Türkçülük Öğeleri.” *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür 5* (2019), 351–355.
- Sadig Bey Efşar. *Ganun-Üs-Süver*(Neşreden: Ekrem Bağirov). Bakı: Elm Neşriyyatı, 2008.
- Şehnaz Biçer Özcan. *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)*. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2007.
- Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı. *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.
- Serpil Bağcı. “Creavity in Miniature Paintings Old Images, New Texts and Contexts.” *Arts and Crafts in the Muslim World*. ed. Nazeih Taleb Maarouf-Semiramis Çavuşoğlu. 135–141. İstanbul: IRCICA, 2008.
- Seyed Masoud Seyed Bankdar. “Safevi Dönemi Siyasi Gelişmelerinde Tac Qazlbash’ın Konumu ve Performansının İncelenmesi.” *Shia Studies Quarterly Journal* 14/56 (2015), 195–218.
- Sheila Canby. *İran Sanatının Altın Çağı 1501-1722*. London: British Museum Press, 1999.
- Sheila R. Canby. *The Shahname of Shah Tahmasb; The Persian Book of Kings*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2011.
- Sır Thomas, W. Arnold. *Painting In Islam*. New York: Dover Publications, 1965.
- Sophie Makariou. *Chefs-d’oeuvre Islamiques de l’Aga Khan Museum*. Paris: Musée du Louvre, 2007.

- Stuart Cary Welch. *A Kings Book of Kings The Shah nameh of Shah Tahmasp*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1972.
- Stuart Cary Welch. *Persian Painting Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century*. New York: George Braziller, 1976.
- Suut Kemal Yetkin. *İslam Ülkelerinde Sanat*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1974.
- Tahsin Yazıcı. “Erdeşîr.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 284–285, 1995.
- Taneri, Aydın. “Çetr.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 293–294, 1993.
- Thomas W. Lentz, Glenn D. Lowry. *Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*. Los Angeles: LACMA/ Smithsonian, 1989.
- Tufan Gündüz. *Kızılbaşlar Tarihi Tarih-i Kızılbaşan*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Tufan, Gündüz. *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.
- Tufan, Gündüz. “Tufan, Gündüz, Safeviler, TDVİA, , C.35, İstanbul, 2008, s.457-459.”
- V.Klein, P.Ackerman. “*Two Safavid Figural Satins*,” *A Survey of Persian Art*. New York, 1939.
- V.V. Barthold. *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Valide Paşevaya. “Safevi Dönemi Azerbeycan Kadife Kumaşları,” 157–173.
- Yaşar Çoruhlu. *Türk Mitolojisinin ABC’si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.
- Yaşar Çoruhlu. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Yaşar Çoruhlu. “Türk Sanatında Görülen Geyik Fiğürlerinin Sembolizmi.” *Toplumsal Tarih Dergisi* 3/18 (1995), 33.
- Yaşar Çoruhlu. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.
- Yunus Emre Tansü, Baran Güvenç. “Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler.” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 218 (2015), 1–16.

- Zeki Tez. *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*. İSTANBUL: Doruk Yayıncılık, 2021.
- Zeki Tez. *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2018.
- Zeren Tanındı. “Âgâ Mîrek.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 447, 1998.
- Zeren Tanındı. “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı.” *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. 243. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- Zeren Tanındı. “Rızâ-Yi Abbâsî.” *Türk İye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 59–61, 2008.
- Zeren Tanındı. “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şehnâme-i Firdevsi’nin Mukaddimesinin Resimleri.” *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (2008), 267–295.
- Zeren Tanındı. *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996.
- Zivar Hüseyinli Baylan. “XVI. Yüzyıl Safevî Kaynaklarındaki Türk Kimliğine Dair Bir İnceleme.” *Uluslararası Prof.Dr.Halil İnalçık Tarih Ve Tarihçilik Sempozyumu*. Ed. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu. 111–130. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022. <https://doi.org/DOI:10.37879/9789751749994.2022.8>
- Zohre Ruhfer. *Negahi Be Parçebaği-Yi Doran-i İslami*. Tahran: Samt Yayınları, 2001.
- “Iranian Masterieces of Persian Painting.” Tahran: Tahran Museum of Contemporary Art, 2005. Tahran Museum of Contemporary Art.
- “The Khamsa of Nizami Shah Tahmab.” Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi, 2018. İran İslam Cumhuriyeti Sanat Akademisi.
- “The Shahnamed of Shah Tahmasb.” Tahran: MATN Institute, The Iranian Academy of Arts, 2013. MATN Institute, The Iranian Academy of Arts.
- Treasures of the Aga Khan Museum Architecture in Islamic Arts*. Switzerland: Aga Khan Trust for Culture, 2012.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1934-1013-0-2
[erişimtarihi:01.07.2023.](#)

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451403>[erişimtarihi:01.07.2023.](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2006-0421-0-2
[erişimtarihi:01.07.2023.](#)

<http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A80914&dswid=-7404>[erişimtarihi:15.06.2023](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1982-0529-0-1
[erişimtarihi:01.07.2023](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1920-0917-0-260
[erişimtarihi:01.07.2023](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1914-0407-0-7
[erişimtarihi:01.07.2023.](#)

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451023>[erişimtarihi:20.06.2023.](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1930-1112-0-2
[erişimtarihi:01.07.2023](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1930-1112-0-1
[erişimtarihi:01.07.2023](#)

<https://hvr.dartmouth.edu/art/190207>[erişimtarihi:01.07.2023](#)

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/303418?position=0>[erişimtarihi:01.07.2023](#)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1996-0326-0-1
[erişimtarihi:01.07.2023.](#)

<https://www.nga.gov/collection/art-object-page.28.html>[erişimtarihi:25.07.2023](#)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kisra>

<https://archive.org/details/relationetatpres00sans/page/90/mode/2u>[erişimtarihi:20.06.2023.](#)

https://fa.wikipedia.org/wiki/Chardin_Safevid_Persia_women_customs.jpgerişimtarihi:20.06.2023.

<https://www.artic.edu/artworks/6408/fragment-dress-fabric>

<https://art.thewalters.org/detail/16780/collection-of-poems-divan-10/>erişimtarihi:15.06.2023.

<https://www.vam.ac.uk/articles/the-ardabil-carpeter>erişimtarihi:10.06.2023.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chardin_Ghezelbash.jpg?uselang=fa#/media/File:Chardin_Ghezelbash.jpgerişimtarihi:10.06.2023.

<https://collections.mfa.org/download/49170>erişimtarihi:15.06.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451091>erişimtarihi:15.06.2023.

<https://artgallery.yale.edu/collections/objects/60785>erişimtarihi:10.05.2023.

<https://artgallery.yale.edu/collections/objects/60785>erişimtarihi:10.05.2023erişimtarihi:15.06.2023.

<https://play.google.com/books/reader?id=>erişimtarihi:20.06.2023.

<https://artgallery.yale.edu/collections/objects/50794>erişimtarihi:20.06.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447966>erişim tarihi:29.12.2022.

<https://www.artoftheancestors.com/blog/keir-collection-dma>erişimtarihi:20.12.2022.

<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/4722>erişimtarihi:20.12.2022

<https://www.artic.edu/artworks/65476/panel-dress-fabric>erişimtarihi:20.12.2022.

<https://www.clevelandart.org/art/1915.666>erişimtarihi:20.12.2023.

<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124924>erişimtarihi:20.06.2022.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452921>erişimtarihi:20.12.2022.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451092>erişimtarihi:10.12.2023.

<https://www.artic.edu/artworks/87209/fragment>erişimtarihi:20.06.2023.

<https://www.artoftheancestors.com/blog/keir-collection-dma>erişimtarihi:20.06.2023.

https://asia.si.edu/explore-art/culture/collections/search/edanmdm:fsg_F1937.8erişimtarihi:20.05.2021

https://www.si.edu/object/standing-youth-staff:fsg_F1928.9erişimtarihi:20.05.2021

<http://n2t.net/ark:/65665/ye33f2f49dd-dfb1-4988-a397-87888157618aerişimtarihi:20.05.2021>

https://www.si.edu/object/detached-album-folio-horse-and-groom-reverse-text:fsg_F1937.20erişimtarihi:10.06.2022.

https://www.si.edu/object/divan-collected-poems-khatai-shah-ismail-d1524:fsg_S1986.60erişimtarihi:10.06.2022.

<https://www.si.edu/>

<http://n2t.net/ark:/65665/ye316246c2a-2827-4566-a922-d9c1c49d6449>

https://www.si.edu/object/khamsa-quintet-nizami-d1209:fsg_S1986.50erişimtarihi:10.06.2022.

https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-majnun-approaches-camp-laylis-caravan-verso-text:fsg_F1946.12.253erişimtarihi:10.06.2022.

https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-verso-yusuf-tends-his-flocks-verso-text:fsg_F1946.12.110

https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-verso-flight-tortoise-recto-text:fsg_F1946.12.215erişimtarihi:15.05.2021.

https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-yusuf-rescued-well-verso-text:fsg_F1946.12.105

https://www.si.edu/object/folio-haft-awrang-seven-thrones-jami-d1492-recto-yusuf-gives-royal-banquet-honor-his-marriage-verso:fsg_F1946.12.132erişimtarihi:15.05.2021

<http://n2t.net/ark:/65665/ye35142efac-45d7-414d-a0b0-34efbda2db2aerişimtarihi:15.06.2021>.

<http://n2t.net/ark:/65665/ye3cb96db51-32aa-458c-911700452ffa6018>erişimtarihi:15.06.2021.

<http://n2t.net/ark:/65665/ye37ba91009-bb6c-41a4-bb9cfd1824f66551>erişimtarihi:15.06.2021.

https://www.si.edu/search?edan_q=F1946.12.169&erişimtarihi:15.06.2021.

<http://n2t.net/ark:/65665/ye3c530ae43-1329-4cee-9f576e15109644e5>erişimtarihi:15.06.2021.

<http://n2t.net/ark:/65665/ye3b26677f3-a8b2-46ce-811354697a75ad03>erişimtarihi:15.05.2021.

<https://hvr.dartmouth.edu/objects/216248>erişimtarihi:15.06.2021

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/216248?position=11>erişimtarihi:15.06.2021

<https://hvr.dartmouth.edu/objects/34931>erişimtarihi:10.06.2022.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1948-1211-0-23erişimtarihi:25.09.2022

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/215648>erişimtarihi:01.07.2023

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/216252?position=4>erişimtarihi:15.05.2023

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449000>erişimtarihi:20.06.2021

https://www.britishmuseum.org/collection/object/w_1934-1013-0-2erişimtarihi:20.06.2021

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2006-0421-0-2erişimtarihi:20.06.2021

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1920-0917-0-260

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1982-0529-0-1

<https://www.clevelandart.org/art/1947.500#>

EKLER

Fotoğraflar Listesi

Fotoğraf 1: TSMK, H.2161/ 3b Safevi başlık detayı

Fotoğraf 2: British Museum- Şah İsmail'in ağaç baskı portresi

Fotoğraf 3: Çehel Sütun sarayı\İsfahan Şah İsmail ile Şeybânî Han'ın mücadelesini gösteren duvar resmi

Fotoğraf 4: İsfahan\Çehel Sütun Sarayı Çaldıran savaşını anlatan duvar resmi

Fotoğraf 5: İsfahan Çehel Sütun sarayı duvar resmi Şah Tahmasb tasvir detayı

Fotoğraf 6: İsfahan Çehel Sütun Duvar Resmi Şah I.Abbas'ın Tasvir Detayı

Fotoğraf 7: Sadi Gülistan ve Bostan TSMK.H.673\41b

Fotoğraf 8: Hafız Divanı TSMK.H.986\26a

Fotoğraf 9: Çehel Sütun\ İsfahan Gül ü Murg Üslûbuna örnek duvar kabartması detayı

Fotoğraf 10: Çehel Sütun\ İsfahan duvar resminden detay

Fotoğraf 11: İsfahan Nakş-ı Cihan Meydanı

Fotoğraf 12: Câmî 'ut-Tevârih'den minyatürlü bir sayfa-Edinburgh University Library Or. Ms 20, 134b

Fotoğraf 13: TSMK H.1370/11a-11b

Fotoğraf 14: (1370-1507) Timur Dönemi -1430 Leyla ve Mecnun Nüshası

Fotoğraf 15: Timur döneminde 1430 tarihinde Tebriz-ipek boyama çalışması

Fotoğraf 16: Türkmen Okulu (1496) Nizamî Hamse

Fotoğraf 17: Asâfi'nin Dastan-i Celal-u Cemal'den bir sayfa

Fotoğraf 18: TSMK H.753\33a-32b Leyla ile Mecnun

Fotoğraf 19: TSMK H.762\196a-195b Akkoyunlu Türkmen üslubu -Tebriz

Fotoğraf 20: TSMK. A.3559\y.451a-450b sayfaları

- Fotoğraf 21:** Babür Stili (1590-1600)
- Fotoğraf 22:** Şeybani resim okulu 1530-
- Fotoğraf 23:** TSMK. H.673\275b Sadi Bostan-Gülistan
- Fotoğraf 24:** Kaçar dön.ait not
- Fotoğraf 25:** Tahmasb Hamse Kaçar dönemi resmi
- Fotoğraf 26:** Behram Mirza Albümü TSMK 2154 / y.121a
- Fotoğraf 27:** TSMK H.2161\ y.3a
- Fotoğraf 29:** Cami- Heft Evreng (1560-1570)
- Fotoğraf 30:** Guy u Çevgan-TİEM 1941\14b
- Fotoğraf 31:** Yusuf u Züleyha
- Fotoğraf 32:** Ferhat ile Şirin
- Fotoğraf 33:** TİEM 1955\3b-4a Firdevsî Şehnâmesi(1509)
- Fotoğraf 34:** TSMK H.3559\5a-4b Şah İsmail Şehnâmesi
- Fotoğraf 35:** TSMK R.804\2a-1b Divan-ı Ali Şir Nevai
- Fotoğraf 36:** TİEM 1913 Hafız Divanı Ön ve Arka Kapak
- Fotoğraf 37:** TİEM 1956\4a-3b XVI asır Safevi devri Tebriz ekolü
- Fotoğraf 38:** Şah Tahmasb'ın şahsen imzaladığı minyatürlü sayfa TSMK H.2145\1b
- Fotoğraf 39:** İskender'in Mağrip denizine yolculuğu -Tebriz\1526
- Fotoğraf 40:** Şah İsmail II Şehnâmesi \1576 Rıza Abbasi Müzesi
- Fotoğraf 41:** Firdevsî Şehnâmesi Şah İsmail II dönemi (1576-77)
- Fotoğraf 42:** Rıza Abbasi'ye ait tablo (İran 1565- ö.1635) İsfahan Üslubu
- Fotoğraf 43:** Behzâd'ı yaşlılık yıllarında gösteren bir minyatür (İÜ Ktp., FY, nr. 1422 vr. 34^a)
- Fotoğraf 44:** Mir Musavvir'e ait minyatür Tebriz ekolü 1530
- Fotoğraf 45:** Dost Muhammed imzalı Ardashir ve Haftvad's Hikayesi

- Fotoğraf 46:** British Museum env.no: 1930.1112.0.1
- Fotoğraf 47:** Harvard Museum env.no: 2011.524
- Fotoğraf 48:** Âgâ Mîrek imzalı Firdevsî şairlerle oturuyor isimli minyatür.
- Fotoğraf 49:** Harvard Museum-Sultan Muhammed imzalı Hafız Divanı
- Fotoğraf 50:** Sultan Muhammed'in Behzâd ve Herat ekolünü harmanladığı düşünülen bir minyatür örneği
- Fotoğraf 51:** Muzaffer Ali imzalı, Rüstem ve dev Akvanın hikayesi isimli minyatür
- Fotoğraf 53:** TSMK H.2161 y.53a Abdülazîz b. Abdülvehhâb imzalı eser.
- Fotoğraf 54:** Şah Tahmasb Hamse
- Fotoğraf 55:** Aziz George ve Ejderha\ Raphael-1506
- Fotoğraf 56:** Luristan- M.Ö. 1. yy. ait örnek.
- Fotoğraf 57:** Taht-ı Cemşit\Persapolis
- Fotoğraf 58:** Sasani hükümdarı Rüstem'in tac giyme anı\Persapolis
- Fotoğraf 59:** Safevi Dönemi Kadın ve Erkek kıyafet tasarımı-tören cübbeleri
- Fotoğraf 60:** Safevi dönemi kadın giyim örnekleri
- Fotoğraf 61:** Art İnstitiive Chicago-Erişim no:930.881 ebat:15,8 × 3,2 cm İpek kumaş parçası İran\1601
- Fotoğraf 62:** The Walters Art Museum- ABD Erişim no: W.632.
- Fotoğraf 63:** Kızılbaş askeri resmi
- Fotoğraf 64:** British Museum-Şah İsmail'in ağaç baskı portresi
- Fotoğraf 65:** TSMK H.2145\121b kadın başlık ve erkek başlık tiplerine örnektir
- Fotoğraf 66:** TSMK H.2145\21b Rüstem tasvir detayı
- Fotoğraf 67:** Victoria and Albert Museum-Londra Halı örneği\Erişim no:272-1893
- Fotoğraf 68:** Metropolitan Museum\Erişim no: 27.51.2 boyut:101,6x43,2 cm
- Fotoğraf 69:** Fotoğraf 68 detayı

- Fotoğraf 70:** Museum of Fine Arts Boston Erişim No: 66.293 Av Halısı
- Fotoğraf 71:** Fotoğraf 70'in detayı
- Fotoğraf 72:** Fotoğraf 70'in detayı
- Fotoğraf 73:** Çehel Sutun Sarayı duvar resmi Şah Abbas dönemi başlık örneği
- Fotoğraf 74:** MET Müzesi Erişim no 52.20.11
- Fotoğraf 75:** Yale University/Erişim no:1937.4626
- Fotoğraf 76:** Fotoğraf 75 detay
- Fotoğraf 77:** Carpet Museum of Iran/Erişim no:3306
- Fotoğraf 78:** Fotoğraf 77 detay
- Fotoğraf 79:** Fotoğraf 77 detay
- Fotoğraf 80:** Fotoğraf 77 detay
- Fotoğraf 81:** Yale üniversitesi ABD. Erişim no: 1951.51.97
- Fotoğraf 82:** MET Museum/ Erişim no: 27.51.1
- Fotoğraf 83:** MET/Erişim no:52.20.11
- Fotoğraf 84:** National Museum of Iran- Erişim no: 20829
- Fotoğraf 85:** İpek kemha/brokar
- Fotoğraf 86:** Brooklyn Museum of Art New York Erişim no:38.1
- Fotoğraf 87:** Art Instive Chicago (1675) Erişim no: 1949.381
- Fotoğraf 88:** Cheveland Museum Of Art Erişim no: 1915.666
- Fotoğraf 89:** Fotoğraf 88'un detayı
- Fotoğraf 90:** Brooklyn Müzesi Erişim no: 86.227.105
- Fotoğraf 91:** National Museum of Iran/ Erişim no: 3410
- Fotoğraf 92:** Fotoğraf 91 detay
- Fotoğraf 93:** National Museum of Iran Erişim no:3405
- Fotoğraf 94:** National Museum of Iran-Erişim no: 3314 17.yy.

Fotoğraf 95: National Museum of Iran- Erişim no: 3304

Fotoğraf 96: Fotoğraf 95'in detayı

Fotoğraf 97: National Museum of Iran- Erişim no: 3408 17.yy. başları

Fotoğraf 98: MET Museum 16.yy. ebat:711x307.3cm

Fotoğraf 99: İnan/16.yy.sonu 17.yy. İpek dokuma

Fotoğraf 100: National Museum of Iran/ Erişim no: 3394

Fotoğraf 101: Fotoğraf 100 detay

Fotoğraf 102: Metropolitan Müzesi Erişim no: 52.20.12

Fotoğraf 103: Art İnstitiive Chicago Erişim no: 1926.1596

Fotoğraf 104: Dallas sanat Müzesi Keir İslam sanatları koleksiyonu İpek Kemha/Brokar dokuma.

Fotoğraf 105: TSMK H.2161/52b

Fotoğraf 106: TSMK H.2161/3b

Fotoğraf 107: TSMK H.2161/93a

Fotoğraf 108: TSMK H.2161/67a

Fotoğraf 109: TSMK H.2161/170a

Fotoğraf 110: TSMK H.2161/57a

Fotoğraf 111: TSMK H.2161/169a

Fotoğraf 112: TSMK H.2161/133a

Fotoğraf 113: TSMK H.2161/64b

Fotoğraf 114: TSMK H.2161/61a

Fotoğraf 114: TSMK H.2161/61a

Fotoğraf 115: TSMK H.2161/48b

Fotoğraf 116: TSMK H.2161/174b

Fotoğraf 117: TSMK H.2161/169b

Fotoğraf 118: TSMK H.2161/161b

Fotoğraf 119: TSMK H.2161/151b

Fotoğraf 120: TSMK H.2161/137b

Fotoğraf 121: TSMK H.2161/111b

Fotoğraf 122: TSMK H.2161/117a

Fotoğraf 123: TSMK H.2161/129a

Fotoğraf 124: TSMK H.2161/133b

Fotoğraf 125: TSMK H.2161/161a

Fotoğraf 126: TSMK H.2161/168a

Fotoğraf 127: TSMK H.2161/171b

Fotoğraf 128: TSMK H.2161/95a

Fotoğraf 129: TSMK H.2161/94b

Fotoğraf 130: TSMK H.2154/148a

Fotoğraf 131: TSMK H.2154/ 1b

Fotoğraf 132: TSMK H.2154/53a

Fotoğraf 133: TSMK H.2154/74a

Fotoğraf 134: TSMK H.2154/85a

Fotoğraf 135: TSMK H.2154/87b

Fotoğraf 136: TSMK H.2154/7a

Fotoğraf 137: TSMK H.2154/121b

Fotoğraf 138: TSMK H.2154/128b

Fotoğraf 139: TSMK H.2154/134b

Fotoğraf 140: TSMK H.2154/135a

Fotoğraf 141: TSMK H.2154/138b

Fotoğraf 142: TSMK H.2154/139a

Fotoğraf 143: TSMK H.2154/140b

Fotoğraf 144: TSMK H.2154/142a

Fotoğraf 145: TSMK H.2154/144b

Fotoğraf 146: TSMK H.2154/145a

Fotoğraf 147: TSMK H.2154/146b

Fotoğraf 148: TSMK H.2154/147a

Fotoğraf 149: TSMK H.2154/114b

Fotoğraf 150: TSMK H.2154/129a

Fotoğraf 151: TSMK H.2154/116a

Fotoğraf 152: TSMK H.673/21b

Fotoğraf 153: TSMK H.673/11b

Fotoğraf 154: TSMK H.673/32a

Fotoğraf 155: TSMK H.673/91a

Fotoğraf 156: TSMK H.673/155a

Fotoğraf 157: TSMK H.673/172a

Fotoğraf 158: TSMK H.673/197b

Fotoğraf 159: TSMK H.762/12a

Fotoğraf 160: TSMK H.762/32a

Fotoğraf 161: TSMK H.762/89b

Fotoğraf 162: TSMK H.762/233b

Fotoğraf 163: TSMK H.762/285b

Fotoğraf 164: TSMK H.766/15b

Fotoğraf 165: TSMK H.766/23a

Fotoğraf 166: TSMK H.766/27a

Fotoğraf 167: TSMK H.766/89a

Fotoğraf 168: TSMK H.766/126b

Fotoğraf 169 : TSMK H.871/121a

Fotoğraf 170 : TSMK H.871/20a

Fotoğraf 171 : TSMK H.986/22a

Fotoğraf 172 : TSMK H.986/171a

Fotoğraf 173 : TSMK H.986/55b

Fotoğraf 174 : TSMK H.1482/12b

Fotoğraf 175 : TSMK H.1482/49b

Fotoğraf 176: TSMK H.1482/551a

Fotoğraf 177: TSMK H.1482/399a

Fotoğraf 178: TSMK A.3559/20a

Fotoğraf 179: TSMK A.3559/32a

Fotoğraf 180: TSMK A.3559/46a

Fotoğraf 181: TSMK A.3559/428b

Fotoğraf 182: TSMK A.3559/445b

Fotoğraf 183: TSMK A.3559/125b

Fotoğraf 184: TSMK A.3559/202a

Fotoğraf 185: TSMK A.3559/346b

Fotoğraf 186: TSMK R.865/17a

Fotoğraf 187: TSMK R.865/32a

Fotoğraf 188: TSMK R.865/128b

Fotoğraf 189: TSMK R.910/31a

Fotoğraf 190: TSMK R.910/111b

Fotoğraf 191: TİEM 1913/133b

Fotoğraf 192: TİEM 1913/64a

- Fotoğraf 193:** TİEM 1955/323b
- Fotoğraf 194:** TİEM 1955/293b
- Fotoğraf 195:** TİEM 1955/233a
- Fotoğraf 196:** TİEM 1955/412b
- Fotoğraf 197:** TİEM 1955/478b
- Fotoğraf 198:** TİEM 1955/572b
- Fotoğraf 199:** TİEM 1990/17a
- Fotoğraf 200:** TİEM 1990/94a
- Fotoğraf 201:** TİEM 1990/166b
- Fotoğraf 202:** TİEM 1990/270a
- Fotoğraf 203:** TİEM 1990/197a
- Fotoğraf 204:** TİEM 1991/84b
- Fotoğraf 205:** TİEM 1991/137a
- Fotoğraf 206:** TİEM 1991/160a
- Fotoğraf 207:** TİEM 1991/220a
- Fotoğraf 208:** TİEM 1991/291b
- Fotoğraf 209:** TİEM 1991/331b
- Fotoğraf 210:** TİEM 1991/99a
- Fotoğraf 211:** TİEM 1991/106a
- Fotoğraf 212:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.40
- Fotoğraf 213:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.56
- Fotoğraf 214:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.68
- Fotoğraf 215:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.80
- Fotoğraf 216:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.82
- Fotoğraf 217:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.84

- Fotoğraf 218:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.96
- Fotoğraf 219:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.100
- Fotoğraf 220:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.118
- Fotoğraf 221:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.130
- Fotoğraf 222:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.142
- Fotoğraf 223:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.148
- Fotoğraf 224:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.170
- Fotoğraf 225:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.178
- Fotoğraf 226:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.194
- Fotoğraf 227:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.232
- Fotoğraf 228:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.264
- Fotoğraf 229:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.306
- Fotoğraf 230:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.360
- Fotoğraf 231:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.386
- Fotoğraf 232:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.388
- Fotoğraf 233:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.392
- Fotoğraf 234:** Şah Tahmasb Şahnâmesi s.88
- Fotoğraf 235:** Şah Tahmasb Hamse s.18a
- Fotoğraf 236:** Şah Tahmasb Hamse s.58b
- Fotoğraf 237:** Şah Tahmasb Hamse s.158b
- Fotoğraf 238:** Şah Tahmasb Hamse s.78b
- Fotoğraf 239:** Şah Tahmasb Hamse s.49b
- Fotoğraf 240:** National Museum of Asian art/ F.1937.8
- Fotoğraf 241:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galeri / F. 1928.9
- Fotoğraf 242:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galeri / F. 1931.30

- Fotoğraf 243:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1928.9
- Fotoğraf 244:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / S1986.60
- Fotoğraf 245:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.52
- Fotoğraf 246:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.30
- Fotoğraf 247:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.253
- Fotoğraf 248:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.110
- Fotoğraf 249:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.215
- Fotoğraf 250:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.105
- Fotoğraf 251:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.132
- Fotoğraf 252:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.38
- Fotoğraf 253:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.59
- Fotoğraf 254:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F.1946.12.100
- Fotoğraf 255:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F 1946.12.169
- Fotoğraf 256:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.231
- Fotoğraf 257:** Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galerisi / F1946.12.291
- Fotoğraf 258:** Brooklyn Müzesi /35.1030.2b
- Fotoğraf 259:** Harvart Art Museum/ 1964.149
- Fotoğraf 260:** Harvart Art Museum/ 2007.183.1
- Fotoğraf 261:** Harvart Art Museum/ 1958.75
- Fotoğraf 262:** Nakş-ı Rüstem Pers Duvar Kabartması
- Fotoğraf 263:** TSMK R.867/17a
- Fotoğraf 264:** TSMK R.924/2a
- Fotoğraf 265:** TSMK H.986/171b
- Fotoğraf 267:** Foto 266 'nın detayı
- Fotoğraf 268:** Foto 266 'nın detayı

Fotoğraf 269: Foto 266 'nın detayı

Fotoğraf 270: TSMK H.762/178b

Fotoğraf 271: TSMK H.762/ 722a

Fotoğraf 272: TSMK H.1481/ 207a detay resmi

Fotoğraf 273: İsfandiyar'ın davası konulu minyatür

Fotoğraf 274: TSMK H.762/ 733a

Fotoğraf 275: Fotoğraf 114'ün detayı

Fotoğraf 276: Peygamber efendimizin Miraç olayı-detay resmi

Fotoğraf 277: Peygambere Övgü-Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.37

Fotoğraf 278: Sahtekar İranlılarla buluşuyor konulu minyatür.

Fotoğraf 279: TSMK R.807/1a-2b

Fotoğraf 280: Rüstemin dev ile mücadelesi konulu minyatür

Fotoğraf 281: Mecnun hayvanlar arasında konulu minyatür.

Fotoğraf 282: İrajın ölümü

Fotoğraf 283: Fotoğraf 282'nin detayı

Fotoğraf 284: Fotoğraf 282'nin detayı

Fotoğraf 285: Freer Sanat Galerisi ve Arthur M. Sackler Galeri / F1946.12.52

Fotoğraf 286: Bahçıvan Figürü-Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.195 detay resmi.

Fotoğraf 287: Harvard Museum Polo oyunu Erişim no:1984.853

Fotoğraf 288: Freer art Arthur M. Sackler Galeri /F.1946.12.59

Fotoğraf 289: Freer art Arthur M. Sackler Galeri /1946.12.188

Fotoğraf 290: Freer art Arthur M. Sackler Galery /F1908.260

Fotoğraf 291: TSMK H.2161/111b

Fotoğraf 292: TSMK H.2161/3b

Fotoğraf 293: TSMK H.2154/145a Behram Mirza Albümü

- Fotoğraf 294:** TIEM No:1954/22a Herat/1431
- Fotoğraf 295:** Tebriz/1540 Erişim no:1958.75
- Fotoğraf 296:** Aga Khan Museum- Hamse-i Nizami Tebriz/1525
- Fotoğraf 297:** Fotoğraf 296'nın detayı
- Fotoğraf 298:** TSMK R.803/109a Tacirli/ Kafesli Çadır
- Fotoğraf 299:** Fotoğraf 298'in detayı
- Fotoğraf 300:** TSMK H762/233b
- Fotoğraf 301:** Pers giyim örnekleri (Nakşı Rüstem)
- Fotoğraf 302:** Sasani kralı I.Ardeşir'in tac almasını anlatan rölyef (Nakş-ı Rüstem)
- Fotoğraf 303:** Şahnâme-i Şah Tahmasb sf.37
- Fotoğraf 304:** Tebriz-İlhanlı Dönemi- Şahnâme Krallar Kitabı 1300-1330
- Fotoğraf 305:** Timur dönemi -1430 Leyla ile Mecnun
- Fotoğraf 306:** Iran masterpieces s.43 Baysungur Şahnâmesi/1429
- Fotoğraf 307:** Nizami- Hamse Türkmen Dönemi/1496
- Fotoğraf 308:** Şeybani Hanedanı Amir Khusrau Dihlavi-Hamse/1530
- Fotoğraf 309:** Şeybani Hanedanı Amir Khusrau Dihlavi-Hamse/1530
- Fotoğraf 310:** Özbek H.2161/170a
- Fotoğraf 311:** Babür Stili/1590-160
- Fotoğraf 312:** Persepolis Antik Kenti kaya kabartması
- Fotoğraf 313:** Persepolis Antik Kenti kaya kabartması

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZ GEÇMİŞ

Tuba Subaşı Adıbelli, Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Öğretmenliği lisans eğitimini “Lâdik Seccadeleri” konulu teziyle tamamlamıştır. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları ABD’ da Yüksel Lisansını “Ebru Sanatının Dekoratif Amaçlı Kullanım Alanları” teziyle tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesi Kültürel Miras ve Turizm mezunudur. Necmettin Erbakan Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları ABD’ da başlamış olduğu doktora eğitimini “Safevi Dönemi Tebriz Ekolü Minyatürlerinde Tekstil” tezi ile tamamlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı orta-özel ve yaygın eğitim kurumlarında El Sanatları öğretmeni olarak görev yapmış ve yapmaktadır.

